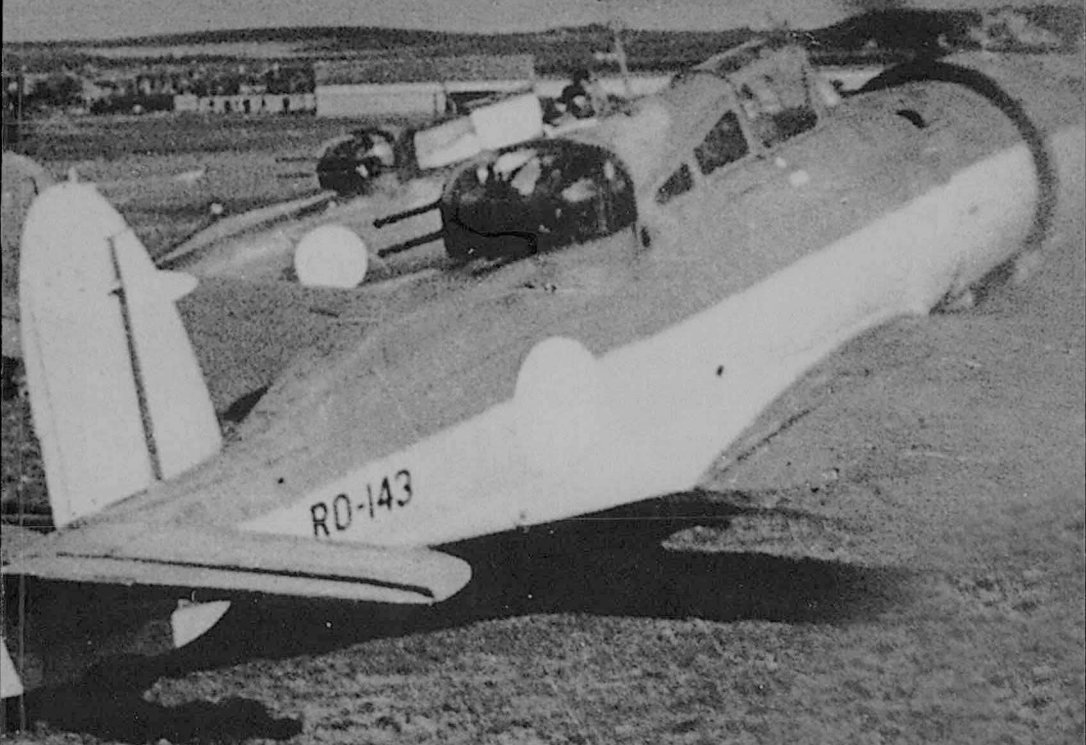

SOTAHISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

28

2009

Sotahistoriallinen aikakauskirja

28

Helsinki 2009

Suomen Sotahistoriallinen Seura
Sotamuseo

PÄÄTOIMITTAJA

Touko Perko

TOIMITUSSIHTEERI

Riitta Blomgren

TOIMITUSKUNTA

Ove Enqvist, Ohto Manninen, Pekka Saloranta, Pasi Tuunainen

ENGLISH SUMMARIES

J. E. O. Screen

KARTTAPIIRROKSET

Susanna Jyrkinen

TAITTO JA TYPOGRAFIA

www.graface.com

ISSN 0357-816X

Myynti / Distributor:

TIEDEKIRJA

Kirkkokatu 14

00170 Helsinki

Finland

Tel + 358-9-635 177

Fax +358-9-635 017

e-mail tiedekirja@tsv.fi

www.tiedekirja.fi

Gummerus Kirjapaino Oy

Jyväskylä 2009

Sota synnyttää valtioita

»War makes states» on sanottu, eli sota synnyttää valtioita. Näinhän se on myös oman sotahistoriamme valossa. Suomen sota 1808–09 erotti Ruotsin itäiset maakunnat emämaasta, syntyi autonominen suuriruhtinaskunta, joka runsaassa sadassa vuodessa kypsyi itsenäiseksi valtioksi. Vuoden 1918 sota varmisti itsenäisyyden, jota sitten vuosina 1939–40 puolustettiin talvisodassa, jota on myös toiseksi vapaussodaksi kutsuttu.

Juhani Aho oli surullinen vuoden 1918 sodasta, jota hän kutsui veljessodaksi. »Jos liputtaisin (sodan päättymistä), liputtaisin puolitan-gossa», kirjailija murehti. Tuo sota avasi kuitenkin Aholle laajan historiallisen perspektiivin: »Vasta nyt alan huomata, että olemme länsimaisen kulttuurin etuvartio itää kohti ja että meillä on siinä suhteessa yleiseurooppalainen vartiopalvelus suoritettavana.»

Samaa ajatusta oli F. E. Sillanpään *Marssilaulussa*. Se oli vahvasti puolustushenkinen runo, tervehdys kirjailijan armeijaan kutsutulle pojalle, sekä koko Suomen kansalle. Siitä tuli, kuten Kai Laitinen artikkelissaan kirjoittaa, talvisodan tunnussävel, joka tähdensi kansallista yhtenäisyyttä ja julisti selvin sanoin: »Mitä lieneekin aarteita Suomessa, toki kallehin on vapaus.» Sillanpään laulua laulaen sotilaat marssivat rintamalle ja lupasivat äideille, morsiamille, lapsille ja vanhuksille »suojatun lieden» niin kauan »kun on pystyssä yksikin mies».

Teema jatkui talvisodan jälkeen Yrjö Jylhän *Kiirastuli*-kokoelmassa. Runot symboloivat sitä yleistä hämmästyä ja päättäväistä vastarintaa, jonka Neuvostoliiton hyökkäys marraskuun lopussa 1939 synnytti. Luutnantti Jylhä, joka taisteli komppanianpäällikkönä Taipaleenjoella, ikuisti omien kokemustensa pohjalta iskevästi ja koruttomasti sodan arkipäivän ja suomalaisen sotilaan taistelumielen ilman katkeruutta, avaran yleisinhimillisesti. *Kiirastuli* on talvisodan synnyttämistä kirjallisista dokumenteista epäilemättä merkittävin.

Tästä Ahon, Sillanpään ja Jylhän näkemyksestä tuli talvisodan keskeisin propagandateema, joka jo ennen sotaa rakensi suomalaisten kestokykyä ja uskoa omaan taisteluun. Se myös synnytti vapaussodan (voittajat) ja kansalaissodan (voitetut) jälkeistä uutta sodan sankaruutta, jossa rivimiehen puolustustahto nousi vahvaksi kansalaisia yhdistäväksi tekijäksi. Talvisodasta, Davidin ja Goljatin taistelusta, tuli tulisten tunteiden sota, jollaisena se myös välittyi ulkomaille täällä olleiden so-

takirjeenvaihtajien teksteissä. Talvisodan synnyttämä myönteinen Suomi-kuva levisi ympäri maailman ja vahvasti mielikuvaa pienestä pohjoisesta demokratiasta, joka ei taipunut suurvallan hyökkäyksen edessä.

Ahon, Sillanpään ja Jylhän keskeistä teemaa jatkoi ylipäällikkö Mannerheim talvisodan päättymisen jälkeisessä päiväkäskyssään: »Meillä on ylpeä tietoisuus siitä, että meillä on historiallinen tehtävä, jonka me edelleen täytämme; länsimaisen sivistyksen suojaaminen, joka vuosisatoja on ollut meidän perintömme, mutta me tiedämme myös, että olemme viimeistä penniä myöten maksaneet sen velan, mikä meillä siitä länteen on.»

Mannerheim siis muistutti aikalaisille, muillekin kuin suomalaisille, että Suomi kuului läntisiin demokratioihin, joiden yhteisiä arvoja se sodassa puolusti. Näitä yhteisiä arvoja olivat luottamus kansanvaltaan, ihmisten tasa-arvo, laillisuuden periaate ja vapaudenrakkaus. Niihin rakentui vapaa eurooppalainen elämänmuoto.

Vuoden 2009 *Sotahistoriallisen Aikakauskirjan* sisältö painottuu talvisotaan. Hienoa on, että voimme avata kirjan Kai Laitisen artikkelilla Yrjö Jylhän *Kiirastulesta*, joka, kuten edellä totesin, symboloi vahvasti talvisodan taistelua. Tomi Mertanen ja Tapio Nurminen käsittelevät artikkeleissaan sodan taustoja, Carl-Fredrik Geust, Eeva Tammi ja Antti Juutilainen lähestyvät sotaa omista näkökulmistaan.

Mukaan on otettu myös Matti Kankaanpään artikkeli Suomen sodan suomalaisesta ratsuväestä. Kirjoitus on ainoa tuota sotaa koskeva artikkeli, joka on kirjaamme viime vuosina ollut tarjolla. Kun aikakauskirjan toinen julkaisija, Sotamuseo, täyttää tänä vuonna 80 vuotta, aikakauskirja onnittelee museota Anssi Saaren artikkelilla.

Aikakauskirjan uudentyypistä sisältöä ovat kaksi seuraavaa artikkelia: Pasi Tuunainen tarkastelee katsauksessaan Suomessa vuonna 2008 ilmestynyttä sotahistoriallista kirjallisuutta, Kari Selén, joka oli viime syksynä seuran Maltan-matkalla asiantuntijaoppaana, on tiivistänyt tietonsa artikkelissaan Maltasta sotahistoriallisena matkakohteena. Tarkoitus on, että molemmista artikkeleista tulee perinne: Tuunainen kirjoittaa ensi vuonna vuoden 2009 kirjallisuudesta ja Carl-Fredrik Geust syksyn 2009 matkasta Krimille.

Antoisia lukutuokioita *Sotahistoriallisen Aikakauskirjan* parissa.

TOUKO PERKO
dosentti, päätoimittaja

Sisällys

Sota synnyttää valtioita	5
KAI LAITINEN	
Yrjö Jylhä ja talvisodan »kiirastuli»	9
TAPIO NURMINEN	
Asevelvollisuuslaki ja kutsuntaikäisten karsinta ennen talvisotaa	22
TOMI MERTANEN	
Rintama tiiviiksi, kansa yhtenäiseksi – AKS:n Rajan Turva -keräys ja Kannaksen linnoitustyöt kesällä 1939	38
CARL-FREDRIK GEUST	
Kansainvälinen apu Suomen ilmavoimille talvisodassa	72
EEVA TAMMI	
Äyräpää 5.3.1940 – vastaisku taistelijoiden kertomana	123
ANTTI JUUTILAINEN	
Tuntematon kenraali – Einar Nikolai Mäkisen tie puolustusvoimien kakkospaikalle	160
MATTI J. KANKAANPÄÄ	
Suomen sota ja suomalainen ratsuväki	197
ANSSI SAARI	
Sotamuseo 80 vuotta – sotilasmuseotoimintaa Suomessa sodan ja rauhan oloissa	240
KARI SELÉN	
Malta sotahistoriallisena matkakohteena	276
PASI TUUNAINEN	
Jokaiselle jotakin – katsaus vuoden 2008 sotahistorialliseen kirjallisuuteen	297
SUOMEN SOTAHISTORIALLINEN SEURA RY – KRIGSHISTORISKA SAMFUNDET I FINLAND RF	
Toimintakertomus vuodelta 2008	332

Contents

War Makes States	5
KAI LAITINEN	
Yrjö Jylhä and the Winter War Poem <i>Purgatory</i>	9
TAPIO NURMINEN	
The Military Service Law and the Rejection of Men of Conscription Age before the Winter War	22
TOMI MERTANEN	
Ranks Closed, Nation United. »The Secure Frontier» Collection and the Fortification Work on the Karelian Isthmus by the Academic Karelia Society in Summer 1939	38
CARL-FREDRIK GEUST	
International Assistance to the Finnish Air Force during the Winter War	72
EEVA TAMMI	
Äyräpää, 5 March 1940 – The Counterstroke as told by the Combatants	123
ANTTI JUUTILAINEN	
The Unknown General. Jäger Lieutenant-General Einar Nikolai Mäkinen's Way to the Second Highest Appointment in the Defence Forces	160
MATTI J. KANKAANPÄÄ	
The Finland War of 1808–09 and the Finnish Cavalry	197
ANSSI SAARI	
The 80th Anniversary of the Military Museum of Finland – Military Museum Work in Finland through Times of War and Peace	240
KARI SELÉN	
The Island of Malta for the visiting Military Historian	276
PASI TUUNAINEN	
Something for Everybody – a Survey of Military History Writing published in 2008	297
THE MILITARY HISTORY SOCIETY OF FINLAND	
Annual Report for 2008	332

(s. 1924) kotimaisen kirjallisuuden professori (emeritus). Artikkelit on ilmestynyt 2005 Yrjö Jylhän *Kiirastulen* vironnoksen *Puhastustuli* jälkisanoina (Järelsöna), kustantajana Huma. Kokoelman on vironnut kääntäjä ja runoilija Tiina Pappel.

Yrjö Jylhä ja talvisodan »kiirastuli«

Kun Neuvostoliiton hyökkäys Suomeen 30.11.1939 aloitti talvisodan, syntyi yleisen hämmästyksen tuloksena ja päättäväisen vastarinnan lisäksi nopeasti myös spontaani reaktio, joka purkautui runoiksi. Yksi laajalle levinnyt, lauluksi sävelletty runoteksti oli syntynyt itse asiassa jo varhemmin syksyllä: F. E. Sillanpään *Marssilaulu*. Se oli vahvasti puolustushenkinen runo, tervehdys kirjailijan armeijaan kutsutulle pojalle, itse asiassa koko Suomen kansalle. Siitä sukeutui kuin itsestään talvisodan tunnussävel, joka tähdensi kansallista yhtenäisyyttä ja julisti selvin sanoin: »Mitä lieneekin aarteita Suomessa, / toki kallehin on vapaus.»

Sillanpään esimerkki sai pian seuraajia. Monet vanhemman polven lyyrikot astuivat liki sadan vuoden takaisen isänmaallisen runouden klassikon, J. L. Runebergin *Vänrikki Stoolin tarinain* osoittamalle tielle ylistämään vanhan kaavan mukaisesti uusia sankaritekoja. Mutta nämä yritykset epäonnistuivat: ei toiseen aikaan toisesta sodasta kertovaa runoelmaa voi kirjoittaa uudelleen, ainoastaan jäljentää. Tuloksena oli enimmältään korkealentoista ja mahdikkain sanoin paisuteltua jälki-kaikurunoutta.

Yksi poikkeus kuitenkin oli – sodan läheltä nähneen miehen runosikermä, joka pohjautui omiin kokemuksiin: Yrjö Jylhän *Kiirastuli*.

Runoilija ja kääntäjä

Yrjö Jylhä (1903–56) oli tunnettu runoilija, jolla oli takanaan viisi kokoelmaa ja lukuisia käännöstöitä. Hän aloitti 1920-luvulla toimineen

Yrjö Jylhä (1903–56), talvisodan runoilija ja komppanianpäällikkö. Otavan kuva-arkisto.

Yrjö Jylhä (1903–56), Winter War poet and company commander.

Tulenkantajain ryhmän merkeissä vuonna 1926 ja omaksui sen alkuaikojen tyypillisiä piirteitä: osaksi nykyajan uusien ilmiöiden ja riemukkaan elämänhurman synnyttämää innostusta, mutta samalla myös niiden vastakohtana nuoruuden rikkinaisuuden, epävarmuuden ja synkkyiden tunteita, joihin tuskaisesti viittaavat useiden kokoelman runojen nimetkin – *Ruoskanjäljet*, *Kurimus*, *Risti lumessa*. Jotkin nimet myös pettävät: *Viimeinen kierros* (1931) ei olekaan masentuneen itsemurhakandidaatin työtä, vaan kokoelma reippaita urheilurunoja, kilpajuoksun ja jopa nyrkkeilyn antaman jännityksen ylistystä. Mutta yhden seikan nämä kireät, runojen roolinän tappiota ja ahdistusta tähdentävät otsikot osoittavat: Yrjö Jylhän taipumuksen dramaattisiin kärjistyksiin ja tietoi-

sen hakeutumisen elämän uhanalaiseen ääripisteisiin. Sinänsä kauhun ja tuhon makaaberit kuvitelmat eivät olleet samanaikaisessa kirjallisuudessa harvinaisia, vaan niitä näyttäytyy vaikkapa Mika Waltarin novelleissa. Taustana saattoi olla ajan suosima saksalaisen ekspressionismin tematiikka ja kuvasto. Joka tapauksessa Yrjö Jylhä asetti omalle elämäleen ankarat vaatimukset ja kirjoitti eräässä runossaan tiukan eettisen ohjelmanjulistuksen: »Himoitsen olla enemmän kuin olen.»

Kääntäjänä Yrjö Jylhän runoilijaprofili näyttöytyi ihan toisenlaisena: hän liikkui maailmanlyriikassa laajalla alueella ja omistautui vaativille tehtäville sekä klassisen että uudemman runouden piirissä. Pieni luettelo antaa käsityksen hänen asteikkonsa laajuudesta: hän suomensi mm. John Miltonin eepoksen *Kadotettu Paratiisi*, La Fontainen *Tarinoita*, *Rolandin laulun*, Heinrich Heinea, Shakespearen näytelmiä sekä

Journal of Military History

28

Published by:

The Military History Society of Finland

and The Military Museum of Finland

runoja useihin eri antologioihin. Myös virolainen lyriikka kuului hänen ohjelmistoonsa: Elsa Enäjärvi-Haavion antologiaan *Eestin runotar* (1940) hän käänsi Anna Haavan, Juha Liivin, August Allen, Johannes Semperin ja Juhan Sütisten runoja.

Sotilas Yrjö Jylhä

Yrjö Jylhä oli sotilasarvoltaan reservin luutnantti. Hän oli vuonna 1936 saanut komppanianpäällikön koulutuksen, ja tähän tehtävään hän – hivenen vastahakoisesti – joutui astuessaan armeijaan lokakuussa 1939. Hänen johtoonsa joutui Jalkaväkirykmentti 30:n (jonka järjestysnumeroksi sodan aikana hämäysmielessä vaihdettiin 21) I Pataljoonan 2. Komppania; siihen kuului sodan alkaessa 191 miestä.

Jylhän joukko-osaston sijoituspaikka oli Karjalan Kannaksen pääpuolustuslinjan itäisimmässä kolkassa, jossa lännestä virtaava Vuoksen vesistö laskee Suvannon ja Taipaleenjoen kautta Laatokkaan. Rintaman etelään kurottuva osa on saanut niemen muotoa osuvasti kuvaavan nimen Koukunpolvi tai Koukunniemi. Sen itäisimpään kohtaan, vinhasti virtaavan salmen lossin tienoille vihollinen sijoitti voimakkaan hyökkäyksensä kärjen Suomen itsenäisyyspäivän iltana 6.12.1939. Sitä torjuessaan Yrjö Jylhän komppania sai ensimmäisen ankaran kosketuksen sodan todellisuuteen. I Pataljoonalle annettiin käsky vastahyökkäyksestä Koukunniemeen, koska vihollinen oli tullut Taipaleenjoen yli ja piti nyt heittää takaisin. Yrjö Jylhä on itse kuvannut taistelun kulkua:

»Palavan talon valaistessa lumen kattamia aukeita eteni toinen komppania ahoja ja peltoja pitkin, oikea siipi nojattuna Suvannon jäätyvään rantaan. Kymmenet konetuliaseet syytivät luoteja rannan puolelta taloryhmistä ja kiviaitojen takaa. Taaksepäin ei ajateltu, paikallaan ei auttanut maata, ja niinpä eteni komppania hitaasti mutta vääjäämättömästi saartaen viholliset – – – Päivän valossa keräsin suuresti huvenneet joukkueet uudelleen niemen kärkeä kohti, kunnes tuli pysäytti meidät pellolle, missä vielä muutama mies vaipui vierelleni ja minua rouhaisi luoti kupeeseen.»

Kuten viimeisestä lauseesta selviää, Yrjö Jylhä haavoittui reiteen. Komppanian tappiot olivat suuret: 25 kaatunutta ja 14 haavoittunutta. Pataljoonan yhteismenetykset olivat 42 kaatunutta. Myöhemmin selvi-

si, että suomalaisten tiedustelu oli aliarvioinut vihollisen voimat. Kounkuniemessä hyökkäämässä olikin vahvennettu neuvostorykmentti – yhtä heikosti aseistettua meikäläistä pataljoonaa vastassa!

Yrjö Jylhä joutui sairaalaan pariaksi viikoksi, mutta palasi tehtäviinsä rintamalle joulun jälkeen. Vaikka taistelut Taipaleenjoen kaistalla jatkuivat herkeämättä, silti suomalaisten asemat kestivät moninkertaisen ylivoiman edessä. Vihollinen pääsi Taipaleenjoen yli ottamaan haltuunsa vaikeasti puolustettavan Koukunniemen, mutta seisahtui oikaistuun rintamalinjaan. Sodan päättyessä sen tukipisteet Kirvesmäki ja Terenttilä olivat suomalaisten käsissä. Yrjö Jylhä ja hänen asetoverinsa olivat täyttäneet tehtävänsä, jonka heidän komppaniansa päällikkö sodan jälkeen runossaan muovasi seuraaviin säkeisiin:

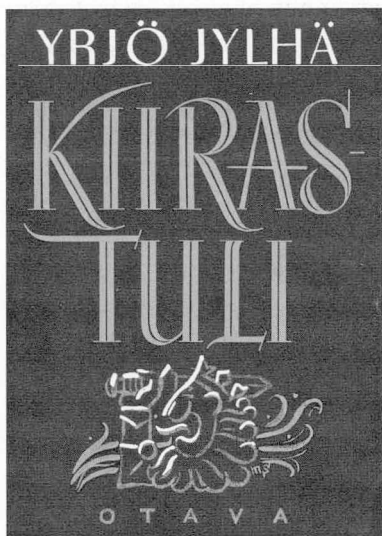
*Mitä vannottiin, se pidetty on,
yli päämme kun löi tulilaine,
ja rinnalla tuntomme tuomion,
muu kunnia meille on arvoton,
katinkultaa kiitos ja maine.*

Sodasta runoksi

Siteerattu säkeistö on runosta *Hyvästi, Kirvesmäki!*. Se on kokoelman syntyvaiheita ajatellen yksi sen avainrunoja. Ennen vanhaan kirjallisuudentutkimuksessa on – usein Goethen viitaten – ollut tapana puhua »alkuelämyksestä», josta jokin kirjallinen teos on saanut ratkaisevan lähtösäyksensä ja kasvanut lopulliseen muotoonsa ehkä pitkänkin ajan kuluessa. Tiedossani ei tarkasti ole, missä järjestyksessä *Kiirastulen* runot lopulta syntyivät, mutta kokoelmaa lukiessa käy selväksi, että eri runojen välinen side siinä on hyvin kiinteä: siitä voisi lähes puhua yhtenäisenä runoepoksena, jonka eri puolia yksityiset runot edustavat niin että niiden väliset saumat lähes katoavat.

Yrjö Jylhä on itse osoittanut edellä mainitun runon erikoisaseman. Suomalaisten kirjailijoiden elämäkerrastossa Uuno Kailaasta Aila Meriluotoon (1947) hän kuvaa hetkeä, jolloin aseet vaikenivat 13.3.1940 ja taistelukentän täyttää outo hiljaisuus:

»Elämäni korkeamman hetken – silloin tuskin tajuamani – koin ankarana rauhanteon päivänä muutamaa minuuttia vailla 12, jolloin

Kiirastuli-runokokoelma ilmestyi vuonna 1941. Kannen suunnittelija on Martti Santala. Otavan kuva-arkisto.

The collection of poems *Purgatory* appeared in 1941. Martti Santala designed the cover.

loin komentokorsuni katolta viimeisen silmäyksen yli runnellun taistelumaaston ennen kuin käännyn vetäytyvien joukkojemme jälkeen. Aavistin jo sillä hetkellä, mitä varten minun oli sallittu jäädä henkiin: tuodakseni viestin siellä taistelleilta ja kaatuneilta. Tehtävä tuntui ylivoimaiselta, tulin jo epätoivoiseksi yrittäessäni turhaan siirtää järkyttäviä vaikutelmiani sanoihin ja rytmeihin. Vasta seuraavan vuoden alussa, pitkän haparoinnin jälkeen, sain elämyksiini sanallisen otteen ja parissa kuukaudessa kirjoitin lyyriset sotarunoni, jotka ilmestyivät kokoelmassa 'Kiirastuli' pääsiäiseksi 1941. Se oli ensimmäinen tilintekoni talvisodasta, viime hetkellä tehty, sillä saman vuoden kesällä alkoi uusi sota.»

Tästä tilanteesta lähtivät *Kiirastulen* runot syntymään ja kasvamaan. Taipaleenjoen muistot eivät jättäneet Yrjö Jylhää rauhaan; hän koki ne jonkinlaisena vaativana testamenttina, kaatuneiden sotilaidensa ääninä, jotka oli saatava kuuluviin. Eräänlaiseksi sillaksi varsinaisia sotarunoja kohti tarjoutuivat hänen sodan aattona kirjoittamansa runot, jotka jäivät vuoden 1938 kokoelman *Toiviotiellä* ulkopuolelle. Ne kuvastivat havainnollisesti sodanaaton tunnelmia ja liitettiin nyt *Kiirastulen* alkuun johdannoksi. Jo runossa *Idässä palaa* nousee esiin näkymä, jonka kesien 1938–39 aikana eläneet muistavat aivan konkreettisenä: itärajan takana levinneet metsä- ja suopalot lähettivät savupilvensä pitkälle Keski-Suomeen asti varjostamaan savunhajuisena harsona silloin vielä rauhallista ja tyyntä kesämaisemaa.

Liittäessään nämä runot kokoelman alkuun runoilija nosti esiin myös niiden symbolisen merkityksen. Ellei talvisotaa olisi tullut, ne olisivat jääneet vain hiukan aavisteleviksi kesämuistoiksi. Nyt niihin liittyi

tulevaisuuteen viittaavaa uhkaa: runossa *Idässä palaa* kuun sirppikin nähdään »julman enteen» kaltaisena. Runo *Saarretut* keväältä 1939 voidaan myöhemmin lukea kuvitelmana, josta tuli pian kaameaa todellisuutta. Runoilija tuntui siinä ennakoivan tulevia kohtaloitaan.

Runo *Vuoksen vartio* on kirjoitettu kuukautta ennen sodan syttymistä, mutta kokoelman perusasenne on siinä jo valmiina: rauhan töistä sodan koettelemuksiin. Runo *Tuomittu talo* saattaisi olla peräisin vaikka itsenäisyyspäivän iltayön ensimmäisistä taisteluista. *Aavepartiot* maksaa hiukan velkoja runoudessa aiemminkin nostatetuille kuvitelville, mutta yhtä lailla sen hengenheimolainen voisi olla Sillanpään *Marssilaulu*, jossa »kumpujen kätkestä, mullasta maan / isät katsovat poikiaan».

Seuraavat runot nostavat sitten esiin sodan todellisuuden, joka monina muunnelmina kertautuu kokoelman muissa osissa. *Rynnäkön jälkeen* tuntuu liittyvän samoihin ensimmäisen tulikasteen muistoihin, joita Yrjö Jylhä on kertonut edellä siteeratussa sanomalehtikirjoituksessaan. Siinä todella sananvuoro on annettu kaatuneille, joiden muistot ahdistavat runoilijaa, mutta eivät enää syyttäen, vaan »työmme loppuun» tekemistä tähdentäen.

Runo *Kohtaus metsässä* kuuluu mielestäni kokoelman keskeisiin – eikä vain tämän kokoelman, vaan koko toisesta maailmansodasta kirjoitetun sotalyriikan kärkeen. Se on ani harvoja tuntemiani runoja, johon tiivistyy sodankäynnin tragiikka ilman että henkilöiden osapuolet käyvät ilmi. Ei sanota kumpi heistä on ’omia’, kumpi taas vihollinen. Vastakkain on kaksi ihmistä tilanteessa, jossa »vain toinen muistelemaan jäi sitä, / ja toista jossakin kaivataan». Runon puhuja kertoo tapauksen vaila vihaa ymmärtäen myös vastapuolen kokeman menetyksen ja surun. Sama avarampi ihmisyyys välittyy runon lukijoille tai kuulijoille. Ollessani vuonna 1978 Petroskoin yliopistossa luennoimassa suomen opiskelijoille uudemmassa kirjallisuudestamme luin runon ääneen ja yllätyin kuulijoiden reaktiosta: tytöt itkivät sen kuultuaan. Vastaavan reaktion kohtasin Norjassa suomalaisesta sotaromaanista puhuessani. Runosta oli olemassa hyvä Albert Lange Flifletin norjannos, jonka pyysin erään tuttavani esittämään (luentoni kielenä oli ruotsi). Kun sain puheeni päätökseen, yleisö pyysi saada kuulla Yrjö Jylhän runon vielä uudelleen... En tiedä, kuinka monelle kielelle runo on käännetty, mutta mielestäni sen pitäisi sisältyä kaikkien maiden sotarunojen valikoimaan.

Yrjö Jylhän kokoelman lähes jokainen runo ansaitsisi lähemmän kommentin, mutta useimpien kohdalla selityksiä ei tarvita: runot puhuvat itse puolestaan. Kokoelmasta löytyy runsaasti runoja, joiden kohdalla on aihetta pysähtyä. Hyvin tunnettu runo on *Kaivo*, jonka kaltaisia tilannekuvia sodan arjesta ja uhrautuvaisuudesta on paljon muitakin: *Sairaalassa, Kotiin, Toivomuksia, Ilot ja surut*. Muutamissa oma-kohtaisissa runoissa näyttäytyy päällikön ankara vastuu ja huoli miestensä kohtaloista – *Niin vaikea, Joku virsta vain, Maaliskuun päivä, Kolme sanaa, Näky*. Parissa runossa hyvästellään edessä avautuva tuttu maasto lähtiäisiksi: ruhjottu maisema ja siihen liittyneet kärsimykset, mutta myös siinä koettu uhrimieli ja murtumaton sitkeys kasvavat synteetiksi, johon sodan kokemukset keskittyvät. Näitä runoja ovat sekä *Hyvästi, Kirvesmäki!* että *Laulu joesta*, joihin tuntuu tiivistyvän jotakin olennaista paljon puhutusta talvisodan hengestä.

Laulu joesta sai Yrjö Jylhän valmistellessa kokoelmaansa yllättävää valaistusta vastapuolen taholta. Professori Valentin Kiparsky, tunnettu slavisti, oli onnistunut jäljittämään venäläisen runoilijan Jevgeni Dolmatovskin (1915–94) samanaiheisen ja lähes samannimisen runon *Taipaleenjoki*. Dolmatovski sai myöhemmin Stalinin palkinnon ja edusti vakaasti Neuvostoliiton virallisia kannanottoja, mutta tässä varhaisessa runossaan hän puhuu hämmästyttävän suoraan ja edustaa runon löytäjän mielestä »oikeata humanismia – – jossa neuvostosotilaiden sankaruuden ohella kuvastuu myös suomalaisten voimakas vastarinta ja koko sodan jylhän ankara luonne». Runo, joka on Jylhän runoa lyhyempi, on ilmestynyt Kiparskyn kääntämänä ensin sanomalehdessä (*Uusi Suomi* n:o 24/1941) sekä myöhemmin antologiassa *Venäjän runotar* (1956). Siinä ei näyttydy Jylhän kertosaettä »Taipaleenjoki, Tuonelanjoki», mutta hyvin lähellä sen ilmentämiä tunteja kyllä liikutaan: joki on yhtä kohtalokas ja yhtä vaikeasti ylitettävissä kummaltakin rannalta nähtynä.

Talvisodan klassikko

Kiirastuli on talvisodan synnyttämistä kirjallisista dokumenteista merkittävin. Se kuvaa sodan todellisuutta läheltä nähtynä, aidosti ja vakaavasti. Se sisältää monia sankaritarinoita, mutta asiallisen toteavasti,

Yrjö Jylhä talvisodan aikaisella komentopaikallaan Taipaleenjoella 17.9.1941. Kuva Puolustusvoimat.

Yrjö Jylhä at his former Winter War command post beside the river Taipale on 17 September 1941.

vailla sankaripaatoista. Sen runot ovat omakohtaisen, aktuaalisen kokemuksen säilyttämiä välähdyksiä, jotka on ankarassa paineessa puristettu runoksi. Monia niistä voi kuvailla vain paradoksein, kuten Pekka Tarkka *Otavan historian* II osassa (1980): *Kiirastuli*-sarja on »pimeimmän yön ja sarastavan päivän, miltei ylivoimaisen kuoleman ja häidin tuskin säilyvän elämän runoutta».

Kuten aiemmin on käynyt ilmi, *Kiirastulen* kypsytely otti aikansa, mutta sen kirjoittaminen sujui melko nopeasti. Kokoelma ilmestyi pääsääiseksi 1941. Jylhän tuotannon eri laitoksissa sen runojen määrä vaihtelee, etenkin vuonna 1938 kirjoitettujen alkuosan ja loppuun liitettyjen jatkosodan aikana ilmestyneiden runojen kohdalla. Jälkimmäisiä on mukana yleensä kaksi, *Laulu Kuujärvestä* ja *Rosa carelica*, jolloin kokonaisuudeksi saadaan 36 runoa. Vuoden 1943 valikoimassa *Runoja* niitä on 34, ja vuoden 1951 isokokoisessa, Erkki Tantun kuvittamassa peruslaitoksessa, jota tässä esipuheessa on noudateltu, 32.

Kiirastulen sotahistoriallinen tausta on eri yhteyksissä sotahistorian kannalta tutkittu ja esitetty melko tarkasti, mutta vähemmän on kiinnitetty huomiota sen ilmaisuun, Yrjö Jylhän runokieleen ja rytmikkaan. Jylhä kirjoitti perinteistä tyyliä: metriikka, rytmi ja loppusoinnut kuuluvat sotien edelliseen aikaan. Vapaata rytmiä ei käytetä, mutta silti voi panna merkille, että runoteksti sujuu väljemmin kuin vanhemmassa lyriikassa. Painotukset voivat samankin runon puitteissa vaihdella jambisesta trokeiseen ilman että poikkeamat erottuvat tiukasta metrumista. Muutamat aikalaisetkin panivat merkille runokielen vapautumisen, mutta sodanjälkeinen runous ja nuorempien modernistien työ on jättänyt tämän kehityksen taka-alalle. Kokoelman viimeisen runon, jo juhannukseksi 1940 kirjoitetun *Ristilipun alla* säkeissä rytmien vapautuminen on huipussaan ja 3- ja 4-tavuisten runojalkojen pitkä peoneiksi sukeutuva tahti siivittää voitokkaita säkeistöjä alusta pitäen: »Hulmahda tuuleen, siniristi Suomen, / liehu liki taivasta, nouse päivää päin!». Säkeiden tarkempi metriikan tarkastelu osoittaa, että Jylhä oli – mahdikkaasta juhlarunon retoriikasta huolimatta – lähes uudistamassa perinteisen suomalaisen lyriikan rytmikäsityksiä.

Pitkään näytti siltä, että *Kiirastuli* jäisi Suomen molempien sotien merkittävimmäksi dokumentiksi lyriikan piirissä. Jatkosodan (1941–44) anti näytti jäävän sen varjoon. Myöhäinen löytö runoilija Lasse Heikkilän (1925–61) jäämistöstä paljastikin yllättävän järkyttävän omaehtoisen runosikermän, joka julkaistiin vuonna 1999 dosentti Osmo Pekosen toimittamana nimellä *Balladi Ihantalasta*.

Heikkilän kesän 1944 sotakokemusten pohjalta syntynyt runosarja on täysin erilaista tyyliä kuin Yrjö Jylhän kokoelma. Sen rakenteellisena lähtökohtana on Edgar Lee Mastersin tunnettu *The Spoon River Anthology* (1915), jossa amerikkalaisen pikkukaupungin vainajat tunnustavat

kauniiden hautakirjoitusten sijasta totuuden entisestä elämästään. Heikkilän runojen tarkkaa kirjoitusaikaa ei tiedetä, mutta selvästi ne pohjautuvat hänen kokemuksiinsa kesällä 1944 18-vuotiaana panssarintorjuntajoukkojen sotilaana Ihantalan ankarissa taisteluissa, joissa puna-armeijan suurhyökkäys onnistuttiin pysäyttämään. Tästä ratkaisuvaiheesta ja sen tunnelmista on tallella proosakatkelmia, mutta syntyneet 30 runoa jäivät tuntemattomiksi Heikkilän lähiystävillekin.

Tällaiseen tilanteeseen sovellettuna Heikkilän valitsema runotekniikka tehoaa. Runojen otsikoissa nimeltä mainitut henkilöt – monet oman yksikön asetovereita – kertovat kohtaloistaan niin sodassa kuin rauhassa ja paljastavat keskeiset luonteenpiirteensä. Vaikuttavimpia monologiä henkilöistä on kenraali Vihma, joka todella kaatui Ihantalassa joukkojensa edessä.

Omassa lajissaan Heikkilän runosarjasta kasvoi nuoremman sukupolven näkökulmasta yhtä puhuva dokumentti kuin Jylhän *Kiirastulesta*. Vanhemman runoilijan kokoelmalleen antama nimi olisi soveltunut siihenkin. Kumpikin runosarja kertoo jälkimaailmalle sodan infernosta ja sen vaatimista uhreista, eri tavoin ja eri painotuksin, mutta yhtä hartaasti asetovereitaan muistaen ja heidän kohtaloilleen kunniaa tehden.

Yrjö Jylhä and the Winter War Poem *Purgatory*

Summary

When Finland's Winter War broke out on 30 November 1939 Yrjö Jylhä (1903–56) was an established poet, who had published five collections of verse and numerous translations of foreign literature. He had begun in the 1920s and had been active in the young and radical group known as the *Torchbearers*. He adopted its typical characteristics: post World War youthful enthusiasm and in contrast the uncertainty and gloominess of the young. Some of his poems hinted at German expressionism. Already then Jylhä set high aims for himself, as he expresses in one of his poems: »I yearn to be more than I am.»

Jylhä is one of the most gifted of Finland's translators. His translations include John Milton's *Paradise Lost* and the great tragedies of Shakespeare. He also translated from French (including the *Chanson de Roland*), German, Swedish and Estonian.

Yrjö Jylhä's military rank was that of lieutenant in the infantry reserve. In 1936 he had received training as a company commander and this became his duty on being called up into the army in October 1939. He served as commander of 2 Company, I Battalion, 30 Infantry Regiment and he had 191 men under him. Jylhä's regiment was deployed in defence in the main defence line, or the Mannerheim Line, on the bank of the Taipale river in the most easterly sector of the Karelian isthmus. The Red Army concentrated a heavy attack there on the evening of Finland's Independence Day, 6 December 1939. Yrjö Jylhä with his compa-

ny received their baptism of fire and he was wounded in the foot during this first battle. He has recalled the course of the battle:

»With a burning house casting light on the expanse of snow-covered ground, 2 Company advanced through meadows and fields, its right flank resting on the freezing bank of the Suvanto river. Dozens of machine guns cast their bullets from groups of houses and behind the stone walls along the bank. There was no thought of going back, it was impossible to stay put, and thus the company advanced slowly but unwaveringly encircling the enemies.»

Jylhä was in consequence wounded and of his company twenty-five men were killed and fourteen wounded. He had to spend a couple of weeks in hospital but returned to his duty at the front after Christmas.

Although fighting went on continuously on the Tapiale river, the Finns' positions held out against overwhelming force. When the war ended on 13 March 1940 the front line was still in Finnish hands. Jylhä has recalled the coming of peace:

»I experienced the supreme moment of my life – scarcely comprehended at the time – at some minutes to twelve on the bitter day when peace was made, when from the roof of my command post I cast a final glance over the mutilated landscape of the fighting before I turned to follow our withdrawing troops. I perceived already at that moment why it had been granted to me to remain alive: for me to bring a message from those who had fought and fallen there. The task seemed overwhelming, I became even hopeless as I attempted in vain to convert my shattering impressions into words and rhythms. Only at the beginning of the following year, after long floundering, did I get my experiences into words and in a couple of months I wrote my lyric war poems, which appeared in the collection *Purgatory* for Easter 1941.»

The *Purgatory* epic is the most significant of the literary documents born of the Winter War. It describes the reality of war, seen at close quarters, authentically and seriously. It includes many stories of heroism, but stating the facts without heroic emotion. Its poems are preserved glimpses of personal, actual experience, compressed into poetry by severe pressure.

The collection comprises 32–36 poems, depending on the edition. In some editions there are also a few poems from before the war, poems

already with a premonition of war, and some written during the Continuation War (1941–44). The poem *Encounter in the forest* forms in my opinion the essence of the collection. It also represents not only the peak of this collection but also that of the entirety of war poetry written about the World War. It is one of the very rare poems known to me in which the tragedy of warfare is concentrated without the personification of the opponents. Opposed are two men in a situation in which »only one remained to remember / and the other to be missed somewhere». The speaker in the poem relates the occurrence without hatred, understanding also the loss and sorrow experienced by his adversary. In my opinion this poem should be included in the war poetry anthologies of every country.

Yrjö Jylhä's collection *Purgatory* has retained its value for almost seven decades and new editions of it are continually printed. Poems in the work have been translated into various languages and the entire collection appeared in Estonian in 2005.

Finnish summary by Martti Turtola.

(s. 1972) filosofian maisteri, yksityisyrittäjä IT-alalla, tutkii itähämmäläisten veteraanien sotakokemusta, koonnut Joutsan veteraanimatrikkelin. Artikkelit Muuttuva armeija ilmestyi teoksessa *Teloitettu totuus* (2008).

Asevelvollisuuslaki ja kutsuntaikäisten karsinta ennen talvisotaa

Parin viime vuoden aikana Suomessa on käyty keskustelua asevelvollisuuslainsäädännöstä ja siitä, salliko laki ennen talvisotaa vasemmistotaustaisten nuorukaisten hylkäämisen kutsunnoissa. Emeritusprofessori Heikki Ylikangas on esittänyt, että ennen talvisotaa »vähintään sata-tuhatta miestä» jätettiin poliittisista syistä ilman sotilaskoulutusta. Tutkija Ilkka Levä toistaa Ylikankaan ajatuksen kutsunnoissa suoritetusta poliittisesta karsinnasta syksyllä 2008 ilmestyneessä *Ruma sota* -teoksessa.¹

Tarkastelen tässä esityksessä asevelvollisuuslainsäädännön kehitystä ja lääkärien roolia kutsuntatilaisuuksissa.

Vuoden 1919 asevelvollisuuslaki (8.2.1919/11)

Helmikuussa 1919 säädettiin Suomen valtakunnan väliaikainen asevelvollisuuslaki. Laki antoi suuntaviivat itsenäisen Suomen kutsunnoille. Läänit jaettiin kahdeksi tai useammaksi kutsuntapiiriksi. Kutsuntapiireissä asevelvollisuusasioita hoiti kutsuntatoimisto, jossa piiripäällikkö toimi puheenjohtajana ja lainopillisen sivistyksen saanut mies sihteerinä. Kutsuntatilaisuuksissa toimistoon lisättiin yksi jäsen kulloisestakin kunnasta. Lisäksi kunnat valitsivat kaksi luottamusmiestä, joiden tuli olla kutsunnassa läsnä. Samoin mukana oli kaksi lääkäriä, joista toisen tuli – mikäli mahdollista – olla sotilaslääkäri. Vuoden 1921 loppuun asti tarkastuksen sai suorittaa yksikin lääkäri.²

Väliaikainen laki sisälsi pykälän 39, jossa todettiin muun muassa, että »kutsuntatoimistoa ei velvoita lääkärin antama lausunto katsastetun kelpaamattomuudesta sotapalvelukseen».³ Kutsuntatoimisto saattoi siis määrätä palvelukseen miehen, jota lääkäri ei olisi kelpuuttanut. Pykälä oli mitä ilmeisimmin kevään 1918 perintöä – poikkeusoloissa terveydentilaa koskevat vaatimukset saivat väistyä.⁴

Lain säätämisen aikoihin, 4.2.1919, hallitus asetti asevelvollisuuskomitean pohtimaan lain jatkokehitystä. Saman vuoden kesäkuussa komitea teki muutosehdotuksia väliaikaiseen lakiin. Majuri Erik Heinrichs laati muistion, jossa hän esitti, että »§ 39 olisi muutettava siten, että lisättyä kutsuntalautakuntaa ei velvoita myöskään lääkärin antama lausunto katsastetun kelpaavaisuudesta (eikä ainoastaan kelpaamattomuudesta) sotapalvelukseen. Tämän kautta annettaisiin lautakunnalle tilaisuus estää armeijaan pääsemästä yhteiskunnallisesti vaarallisia vaikkakin ruumiillisesti terveitä yksilöitä.»⁵

Moista muutosta ei asevelvollisuuslakiin kuitenkaan sorvattu. Nimi-kirjaimilla KW esiintynyt kommentaattori (ilmeisesti sotaväen päällikkö Karl Wilkama) merkitsi Heinrichsin muistion marginaaliin, että hän haluaa säilyttää kyseisen pykälän entisellään: »§ 39 pidän toistaiseksi vielä sopivana. Mitä enemmän pelkäämme punaista ainesta, sen röyhkeimmiksi ne tulevat. Vapaustaistelussa annettiin punainen aines eräälle patalj[oonalle] – Wiipurin valtauksessa tämä patalj[oon] kunnostautui jotakuinkin.»⁶

Samaa pykälää on kommentoitu myös ruotsiksi. Kirjoittajana oli ilmeisesti komitean jäsen August Langhoff. Kyseisessä reunahuomautuksessa todetaan, että niin toivottavaa kuin vasemmistolaisten sulkeminen asepalveluksen ulkopuolelle olikin, »vaikuttaisi arveluttavalta» vapauttaa heidät niin raskaasta taakasta kuin mikä asevelvollisuus oli. Heinrichs jäi siis ehdotuksensa kanssa yksin ja laki jäi näiltä osin ennalleen.

Vuoden 1922 asevelvollisuuslaki (11.11.1922/270)

Itsenäisen Suomen ensimmäinen pysyvä asevelvollisuuslaki säädettiin vuonna 1922 ja se tuli voimaan 1.4.1923. Sitä täydensi asetus asevelvollisten lääkärintarkastuksesta sekä heidän kelpaavaisuudestaan palveluk-

seen eri aselajeissa. Kyseisessä tarkastusohjesäännössä lueteltiin ne ruumiinviat, -vammat ja sairaudet, jotka aiheuttivat tarkastetun vapauttamisen asevelvollisuudesta, vapauttamisen vakinaisesta palveluksesta rauhan aikana siirrolla nostoväen II luokkaan tai velvoittamisen saapua lähinnä seuraavaan kutsuntatilaisuuteen uudelleen tarkastettavaksi. Mikäli asevelvollinen ei seuraavissakaan kutsunnoissa täyttänyt vaadittuja kriteerejä, hänet tuli siirtää nostoväen II luokkaan.⁷ Nytkään ei edellytetty kahden lääkärin läsnäoloa, mutta paikalla olevan tuli aina olla sotilaslääkäri.⁸

Edellisen lain tapaan kutsuntatoimisto saattoi määrätä miehen asepalvelukseen lääkärin antamasta lausunnosta huolimatta. Nyt maininta löytyi pykälästä 41: »Lisätylle kutsuntatoimistolle ei lääkärin antama lausunto tarkastetun kelpaamattomuudesta sotapalvelukseen ole sito-

Laivaston alokkaita Suomenlinnassa 1920-luvun alussa. »Tarkastuksen perusteella joutui moni mies heti sairaalaan.» Kuva Sotamuseo.

Recruits for the navy at Suomenlinna in the early 1920s. »Due to the examination many a man had to go immediately to hospital.»

va.»⁹ Lain soveltamisasetuksessa määrättiin lisäksi, että jos kutsuntatoimisto hyväksyi asevelvollisen palvelukseen vastoin kutsuntalääkärimielipidettä, tästä oli tehtävä merkintä pöytäkirjaan. Jos asevelvollinen oli kelpaamaton palvelemaan vakinaisessa väessä, myös toisen lääkärin tuli tarkastaa mies, jos tarkastuksessa oli paikalla kaksi lääkäriä.¹⁰

Asevelvollisuuslain soveltamisasetusta valmisteli komitea, jonka puheenjohtajana toimi lainvalmistelukunnan jäsen Filip Grönvall. Grönvall julkaisi kesällä 1923 lyhyitä selityksiä »näiden lähes 250 pykälää sisältävien lakien» selventämiseksi upseereille ja alipäällystölle. Grönvallin mukaan

»... luonnollista on, että kutsuntatoimisto, jolla yksinään on päätösvalta, voisi, vastoin lääkärin lausuntoa, julistaa tarkastetun sotapalvelukseen kelpaamattomaksi. Tätä mahdollisuutta ei kuitenkaan, sillä kun ei ole käytännöllistä merkitystä, ole edellytetty laissa.»¹¹

Grönvallin selitys ilmaisee 1920-luvulla kutsunnoissa noudatetun linjan. Kutsuntatoimistolla oli asevelvollisten valinnassa viimeinen sana, mutta lähes poikkeuksetta päätös tehtiin lääkärin lausunnon mukaisesti. Terveydentila ei kuitenkaan ollut ainoa kriteeri, jolla mies voitiin vapauttaa palveluksesta. Kutsuntatoimisto saattoi esimerkiksi vapauttaa miehen, jos tämä yksin elätti isäänsä tai äitiään, isä- tai äiti-puoltaan, kasvatusvanhempaansa, isänsä tai äitinsä vanhempaa tai veljeään tai sisartaan.¹²

On myös huomattava, että keväällä 1918 punaisten puolella taistelleet miehet, jotka olivat sisällissodan seurauksena menettäneet kansalaisluottamuksensa, rajattiin asevelvollisuuslainsäädännön nojalla asepalveluksen ulkopuolelle. Esimerkiksi vuoden 1922 lain 9 §:n mukaan asevelvollista, joka oli tuomittu kansalaisluottamuksensa menettäneeksi tai julistettu todistajaksi kelpaamattomaksi, ei saanut käyttää sotapalvelukseen.¹³

Tätä lainkohtaa selittäessään Filip Grönvall oli erityisen suorasanainen. Hänen mukaansa kansalaisluottamuksensa menettänyt oli »ainainseksi estetty palvelemasta sotaväessä» huolimatta siitä, että seuraamuksen voimassaoloaika oli kulunut umpeen tai että tuomittu oli armahdettu.¹⁴ Tällä viitattiin selvästi vuoden 1918 tapahtumiin. Asevelvollisuuslaissa tai sen soveltamisasetuksessa ei ollut edes määräyksiä kansalaisluottamuksensa menettäneiden kutsumisesta asepalvelukseen. Armahdettuja valtiollisia rikollisia ei myöskään saanut merkitä nosto-

väkeen kuuluviksi. He olivat siis »jatkuvasti, vaikkakin ovat saaneet armahduksen, rinnastetut muitten tällaiseen rangaistusseuraamukseen tuomittujen henkilöiden kanssa». Samalla Grönvall vielä korosti, että kansalaisluottamuksensa menettäneitä ei ollut kuitenkaan täysin vapautettu ottamasta osaa maan puolustukseen. Heidät voitiin lain 59 §:n perusteella kutsua puolustuksen etua välittömästi tai välillisesti tarkoitettavaan työhön. Selittäessään saman lain 35 §:ää Grönvall totesi, että kansalaisluottamuksensa menettäneet ja todistajaksi kelpaamattomat tuli merkitä kutsuntaluetteloon, mutta heidän ei pitänyt saapua kutsuntaan.¹⁵

Kansalaisluottamuksensa menettäneiden ja todistajiksi kelpaamattomien (eli I luokan työvelvollisten) lisäksi asevelvollisuuslaki erotti kaksi muutakin erityisryhmää, joita voitiin käyttää sotapalveluksen sijasta puolustuslaitoksen etua tarkoittavaan työhön. Näitä olivat henkilöt, joita omantunnonsyyt estivät suorittamasta asepalvelusta (III luokan työvelvolliset), ja henkilöt, jotka oli epäluotettavuuden takia pidettävä erillään sotapalveluksesta (II luokan työvelvolliset). Viimeksi mainittuun ryhmään asevelvollinen voitiin sijoittaa, jos hän oli ennen palvelukseen astumistaan tai sen jälkeen käyttäytynyt niin, että »todennäköisillä syillä» voitiin päättää, ettei hän halunnut täyttää hänelle asevelvollisena tulevia velvollisuuksia. Päätösvalta asiassa oli sotaväen päälliköllä.¹⁶

Läpi 1920-luvun kutsuntojen pääroolissa olivat kutsuntalääkärit. Vuonna 1926 tuli voimaan laki korvauksen suorittamisesta asevelvollisille sotapalveluksessa sattuneen ruumiinvamman tai sairauden johdosta. Lain mukaan asevelvollinen tai vapaaehtoinen, jolle asepalvelus aiheutti ruumiinvamman tai sairauden, oli oikeutettu saamaan korvausta valtion varoista. Jos palvelus johti kuolemaan, laki oikeutti omaiset saamaan korvausta. Kun puolustusministeriö vielä kiertokirjeellä vuonna 1926 tehosti, että asevelvollisten tarkastukset tuli suorittaa edellä mainitun lain voimaantulon vuoksi huolellisesti, useissa kutsuntapiireissä etenkin vuosina 1926–28 noudatettiin »tarpeettoman ankaraa karsintaa» lain aiheuttamien mahdollisten seurausten pelossa. Tiukan karsinnan takia kaikissa kutsuntapiireissä ei saatu aluksi edes asevelvollisten määrävahvuuksia kokoon.¹⁷

Uuden lain myötä pyrittiin erityisesti estämään tuberkuloosipotilaiden pääsy armeijaan. Puolustusministeriön vuonna 1926 antama lisä-

ohje lääkärintarkastuksen toimittamiseen kehotti lääkäreitä hylkäämään kutsuntaikäisen, jos näiden sukulaisia oli kuollut tuberkuloosiin:

»Jos voidaan epäillä, että asevelvollisen sukulaisia on kuollut keuhkotautiin, seikka minkä kutsuntatoimiston jäsenet useinkin voivat todeta, ei tällaisia asevelvollisia ole yleensä hyväksyttävä sotapalvelukseen rauhan aikana, vaan on heidät siirrettävä nostoväen II luokkaan tai vapautettava kokonaan asevelvollisuudesta.»¹⁸

Seuraavana vuonna ohjetta jo hieman löysättiin: nyt perhepiirissä esiintynyt tuberkuloosi ei enää automaattisesti riittänyt hylkäyssyyksi. Samoihin aikoihin kutsuntalääkäreitä arvosteltiin myös epätarkkuudesta, nämä kun merkitsivät yleensä tarkastuskorttiin ainoastaan »kelpaava» ilman sen tarkempaa erittelyä. Kun lääkärintarkastus tapahtui ennen kuin kutsuntatoimisto antoi päätöksen miehen asepalveluksesta, toimiston oli vaikea määrätä asevelvollisia niihin erikoisaselajeihin, joissa oli aisteja koskevia erityisvaatimuksia.¹⁹

Muutosehdotukset seuraavaan asevelvollisuuslakiin

Kansallisarkiston Sörnäisten toimipisteestä löytyy puolustusministeriön asevelvollisuusasiaintoimiston mappi, jossa on parannusehdotuksia vuoden 1922 lakiin. Aineiston ajankohdasta ei ole varmuutta. Kansallisarkiston aineistoluettelon mukaan materiaali voisi olla vuodelta 1926.

Aineistossa kutsuntapiirit esittävät pykälä pykälältä parannusehdotuksia voimassa olleeseen lakiin. Kainuun kutsuntapiiri esitti muutoksia 41 §:n 2 momenttiin. Ehdotuksen mukaan lakiin tuli kirjata, että lääkärin antama lausunto »tarkastetun kelpaamattomuudesta tai kelpaavaisuudesta» ei ollut sitova. Toinen, lyhyempi ehdotus sanamuodoksi oli, että »lääkärin antama lausunto tarkastetusta asevelvollisesta [ei] ole sitova». Hämeen kutsuntapiiri antoi samansuuntaisen muutospyynnön.

Kajaanin kutsuntapiiriin perustelu lain muuttamiseksi oli seikkaperäinen:

»Sattuu nimittäin usein, että lääkäri hyväksyy asevelvollisen, joka sen yleisvaikutuksen perusteella (esim. heikkous) minkä hän tarkastuksessa tekee, taikka niitten tietojen nojalla (esim. henkisesti vajavai-

Laivaston alokastarkastus Suomenlinnassa 1920-luvun alussa. Kuva Sotamuseo.

The examination of naval recruits at Suomenlinna in the early 1920s.

suudesta), joita hänestä saadaan kutsuntatoimiston jäseniltä ja luotamusmiehiltä taikka muilta luotettavilta henkilöiltä, lisätyn kuts. toimiston mielestä ei olisi hyväksyttävä sotapalvelukseen, mutta vaikka esim. henkisen vajavaisuuden arvosteleminen lienee lääkärielle lyhyen tarkastuksen aikana jokseenkin vaikeaa, on asia kuitenkin ratkaistava hänen lausuntonsa mukaan vastoin lisätyn kuts. toimiston ja niitten henkilöitten (esim. papin, nimismiehen) vakaumusta, joilta tietoja on saatu. Sitä vastoin lisätty kuts. toimisto tuskin milloinkaan haluaa ottaa vastuulleen sellaisen asevelvollisen hyväksymisen sotapalvelukseen, jonka tarkastuslääkäri on katsonut siihen kelpaamattomaksi.»

Kutsuntapiiri halusi siis korostaa kutsuntatilaisuudessa paikallisviranomaisten merkitystä. Vaikka lääkäri olisikin pitänyt kutsuntaikäis-

tä oman tarkastuksensa perusteella kelpollisena sotaväkeen, kutsunta-toimistolla piti olla oikeus estää nuorukaisen asepalvelus, jos tämä tunnettiin paikkakunnalla esimerkiksi henkisesti vajavaiseksi. Lisävalaistusta asiaan tuovat saman asiakirjamapin sisältämät muutosehdotukset asevelvollisuuslain soveltamisasetukseen. Kainuun kutsuntapiiri jätti seuraavan kommentin:

»41 § 1 mom:n toinen lause [jolla velvoitettiin myös toinen lääkäri tarkastamaan hylätty mies, jos tarkastuksessa oli läsnä kaksi lääkäriä] ehdotetaan poistettavaksi koska on aivan yhtä tärkeätä estää kelpaamattomien asevelvollisten hyväksymistä kuin kelpaavien vapauttamista, joka periaate on hyväksytty myöskin tarkastusohjesäännön 1 §:ssä. Tarkastukseen voidaan aina varata siksi riittävästi aikaa, että lääkärit voivat keskenään neuvotella niistäkin asevelvollisista, jotka he hyväksyvät palvelukseen.»

Kutsuntapöytäkirjaan oli jo aiemmin pitänyt merkitä, jos asevelvollinen oli todettu asepalvelukseen kelpaavaksi lääkärin lausunnon vastaisesti. Nyt Hämeen kutsuntapiiri ehdotti, että samanlainen erityismerkintä tuli tehdä myös silloin, jos kutsuntatoimisto hylkäsi miehen vastoin lääkärin mielipidettä:

»45 § 2 mom

Jos lisätty kutsuntatoimisto on hyväksynyt asevelvollisen vakinaiseen palvelukseen, tai katsonut hänet siihen kelpaamattomaksi vastoin kutsuntalääkärin mielipidettä, on merkintä siitä tehtävä pöytäkirjaan.»²⁰

Vuoden 1932 asevelvollisuuslaki (30.6.1932/219) ja sen seuraajat

Ensimmäinen asevelvollisuuslaki ehti olla voimassa noin kymmenen vuotta, kunnes uusi asevelvollisuuslaki korvasi sen 1.12.1932 alkaen. Sitä täydensi entistä täydellisempi ja tarkempi lääkärintarkastusohjesääntö (L.T.O.), joka tuli pysyvästi voimaan vuonna 1935.

Uuteen lakiin tarkasteltava pykälä muutettiin siihen sanamuotoon, jota Kajaanin ja Hämeen kutsuntapiirit olivat toivoneet. Kutsuntatoimistoa ei enää sitonut lääkärin antama lausunto suuntaan eikä toiseen. Lain 25 §:n mukaan tarkastuksessa kutsuntatoimistoa avustaa siihen määrätty lääkäri tai tarpeen vaatiessa kaksi lääkäriä. Lääkärin antama lausunto tarkastuksesta ei ole kutsuntatoimistoa sitova.²¹

Periaatteessa asevelvollisten poliittinen karsinta tuli siis mahdolliseksi vuoden 1932 asevelvollisuuslain myötä, kun kutsuntatoimisto saattoi hylätä miehen vastoin lääkärin ehdotusta. Ei ole kuitenkaan näyttöä siitä, että näin olisi tapahtunut. Päinvastoin, asepalvelukseen otettujen määrät kasvoivat läpi 1930-luvun, kun kutsuntaikäisten terveydentila kohentui ja puolustusmäärärahat kasvoivat.²²

Seuraava asevelvollisuuslaki (15.9.1950/452) tuli voimaan vuoden 1951 alussa. Siihen nyt tarkasteltu momentti siirtyi lähes sellaisenaan. Lain mukaan »tarkastuksessa kutsuntalautakuntaa avustaa siihen määrätty lääkäri tai tarpeen vaatiessa kaksi lääkäriä. Lääkärin antama lausunto tarkastuksesta ei ole kutsuntalautakuntaa sitova.»²³

Kaiken kaikkiaan tämä momentti on säilynyt laissa jo yli 75 vuoden ajan. Vuoden 2008 alussa voimaan tulleen uuden asevelvollisuuslain (28.12.2007/1438) mukaan lääkärin antama ehdotus ei edelleenkaan sido kutsuntaviranomaisia:

»Kutsunnanalaisen palveluskelpoisuuden määrittämisessä kutsuntalautakuntaa avustaa lääkäri, joka tekee ehdotuksen tarkastamiensa asevelvollisten palveluskelpoisuudesta. Ehdotus ei sido kutsuntalautakuntaa.»²⁴

Lakien valmistelun yhteydessä käydyt eduskuntakeskustelut

Vaikka kutsuntalääkäreillä on kautta vuosikymmenten ollut ratkaiseva rooli siinä, onko kutsuntaikäinen määrätty palvelukseen vai hylätty, heidän tehtävästään on käyty erittäin vähän keskustelua esimerkiksi eduskunnassa. Ei siis tunnu uskottavalta, että lääkärit olisivat jakaneet kutsuntaikäisille hylkäysmääräyksiä näiden poliittisen kannan mukaan.

Vuoden 1919 asevelvollisuuslakia valmisteltaessa kansanedustaja Juho Niukkanen nosti esiin lääkärin roolin. Kun vuoden 1921 loppuun asti – asevelvollisuuslain voimaanpanolain mukaan – asevelvollisten tarkastaminen jäi ainoastaan yhden lääkärin tehtäväksi, Niukkasta arvelutti lääkäreiden mielipiteen painoarvo. Niukkasen mukaan oli »hyvin arveluttavaa», saattoiko lääkäri aina menetellä tehtävässään riittävän pätevästi. Erityisen epäilyttävältä tämä vaikutti, kun asevelvollinen ei saanut lain 54 §:n mukaan jättää valitusta, jos hänet oli julistettu sotapalvelukseen kelpaavaksi. Niukkanen ehdotti, että pykälä olisi muo-

toiltu toisin, mutta hänen ehdotuksensa ei saanut kannatusta. Jo aiemmin kansanedustaja Ivar Lantto oli kiinnittänyt huomiota samaan pykälään, jonka hän pelkasi johtavan »jonkunlaiseen mielivaltaan» kutsuntatoimistoissa, kun he tiesivät, ettei sotilas saanut valittaa.²⁵

Vuoden 1922 lain valmistelussa kansanedustajat kiinnittivät huomiota siihen, että kutsuntatilaisuudessa olisi säännöllisesti mukana kaksi lääkäriä. Suuri valiokunta ei nimittäin ollut pitänyt tätä tarpeellisenä. Kansanedustaja Ernst Estlander kuitenkin totesi, että kahden lääkärin läsnäolo auttaisi tekemään tarkastuksen paremmin, etenkin kun paikallislääkärit saattoivat tuntea miehen terveydentilan jo ennestään. Estlanderin ehdotus hyväksyttiin.²⁶

Tarkimmin vuoden 1922 asevelvollisuuslakia ruoti kansanedustaja Aarno Pesonen. Pesonen kiinnitti huomiota samaan pykälään, joka oli herättänyt keskustelua myös väliaikaista asevelvollisuuslakia säädetäessä. Uudenkin lain mukaan päätöksestä, jolla joku julistettiin sota-palvelukseen kelpaavaksi, ei saanut valittaa. Pesosen mukaan asevelvollisten valintakriteerien olisi siis pitänyt olla »selvät ja riidattomat». Tätä ne eivät hänen mukaansa kuitenkaan olleet. Kutsuntatarkastuksen toimitti kutsuntatoimisto eli piiripäällikkö, hänen sihteerinsä ja yksi asianomaisen kunnan valitsema jäsen. Heitä avusti sotilaslääkäri tai tarvittaessa kaksi lääkäriä. Lääkärin antama lausunto tarkastetun kelpaamattomuudesta ei kuitenkaan ollut sitova. Pesosen mukaan »asiallisesti» kaikki valta oli siis annettu piiripäällikölle ja hänen sihteerilleen, koska he saattoivat äänestää kumoon kunnan valitseman edustajan mielipiteen, vaikka lääkärikin olisi ollut hänen kanssaan samaa mieltä. Eikä tästä päätöksestä siis saanut valittaa.

Pesonen ei kuitenkaan tehnyt muutosehdotuksia lakiin. Puutteista huolimatta laki piti saada voimaan. Muuten puolustuslaitos olisi edelleen jäänyt väliaikaisuuden tilaan ja myös pidennetty puolentoista vuoden palvelusaika olisi jäänyt voimaan. Pesonen toivoi, että hänen esille tuomiaan epäkohtia tarkennettaisiin »asianmukaisesti kirjoitetulla täytäntöönpanoasetuksella» ja tätä kautta esimerkiksi kutsuntatoimistojen saama periaatteessa rajaton valta tulisi sidotuksi asetukseen ja sitä kautta yhdenmukaiseksi koko maassa.²⁷

Myöhempien asevelvollisuuslakien yhteydessä kansanedustajat alkoivat kiinnittää huomiota asevelvollisuusikäisiin, jotka yrittivät eri keinoin vältellä asepalvelusta. Käsiteltäessä omantunnonarkojen osal-

listumista sotilaskoulutukseen kansanedustaja Kaarlo Huhtala totesi vuonna 1931, että Suomessa oli vuosittain jo »huomattava määrä asevelvollisuusikässä olevia nuorukaisia, jotka kutsuntatilaisuuksissa pyrkivät m.m. kaikenlaisten tekosairauksien avulla vapautumaan asevelvollisuutensa suorittamisesta [...]» Huhtalan mukaan syynä ei välttämättä ollut epäisänmaallisuus, mutta ainakin »miesmäisyyden puute».²⁸

Vuoden 1950 lain yhteydessä kutsuntaikäisten hylkäyksiä sivusi ai-noastaan kansanedustaja Oiva Turunen, joka totesi, miten 1920- ja 1930-luvuilla ne nuorukaiset, jotka hylättiin kutsuntatilaisuudessa, tunsivat itsensä »ikään kuin huonommiksi». Niitä, jotka tulivat hylä-tyiksi terveydellisistä syistä, ymmärrettiin, mutta niitä, jotka »pinnaa-malla tai vääryydellä» saivat itselleen vapautuksen, halveksuttiin.²⁹

Hylättiinkö kutsunnoissa vasemmistolaisia?

Viitteitä kutsunnoissa tapahtuneesta asevelvollisten poliittisesta karsin-nasta ei ole. Aikalaisaineistossa ajatusta ei esiinny, ellei tällaisena sitten pidetä majuri Heinrichsin ehdotusta siitä, että asevelvollisuuslaissa pi-täisi sallia myös fyysisesti terveiden hylkääminen. Kuten edellä on to-dettu, Heinrichsin esittämää muutosta ei asevelvollisuuslakiin tehty.

Juha Mälkki on tarkastellut tuoreessa väitöskirjassaan 1970-luvun alussa kerättyä muistitietoa varusmiespalveluksesta. Aineistossa esiin-tyy paljon muistelmia myös kutsuntatilaisuuksista. Mälkin mukaan lä-hes kaikki muistelijat kertovat erilaisista keinoista, joiden avulla asepal-veluksesta yritettiin vapautua tai vapauduttiin. Palveluksesta vapautu-miseen liittyvistä vääryyksistä kerrotaan eräänlaisina selviytymistari-noina, joissa esiintyy myös kateutta ja jopa vihaa toisten neuvokkuutta kohtaan.³⁰

Mälkki muistuttaa, että jo yksin kutsuntatilaisuus edusti yhteiskun-nan asettamaa kontrollia. Kansalaisten asettaminen terveystarkastusla-isten arvoasteikolle oli suoraa mutta yhteisöllisesti armoitonta. Kutsun-noissa yksilö suhteutettiin ikäluokkansa kautta normaaliuteen. Mälkin mukaan useimmissa vastauksissa ilmenee suorastaan halveksuntaa nii-tä kohtaan, jotka yrittivät välttää palveluksen. Erään informantin mu-kaan ruununraakit olivat »puolipunaisia tai pelkureita», jotka »pelkä-sivät rajalle menoa». Muistelmaan lausuja palveli puolustusvoimissa

vuonna 1920, jolloin yhteiskunnallinen vastakkainasettelu oli edelleen korostunutta ja moni vasemmistolainen halusikin jättää asepalveluksen suorittamatta kaksi vuotta aiemmin käydyn sisällissodan jälkimainin-geissa.³¹

On myös muistettava, että porvarillisen yhteiskunnan intresseissä ei niinkään ollut estää vasemmistolaisilta asepalvelus, vaan pikemminkin saada mahdollisimman moni vasemmistolainen armeijaan, missä heidät pyrittiin sulauttamaan – kansakoululaitoksen tapaan – osaksi vakiintunutta yhteiskuntajärjestystä. Sotienvälistä varusmiespalvelusta tutkinut Anders Ahlbäck kirjoittaa:

»Kansalaissodan jälkeen valtaapitävä porvaristo ei pitänyt puolustusvoimia ainoastaan vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen turvana sisäistä ja ulkoista vihollista vastaan, vaan myös jakautuneen kansakunnan poliittisen integraation välineenä. [...] Tavoitteena oli ylittää luokkaristiriidat ja vuoden 1918 traumaattiset muistot sekä valaa miespuolinen nuorisoeheän kansallisen identiteetin muottiin.»³²

Muisteluisissa on myös todettu, että ruununraakiksi joutuminen ei vielä 1920-luvulla ollut mitenkään poikkeuksellista. Raudussa vuonna 1920 palvelleet miehet muistelee, miten Kuortaneella ei suhtauduttu raakkeihin »mitenkään halveksuvasti», vaan saatettiin pikemminkin ihmetellä, kun joku kävi armeijan. Raakkeja oli paljon.³³

Lähdeviitteet

¹ Ylikangas, Heikki, *Romahtaako rintama? Suomi puna-armeijan puristuksessa kesällä 1944*, Keuruu 2007, s. 308. Levä, Ilkka, »Linjaan vaiko hautausmaalle!» – metsäkaartilaisten kokemushistoriaa 1941–1945, teoksessa *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*, toim. Sari Näre ja Jenni Kirves, Helsinki 2008, s. 213.

² Kronlund, Jarl, *Suomen puolustuslaitos 1918–1939. Puolustusvoimien rauhan ajan historia*, Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXIV, Porvoo 1988, s. 182. Lehmus, Lauri, Asevelvollisen nuorison ruumiillinen kunto ja terveydentila kutsuntatilaston valossa, *Sosiaalinen aikakauskirja* 1937:1, s. 1–3. Asevelvollisuuslaki 11/1919 (§ 39). Laki Suomen valtakunnan väliaikaisen asevelvollisuuslain voimaannpanemisesta 11/1919 (8 §).

³ Asevelvollisuuslaki 11/1919, § 39.

⁴ Samaan tapaan terveysvaatimuksista tingittiin maaliskuussa 1940, kun nostoväen II luokan miehet kutsuttiin palvelukseen. Ks. Nurminen, Tapio, Muuttuva armeija, teoksessa *Teloitettu totuus – kesä 1944*, toim. Jukka Kulomaa ja Jarmo Nieminen, Jyväskylä 2008, s. 68.

⁵ Vuoden 1919 asevelvollisuuslakia valmistelevia muistioita. KA (Sörnäinen), Pk 1172/6. Alleviivaus alkuperäisessä asiakirjassa.

⁶ Ibid.

⁷ Asevelvollisuuslaki 270/1922, 20 ja 21 §.

- ⁸ Asevelvollisuuslaki 270/1922, 41 §.
- ⁹ Ibid.
- ¹⁰ Asetus asevelvollisuuslain soveltamisesta 102/1923, 45 § ja 41 §.
- ¹¹ Grönvall, Filip, *Asevelvollisuuslaki ja sen soveltamisasetus selityksineen*, Porvoo 1923, Alkulause ja s. 59.
- ¹² Asevelvollisuuslaki 270/1922, 22 §.
- ¹³ Asevelvollisuuslaki 270/1922, 9 §.
- ¹⁴ Grönvall 1923, s. 14–15. Hänen mukaansa myös vuoden 1919 lain vastaava pykälä (6 §) oli tulkittu yhtä ankarasti.
- ¹⁵ Grönvall 1923, s. 15 ja 51.
- ¹⁶ Asevelvollisuuslaki 270/1922, § 58–60. Ks. myös Grönvall 1923, s. 71–73.
- ¹⁷ Lehmus 1937, s. 5–6.
- ¹⁸ Asevelvollisuusajan lyhentämismahdollisuuksia koskeva mietintö. Liitteet N:ot 12–24. 1928. KA (Sörnäinen), T 21404/11.
- ¹⁹ Ibid.
- ²⁰ Yhteenvedo kutsuntatoimistojen tekemistä ehdotuksista muutoksiksi asevelvollisuuslakiin. (1926?) KA (Sörnäinen), T 21404/14.
- ²¹ Asevelvollisuuslaki 219/1932, 25 §.
- ²² Nurminen 2008, s. 52–54.
- ²³ Asevelvollisuuslaki 452/1950, 25 §.
- ²⁴ Asevelvollisuuslaki 1438/2007, 21 §.
- ²⁵ Valtioapäivät 1918. Pöytäkirjat s. 369–370 ja 327. Ks. myös Laki Suomen valtakunnan väliaikaisen asevelvollisuuslain voimaantuloa 11/1919, 8 §.
- ²⁶ Valtioapäivät 1921. Pöytäkirjat s. 2040.
- ²⁷ Valtioapäivät 1922. Pöytäkirjat s. 463–464.
- ²⁸ Valtioapäivät 1931. Pöytäkirjat s. 381.
- ²⁹ Valtioapäivät 1950. Pöytäkirjat s. 893.
- ³⁰ Mälkki, Juha, *Herrat, jätkät ja sotataito. Kansalaisotilas- ja ammattisotilasarmeijan rakentuminen 1920- ja 1930-luvulla »talvisodan ihmeeksi»*, Helsinki 2008, s. 79.
- ³¹ Ibid., s. 81.
- ³² Ahlbäck, Anders, Mitä miehen on kestettävä: Kokemuksia suomalaisesta sotilas-koulutuksesta 1920- ja 1930-luvulta sukupuolihistorian valossa, teoksessa *Ihminen sodassa. Suomalaisen kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*, toim. Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki, Jyväskylä 2006, s. 110.
- ³³ Mälkki 2008, s. 82.

The Military Service Law and the Rejection of Men of Conscription Age before the Winter War

Summary

Over the last few years there has been a discussion in Finland about the Military Service Law and whether the law before the Winter War (1939–40) permitted the rejection of young men from left-wing backgrounds when they were called up. Emeritus Professor Heikki Ylikangas has suggested that before the Winter War »at least a hundred thousand men» were left without military training for political reasons.

In February 1919 independent Finland's Provisional Military Service Law was enacted. The law included paragraph 39 in which it was stated, *inter alia*, that »The conscription office is not bound by the report given by the doctor about the unfitness for military service of the man examined». The conscription office – which was composed of one doctor, one lawyer and one local member – was thus able to require a man to serve whom the doctor would not have approved. The paragraph was obviously a legacy of the Civil War fought in spring 1918: in exceptional circumstances medical requirements had to give way.

In June 1919 the military service committee appointed by the government made proposals to change the provisional law. Major Erik Heinrichs drew up a memorandum in which he proposed that:

»Paragraph 39 should be changed so that the enlarged conscription board should not be bound by the doctor's report of the fitness of the man examined for military service (and not only of his unfitness).»

By this means the board would be given the opportunity to prevent men dangerous to society from entering the army even if they were physically fit.

However, such a change was not incorporated in the Military Service Law. Evidently the army commander, Karl Wilkama, wrote in the margin of Heinrichs's memorandum that he wanted for the present to keep the paragraph in question as it was: the more the Reds were feared, the »more insolent« they would become. In another comment it was claimed that as much as the exclusion of the leftists from military service was surely desirable, »it would seem questionable« to free them from such a heavy burden as military service.

Heinrichs with his proposal was thus left isolated and the 1922 Military Service Law remained as far as this paragraph is concerned like its precursor. However, medical condition was not the sole criterion by which a man could be excused from service. For example, the conscription office could excuse a man if he alone was supporting his parents. It must also be observed that men who had fought on the Red side in 1918, who as a result of the Civil War had lost their civil rights, were excluded from military service. A conscript, who had been condemned to the loss of his civil rights, or had been declared disqualified as a witness, could not be employed in military service.

During the preparation of the next Military Service Law the Kainuu Conscription District proposed changes to the paragraph under examination. According to this proposal it should be written into the law that the report given by the doctor »about the fitness or unfitness of the man examined« was not binding. With this the conscription district wanted to emphasize the importance of the local officials in the conscription procedure. Although the doctor may have regarded the man of conscription age as fit for military service on the basis of his own examination, the conscription office should have the right to prevent military service by a young man if he was known to the locality as, for example, mentally retarded.

The next Military Service Law came into force in 1932. The paragraph in the new law was changed into the desired form. The conscription office was no longer bound by the doctor's report in one direction or the other. Thus in principle the political rejection of conscripts became possible under the law of 1932 because the conscription office

was allowed to reject a man contrary to the doctor's proposal. However, there is no evidence that this occurred. On the contrary, the number of men inducted into military service grew throughout the 1930s as the health of men of conscription age improved and defence appropriations increased.

There are no references to the political rejection of conscripts during the conscription process. The idea that the law should allow the rejection also of the physically fit does not appear in contemporary documentation, unless Major Heinrichs's proposal be regarded as such. There was very little discussion, for example in the Finnish parliament, about the role of the doctors involved with conscription. It does not therefore seem probable that the doctors would have rejected men of conscription age because of their political stance.

In addition it must be remembered that it had also not been in the interests of bourgeois society to prevent military service by the leftists. Rather it was desirable to get as many leftists into the army as possible, where the attempt was made, as in the elementary school system, to assimilate them into the established social order. The aim was to reach beyond the traumatic memories of 1918 and cast the young into the mould of a single national identity.

(s. 1976) filosofian tohtori, yhteiskuntatieteiden maisteri. Väitellyt vuonna 2004 Suomen historiasta aiheena vuoden 1956 yleislakko. Tutkinut lisäksi talvi- ja jatkosodan aikaista tiedotusta ja mielialantarkkailua, Suomen ja Kolmannen valtakunnan kulttuurisuhteita sekä Suomen sodanjälkeistä kulttuuripoliittikkaa. Työskentelee tutkijana Jyväskylän yliopistossa.

Rintama tiiviiksi, kansa yhtenäiseksi – AKS:n Rajan Turva -keräys ja Kannaksen linnoitustyöt kesällä 1939

Akateeminen Karjala-Seura (AKS) oli erittäin kiinnostunut maanpuolustustyöstä aina perustamisestaan lähtien. Kolmekymmentäluvun puolivälissä se ryhtyi ulkomaisten esikuvien mukaisesti ajamaan myös työpalvelun saamista Suomeen. Nämä kaksi tavoitetta yhdistyivät kesällä 1939, kun osin seuran aloitteesta käynnistettiin Kannaksen vapaaehtoiset linnoitustyöt. Niistä aiheutuneiden kustannusten peittämiseksi AKS järjesti toukokuussa 1939 Rajan Turva -keräyksen.

Tässä artikkelissa käsitellään Kannaksen linnoitustöitä seuran näkökulmasta, sillä aiemmassa tutkimuksessa aihetta on pääsääntöisesti lähestytty hankkeen toisen aloitteentekijän, Suojeluskuntajärjestön kautta. Huomio kiinnittyy etenkin siihen, että linnoitustöiden yhtenä tavoitteena oli esitellä työpalveluaatetta ja sen mahdollisuuksia Suomessa.

Rajan Turvan kirjeenvaihtoa ja muuta materiaalia on säilynyt yllättävän paljon, sillä Valtiollinen poliisi (Valpo) sai vuonna 1946 haltuunsa AKS:n pesänselvitysmieheltä yhdistyksen asiapapereita. Jo aiemmin lokakuussa 1945 Valpo oli hankkinut useita mappeja Rajan Turvan kirjeenvaihtoa takavarikoituaan ne AKS:n huoneistosta lakkautettujen yhdistysten selvitysmiehiltä. Materiaali sijoitettiin Valpon asiampapereihin.¹

AKS ja maanpuolustusaate

Maininta AKS:n kiinnostuksesta jäsentensä maanpuolustuskunnan ylläpitämistä ja kehittämistä kohtaan löytyi jo seuran ensimmäisestä ohjesäännöstä vuodelta 1923. Niin ikään vuonna 1927 uusituissa säännöissä maanpuolustukselle oli varattu erityinen sija. Tämä ilmeni myöhemmin muun muassa siinä, että vuoden 1931 lopulla seura teki yleisessä kokouksessaan päätöksen jäsentensä pakollisesta kuulumisesta suojeluskuntaan. Menestys ei kuitenkaan ollut kehuttava, sillä seuran 15-vuotishistoriikissa vuonna 1937 epäsuorasti tunnustettiin suojeluskuntaharrastuksen herättämisen edelleen olevan työlästä. Sen sijaan tervettä »sotahulluutta» pidettiin ylioppilaspireissä luonnollisena asiana ja opiskeleva nuorisoina suhtautui ehdottoman myönteisesti puolustuslaitokseen. Ylioppilaiden osalta myös asepalveluksen muoto oli muuttunut: 1920-luvun alkupuolen kirjuri-toiminnan sijaan oli tullut käytännön toimintaa korostava reserviupseerikoulutus.²

Kolmekymmentäluvun puolivälissä AKS suuntasi toimintaansa yhä enemmän kaikkien kansalaisten maanpuolustustahdon kasvattamiseen sekä maanpuolustuspropagandan harjoittamiseen. Seura järjesti Lento-koneita armeijalle -keräyksen vuonna 1934 sekä julkaisi vuonna 1936 kaikkiaan 255 000 kappaleen painosmäärään yltäneen *Isänmaa vaarassa* -kirjusen, joka käsitteli maanpuolustuspropagandaa. Syksyllä 1936 AKS laati ensimmäisen perusteellisen suunnitelman maanpuolustuspropagandan harjoittamisesta. Kaavailut toteutettiin kahden seuraavan vuoden aikana varsin voimallisesti. Kun kokeilukauden tilaisuudet sekä muiden yhteisöjen järjestämät tilaisuudet, joissa seuran edustajat puhuivat, lasketaan mukaan, kosketti seuran maanpuolustuspropaganda vuosina 1937–38 yhteensä 560 tilaisuudessa 90 200 kuulijaa. Lisäksi seura laati erillisen *Maanpuolustuspropagandan ohjekirjan*, ja lentoleh-tisiä jaettiin noin neljännesmiljoona kappaletta. Propagandatyötä suunnitteli ja toteutti diplomi-insinööri Pentti Veijolan johtama maanpuolustuspropagandatoimikunta.³

Itävallan ja Tšekkoslovakian kohtalot vuonna 1938 osoittivat, etteivät Kansainliiton julistukset turvanneet demokratioiden ja tasavaltojen olemassaoloa. Neuvostoliiton samoihin aikoihin lisätessä painostustaan Suomea kohtaan AKS päätti varautua omissa arvioissaan visioimaansa itänaapurin hyökkäykseen. Seura oli saanut seurata läheltä puna-ar-

meijan aktivoitumista maan rajoilla pitkin 1930-lukua. Vuoden 1939 alussa neuvostotoimet ulottuivat jo Suomen alueelle, kun punailmavoimien rajaloukkaukset Karjalan kannaksella yleistyivät. Seuran mielestä asialle oli tehtävä jotakin. Vähitellen syntyi ajatus Kannaksen vapaaehtoisesta linnoittamisesta.

Kannakselle oli rakennettu eriasteisia linnoitteita jo 1920-luvulta lähtien. Suunnitelmien toteuttaminen oli kuitenkin pahasti kesken sodan uhan lisääntyessä 1930-luvun viimeisinä vuosina. Tämä sai AKS:n ajamaan hanketta uudelleen, koska seurassa pidettiin Suomen joutumista hyökkäyksen kohteeksi lähivuosina hyvin todennäköisenä. Rajojen linnoittaminen liittyi seuran toimintasuunnitelmissa 1930-luvun lopulla vapaaehtoisen työpalvelun kokeiluun Suomessa; keväällä 1938 seuran hallitus käsitteli jäsenten työpalvelun toteuttamista vapaaehtoisina linnoitustöinä.⁴

Seuran mielestä työpalvelun kotimaisena esikuvana ollut kansallinen talkooperinne toimi sosiaalisesti tasoittavana tekijänä – luoden samalla vähitellen henkistä pohjaa meikäläisen työpalveluaatteen kehittämiseksi. Monien muiden seuran omaksumien ohjelmallisten lähtökohtien tapaan esikuvana työpalvelupropagandalle toimi kansallissosialistinen Saksa. Seuran haaveissa kansasta oli muodostettava yksi kansallinen ja yksimielinen kokonaisuus isänmaanrakkauden ja Suomen suuruuden aatteen ympärille. Kansakokonaisuuden (Volksgemeinschaft) korostamiseen liittyi olennaisena osana kansan eheyttäminen, jota voitiin suorittaa työpalveluaatteen kautta.

AKS:n tavoitteena ei 1930-luvulla ollut luoda työpalvelupakkoa Suomeen, vaan erilaisin vapaaehtoistoimin muokata maaperää aatteelle suopeaksi. Parhaiten siinä uskottiin onnistuttavan maanpuolustustyön kautta.⁵

Kaksi aloitetta linnoitustöistä

Euroopan poliittisen tilanteen kärjistyttyä vuonna 1938 maanpuolustuksen tarpeet nousivat esille myös Suomessa. Muun muassa kesken-eräisten Kannaksen linnoitustöiden loppuunsaattamista ehdotettiin usealta taholta. Näihin vaatijoihin kuului myös Suojeluskuntien yliesikunnan päällikkö eversti A.-E. Martola, joka esitti Kannaksen linnoitta-

mista avatessaan suojeluskuntien piiripäälliköiden kokouksen 7.12. 1938. Hieman myöhemmin hän puhui myös puolustusministeri Juho Niukkaselle (ml.) Kannaksen linnoittamisen tärkeydestä tarjoten työhön suojeluskuntien apua. Martola itse kävi Kannaksella tutustumassa paikkoihin ja neuvotteli niin Viipurin piiripäällikön Jussi Sihvon kuin armeijakunnan komentajan, kenraaliluutnantti Harald Öhquistinkin kanssa. Maaliskuussa 1939 Martola uudisti Niukkaselle lupauksensa suojeluskuntajärjestön vapaaehtoisesta työvoimasta linnoitustöihin. Puolustusministeri kannatti ehdotusta ja lupasi omalta osaltaan viedä asiaa eteenpäin. Aloitteesta ei annettu tietoa julkisuuteen, vaan käynnistyvä hanke pidettiin pienen piirin tiedossa.⁶

Linnoitusajatusta kehiteltiin samanaikaisesti myös toisaalla. Aiheesta *Keski-Pohjanmaan Vartion* joulunumerossa 1938 kirjoittanut Keski-Pohjanmaan Suojeluskuntapiirin päällikkö, jääkärieverstiluutnantti Väinö Merikkallio oli jäänyt käsitykseen, ettei hänen ideansa johtanut mihinkään. Hän ottikin helmikuussa 1939 yhteyttä kahteen Isänmaallisen Kansanliikkeen (IKL) kansanedustajaan asian edistämiseksi. Heistä toinen, pastori Eljas Sijojoki esitteli ehdotuksen AKS:lle vielä samassa kuussa.

Seura kiinnostui ehdotuksesta heti. Vuospäivänä (22.2.) pidetyssä seuran hallituksen neuvottelukunnan ja piiripäälliköiden kokouksessa Kannaksen puolustuksen vahvistamista käsiteltiin erityisesti vapaaehtoisen työpalvelutoiminnan toteuttamissuunnitelmien yhteydessä. Kokouksen jälkeen AKS asetti vapaaehtoisia linnoitustöitä valmistelevalle komitean, johon valittiin diplomi-insinöörit Ossi Kivelä ja Kauko Leiponen sekä ekonomi Onni Penttilä. Kivelän ja R. G. Kallian sekä puolustusministeriön ja Pääesikunnan edustajien kesken maaliskuun lopulla käydyissä neuvotteluissa sovittiin asian saattamisesta julkiseksi sekä vapaaehtoisten käyttämisestä linnoitustöihin. Neuvotteluissa puolustusvoimien edustajat eivät lainkaan viitanneet Suojeluskuntajärjestön jo tekemään linnoitustarjoukseen.⁷

Huhtikuun 1. päivänä AKS ilmoitti puolustusministeriölle tarjoavansa linnoitustöihin 1000 miestä 2–4 viikoksi kerrallaan 5.6.–26.8. välisenä aikana. Koska jokainen työskentelisi useamman viikon, olisi töissä kaikkiaan 5000 miestä. Puolustusministeriön edellytettiin vastaavan matkakustannuksista, majoituksesta, muonituksesta, työnjohdosta, työvälineistä ja huoltomenoista. Puolustusministeri Niukkanen hyväksyi

AKS:n aloitteen ja asetti 3. huhtikuuta työryhmän puolustusministeriön teknillisen tarkastajan, kenraalimajuri Unio Sarlinin johdolla laatimaan suunnitelmaa vapaaehtoisen työvoiman käyttämisestä Kannaksella.

Seura lähetti ilmoituksensa myös Suomen Tietotoimistolle (STT), joka julkaisi sen. Asian julkitulo oli kiusallista Suojeluskuntajärjestölle, olihan se vaarassa kärsiä propagandatappion ylioppilaille. Martola pyysi Niukkasta ilmoittamaan yleisölle suojeluskuntien jo aiemmin tekemästä aloitteesta. Ministeri välitti pyynnön STT:lle ja suojeluskunnat saivat kunnian linnoittamistalkooajatuksen esittämisestä ensimmäisenä.⁸

Huhtikuun ylioppilaskokoukset

Vapaaehtoisen linnoitustyön organisoimiseksi AKS järjesti vanhalla ylioppilastalolla yleisen ylioppilaskokouksen 3. huhtikuuta. Läsä oli noin 700 henkilöä. Kokouksessa joukko ylioppilaita teki ehdotuksen kansalaiskeräyksen järjestämisestä linnoitustöiden kustannusten kattamiseksi. Aloitteen saaman laajan kannatuksen vuoksi kokous asetti keräyspäiväksi puolustusvoimien lippujuhlapäivän 16. toukokuuta. Ideana oli luovuttaa tuon päivän palkka linnoituskuluihin. Taustalla oli ajatus siitä, että myös ne kansalaiset, jotka eivät voineet aktiivisesti osallistua linnoitustöihin, saivat tilaisuuden taloudellisesti tukea töitä lahjoittamalla palkkansa koko kansan yhteiselle asialle. Keräys jäisi pitkälti AKS:n vastuulle, joskin tavoitteena oli laatia puolustusministeriön ja Suojeluskuntajärjestön kanssa suunnitelmat vapaaehtoisten rekrytoimiseksi seuran ulkopuoleltakin.

Kokouksen lopuksi insinööri Kivelä selosti linnoitushanketta AKS:n näkökulmasta. Hän hahmotteli kaikkia ylioppilaita koskevan ohjelman toivoen ylioppilaiden järjestävän kesälomansa siten, että heille jäisi aikaa osallistua töihin ainakin kahden viikon verran. Näin annettu lupaus voitaisiin täyttää. Hänestä osakunnat saattoivat tulevien päivien kokouksissaan itse päättää mahdollisista toimenpiteistään asiassa sekä siitä, miten ajatusta voitiin parhaiten edistää maakunnissa pääsiäislooman aikana. Suurimmissa kaupungeissa olisi järjestettävä tilaisuuksia, joissa ehdotusta selvitettäisiin tarkemmin.⁹

Pääkaupunkiseudun porvarilehdet tukivat AKS:n aloitteita linnoit-

tamisesta ja kansalaiskeräyksestä. *Helsingin Sanomat* piti ideaa erinomaisena, joskin se kysyi, oliko seura paljastanut jonkinasteisen sotasalaisuuden kertomalla hankkeesta julkisuudessa; olihan suojeluskuntajärjestö vaiennut omasta aloitteestaan. Sen sijaan *Uusi Suomi* seisoi ajatuksen takana varauksetta.¹⁰

Soraääniäkin kuului. Maan ruotsinkieliset lehdet selittivät ajatuksen punaiseksi langaksi AKS:n aseman korostamisen. Sen sijaan ruotsinkieliset ylioppilaat ottivat ehdotukseen myönteisen kannan jo huhtikuun puolivälissä puolustusministeriöön lähettämässään kirjeessä. He tosin ajattelivat omaksi osakseen lähinnä Ahvenanmaalla suoritettavaa vapaaehtoista työpalvelua. Myös valtiovallan näkemyksissä saari oli huomattavasti ajankohtaisempi ja tärkeämpi kuin Kannas. Saarten linnoittaminen liittyi näet keskeisellä tavalla Suomen ulkopoliittiseen suuntautumiseen Ruotsiin.

Voimakkaimmin seuran toimintaa kritisoi *Suomen Sosialidemokraatti* pääkirjoituksessaan. Lehti selitti, ettei maanpuolustuksen välttämättömyydestä ollut maassa erimielisyyttä. Se kuitenkin epäili, että hanke tulisi valtiolle lopulta sangen kalliiksi, olihan sen maksettava ylioppilaiden matkat työpaikalle ja takaisin sekä töissä käytettävät tarpeet. Asia epäilytti myös siksi, että »suurin osa ylioppilaista ei liene koskaan joutunut suorittamaan ruumiillista työtä». Lisäksi oli selvitettävä, miten järjestely vaikutti työväen asemaan ja sen työnsaantimahdollisuuksiin, sillä Viipurin läänissä oli runsaasti työttömiä. Esityksen ajankohdan perusteella lehti leimasi AKS:n Saksan »puolustusasianajajaksi», olihan koko hanke selvästi suunnattu Neuvostoliittoa kohtaan. Lehti noudatti osin omaa linjaansa, sillä sosiaalidemokraattien asenteet olivat jo lientyneet ja monet heistä alkoivat olla valmiita liittymään suojeluskuntiin.

Hankkeeseen kohdistuneiden epäilyjen vuoksi sekä *Ylioppilaslehti* että AKS:n *Suomen Heimo* oikaisivat sivuillaan muissa lehdissä esitettyjä arvioita. Vastavetona *Suomen Heimo* ihmetteli, mikseivät ne, joilla oli arvovaltaa, olleet huolehtineet rajojen turvaamisesta – kysymyksenhan olisi pitänyt olla jo vuosia sitten loppuunkäsitelty. Lehti selitti linnoitusten aikanaan säästävän verta, hikeä ja kyyneleitä.¹¹

Huhtikuun lopulla Vanhalla ylioppilastalolla järjestettiin toinen suuri maanpuolustuskokous, jossa useat puhujat Helsingin yliopiston ja Teknillisen korkeakoulun rehtoreita myöten kehottivat ylioppilaita to-

teuttamaan aikeensa ja tarttumaan lapioihinsa tulevana kesänä. Lisäksi Kymenlaakson suojeluskuntapiirin päällikkö ja AKS:n jäsen, eversti V. H. Vainio selosti suojeluskuntien osallistumista Kannaksen linnoitustöihin. Eversti totesi puheessaan pitävänsä aloitetta kansallisen eheytyksen merkinä. Hänestä rahat linnoittamiseen oli löydettävä jostakin, sillä kyse oli viime kädessä maan itsenäisyydestä. Keräystä Vainio luonnehti vakuutusmaksuksi, joka kaikkien oli syytä suorittaa. Lopuksi kokous hyväksyi yksimielisesti ponnien linnoitustöiden tarpeellisuudesta ja velvoitti jokaisen ylioppilaan osallistumaan 16. toukokuuta keräykseen. Tapahtuma uutisoitiin jälleen näyttävästi suurimmassa lehdissä, jotka asettuivat kannattamaan kokouksen ponsia.¹²

Rajan Turva -keräys

Vapaaehtoisen linnoitustyön organisointia sekä sen kanssa rinnakkaista kansalaiskeräystä hoitamaan AKS:n hallitus perusti 5. huhtikuuta Rajan Turva -toimiston. Aluksi töitä tehtiin seuran huoneistossa, mutta työmäärän kasvaessa Rajan Turva muutti Vanhalle ylioppilastalolle. Seuran toinen varapuheenjohtaja, diplomi-insinööri Ossi Kivelä ryhtyi kehittämään edelleen ylioppilaskokouksessa 3. huhtikuuta esitettyä ajatusta toukokuun 16. päivän palkan luovuttamisesta linnoitustöihin. Mietiskelyn tuloksena syntyi idea laajemmasta kansalaiskeräyksestä, joka kestäisi useamman viikon. Sitä varten oli muodostettava keräysorganisaatio, jonka järjestelyvastuun kantoi Rajan Turvan toimiston johtaja, ekonomi Onni Penttilä. Keräykseen liittyvää propagandatoimintaa organisoivat maisteri M. Peltoniemi. Merkittävän panoksen toimiston työhön antoivat lisäksi hovioikeuden auskultantti Kalevi Valkama sekä ylioppilaat Valto Kallama ja Erkki Iisakkala, joka pääasiallisesti vastasi keräyksen tilityksestä.¹³

AKS jätti 12. huhtikuuta sisäministeriölle keräyslupa-anomuksen. Vaikka järjestelyillä oli kiire, ei vastausta kuulunut. Tosin seura ei jäänyt odottamaan päätöstä, vaan piiripäälliköt veloitettiin jo 13. huhtikuuta järjestämään piiriinsä keräyskeskuksen sekä määräämään keräyshuoltajan joka pitääjään. Koska keräyslupa saatiin vasta 29. huhtikuuta, mihinkään kuluja vaatineisiin toimiin ei ennen sitä voitu ryhtyä; suunnitelmat oli laadittava vain paperille. Asia oli sikäli merkittävä, että monia

suurkeräyksiä valmisteltiin useita kuukausia, nyt aikaa oli muutamia viikkoja. Valmistelutyön suoritti kaiken lisäksi tottumaton henkilökunta, lähinnä eri osakuntien naiset.

Epävarmuudesta huolimatta innostus piireissä oli suuri. Toimisto hankki piiriasiamiehet, jotka puolestaan järjestivät asiamiehet alueensa pitäjiin. Keskustoimisto ei ennättänyt puuttua pitäjakeräyksen organisaatioon, vaan se jäi paikallisasiamiehen ratkaistavaksi. Kirjeenvaihto kulki ajan säästämiseksi toimistosta suoraan pitäjäsiamiehille. Näin saatiin nopeasti luoduksi asiamiesverkosto miltei koko maahan. Maa jaettiin suurin piirtein suojeluskuntapiirejä vastanneisiin 17 keräyspiiriin, joiden johdossa olivat keräyspäälliköt. Kaupunkeihin, kauppaloihin ja maalaiskuntiin nimitettiin keräyksestä vastannut paikallisasiamies. Tehtävässä toimi apteekkareita, lääkäreitä, nimismiehiä, opettajia, pankinjohtajia – siis ylipäättään henkilöitä, jotka olivat paljon ihmisten kanssa tekemisissä ja joilla oli arvovaltaa. Joka piirissä pyrittiin nimittämään jokaiseen kuntaan oma asiamies keräystä varten. Tässä ei aivan onnistuttu, vaan puutteita paikattiin siten, että sama henkilö vastasi useammasta kunnasta. Kaikkiaan noin 45 prosenttia pitäjäsiamiehistä oli AKS:n toimivia jäseniä. Lisäksi suojeluskunta- ja lottajärjestöt antoivat keräys- ja järjestelyapua.

Paikallisasiamiehillä oli ala-asiamiehiä kylissä, työpaikoilla ja liikkeissä – siis paikoissa, joissa liikkui ihmisiä. Pääasiallisen keräystyön työpaikoilla, liikelaitoksissa, virastoissa ja kylissä suorittivat juuri paikallisesti toimineet ala-asiamiehet. Tähän joukkoon mahtui maanviljelijöitä ja ylioppilaita, eivätkä kaikki olleet AKS:n jäseniä. Ala-asiamiehet olivat käytettävissä keräysaikana ja he ilmoittautuivat kunkin pitäjän keräyspäällikölle.

Hyvän keräystuloksen saaminen edellytti keräysasiamiehen saamista kaupungeissa jokaiseen työpaikkaan ja asuinkortteliin sekä maaseudulla jokaiseen kylään. Asiamiesverkoston ollessa näin laaja ja hyvin valittu voitiin jokaisen kansalaisen olettaa saavan henkilökohtaisen kehotuksen osallistua keräykseen. Kiire tosin aiheutti sen, että paikoin ala-asiamiehiksi valittiin laiskoja miehiä, joita ei nopean aikataulun vuoksi voitu vaihtaa. Myöhemmin koottaessa kokemuksia keräyksen toteuttamisesta kehoitettiin vastaisuudessa kiinnittämään enemmän huomiota juuri ruohonjuuritason toimijoihin.

Koska alusta asti oli selvää, ettei keräysorganisaatiota voitu joka

paikkakunnalla tehdä täysin kattavaksi, sovittiin liike- ja säästöpankkien sekä osuuskassojen kanssa siitä, että niiden konttoreissa saatiin lahjoitusten merkitsemistä varten pitää esillä keräyslistoja. Edelleen sovittiin, että tilitys pääosin tapahtuisi pankkeihin paikkakunnittain. Toimenpide lisäsi huomattavasti verkoston laajuutta. Yhteistyön seurauksena noin 250 osuusliikettä eri puolilla maata osallistui Rajan Turvan keräykseen. Lisäksi monet yritykset ja pankit antoivat lahjoituksia.¹⁴

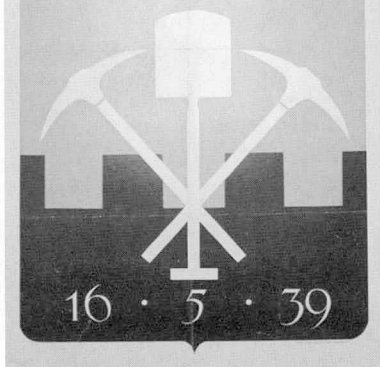
Huhtikuun lopulla saadussa keräyslupapäätöksessä määriteltiin keräysajaksi toukokuu. Lopullisia valmisteluja ja propagandaa varten oli siis käytettävissä aikaa vain parisen viikkoa. Tässä ajassa oli käytännössä luotava yli maan ulottuva asiamiesverkosto, jaettava asiamiehille noin 18 000 keräyslistaa sekä tehtävä mainosjulisteiden ja sanomalehtien avulla tunnetuksi keräyksen toimeenpano ja sen tarkoitus. Siksi paikallisten keräysasiamiesten nimet julkaistiin päivälehdissä. Huolimatta lyhyestä ajasta saatiin keräyskoneisto ajoissa kuntoon – kiitos vapaaehtoisen työvoiman, jota Rajan Turvalla oli runsaasti käytettävissään.¹⁵ Kun asiamiehet oli valittu, heidän oli määrä ilmoittautua suoraan Rajan Turvan toimistolle Helsinkiin ohjeiden ja keräyslistojen saamiseksi. Asiamiehiään toimisto ohjeisti lähinnä kiertokirjeillä.

Luvan myöntämisen jälkeen alkoi myös aktiivinen propagandakampanja. Propagandaohjeessa asiamiehiä kehoitettiin korostamaan, että lahjoitetut varat luovutettiin puolustusministeriölle, joka käytti ne vapaaehtoisen linnoitustyön rahoittamiseen. Rajan Turvan toimisto ei siis itse käyttänyt varoja eikä sillä ollut varsinaisten linnoitustöiden kanssa muuta tekemistä kuin se, että se otti vastaan ylioppilaiden ilmoittautumiset ja toimitti ne edelleen suojeluskuntapiireille. Kerätystä varoista vähennettiin vain kansliakulut, joista huomattavimmat olivat puhelin- ja postimenot. Erityisesti oli huomautettava siitä, että toimiston henkilökunta ei saanut työstään lainkaan palkkaa, vaan kaikki tehtiin korvauksetta. Kansliamenot oli saatu pieniksi siten, että eri liikkeet lahjoitivat tai antoivat huomattavalla alennuksella toimistotarvikkeita ja tarvittavat kirjoituskoneet – laskukone ja kassakaappi lainattiin. Puolustusministeriö tarkasti toimiston tilit ja tarkkaili koko ajan varojen käyttöä, joten väärinkäytöksille ei juuri jäänyt tilaa.

Keräysjulisteita lähetettiin kaikille pitäjäsiamiehille noin 25 kappaletta kullekin, kaikkiaan yli 20 000. Tavoitteena oli, että heidän harjoittamansa henkilökohtainen valistus olisi keskeisin propagandamuoto, jos-

RAJAN TURVA KANSALAISKERÄYS

LUOVUTA TOUKOKUUN 16. PÄIVÄN
PALKKASI VAPAAEHTOISEN LINNOI-
TUSTYÖN HYVÄKSI

Rajan turva -keräyksen tunnuksiksi muodostunut lapiohakkujulistite. Valokuva Ari Toivanen. Sotamuseo.

The spade and pick poster which became the emblem of the »Secure Frontier» collection.

tilaisuuden, jossa keräystä selostettiin tarkemmin. Kokonaisuutena Rajan Turvan radiopropaganda jäi vähäiseksi, vaikka loppukuusta luettiin aihetta koskevia uutisia ja kirjoituksia. Vastustus johtui keräystä vastaan suoritetusta propagandasta ja sille annetusta poliittisesta leimasta. Juhla- tai muuta sellaista propagandaa toimisto ei itse järjestänyt lainkaan. Vain muutamille paikkakunnille toimitettiin ohjelma-aineistoa, koska niillä oli ryhdytty oma-aloitteisesti juhlien järjestämiseen. Järjestäjinä olivat AKS:n piirit tai osakunnat.¹⁶ Ponnisteluista huolimatta toimiston hoitama propaganda rajoittui ajanpuutteen vuoksi lähinnä keräyksen yhteyteen.

Vain vasemmistolehdistö oli keräystä vastaan, sillä se ei vielä tuolloin

kin monissa tapauksissa mainonta jäi vain yleispropagandan varaan. Pääasiallisin propaganda-keino oli lehdistö, joka varasi runsaasti palstatilaa keräykselle. Toimisto järjesti lehdistölehdille jokapäiväisen uutispalvelun, muun muassa jatkuvan tiedotuksen suurimmista lahjoituksista sekä niistä liikelaitoksista, joiden henkilökunta oli keräykseen yhtynyt. Lisäksi toimitettiin toukokuun kuluessa useita artikkeleita, joissa käsiteltiin hankkeen tarkoitusta. Rajan Turva velvoitti keräysesimiehet ottamaan asiaankuuluvat lehti-leikkeet talteen.

Keräyspropagandan tunnuksiksi muodostunutta lapiohakkujulistetta esitettiin myös ennen näytäntöjen alkua lukuisissa elokuvateattereissa eri puolilla maata. Lopulta myös yleisradio suhtautui keräykseen myönteisesti ja Rajan Turva sai järjestää radiossa 15. toukokuuta illalla haastattelu-

suvainnut AKS:ää lainkaan. *Suomen Sosialidemokraatti* epäili pääkirjoituksessaan 10. toukokuuta ylioppilaiden keräysmotiveja. Lehden mukaan linnoitustöillä oli verraten vähän merkitystä, mikäli sellaiseksi ei laskettu sitä, että joukko innokkaita sai tyydyttää mielihalujaan kaivamalla maata Kannaksella muutaman viikon ajan – muutamat kilometrit taisteluhautaa eivät mitään ratkaisseet. Keräys oli lehden mielestä vielä pahempi asia, sillä olihan AKS uskollinen IKL:n tukija. Keräykseen osallistuminen oli lehden tietojen mukaan joillakin työpaikoilla saanut puolipakollisen luonteen, mitä erityisesti paheksuttiin. Lehti myös epäili, että osa keräyksen varoista käytettiin AKS:n maanpuolustuspropagandan kustannuksiin. Toisin sanoen rahat jäisivät »ikl:n aatetta levittävälle järjestölle».

Vasemmistolehtien negatiivisen kirjoittelun uskottiin AKS:ssä vaikuttavan heikentävästi keräyksen lopputulokseen, olihan kyseessä varsin laajalle leviävä lehdistö. Täysin ehdoton *Suomen Sosialidemokraatti*kaan ei kannassaan ollut, sillä se julkaisi 11. toukokuuta suuren Rajan Turva -keräyksen mainoksen. Lopulta myös työväestö osallistui monin paikoin varsin runsaasti keräykseen. Puolustusministeriö kumosi 12. toukokuuta *Suomen Sosialidemokraatin* esittämät väitteet rahojen väärinkäytöstä, minkä jälkeen syytökset loppuivat. Porvarilehdistö tuki keräystä varauksetta.¹⁷

Propagandakampanja ja maanpuolustusinto tekivät tehtävänsä, ja keräys käynnistyi erinomaisesti. Paikkakunnilla, joilla keräys avattiin heti 16. toukokuuta, se usein ylitti odotukset. Yleisesti oltiin sitä mieltä, että rajojen linnoittamisen viimeinen hetki alkoi olla käsillä. Palkan luovuttajina oli henkilöitä kaikista yhteiskuntaryhmistä maanviljelijöistä tehdastyöläisiin. Erikoisimpia ryhmiä lienevät olleet Riihimäen ja Konnunsuon vangit, vanginvartijat sekä puolustusvoimien yksiköt. Luovuttajina oli myös useita suuryrityksiä, pienempiä yrityksiä, yhteisöjä ja seuroja. Työväen ammattiyhdistyksistä ensimmäisenä päätti keräykseen osallistua Loviisan merimiesyhdistys, toisin sanoen jääkäriheimosoturi Ragnar Nordströmin varustamojen väki. Työväestö oli lopulta hyvin edustettuna huolimatta työmailla harjoitetusta vastapropagandasta.

Asiamiehillä oli omia keinojaan parantaa keräyksen tuottoa. Muutamissa tapauksissa he tilasivat useita listoja siksi, että köyhemmät ihmiset eivät tuntisi itseään huonommiksi laittaessaan suurempien sum-

mien perään pieniä summia. Siten kaikille saatiin lahjoituksesta hyvä mieli ja tuotto maksimoitiin.

Kaikkia keräys ei innostanut ja sen julkinen seuranta paljasti vanhat raja-aidat. Maan suurin hallituspuolue, sosiaalidemokraatit, sen ministerit ja kansanedustajat, eivät lahjoittaneet keräykseen penniäkään. Samoin menettelivät myös Ruotsalaisen Kansanpuolueen sekä pääministeri A. K. Cajanderin Edistyspuolueen kansanedustajat ja johtomiehet. Myös sotamarsalkka Mannerheim loisti julkisuudessa poissaolollaan. Sen sijaan ruotsinkieliset ylioppilaat suhtautuivat keräykseen ja talkoisiin myönteisesti. Vastaavasti tasavallan presidentti Kyösti Kallio, maalaisliittolaiset ministerit ja 86 Maalaisliiton, Kokoomuksen ja IKL:n kansanedustajaa lahjoittivat päivän palkkansa keräykseen. Hallituksen jäsenistä kaikkiaan seitsemän luovutti palkkansa maanpuolustukselle. Parlamentarisesti mitattuna miltei puoli Suomea jäi kuitenkin hankkeen ulkopuolelle.

Muitakin ongelmia ilmeni. Toisin paikoin keräys saatiin käyntiin vasta toukokuun lopulla, joten virallisesti 16. päivän palkanluovutuksiin ei tällöin voitu osallistua. Tämä ei ollut suuri ongelma, sillä yleensä luovutus perittiin kesäkuun palkanmaksun yhteydessä. Myös AKS:n jäsenten laiskuus tuotti paikoin pettymyksiä. Esimerkiksi Lahdessa ei keräyksen aikana pidetty ainuttakaan propagandakokousta, eikä seuran jäseniä, vaikka heidät oli siihen velvoitettu, ilmoittautunut keräysesimiehelle kuin ainoastaan kolmen henkilön verran. Edes lehti-ilmoitukset ja paikalle saapuneiden kolmen ylioppilaan kehotukset eivät saaneet mieliä kääntymään. Niinpä sitten koululaiset avustivat keräyksessä.

Lahdessa muuan AKS:n jäsen sai suojeluskunnalta tehtäväkseen järjestää kansalaiskokous, jossa selvitettäisiin puolustusasioita yleensä ja samalla mainostettaisiin vapaaehtoista linnoitustyötä. Asianomainen henkilö ei ollut antanut virallista suostumustaan Lahden piirin keräyspäälliköksi, mutta siitä huolimatta hän oli omatoimisesti yhteydessä asiamiehiin ja mainosti keräystä koko piirin alueella. Tiedon valinnastaan hän sai vasta lukemalla paikallista sanomalehteä. Tämä keräystoiminnasta vastuuseen joutunut hovi oikeuden auskultantti toivoikin, että »asia ylioppilaitten kohdalla otetaan myöhemmin huomioon, etteivät he ainoastaan Helsingissä tekisi kokouksissa aloitteita ja pitäisi kommeita puheita, mutta varsinaista työtä ei tulisi tehtyä lainkaan». Hän lupasi ilmoittaa AKS:n hallitukselle niiden parin osastojäsenen nimet,

jotka Lahdessa osallistuivat keräykseen, jotta se voitaisiin merkitä heidän ansiokseen. Sen sijaan AKS:n piirijäsenet osallistuivat koko Lahden piiriin alueella mahdollisuuksiensa mukaan keräystyöhön.¹⁸

Keräyksen nimikkopäivänä 16. toukokuuta Helsingissä avattiin Hörhammerilla taiteilijoiden ja kuvanveistäjien viikon kestänyt myyntinäyttely, josta saadut tulot tilitettiin Rajan Turvalle. Myös Viipurissa järjestettiin vastaava näyttely. Huomionarvoista oli, että näyttely syntyi taiteilijoiden omasta aloitteesta. He lahjoittivat »toukokuun 16. päivän palkkana» yhteensä 130 maalausta ja 21 veistosta myytäväksi. Galleria Hörhammer lahjoitti tauluihin kehykset sekä luovutti taidesalongin ilmaiseksi näyttelyä varten. Jokaiseen teokseen kiinnitettiin pieni hopeakilpi, johon kaiverrettiin taiteilijan nimi sekä sanat Rajan Turva. Väärännösten välttämiseksi näyttelyn tauluista ja veistoksista laadittiin erillinen luettelo. Teoksia myytiin kaikkiaan 64 000 markan arvosta ja suunnilleen yhtä suureen summaan nousi myymättä jääneiden teosten yhteinen hinta. Myymättömistä teoksista järjestettiin vuoden loppuun kestäneet taidearpajaiset, joilla ei pyritty saamaan voittoa, vaan muuttamaan taulut rahaksi. Näyttelyn vierailumenestys oli hyvä, ja muun muassa presidentti Kyösti Kallio osti itselleen kaksi maalausta.¹⁹

Kannaksen linnoitustyöt

Linnoitustöitä ryhdyttiin suunnittelemaan pian hankkeen julkitulon jälkeen kenraalimajuri Unio Sarlinin johdolla. Puolustusministeriön asettama toimikunta sai ehdotuksensa valmiiksi ja se hyväksyttiin puolustusministeriössä 5. toukokuuta. Töiden ylin ja tekninen johto kuului ministeriölle, kun taas 5.6.–16.12.1939 toimeenpantavien linnoitustöiden työvoiman hankkiminen keskitettiin suojeluskuntajärjestölle valtakunnallisen kattavuutensa vuoksi. Myös suojeluskuntien ulkopuoliset toivotettiin tervetulleiksi mukaan toimintaan, ja myös he saivat lähtövarusteet suojeluskunnista. Lotat hoitivat muonituksen valtion kustannuksella. Lähtijöiden ikärajaksi asetettiin 17 vuotta. Vaikka *Suomen Sosialidemokraatti* suosittelikin työttömien käyttöä, ei siihen ryhdytty, sillä suurin osa heistä oli ohjattu jo muihin töihin.

Kansalaiskeräyksellä saatavien varojen oli määrä peittää linnoittajien matkakustannukset, ja puolustusministeriö sitoutui huolehtimaan kus-

tannuksista ja tarveaineista itse paikalla. Varsinaisia työmaita olisi 23, ja kunkin miesvahvuudeksi arvioitiin 50–250 henkeä. Toimikunta lähti siitä, että vapaaehtoiset linnoittajat rakentaisivat panssarintorjunnassa tarvittavia esteitä ja muita linnoituslaitteita sekä rannikkolinnakkeita. Linnoitustöiden menoarviossa päädyttiin 18 miljoonan markan loppusummaan; vapaaehtoisuudella laskettiin palkoissa säästettävän 13 miljoonaa.

Linnoitustyöt edellyttivät sopimuksia töiden alle jäävän maan käytöstä. Hallitus antoi huhtikuun lopulla eduskunnalle esityksen, jonka nojalla puolustustarkoituksiin tarvittava kiinteistö voitiin heti ottaa valtion haltuun. Laki hyväksyttiin saman kuun lopulla ja se astui voimaan 1.6.1939. Asiantuntijalautakunta laati arvion maanomistajille aiheutuvista vahingoista määräten kohtuullisen vuokran suuruuden. Esteiden alle jäävä maa vuokrattiin valtiolle 20 vuodeksi. Puolustusministeriö ei kuitenkaan ehtinyt hyväksyä tehtyjä sopimuksia ja sovittuja korvauksia ennen talvisodan syttymistä.²⁰

Kenraalimajuri Sarlinin komitean lisäksi Suojeluskuntain yliesikunnassa laadittiin oma suunnitelma. Keskinäisen työnjaon perusteella päädyttiin siihen, että suojeluskuntajärjestön tehtäväksi jäisi työvoiman hankkiminen, kuljetus, majoitus, muonitus, lääkintähuolto, paikallinen johto sekä järjestyksen pito. Yliesikunta lähetti piiripäälliköille alustavan suunnitelmansa huhtikuun 8. päivänä. Sen mukaan jokainen suojeluskuntalainen olisi linnoitustyössä palkatta viikon. Kesäkuukausien työvoimavahvuudeksi suunniteltiin 3000 miestä ja talvikuukausien 1000 miestä. Suojeluskuntain päällikkö, kenraaliluutnantti Lauri Malmberg kutsui järjestön piiripäälliköt 21. huhtikuuta Helsinkiin neuvottelemaan hankkeen toteutuksesta. Keskustelujen tuloksena pidettiin mahdollisena päästä 5.6.–6.12. välisenä aikana noin 70 000 miestyöviikkoon. Suunnitelma osoittautui suurin piirtein paikkansa pitäväksi. Kaikille järjestön jäsenille annettiin päällikkö Malmbergin kehotus osallistua linnoitustoimintaan.

Alkuvaiheessa yliesikunnan tarkoituksena oli ollut, ettei töihin osallistuisi muita kuin suojeluskuntien jäseniä sekä lottia huoltopuolella. Ajatus osanoton avoimuudesta hyväksyttiin suojeluskunnissa vasta huhtikuun lopulla. Suojeluskuntapiireille jaetuissa ohjeissa järjestön ulkopuolisiin kehoitettiin asennoitumaan toverillisesti ja luottamuksellisesti sekä välttämään epäspodia aiheuttavaa käyttäytymistä: suojelus-

kuntalaisten oli hillittävä itsensä ja oltava tahdikkaita. Ulkopuolisten valintakriteerit olivat lopulta samat kuin jäsenistöllä: linnoittajan piti olla hyvämaineinen suomalainen, jonka uskollisuuteen isänmaata ja sen laillista yhteiskuntajärjestystä kohtaan voitiin täysin luottaa. Yliesikunta näki linnoitustalkoissa suuren luokan propagandamahdollisuuden, joka perustuisi suojeluskuntalaisten mallikelpoiseen käyttäytymiseen. Yliesikunnassa linnoitustöitä pidettiin myös koulutuksellisesti tärkeinä, vaikka ne monin paikoin merkitsivät suojeluskunnille aiemmin tehtyjen suunnitelmien muuttumista. Töihin pyrittiin ohjaamaan kerralla kokonaisia suojeluskuntia, mikä merkitsi muun toiminnan perumista linnoitustöiden aikana.

Erityisesti linnoitustöiden suunnittelu ja valmistelu työllisti suojeluskuntajärjestön yliesikuntaa. Sen päällikölle eversti A.-E. Martolalle kyseessä oli sydämen asia. Hän oli valmis jopa olemaan eri mieltä Mannerheimin kanssa. Marsalkka ei suunnitteluvaiheessa ollut lainkaan innostunut hankkeesta vaan toivoi, ettei reservinupseereita päästettäisi linnoitustöihin. Sen sijaan heille oli järjestettävä muuta koulutusta. Martolasta upseereiden piti ehdottomasti olla miestensä mukana isänmaallisessa suurhankkeessa; viikon talkootyöstä ei voinut olla haittaa heidän koulutukselleen. Myöskään presidentti Kallio ei ollut innostunut linnoitustalkoista. Silti hän valtionpäämiehenä tuki korrektisti keräystä ja itse hanketta.²¹

AKS:n ja suojeluskuntien yliesikunnan yhteistyö käynnistyi samaan aikaan Sarlinin työryhmän kanssa. Työnjaon mukaisesti seura hoiti linnoitustöiden hyväksi suoritettavan kansalaiskeräyksen sekä linnoitushankkeeseen liittyneen propagandan. Lisäksi seura tarjosi 5000 omaa vapaaehtoista linnoittajiksi. Huomionarvoista on, että suunnilleen puolet heistä oli suojeluskuntalaisia, jollaisina kaikki suojeluskuntalaiset, myös seuran jäsenet, oli töihin tarkoitus lähettää. Suunnitelmassa korostettiin erityisesti, ettei palkkatyöväen käyttöä linnoitustöissä saanut suojeluskuntalaisten mukaantulon takia vähentää, eikä armeija saisi heikentää omaa osuuttaan asevelvollisten käytössä linnoitustöihin. Aika kuitenkin osoitti, että suojeluskuntajärjestön, Lotta Svärdin ja AKS:n yhteistoiminta mahdollisti suunnitelmien toteuttamisen paljon laajempaan kuin seura oli alun perin kaavaillut.²² Suojeluskuntajärjestö sai toteutuksen kannalta keskeisen aseman.

Vaikka suojeluskunnat varsinaisesti ottivat vastaan kaikki vapaaeh-

toisten ilmoittautumiset, sai AKS luvan hoitaa opiskelevien ylioppilaiden ilmoittautumisen. Ne otti vastaan Rajan Turva -toimisto, joskin varsinainen ilmoittautuminen tapahtui osakuntien asiamiesten kautta; osakuntiin kuulumattomat ilmoittautuivat suoraan toimistoon. Ilmoittautumisen suorittivat niin suojeluskuntiin kuuluvat kuin kuulumattomatkin ylioppilaat samalla tavalla. Ne piirijäsenet, jotka olivat vapautettuja suojeluskuntapalveluksesta, ilmoittautuivat suojeluskuntien välityksellä. Seuran jäsenen palvelusaika oli kaksi viikkoa.

Lähtijöille Rajan Turva toimitti erillisen kortin, joka piti toimittaa oman piirin suojeluskunnalle. Jotta mahdollinen toive työajasta voisi toteutua, kortti oli esitettävä suojeluskunnalle kuukautta ennen haluttua ajankohtaa. Korttia vastaan ilmoittautunut sai ilmaisen junamatkan kuorma-asemille. Mikäli joku AKS:n jäsen ei voinut osallistua linnoitustöihin, hän saattoi korvata poissaolonsa lahjoittamalla tarkoitukseen esimerkiksi työmiehen kahden viikon palkkaa vastaavan summan. Jokaista jäsentä kehoitettiin kuitenkin useasti ilmoittautumaan Kannakselle ja jokainen oli myös velvollinen propagoimaan hanketta tuttavilleen. Mikäli jäsenen ei otettu yhteyttä, hänen oli oma-aloitteisesti otettava yhteys piiripäällikköön. Jotta AKS voisi todeta jokaisen jäsenen täyttäneen velvollisuutensa, lähetettiin kaikille veljille erillinen tarkistuskortti.

Ilmoittautuminen päättyi 10. toukokuuta ja toukokuun lopulla ilmoittautumatta jääneitä seuran jäseniä kehoitettiin uudelleen lähemmään linnoitustöihin. Tuolloin osastojäsenistä vapaaehtoisuutensa oli ilmaissut jo 90 prosenttia. Sen sijaan piirijäsenten tilanne oli toinen, ja useat heistä korvasivat työnsä päiväpalkkaperiaatteen mukaan rahana. Miehen viikkotyön arvoksi laskettiin 200 markkaa, perusteena oli sekatyömiehen neljän markan tuntipalkka kahdeksantuntisen työpäivän mukaan. Kaikkiaan Rajan Turvan välityksellä linnoitustöihin ilmoitettiin noin 2250 opiskelijaa, mikä vastasi suunnilleen 55 prosenttia miesylioppilaista. Esimerkiksi Teknillisen Korkeakoulun noin tuhannesta teekkarista ilmoitettiin töihin yli 60 prosenttia. Seuran omien opiskelijajäsenten prosenttiluku nousi lopulta lähes 90:een.²³

Myös suojeluskuntapiirit olivat tavoitteissaan kunnianhimoisia – eikä odotuksissa tarvinnut pettyä. Vapaaehtoisia ilmoitettiin heti niin paljon, ettei kaikkia voitu sijoittaa työkohteisiin. Miehiä saapui kaikista yhteiskuntapiireistä, ja ensimmäiset merkit talvisodan yksimielisyydes-

Ensimmäiset vapaaehtoiset linnoittajat lähdössä Karjalan kannakselle kesäkuussa 1939. *Suomen Heimo*. Kuva Sotamuseo.

The first volunteer fortification workers setting out for the Karelian isthmus in June 1939. Originally published in the Academic Karelia Society's magazine *Suomen Heimo*.

tä alkoivat näkyä lapiojääkäreiden aseveljeyden syntymisenä. Suurin osa tulijoista saapui Kannakselle kesälomansa aikana. Joillekin tulijoille työnantaja oli antanut mahdollisuuden ottaa talon kustannuksella osaa linnoitustöihin.

Kesäkuun neljännestä päivästä lähtien itäisen Suomen maantiet ja rautatiet olivat täynnä Kannakselle matkaavia kulkuneuvoja. Loppujen lopuksi linnoitteita rakennettiin kaikkiaan 29 työmaalla. Ne jaettiin kolmeen työvoimapiiriin, jotka käsittivät 14 työmaa-alueita. Töiden teknistä valvontaa ja johtoa varten komennettiin everstiluutnantti Otto Bonsdorff puolustusministeriön teknillisen osaston käytettäväksi. Paikallista työnjohtoa sekä työmaiden teknistä valvontaa varten hänen käyttöönsä asetettiin tarvittava henkilöstö: piirien valvojiksi kolme majuria tai kapteenia, taloudenhoitajiksi kolme talousupseeria, kirjureiksi

kolme kersanttia, aluevalvojiksi 12 sk-aluepäällikköä. Lisäksi palkattiin 14 rakennusmestaria, 28 varastonhoitajaa, 28 etumiestä ja 28 seppää. Työvahvuus tasaantui vähitellen suunnilleen 3000 mieheen, mutta laski hieman elonkorjuun aikana. Kullakin työmaalla oli 50–150 miestä. Linnoitustöiden ylin valvonta kuului puolustusvoimain yleisesikunnan teknilliselle tarkastajalle, kenraalimajuri Sarlinille.²⁴

Puolustusvoimat varautui hankkeeseen omalla tavallaan. Kesäkuun alussa armeijakunnan esikunta määräsi tehostetun ilmapuolustuksen Kannakselle linnoitustöiden ajaksi. Oli nimittäin odotettavissa, että neuvostokoneiden keväällä suorittamat lennot Suomen ilmatilassa jatkuisivat myös kesällä. Linnoitustyömaiden lääkintähuolto oli sekin armeijan lääkintähenkilökunnan huolena, ja vapaaehtoiset linnoittajat olivat valtion työväen tapaturmalain alaisia. Tiedottamisesta huolehti puolustusministeriön sanomalehtitoimisto. Valokuvaus ja filmaus oli työmailla kielletty muilta kuin ministeriön osoittamilta henkilöiltä.²⁵

Töitä tehtiin ahkerasti, ja edellisten kaivajien ennätyksiä pyrittiin jatkuvasti ylittämään. Hevosmiehille, joita oli mukana palkollisina, saatiin työrhyttämällä maksaa lisäansioita kilpailuun osallistumisesta. Hämmästyttävää oli, ettei loukkaantumisia ja sairastumisia ilmennyt normaalia enempää, vaikka monien osalta kyse oli varsin erilaisesta voimainkoitoksesta kuin mihin oli totuttu.

Vapaaehtoisia käytettiin lähestulkoon yksinomaan panssarivaunusteiden rakentamiseen. Pieni osa työvoimasta oli rakentamassa rannikkolinnakkeiden lähipuolustusasemia Helsingin ja Hankoniemen välillä, Viipurinlahdella sekä Laatokalla. Panssarivaunusteitä – kiviesteitä, kaivantoja ja maaleikkauksia – uhanalaisimpiin suuntiin rakennettaessa ruumiilliseen työhön tottuneet tekijät osoittivat etevämmyytensä. Silti henki työrhyissä säilyi hyvänä – kyse oli eräänlaisesta esiaseveljeydestä. Vaikka esteet olennaisesti lisäsivätkin puolustusasemien lujutusta, ilmeni myöhemmin talvisodan aikana, että pystytettyjen kivijärkäleiden olisi pitänyt olla vielä korkeampia, jotta ne olisivat tehokkaasti sulkeneet maaston hyökkääjän panssarivaunuilta. Joka tapauksessa vapaaehtoiset linnoitustyöt täydensivät vakinaisten linnoitusjoukkojen työtä. Linnoitukset jäivät monin paikoin kesken talvisodan vuoksi, eikä Mannerheim-linja ollut läheskään valmis sodan alkaessa.

Vastapainona linnoitustöille tehtiin kuorma-autoilla retkiä eri puolille Kannasta. Monet vapaaehtoisista eivät olleet aiemmin nähneet näi-

tä maisemia, joten retket kiinnostivat suuresti. Niiden yhteydessä sattui aluksi myös häiriöitä, joihin jouduttiin puuttumaan ankarasti. Esimerkiksi Rajajoella osoitettiin kyseenalaisesti mieltä Neuvostoliittoa vastaan. Monissa majoituskeskuksissa pidettiin sekä paikkakunnan väestölle että vapaaehtoisille linnoittajille yhteisiä maanpuolustusjuhlia. Kesän mittaan suojeluskunnat kyselivät Rajan Turvan toimistosta linnoitustöitä koskevia puheita ja esitelmiä, joilla suojeluskuntien tilaisuuksissa voisi innostaa maanpuolustusväkeä linnoitustöihin.²⁶

Lotta Svärdillä oli keskeinen tehtävä linnoitustalkoiden onnistumisessa, olihan sen tehtävänä vastata talkoolaisten huollosta. Yhdistyksen keskusjohtokunta asetti 16. huhtikuuta puheenjohtaja Fanni Luukkonen johtaman suunnitteluvaliokunnan. Samalla päätettiin valtakunnallisesta keräyksestä muonituskustannusten peittämiseksi. Kulloinkin työvuorossa olleet lotat pyrittiin ottamaan samoista piireistä kuin suojeluskuntalaisetkin. Keskusjohtokunnassa sovittiin, että Viipurin piiri asettaisi neljänneksen kaikista lotista ja loput koottaisiin muualta. Työvuoron pituudeksi määrättiin kaksi viikkoa. Käytäntö osoitti myöhemmin, että Viipurin piiristä saapui lottia Kannakselle selvästi enemmän kuin sovittu neljännes. Lisäksi piiri huolehti samanaikaisesti pidettyjen suurten sotaharjoitusten muonituksesta eräin osin. Se asetti myös sairaanhoitajat ja hoitoapulaiset linnoitustyömaille perustettuihin sairastupiin.

Tehtävän kokonaissuorituksesta vastasi Lotta Svärdin muonituspäällikkö Maja Genetz, ylitoimitsijaksi linnoitustyömaiden muonitusta valvomaan palkattiin Porin lottapiirin sihteeri Ella Hakaniemi. Hänen apunaan toimi kaksi palkattua apulaista jokaisella työmaalla sekä paikallinen emäntälotta. Huollon keskustoimisto sijaitsi kesäkuun puolivälistä lähtien Viipurissa. Muonituspisteinä käytettiin kansakouluja. Mikäli sellaisia ei ollut saatavilla, myös paikallisväestön ladot ja navetat kelpasivat. Hätätilassa kenttäreittiä pystytettäisiin avomaastoon.

Koska yhdistyksellä itsellään ei ollut riittävästi tarvikkeita, jouduttiin muonituskalustoa ostamaan tai lainaamaan puolustusvoimilta. Niin ikään ruokatavarat saatiin puolustusvoimilta, mutta kanttiineissa myytävä kahvi, maito, leivät, virvoitusjuomat ja makeiset ostettiin omaan laskuun. Kahden viikon työkomennukseen määrättyjen lottien lukumääräksi on arvioitu noin 2500 henkilöä.

Puolustusministeriö myönsi lotille muonituskuluihin toukokuun

alussa 8,2 miljoonaa markkaa, minkä laskelmat osoittivat pian riittämättömäksi. Niinpä suojeluskuntien yliesikunta sekä lottien keskusjohtokunta toimeenpanivat koko maan käsittävän keräyksen kesäkuun alusta alkaen. Rahalistojen lisäksi kerättiin myös viljaa, lihaa, voita, perunoita ja muita elintarvikkeita sekä majoitusvälineitä ja työkaluja. Keräys keskitettiin kunkin kuun kolmeen ensimmäiseen päivään kesäkuusta alkaen. Kustannusten peittämiseksi linnoitustyöhön osallistuville myytiin myös kullattuja tai pronssisia työmerkkejä ja yleisessä myynnissä oli pahvisia, metallisia ja hopeisia kannatusmerkkejä. Keräys ja merkkien myynti jatkui vuoden loppuun saakka. Maininnanarvoista on, että Lotta Svärd sai luvan omalle keräykselleen huhtikuun lopulla paria päivää ennen AKS:aa.²⁷

Hankkeeseen osallistuneista linnoittajista ei enää ole luetteloita, vaikka niitä suojeluskuntapiireissä laadittiinkin. Linnoitustöitä pidettiin suojeluskuntia lakkautettaessa syksyllä 1944 niin arkaluonteisina, että osallistujaluettelot pääosin poltettiin. Punainen Valpo lainasi huhtikuussa 1946 sota-arkistosta luettelon vapaaehtoisista linnoittajista, muttei koskaan palauttanut sitä takaisin. Sittenmin luettelo katosi. Jälkikäteen suoritettujen arvioiden mukaan Kannaksella linnoitteita rakensi kaikkiaan 60 000–65 000 miestä. Herätteen lähtijä sai useimmiten suojeluskunnista (noin 62 prosenttia tulijoista, vain viitisen prosenttia aloitteista tuli AKS:lta). Useat tulivat mukaan joko perheen tai ystävien aloitteesta.

Osanoton vilkkaudesta huolimatta jäätiin jonkin verran suojeluskuntajärjestön asettamasta tavoitteesta. Syynä oli lähinnä se, että työt jouduttiin lopettamaan parisen kuukautta suunniteltua aikaisemmin. Siksi monesta suojeluskunnasta, joiden talkoovuoro oli ajoitettu loppuvaiheeseen, töihin ennätti vain yksittäisiä miehiä. Muutamissa suojeluskunnissa osallistuneita oli yli 80 prosenttia ja joissakin piireissä arvioitiin myöhemmin päästyn jopa 75 prosentin aktiivisuuteen. Myös muiden kuin suojeluskuntalaisten linnoittajien määrästä on vain hajatietoja. Esimerkiksi Etelä-Pohjanmaalta noin kolmannes oli muita kuin suojeluskuntalaisia, Pohjois-Karjalassa arvioiden mukaan vain noin kuudennes, mikä lienee todellista alhaisempi luku. Mukana oli kaikkien puoluesuuntien edustajia – joidenkin tietojen mukaan myös venäläisten laskuun vakoilleita kommunisteja.²⁸ Vapaaehtoisten tavallisin työrupeama oli kaksi viikkoa.

AKS:n keräyksen tulokset

Rajan Turvan keräysajan toukokuun lopussa päättyessä ja listojen alkaessa palata toimistoon voitiin pian todeta, että keräystulos ylittäisi odotukset. Epäilykset, ettei asiaa olisi parissa viikossa ehditty tehdä tunnetuksi, osoittautuivat aiheettomiksi. Lahjoittajien tarkka luku ei ole selvillä, mutta arvioiden mukaan noin 260 000 kansalaista lahjoitti päivän palkkansa Rajan Turvalle.

Tulos oli loistava. Rahaa kertyi bruttona kaikkiaan 11 347 792,70 markkaa, minkä lisäksi se ennätti kasvaa korkoa yli 73 000 markkaa. Lahjoitusten keskimääräinen suuruus oli 43,50 markkaa, lahjoituserien vaihdella 50 pennistä useisiin tuhansiin markkoihin. Lisäksi on huomattava, etteivät liikelaitokset tehneet lahjoituksia Rajan Turvan kautta, vaan summa kertyi melkein kokonaan yksityisiltä kansalaisilta. Koska keräys tapahtui nimenomaan toukokuun 16. päivän palkan merkeissä ja luontaislahjoituksia vältettiin, oli luonnollista, että keräystulos kaupungeissa ja tehdasyhdyskunnissa tuotti suhteellisesti paremmin kuin maaseudulla. Kaupunkien ja maaseudun välillä summa jakaantui siten, että asutuskeskuksista saatiin keräystuloksesta 53 prosenttia, loppu kertyi haja-asutusalueilta. Tulokset eri paikkakunnilla vaihtelivat suuresti, usein paikallisasiamiehen tarmokkuuden mukaan. Lyhyestä valmisteluajasta johtui, että eräät pitäjät esiintyivät ilman omaa syytään tilastoissa valkeina läikkinä.

Korkein keskitulo keräyksessä saavutettiin Helsingissä summan ollessa 67,50 markkaa. Sen sijaan asukasluvuun nähden suhteellisesti eniten lahjoittajia oli Kymenlaaksossa, toisena tuli Hämeenlinnan piiri. Heikointa into oli Mikkelin piirissä, jossa luovuttajia oli vain noin kolmasosa Kymenlaakson määrästä. Keräystä ei suoritettu lainkaan noin 50 kunnassa: niistä 43 oli ruotsinkielisiä tai enemmistöltään ruotsinkielisiä. Koko maan asukasluvun mukaan keräystulos oli noin kolme markkaa henkeä kohti, joskin kaupungeissa summa oli keskiarvoa suurempi.²⁹

AKS piti lupauksensa rahojen siirtämisestä täysimääräisinä puolustuslaitoksen käyttöön. Rajan Turvan toimiston kustannukset olivat kaikkiaan 210 607,65 markkaa eli vain 1,8 prosenttia keräyksen loppusummasta. Toimiston vakinaisen henkilökunnan luku oli suurimmillaan kahdeksan. Tilapäistä työvoimaa käytettiin kiireen mukaan, ja

enimmillään väkeä oli lähes 40 henkeä. Sen sijaan propagandakustannukset jäivät vain 0,3 prosenttiin keräyksen tuloksesta. Koska maksut suoritettiin pääsääntöisesti pankkien välityksellä, säästettiin toimiston postimaksuja ja vältyttiin rahan käsittelyltä.

Joissakin tapauksissa maksuissa aiheutui ongelmia, sillä pankit tilitivät saamiaan rahoja Rajan Turvan tilille, vaikka ne oli sovittu maksettaviksi niin sanottuun kantalistaan. Tilille maksettuja eriä ei toisinaan merkitty kantalistaan lainkaan, jolloin summien selvittely tuotti suuria vaikeuksia. Viivästyksiä tuotti myös se, että pankkilistoille oli otettu sellaistenkin kansalaisten luovutuksia, jotka lahjoittivat palkkansa pankissa käydessään. Näitä eriä oli vaikea erottaa asiamiesten tilitysmerkinnöistä, olletikin kun asiamiehet eivät useinkaan merkinneet näkyviin käyttämiensä keräyslistojen numeroita vaan ainoastaan nimensä. Usein tilitetyt summat olivat myös pienempiä kuin mitä listoissa mainittiin. Lisäksi ilmeni laskuvirheitä.

Keräys tapahtui numeroiduin listoin, joita oli kaikkiaan noin 18 000. Listat toimitettiin kerääjille kirjatuisissa kirjeissä, palautuspäiväksi merkittiin 10.6.1939. Pian keräyksen päättymisen jälkeen ilmeni, ettei kaikilla kerääjillä ollut käsitystä numeroidun listan luonteesta eikä varsinkaan siitä, että käyttämättömät listat oli palautettava. Listojen viipymisen vuoksi toimisto joutui lähettämään yli 1000 kirjallista huomautusta. Palauttamista kestitkin kolmatta kuukautta. Lopulta palauttamatta jäi 150 listaa, joista osa oli kadonnut. Kadonneesta listasta oli kirjoitettava erillinen todistus katoamisajasta ja -tavasta sekä siitä, oliko lista ollut tyhjä. Toimenpidettä vaadittiin siksi, että tilintarkastus saatiin täsmäämään eikä keräyksessä esiintyisi laittomuuksia. Tästä huolimatta muutamasta katoamisesta tehtiin rikosilmoitus. Epäselvyyksiä oli kaikkiaan muutamien kymmenien tuhansien markkojen edestä. Epäselvät listat palautettiin keräysasiamiehille selvittämistä ja selostuksen antoa varten. Rajan Turvan toimisto pyrki välttämään kovasanaisia uhkauksia, sillä usein oli kyse vapaaehtoisista kerääjistä, jotka eivät olleet perillä kaikista nyansseista. Myös puolustusministeriö valvoi koko ajan kiinteästi Rajan Turvan työskentelyä.

Rahoja tilitettiin seitsemän eri pankkiliikkeen konttoreihin. Pankit maksoivat varoista talletustilin koron, vaikka rahat olivat erillisen sopimuksen nojalla nostatettavissa ilman irtisanomisaikaa. Erilaisten kulojen jälkeen keräyksen nettotulos 11 210 329,00 markkaa luovutettiin

puolustuslaitokselle elokuussa. Lisäksi keräyksen ulkopuolella lahjoitettiin suoraan puolustusministeriön tileille yhteensä 462 100,35 markkaa. Rahavirtojen lisäksi AKS saattoi laskea voitokseen yleisen mielipiteen, joka keräyksen vuoksi muuttui seuralle aikaisempaa suosiollisemmaksi.³⁰

Rajan Turvan keräystulos luovutettiin puolustusministeriölle hotelli Tornissa järjestetyssä juhlassa 15.8.1939. Paikalla olivat muun muassa AKS:n puheenjohtaja, tohtori Vilho Helanen, varapuheenjohtajat pastori Lähteenmäki ja insinööri Kivelä, Rajan Turva -toimiston johtaja, ekonomi Penttilä sekä puolustusministeri Niukkanen, kenraalikutua, lottajohtaja Fanni Luukkonen sekä keräystyössä ansioituneita kansalaisia kuten professori V. A. Koskenniemi.³¹

Luovutuspuheen pitänyt tohtori Helanen selvitteli AKS:n motiiveja uskoen maanpuolustustahdon lujuuteen. Helasen mukaan suomalaiset, päinvastoin kuin monet muut pienet kansat, olivat siinä onnellisessa asemassa, että viime vuosikymmeninä – oikeastaan koko itsenäisyyden ajan – maassa oli lujittunut valmius puolustaa vapautta ja riippumattomuutta. Esimerkiksi suojeluskunta- ja Lotta Svärd -järjestöt oli voinut luoda vain vahvasti puolustustahtoinen kansa, joka oli tajunnut sen karun totuuden, että jokainen kansakunta saattoi luottaa lopulta ainoastaan itseensä.

Helasen mielestä vapaaehtoiset linnoitusjoukot ja keräys olivat todistuksia siitä, että maailmanpoliittisen myrskyn pilvien alla kaikki yhteiskuntaluokat oli vallannut tietoisuus niistä velvoituksista, joita todellisuus asetti jokaiselle elinkelpoiselle kansalle. Hän vetosi sotamarsalkka Mannerheimin muutamaa päivää aiemmin pitämään puheeseen, jossa tämä totesi, ettei kansojen oikeutta enää puolustettu julisteilla eikä korulauseilla, vaan siihen tarvittiin puolustustahtoa, tekoja ja uhrauksia. Puheensa lopuksi Helanen kiitti puolustusministeriötä keräykselle annetusta tuesta.³²

Vastauspuheessaan puolustusministeri Niukkanen esitti puolustusvoimien lämpimän kiitoksen ylioppilasnuorison antamasta suuresta lahjasta. Kiitokset lähtivät myös kaikille lahjoituksia tehneille. Keräyksen tuottoa hän kuvaili erinomaiseksi ottaen huomioon lyhyen valmistelu- ja keräysajan. Lopuksi puhunut ekonomi Penttilä kiitti sanoma-lehtiä kiinnostuksesta keräystä kohtaan.³³

AKS tiivistää maanpuolustustyötään

Linnoitustöitä oli alun perin määrä jatkaa aina joulukuulle saakka. Maailempolitiikassa tapahtuneet muutokset keskeyttivät työt jo huomattavasti aiemmin. Saksan ja Neuvostoliiton elokuun lopussa solmittu sopimuksen mukaisesti Neuvostoliitto esitti Baltian maille tukikohtavaatimuksia syys–lokakuun vaihteessa. Suomeen ulkoministeri Vjatšeslav Molotovin esittämä neuvottelukutsu saapui 5. lokakuuta. Tämä merkitsi käytännössä loppua myös Kannaksen vapaaehtoiselle linnoittamiselle: jo seuraavana päivänä käynnistettiin ylimääräiset kertausharjoitukset.

Liikekannallepanon valmistelut oli aloitettu joiltakin osin jo Saksan hyökättyä Puolaan syyskuun alussa. Syyskuun puolivälissä tapahtunut Viron ja Neuvostoliiton suhteiden kiristyminen vaikutti myös Suomessa. Mannerheim ehdotti 22. syyskuuta puolustusministeri Niukkaselle puolustusvoimien ryhmittämistä suojajoukkoryhmytykseen. Moskovan neuvottelukutsun jälkeen hyväksyttiin sitten osittaista liikekannallepanoa koskeva ehdotus 6. lokakuuta, ja ensimmäiseksi YH-päiväksi käskettiin 10. lokakuuta. Seuraavana päivänä Mannerheim teki puolustusministerille ehdotuksen täydellisestä liikekannallepanosta. Muutamaa päivää myöhemmin mobilisoitiin käytännössä koko kenttäarmeija.

Lokakuussa, jolloin linnoitustyöt keskeytettiin, Kannaksella oli noin 2000 miestä sekä suuri joukko lottia heidän muonittajinaan. Työt eivät päätyneet, vaikka niiden vapaaehtoinen vaihe oli ohi. Raja-alueille keskitetyt joukko-osastot jatkoivat töitä monin verroin suuremmin voimin. Myös lotat jatkoivat muonitustyötään YH:n aikana; heille annettiin liikekannallepanomääräys miesten tavoin.

Vapaaehtoiset linnoitustyöt olivat osaltaan luoneet perustaa uusille linnoittajille ja nopeuttaneet siten elintärkeiden linnoitustöiden valmistumista ennen talvisodan syttymistä. Täysin valmiiksi linnoitteita ei ennen sodan puhkeamista ehditty tehdä. Mannerheimin arvion mukaan olisi vaadittu vielä ainakin vuoden intensiivinen työ, jotta kaikki olisi saatu moitteettomaan kuntoon. Linnoitustöissä mukana olleet korostivat myöhemmin linnoittamisen sotilaallisen merkityksen olleen huomattavasti henkistä merkitystä pienemmän. Rupeamaa pidettiin yhtenä tekijänä talvisodan hengen syntymiseen.

Akateeminen Karjala-Seura ei lopettanut maanpuolustustyötään

YH:n alkamiseen, vaan voimisti sitä entisestään. Syksyn mittaan maailmanpolitiikassa tapahtuneet suuret mullistukset sekä alkanut sota johtivat siihen, että seura keskitti voimavaransa miltei yksinomaan maanpuolustuksen hyväksi.

Osoituksena tästä perustettiin jo lokakuussa 1939 AKS:n organisoima Maan Turva -järjestö. Sen tehtävänä oli suorittaa kansalaisten mielialantarkkailua sekä mielialojen hoitoa ja tiedotusta vapaaehtoiselta pohjalta. Maan Turvan toiminta oli seuran johtamaa, mutta se esiintyi ulospäin yksityisenä kansalaistoimintana. Perustetun järjestön piiriorganisaatio pohjautui AKS:n piirijaolle, ja se käsitti 17 vakinaista propagandatyöhön kiinnitettyä piirin propagandapäällikköä, näiden alaiset johtoelimet sekä ainakin yhden propagandasolun joka pitäjässä.³⁴ Maan Turvan toimintaa valvottiin silloisesta Valtioneuvoston Tiedotuskeskuksesta.

AKS:ssä uusi järjestö miellettiin Rajan Turvan toiminnan suoranaiseksi jatkajaksi. Esimerkiksi puheenjohtaja Helanen viittasi Rajan Turvan erinomaiseen työhön ja esikuvaan hahmotellessaan Maan Turvan toimintaa ulko- ja puolustusministereille lokakuun alussa.³⁵ Linnoitustalkoot ja Rajan Turva -keräys olivat osoittaneet AKS:n johdon toimintavalmiuden ja seuran yli maan ulottuvan verkoston tehokkuuden. Samaa menetelmää käyttäen AKS levitti vaikutustaan perinteisen leirinsä ulkopuolelle Maan Turvan kautta.

Kannaksen kenttälinoitustöissä ilmenneen vapaaehtoisen maanpuolustushalun ja syksyn poliittisesti tiivistyvän ilmapiirin saavutuksiksi luettiin ensisijaisesti talvisodan hengen synty ja pohjustaminen. Rajan Turva vetosi avustuspyynnössään 16. toukokuuta aatteelliseen merkitykseen: vapaussodan loppuparaatin päivää oli koko itsenäisyyden ajan alun vietetty armeijan ja suojeluskuntien juhlapäivänä – enemmän tai vähemmän valkoisen aatteen merkeissä. Ylioppilasmaailman valtasuunta oli ollut voimakkaasti valkoisella puolella, mutta yliopiston kielikysymyksen taannuttua AKS:ssä oli alkanut kehittyä uudenlainen yhteiskunnallinen harrastus. Kannaksen vapaaehtoisissa linnoitustöissä ylioppilaat joutuivat konkreettisesti kosketukseen muiden kansalaispiirien kanssa. Muutamien viikkojen ajan elettiin seuran tulusielujen ihannoimaa ulkomaisen mallin mukaista ylioppilaselämää, johon sisältyi myös ruumiillisen työn vaatimus. Linnoitustyöt ja Rajan Turva pönkittivät osaltaan sitä »ei tuumaakaan» -periaatetta, jonka

Suomi omaksui ohjenuorakseen talvisotaa edeltäneissä neuvotteluissa.

Kesällä 1939 valtiovallan, suojeluskuntajärjestön ja AKS:n yhteistyönä toteutettu Kannaksen vapaaehtoinen linnoitustoiminta oli ensimmäinen kerta, kun työpalveluaatetta soviteltiin Suomeen. Toiminta perustui vapaaehtoisuuteen, mutta se täytti useissa maissa työpalvelulle asetetut vaatimukset: se auttoi kohentamaan maanpuolustusta ja voimisti isänmaanrakkautta. Samalla työ suoritettiin saksalaisen esikuvan mukaisesti erillisinä työleirikohteina, joissa synnyttiin miesten välille tiivis yhteisyyden tunne. Saksalaista esikuvaa ei AKS:n työpalvelupropagandassa tässä vaiheessa kuitenkaan mainittu. Syynä lienee ollut, että se olisi todennäköisesti vähentänyt linnoitustoihin osallistuneiden määrää. Suhtautuihan etenkin vasemmisto vielä 1930-luvun lopulla AKS:ään varsin kriittisesti.

Kolmekymmentäluvun lopun AKS-läisestä ajattelusta nousi vahva sosiaalinen vastuuntunne ja tarve luoda kohtalonyhteys eri kieli- ja yhteiskuntaluokkien välille. Tällainen vetoamus herätti aikakaudella vastakaikua monissa piireissä. Samalla seura pyrki lähentämään suomalaisia yleiseurooppalaiseen työpalveluaatteeseen liittämällä omat tavoitteensa osaksi voimakasta maanpuolustuspropagandaa. Siten AKS korosti 1930-luvun lopulla vapaaehtoisen työpalvelun sopivuutta erityisesti Kannaksen vapaaehtoisiin linnoitustoihin.

Rajan Turvassa ennen sotaa huippunsa kokenut työpalveluaatteen propagoiminen jatkui AKS:ssä talvisotaa seuranneen välirauhan aikana. Seuran puheenjohtajan Vilho Helasen käynnistämä, kaikki puolue-suunnat yhdistämään pyrkinyt Nouseva Suomi -hanke otti keskeiseksi teesikseen juuri koko kansaan ulotetun työpalvelun. Nousevan Suomen ohjelmassa maanpuolustukseen oleellisesti liittynyt työvelvollisuuden korostaminen lähenteli selvästi Saksan kansallissosialismia. Tähän viittasi muun muassa maanpuolustuksen ulkopuolelle ulotettu työpalvelu.

Maanpuolustuksellisen työvelvollisuuden korostaminen otettiin vahvasti osaksi AKS:n ohjelmaa välirauhan aikana. Seura julkaisi aihetta käsittelevän *Lapiojääkäri*-lehden ja organisoii työpalveluaatteen mukaisesti syyskuussa 1940 Suomen Talkoot ry -nimisen yhdistyksen. Tavoitteena oli seuran omalla panoksella yhdistää kansaa – ilman sille tuttua poliittista sanomaa. Kesän 1940 edetessä parhaaksi mahdolliseksi tavaksi nähtiin juuri työpalvelun aloittaminen, suomalaisittain talkootoiminta. Asiassa auttoi se, että talvisodan jälkeen talkootyön, ke-

räysten ja naapuriavun tarve oli kasvanut jyrkästi. Talkootyöllä oli myös valtionvallan siunaus ja tuki. Työvelvollisuuslaki sodan aikana oli säädetty keväällä 1939, ja se koski kaikkia 18–60-vuotiaita Suomessa vakituisesti asuvia henkilöitä, myös ulkomaalaisia. Vapaaehtoisuus ja työvelvollisuus tarjosivat yhdessä keinot kotirintaman mobilisoimiseen – jos ei vapaaehtoisesti niin sitten lain voimalla.

Talkootoiminta oli ollut yhtenä lähtökohtana tehtäessä keväällä 1939 ehdotusta Kannaksen vapaaehtoisesta linnoittamisesta. Linnoitustöistä saatuja hyviä kokemuksia haluttiin välirauhan aikana soveltaa sosiaalisessa työssä. Työavulla katsottiin olevan tuolloin erityisen suuri sosiaalinen ja taloudellinen merkitys, sillä rahalla ei materiaalipulan aikana voitu kaikkea hankkia.³⁶

Ehdotus Kannaksen linnoitustöistä yhdisti siten kaksi AKS:lle keskeistä päämäärää, maanpuolustuksen ja työpalveluaatteen. Samalla se oli osa pitkää jatkumoa edellä mainittujen lähtökohtien propagoimisessa, sillä molemmat saivat jatkoa linnoitustöiden päätyttyä. Seura pyrki muuttumaan poliittisesta järjestöstä kansakuntaa yhtenäistäväksi voimaksi. Seuran onnistuminen vapaaehtoisissa linnoitustöissä helpotti työpalveluaatteen propagoimista välirauhan aikana ja mahdollisti siten osaltaan talkootoiminnan voimakkaan harjoittamisen.

Lähdeviitteet

¹ Ilm. 8.10.1945 sekä Ilm. n:ot 277 ja 279a, 24.5.1946: ko 65, Akateeminen Karjala-Seura. IX C1. Valtiollisen poliisin arkisto (Valpo II), Kansallisarkisto (KA).

² AKS:n ohjesäännöt v:ltä 1923 ja 1927. Helsinki 1923 ja 1927; AKS:n säännöt 1927. Helsinki 1927; AKS – päämäärät ja toiminta 1933. Helsinki 1933, s. 9–10; Haataja, Lauri. 1997. Sotavaltion etulinjaan. Teoksessa *Etelän tien kulkija – Vilho Helanen (1899–1952)*. Toimittaneet Heikki Roiko-Jokela ja Heikki Seppänen. Atena: Jyväskylä, s. 148, 151; Klinge, Matti. 1968. *Ylioppilaskunnan historia IV. 1918–1960*. WSOY: Porvoo, s. 203–205.

³ AKS:n kiertokirje n:o 26, 24.9.1938. Helsinki 1938; AKS:n vuosikertomus 1938. Helsinki 1939, s. 23–27; AKS:n vuosikertomus 1937. Helsinki 1938, s. 19–21; AKS:n vuosikertomus 1936. Helsinki 1937, s. 21–22; AKS:n vuosikertomus 1935. Helsinki 1936, s. 19; Mikä on AKS? Helsinki 1941, s. 6; Leinonen, Kullervo. 1997. AKS politiikan koulussa 1930-luvulla. Teoksessa *Etelän tien kulkija – Vilho Helanen (1899–1952)*. Toimittaneet Heikki Roiko-Jokela ja Heikki Seppänen. Atena: Jyväskylä, s. 145; Maanpuolustuspropagandan pienpainatteista ks. esim. Totuus maanpuolustus-kysymyksestämme. Porvoo 1937; Akateemisen Karjala-Seuran maanpuolustuspropaganda v. 1938. Helsinki 1938; Puhujaohjeita kesäksi 1938. Helsinki 1938; Maanpuolustuspropagandan ohjekirja. Helsinki 1938.

⁴ Haataja 1997, s. 152; Maanpuolustussuunnitelmista 1920–1930-luvulla sekä linnoitustöistä ennen vuotta 1939 ks. *Talvisodan historia 1. 1991. Suomi joutuu*

- talvisotaan*. Neljäs painos. WSOY: Porvoo, s. 50–85; Leiponen, Kauko. 1987. *Kansa talkoissa*. Kirjayhtymä: Jyväskylä, s. 45–46; Lukkarinen, Vilho. 1981. *Suomen lotat*. WSOY: Porvoo, s. 125.
- ⁵ AKS:n kiertokirje n:o 26, 24.9.1938; AKS:n vuosikertomus 1938, s. 23–27; AKS:n vuosikertomus 1937, s. 19–21; Alapuro, Risto. 1973. Akateeminen Karjala-Seura. Ylioppilasliike ja kansa 1920- ja 1930-luvulla. Poliitiikan tutkimuksia 14. WSOY: Helsinki, s. 144; Leiponen, Kauko. 1940. Työpalvelu ja sen tarpeellisuus Suomessa. AKS:n tie 1940. Akateemisen-Karjala Seuran vuosikirja IV. Helsinki, s. 137.
- ⁶ Selén, Kari. 2001. *Sarkatakkien maa. Suojeluskuntajärjestö ja yhteiskunta 1918–1944*. WSOY: Porvoo, s. 471; Heikkinen, Antero. 1993. Linnoittamisen taustaa. Teoksessa *Lapiojääkärit – Kannaksen vapaaehtoiset linnoittajat 1939*. Toimittaneet Sture Merikallio et al. Painatuskeskus: Helsinki, s. 10–13, 16; Martola, A. E. 1973. *Sodassa ja rauhassa. Muistelmia*. Otava: Keuruu, s. 105–106.
- ⁷ AKS:n vuosikertomus 1939. Helsinki 1939, s. 17–20; Selén 2001, s. 471; Heikkinen 1993, s. 13; Leiponen 1987, s. 49–50.
- ⁸ Vapaaehtoista työvoimaa Kannaksen linnoitustöihin -asiakirja: ko 65, Akateeminen Karjala-Seura. IX C1. Valpo II, KA; AKS:n vuosikertomus 1939, s. 17–20; Selén 2001, s. 472; Merikallio, Sture. 1999. Linnoitustyöt ja ihminen. Teoksessa *Talvisodan pikkujättiläinen*. Toimittaneet Jari Leskinen ja Antti Juutilainen. WSOY: Porvoo, s. 69; Heikkinen 1993, s. 12; Lukkarinen 1981, s. 125; Saukkonen, Jussi. 1973. *Vastuun sukupolvi*. Kirjayhtymä: Vaasa, s. 117; *Suomen Heimo* (SH) n:o 7–8/1939, s. 114–115.
- ⁹ Rajan Turvan toimintaa koskeva moniste (pvmtn): ko 65, Akateeminen Karjala-Seura. IX C1. Valpo II, KA; AKS:n vuosikertomus 1939, s. 19–20; Haataja 1997, s. 153; Heikkinen 1993, s. 12–13; *Ylioppilaslehti* (YL) n:o 6/1939, s. 108–109; *Helsingin Sanomat* (HS) 4.4.1939, »Ylioppilaskokouksessa käsiteltiin Kannaksen ja Ahvenanmaan...».
- ¹⁰ HS 4.4.1939, »Rajojemme linnoittaminen»; *Uusi Suomi* (US) 4.4.1939, »Yleinen ylioppilaskokous kannatti vapaaehtoisia linnoitustöitä»; US 3.4.1939, »Vapaaehtoista työvoimaa Kannaksen linnoitustöihin»; US 4.4.1939, »Suojeluskuntalaiset avustamaan Kannaksen linnoittamistöissä».
- ¹¹ Heikkinen 1993, s. 17; SH n:o 7–8/1939, s. 109, 112; YL n:o 6/1939, s. 107; *Suomen Sosialidemokraatti* (SSD) 5.4.1939, »Rajojemme linnoittaminen».
- ¹² YL n:o 7/1939, s. 127, 128; HS 26.4.1939, »Turvallisuutemme luotava mahdollisimman pian»; US 26.4.1939, »Ylioppilaat ottavat osaa Kannaksen linnoittamiseen sk.-piirien työmailla».
- ¹³ Rajan Turvan toimintaa koskeva moniste (pvmtn): ko 65, Akateeminen Karjala-Seura. IX C1. Valpo II, KA; AKS:n vuosikertomus 1939, s. 17–20; Heikkinen 1993, s. 19; Saukkonen 1973, s. 117; *Rajan Turva* oli Sortavalassa ilmestyneen paikallisen suojeluskuntapiirin lehden nimi. Vaikkei piiriltä kysytty lupaa nimen käyttöön, ei lehti asettunut sitä vastustamaan – päinvastoin, se oli ylpeä saadessaan kantaa osaltaan oman kortensa kekon.
- ¹⁴ Rajan Turvan toimintaa koskeva moniste (pvmtn): ko 65, Akateeminen Karjala-Seura. IX C1. Valpo II, KA; AKS:n kirje jäsenille 30.4.1939: ko I, JK I, Jouko Järviö. Akateemisen Karjala-Seuran kokoelma (AKSK), KA; Ks. listat keräyksen asiamiehistä: ko 65, Rajan Turva. IX C1a. Valpo II, KA; Ks. lahjoituslistat kotelosta 65, Akateeminen Karjala-Seura. IX C1. Valpo II, KA; AKS:n Tampereen piirin kirje AKS:lle Helsinkiin 22.4.1939: ko 65, Rajan Turva. IX C1a. Valpo II, KA; AKS:n vuosikertomus 1939, s. 17–20; Heikkinen 1993, s. 19; Lapiojääkäri (*Suomen Heimo* n:o 12B/1940), s. 19–20.
- ¹⁵ Rajan Turvan toimintaa koskeva moniste (pvmtn): ko 65, Akateeminen Karjala-Seura. IX C1. Valpo II, KA.
- ¹⁶ Rajan Turvan varojen käyttö -asiakirja: ko 65, Akateeminen Karjala-Seura. IX C1. Valpo II, KA; Ks. kirjeenvaihto kotelosta 65, Rajan Turva. IX C1a. Valpo II, KA; AKS:n vuosikertomus 1939, s. 17–20; Heikkinen 1993, s. 19; Lapiojääkäri, s. 20–21.
- ¹⁷ AKS:n kiertokirje n:o 27, 17.6.1939. Helsinki 1939; Lapiojääkäri, s. 20–21; HS 16.5.1939, »Toukokuun kuudestaista»; SSD 10.5.1939, »Yksinomaanko maanpuolustuksen hyväksi?».

- ¹⁸ Paavo Kontio Rajan Turvalle 7.6.1939: ko 65, Akateeminen Karjala-Seura. IX C1. Valpo II, KA; Lopen asiamies Eino Uusitalo AKS:n keskuustoimistolle 18.5.1939: ko 65, Rajan Turva. IX C1a. Valpo II, KA; Vilho Varis AKS:n keskuustoimistolle 4.5.1939: ko 65, Rajan Turva. IX C1a. Valpo II, KA; Rajan Turvan kiertokirje n:o 2, 12.5.1939: ko 65, Rajan Turva. IX C1a. Valpo II, KA; Haataja 1997, s. 153–155.
- ¹⁹ Rajan Turvan taidenäyttely: ko 65, Rajan Turva. IX C1a. Valpo II, KA.
- ²⁰ Vapaaehtoista työvoimaa Kannaksen linnoitustöihin -asiakirja: ko 65, Akateeminen Karjala-Seura. IX C1. Valpo II, KA; AKS:n vuosikertomus 1939, s. 17–20; Selén 2001, s. 472; Merikallio 1999, s. 69; Heikkinen 1993, s. 12; Lukkarinen 1981, s. 125; Martola 1973, s. 107; Saukkonen 1973, s. 117; SH n:o 7–8/1939, s. 114–115; HS 16.5.1939, »Linnoitustöiden käyntiinanon helpottaminen»; Säädetty maanottolaki oli määräaikaisena voimassa vuoden 1943 loppuun saakka.
- ²¹ Vapaaehtoista työvoimaa Kannaksen linnoitustöihin -asiakirja: ko 65, Akateeminen Karjala-Seura. IX C1. Valpo II, KA; AKS:n vuosikertomus 1939, s. 17–20; Suojeluskuntain yliesikunnan vuosikertomus 1939. Helsinki 1940, s. 3–4; Selén 2001, s. 472–475.
- ²² Vapaaehtoista työvoimaa Kannaksen linnoitustöihin -asiakirja: ko 65, Akateeminen Karjala-Seura. IX C1. Valpo II, KA; AKS:n vuosikertomus 1939, s. 17–20; Selén 2001, s. 472; Merikallio 1999, s. 69; Heikkinen 1993, 12; Lukkarinen 1981, s. 125; Saukkonen 1973, s. 117; SH n:o 7–8/1939, s. 114–115.
- ²³ AKS:n kirje jäsenille 30.4.1939: ko I, JK I, Jouko Järviö. AKSK, KA; AKS:n kirje piiri-jäsenille 27.5.1939: ko I, JK I, Jouko Järviö. AKSK, KA; AKS:n vuosikertomus 1939, s. 19–20; Heikkinen 1993, s. 21–22; YL n:o 7/1939, s. 127.
- ²⁴ Leiponen 1987, s. 56–57; Lukkarinen 1981, s. 125.
- ²⁵ Heikkinen 1993, s. 22; Saukkonen 1973, s. 118; Mannerheim, C. G. E. 1953. *Muistelmat. Toinen osa*. Suomentanut Lauri Hakulinen. Otava: Helsinki, s. 107.
- ²⁶ Punkaharjun Suojeluskunta Rajan Turvalle 30.6.1939: ko 65, Rajan Turva. IX C1a. Valpo II, KA; Merikallio 1999, s. 72; Saukkonen 1973, s. 118.
- ²⁷ Kataja, Annamajja. 2007. *Suomen Lotat*. 3. painos. Gummerus: Jyväskylä, s. 44, 45; Lukkarinen 1981, s. 126, 129.
- ²⁸ Selén 2001, s. 474–475; Merikallio 1999, s. 70–71; Haataja 1997, s. 153; Saukkonen 1973, s. 117.
- ²⁹ Rajan Turvan toimintaa koskeva moniste (pvmtn): ko 65, Akateeminen Karjala-Seura. IX C1. Valpo II, KA; Lapirojääkäri, s. 24–25.
- ³⁰ Ks. luovutuslista kotelosta 65, Rajan Turva. IX C1a. Valpo II, KA; Rajan Turvan toimintaa koskeva moniste (pvmtn): ko 65, Akateeminen Karjala-Seura. IX C1. Valpo II, KA; Rajan Turvan muistio 14.7.1939: ko 65, Rajan Turva. IX C1a. Valpo II, KA; AKS:n vuosikertomus 1939, s. 17–20; AKS:n kiertokirje n:o 27, 17.6.1939. Helsinki 1939; Lapirojääkäri, s. 22–24; HS 16.8.1939, »Rajan Turva keräys tuotti lähes 12 milj.»; SSd 16.8.1939, »Rajan Turva keräys tuotti yli 11 milj.mk»; US 16.8.1939, »11.210.329 MK kansan rahalahjana puolustuslaitokselle»; Keräyksen päätyttyä keräyslistat sidottiin ja niistä kertyi kaikkiaan 16 vahvaa sidosta; Kun Rajan Turvan ponnistelut päättyivät toukokuun lopussa, alkoi heti sen jälkeen kesäkuun alussa Lotta-Svärdin toimeenpanema keräys »Rajan turva – maan turva». Lottien keräys suoritettiin listakeräyksenä ja merkkejä myymällä, ja toimintaa johti kullakin paikkakunnalla lottien ja suojeluskuntalaisten keskuudesta valittu toimikunta. Keräys jatkui vuoden 1939 loppuun saakka ja myös se tuotti hyvin. Heikkinen 1993, s. 20.
- ³¹ Rajan Turva -keräyksen luovutustodistus: coll. 290.17. Vilho Helasen arkisto (VHA), Helsingin yliopiston kirjasto (HYK); Rajan Turva -keräyksen luovutuskirjan sanamuoto -asiakirja: ko 65, Akateeminen Karjala-Seura. IX C1. Valpo II, KA; Mikä on AKS?, s. 6; YL n:o 9/1939, s. 175.
- ³² Helasen puhe Rajan Turva -keräyksen luovutustilaisuudessa hotelli Tornissa 15.8.1939: coll. 290.11. VHA, HYK.
- ³³ P. Veijolan puhe 15.8.1939: ko 65, Rajan Turva. IX C1a. Valpo II, KA; Mikä on AKS?, s. 6; YL n:o 9/1939, s. 175; HS 16.8.1939, »Rajan Turva keräys tuotti lähes 12 milj.»; SSd

- 16.8.1939, »Rajan Turva keräys tuotti yli 11 milj.mk»; US 16.8.1939, »11.210.329 MK kansan rahalahjana puolustuslaitokselle».
- ³⁴ Helasen puheet sekä ulko- että puolustusministerille 4.10.1939: ko coll. 290.11. VHA, HYK; Selostus Maan Turvan toiminnasta 12.–19.10.1939: Eg1, Maan Turvan toimintakertomuksia 1939–1940. Valtioneuvoston tiedotuselinten arkisto (VTLA), KA; AKS:n kirje ulkoministerille 4.10.1939: Eg1, Maan Turvan kirjeet 1940. VTLA, KA; Selostus Maan Turvan toiminnasta 12.–19.10.1939: Eg1, Maan Turvan toimintakertomuksia 1939–1940. VTLA, KA; AKS:n kirjeet pää- ja puolustusministerille 10.10.1939: Eg1, Maan Turvan kirjeet 1940. VTLA, KA; Maan Turvan toiminnasta tarkemmin Mertanen, Tomi. 2005. *Maan Turva – henkisen maanpuolustuksen voimatekijä*. Historiallinen Aikakauskirja n:o 4/2005. s. 466–482.
- ³⁵ Ilm. n:o 1013, 19.5.1948: ko 66, Maan Turva. IX C1b. Valpo II, KA; Vilho Helasen puhe ulkoasiain- ja puolustusministerille 4.10.1939: ko D. AKSK, KA; AKS:n vuosikertomus 1940, s. 7–8.
- ³⁶ Ehdotus Suomen Talkoot toiminnan perustamiseksi, pvmtn: Mappi 2/T22750. Suomen Aseveljien liiton arkisto (SALA), Kansallisarkiston Sörnäisten toimipiste (STP/KA); AKS:n kiertokirje n:o 28, 30.9.1940; Kaikki kansa talkootöihin. Helsinki 1940; Nousevasta Suomesta ks. Mertanen, Tomi. 2006. *För vårt älskade fosterland, enat och starkt. Föreningen Nouseva Suomi: dess grundande ideologi och verksamhet 1940–1941*. Historisk Tidskrift för Finland 2/2006, s. 160–208; Työpalvelusta AKS:n osalta AKS:n tie 1940. Helsinki 1940, s. 121–155; SH n:o 11–12/1939, s. 111–112.

Ranks Closed, Nation United. The »Secure Frontier« Collection and the Fortification Work on the Karelian Isthmus by the Academic Karelia Society in Summer 1939

Summary

The Academic Karelia Society (AKS) was an organization of Finnish university students dedicated to the promotion of a patriotic national spirit and to the formation of a Great Finland by uniting the Finnish people of Russian Karelia with independent Finland. From the time of its foundation in 1922 it had always been particularly interested in national defence. From the mid 1930s it also began to promote the introduction into Finland of volunteer labour service on foreign lines. These two aims were united in summer 1939 when voluntary fortification work began on the Karelian isthmus partly on the initiative of the Society. Inspired by these aims, the special ideal of a »spade soldier« or volunteer labour service was born. This came properly into bloom during the short period of peace after the Winter War of 1939–40.

To cover the costs of the voluntary fortification work the AKS organized in May 1939 the »Secure Frontier« collection, with its own organization. This article considers the fortification work on the isthmus specifically from the viewpoint of the AKS because in earlier research this theme has generally started from the other initiator of the scheme, the Civil Guards organization. The Civil Guards were a voluntary part-time military force. Attention in the article is concentrated particularly

on the fact that one of the aims of the fortification work was clearly to introduce the idea of labour service and its possibilities in Finland.

In the mid 1930s the AKS had begun to an increasing extent to direct its activity towards the development of a national defensive spirit among all citizens as well as spreading pro-defence propaganda and promoting the labour ideal. The Society drew up in autumn 1936 its first thorough plan for implementing national defence propaganda. The following year the Society's districts organized numerous and diverse national defence events. In addition many kinds of national defence propaganda were distributed and pamphlets were prepared on the subject. In training its own propaganda personnel the Society received help from the armed forces when in spring 1938 the supreme military command ordered some officers to lecture to the Society's members on the most important questions relating to national defence. In summer 1938 the main forms of propaganda activity were various travelling and information events. During 1937–38 the AKS organized a total of 560 propaganda events which were attended by almost 100,000 people. In addition the Society drew up a separate National Defence Propaganda Guidebook and about 250,000 leaflets were distributed.

At the beginning of 1939, as a result of violations of frontier air space by the Soviet Air Force, the Society began to think of voluntary fortification work on the Karelian isthmus. In the Society's action plans from the end of the 1930s the voluntary fortification of the frontiers formed part of experimental voluntary labour service. The Society's governing body considered already in the late winter of 1938 the implementation of labour service by members in voluntary fortification work. The theme of the fortification of the isthmus was prominent from then onwards in the Society's propaganda.

The AKS was not active alone in this matter. After much consideration, in spring 1939 Colonel A.-E. Martola, the chief of staff of the Civil Guards, proposed the fortification of the isthmus to the minister of defence, Juho Niukkanen. The initiative was not made public and knowledge of the new idea was limited to only a small circle. At the same time, on the anniversary of the AKS, at the meeting of the advisory committee of its governing body and district commanders, the fortification of the frontiers was put forward in a new form, as had earlier

been considered in the AKS as part of implementing the voluntary labour service ideal. The plan to fortify the frontiers by voluntary labour was proposed at the advisory meeting when discussing the summer's national defence propaganda and particularly the primary need to strengthen the defence of the Karelian isthmus.

On 1 April the Society put to the Defence Ministry its own proposal for fortifying the frontiers. It sent its announcement also to the Finnish News Agency (STT), which made it into news. The public disclosure of the initiative was mortifying to the Civil Guards organization because it was in danger of suffering a propaganda defeat by the students. Martola also asked Niukkanen to inform the public of the initiative earlier taken by the Civil Guards. The minister transmitted the request to the STT and thus the Civil Guards organization obtained the honour of putting forward first the idea of voluntary fortification work. On 3 April defence minister Niukkanen approved the AKS initiative and set up on the same day a working group led by the inspector of technical services at the defence ministry, Major-General Unio Sarlin, to draw up a plan for the use of voluntary labour on the isthmus.

To cover the expense of the fortification work the AKS organized the »Secure Frontier» collection at the end of May. Its result was splendid, over 11 million marks. The precise number of donors is unclear but it is estimated that about 260,000 citizens donated a day's pay to »Secure Frontier».

The fortification works themselves were started at the beginning of June and continued right up to the beginning of October, when the tense world political situation led to their breaking off. The final reason was the Soviet Union's proposed initiative to Finland for negotiations. According to estimates a total of 60,000–65,000 men built fortifications on the isthmus.

The voluntary fortification works accelerated the preparation of vital fortifications before the outbreak of the Winter War in November 1939. There was no time to finish fortifications completely before war broke out. At least another year of intensive work would have been needed to get everything into perfect order and those who participated in the fortification work later stressed that its military significance had been considerably less than its importance for morale. This effort was regarded as one factor in the birth of the Winter War spirit. The univer-

sity students who undertook volunteer fortification work on the isthmus came into direct contact with other sectors of society. For some weeks the passionate spirits of the Society lived the idealised student life, on the foreign model, which also included the requirement for physical work. The fortification works and the »Secure Frontier» for their part backed up the principle of »not even an inch», which Finland espoused as the guiding principle in the negotiations which preceded the Winter War.

Emphasis on labour duty for national defence was adopted as a strong part of the AKS programme during the Interim Peace of 1940–41. The Society published the *Spade Soldier* magazine on the subject and in September 1940 set up the organization named Finland Volunteers modelled on the labour service idea. The aim was the Society's own contribution to bringing the nation together – without its familiar political message.

Volunteer work had been one starting point in making the proposal in spring 1939 for the voluntary fortification of the isthmus. During the Interim Peace there was a desire to adapt to social work the positive experiences obtained from fortification work.

The proposal for fortification work on the isthmus combined two central aims of the AKS, national defence and the labour service ideal. At the same time it was a part of the continuing propaganda about these aims, because both continued after the fortification work had ended. The Society tried to change from a political organization to a unifying force in the nation. Only with the strength of a united people was there the possibility to come through in the future.

(s.1944) diplomi-insinööri. Suomen Sotahistoriallisen Seuran hallituksen jäsen. Julkaissut useita sota- ja ilmailuhistoriallisia kirjoja ja artikkeleita Suomessa, Ruotsissa, Venäjällä ja Englannissa.

Kansainvälinen apu Suomen ilmavoimille talvisodassa

Itsenäisyysajan kahden ensimmäisen vuosikymmenen aikana Suomen ilmavoimien tekninen taso oli hyvin alhainen. Oman asiantuntemuksen puuttuminen oli johtanut lukuisiin onnettomuuksiin ja epäonnistuneisiin konekauppoihin. Maan oma lentokoneteollisuus oli lähinnä nyrkkipajan tasoa. Vuoden 1921 lopussa perustettu Ilmailuvoimien Lentokonetehtas toimi epäkäytännöllisissä tiloissa Suomenlinnassa ja Santahaminassa ja kärsi jatkuvista rahoitusvaikeuksista. Uutena puolustushaaranä ilmavoimilla oli myös pulaa pätevästä johtajista. Mannerheimin tultua puolustusneuvoston puheenjohtajaksi 1931 hän rupesi määrätietoisesti kehittämään sekä ilmavoimia että omaa lentokoneteollisuutta.

Tehtaan uudelleenorganisointi Valtion Lentokonetehtaan (VL) 1928 ja siirto nykyaikaisiin tiloihin Tampereelle 1937 tarjosi edellytykset VL:n kehittämiseksi Suomen teollisuuden lippulaivaksi. Valtion Lentokonetehtaan on myöhemmin sanottu olleen ainoita korkean teknologian tuotantolaitoksia 1930-luvun Suomessa.

Suomeen hankittiin 1930-luvun loppupuolella eräitä lentokone- ja lentomoottorilisenssejä, jotka osoittautuivat varsin tärkeiksi ilmavoimien ja lentokoneteollisuuden tulevalle kehityskululle. Tampereella toimiva Tampella Oy hankki vuonna 1935 tähtimoottori *Bristol Mercury* (840 hv; valmistusmaa Englanti) valmistuslisenssin. Valinnasta tuli samalla suuntaa-antava myöhemmille lentokoneiden valmistuslisenssien valinnoille.

Lokakuun 6. päivänä 1936 ilmavoimat tilasi 18 modernia kaksi-

moottorista *Bristol Blenheim Mk.I* -pommikonetta (suomalainen tunnus BL, moottorina Bristol Mercury; valmistusmaa Englanti) Bristol-tehtaalta. Tämä oli Bristol-tehtaan uuden pommikoneen ensimmäinen vientikauppa. Tampereelle vasta siirtynyt Valtion Lentokonetehdas sopi BL-koneen lisenssivalmistuksesta 12.4.1938. Talvisotaan mennessä ei kuitenkaan valmistunut yhtään BL-konetta VL:n tuotantolinjalta.

Marraskuun 18. päivänä 1936 tilattiin seitsemän *Fokker D.21* -hävittäjää (FR, moottorina Bristol Mercury; valmistusmaa Hollanti) tehtaan uuden hävittäjän ensimmäisenä tilauksena. Samalla hankittiin 14 koneen valmistuslisenssi, joka jo 15.6.1937 laajennettiin rajattomaksi.

Ensimmäinen lisenssivalmistettu *Fokker D.21* luovutettiin 11. marraskuuta 1938. Heinäkuuhun 1939 mennessä oli valmistunut 35 konetta. FR-koneilla varustettiin ilmavoimien ainoa iskukykyinen hävittäjäyksikkö, Lentolaivue 24. Rakenteeltaan luja ja aselavettina vakaa Fokker oli Suomen tärkein hävittäjä koko talvisodan ajan. Fokkereilla saavutettiin talvisodassa 130 ilmavoittoa. Sodassa menetettiin 13 konetta, joista 10 ilmataistelussa, ja kahdeksan FR-lentäjää kaatui.

Neljä kevyttä *Fokker C.X* -syöksypommitus- ja tiedustelukonetta (FK, moottorina Bristol Pegasus, valmistusmaa Hollanti) tilattiin 18.5. 1936, ja samalla hankittiin valmistuslisenssi. VL valmisti vuoden 1938 aikana yhteensä 30 *Fokker C.X* -konetta, jotka sijoitettiin tiedustelu- ja syöksypommituslaivueisiin 10, 12 ja 14. FK-koneilla suoritettiin talvisodassa 587 sotalentoa, muun muassa 1.2.1940 Mannerheim-linjan Summan tulevan murtokohdan kuvaukset, jotka paljastivat puna-armeijan voimakesityksen koko karmeudessaan. Kahdeksan FK-konetta menetettiin, ja 14 lentäjää kaatui.

YH-kauden »hätehankintoja» Italiasta

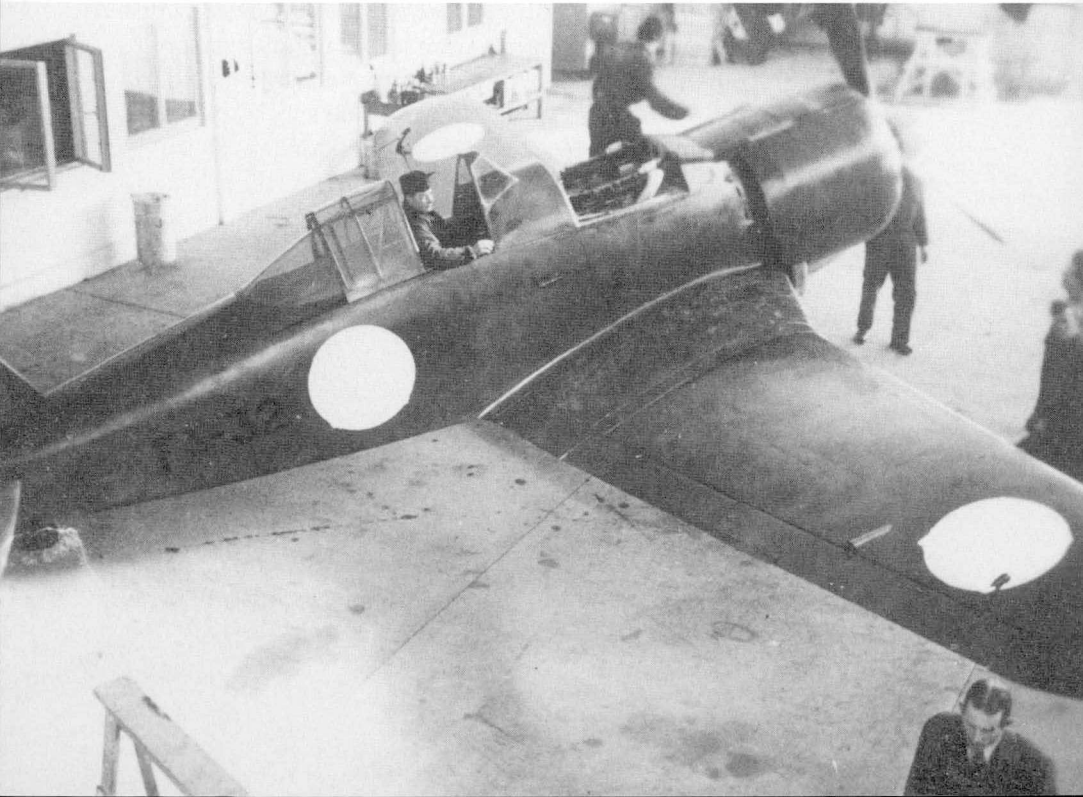
Suomen strateginen tilanne muuttui dramaattisesti Molotovin–Ribbentropin sopimuksen jälkeen 23.8.1939. Baltian maiden kanssa syys-lokuun vaihteessa käytyjen neuvottelujen tuloksena Neuvostoliitto sai lento- ja laivastotukikohtia Itämerellä. Lokakuun 5. päivänä 1939 tuli Suomen vuoro käydä Moskovassa »konkreettisia poliittisia neuvotteluja». Ne keskeytettiin tuloksettomina 13.11.1939. Suomen armeija mobilisoi 6.10.1939 alkaen ns. ylimääräisiin harjoituksiin (YH). Tämä mah-

dollisti Karjalan kannaksen puolustuslinjojen miehittämisen ja myös joitakin toimenpiteitä armeijan huutavimpien puutteiden korjaamiseksi ennen talvisodan syttymistä.

Länsimaista oli jo aikaisemmin syksyllä 1939 yritetty ostaa aseita, erityisesti taistelukoneita ja tykistöä. Vastaanotto oli sangen viileä, useat maat kieltäytyivät myymästä aseita Hitlerin hyökättyä Puolaan 1.9. 1939. Hintapyynnöt olivat korkeat – aseet ovat kalliita, kun niitä todella tarvitaan! Suomen perinteiset kauppasuhteet Saksaan kärsivät Molotov–Ribbentropin sopimuksen johdosta. Saksa pyrki luonnollisesti estämään kaikki vihollismaansa Englannin ja Ranskan asetoimitukset. Kauttakulku Ruotsin kautta oli ainoa reitti Suomen ulkomaankaupalle. Naapurimaassa suhtauduttiin periaatteessa myönteisesti avunpyyntöihin, mutta Ruotsissa ei ollut lentokoneita myytäviksi. Ainoastaan Italia oli valmis myymään lentokoneita.

Fiat G-50 (FA-32) varustettavana Ruotsin ilmavoimien F 6 -lennostossa Karlsborgissa. Kuva: via Börje Räftegård.

A Fiat G-50 (FA-32) is being prepared for test flights at the Swedish Air Force F 6 Wing in Karlsborg.

Lokakuun 23. päivänä 1939 solmittiin Helsingissä 25 *Fiat G.50* -hävittäjän (FA, yksipaikkainen hävittäjä, valmistusmaa Italia)¹ toimitus-sopimus. Kahdella 12,7 mm:n konekiväärillä varustetun hävittäjän yksikköhinta oli 60 000 dollaria (noin 890 000 euroa), ja koko kaupan arvo aseineen, ammuksineen ja tarvikkeineen oli 1 880 000 dollaria (noin 27,8 milj. euroa).² Fiat-koneilla oli tarkoitus varustaa toinen ensi linjan hävittäjäyksikkö Karjalan kannaksella, Lentolaivue 26.

Ensimmäiset kaksi Fiatia lähetettiin laatikoissa jo 14.11.1939 junalla Italiasta Saksan kautta Malmöhön. Italialaiset ja ruotsalaiset mekaanikot kokosivat koneet 23.11.1939 lähtien ABA-lentoyhtiön korjaamossa. Ensimmäinen FA-kone saapui Suomeen 18.12.1939. Toinen Fiat oli kärsinyt lievähkön koelentovaurion Malmössä ja saapui kaksi viikkoa myöhemmin 2.1.1940.

Tieto Italian lentokonetoimituksista Saksan kautta Suomeen oli sillä aikaa vuotanut julkisuuteen Ruotsin lehdistön kautta, seurauksena Molotovin kiihtyneitä vastalauseita sopimuskumppaninsa Saksan petollisesta käytöksestä.³ Kremlin rauhoittamiseksi Saksa keskeytti kaikki kauttakulkutoimitukset Suomeen, mistä Saksan valtakunnanmarsalkka Hermann Göring jälkepäin moitti ruotsalaisia. Mikäli Ruotsin lehdet olisivat pysyneet hiljaa, Fiatit olisivat päässeet Saksan läpi Suomen avuksi. Sen sijaan kuusi Sassnitzin satamaan jo saapunutta konetta palautettiin Sveitsiin, mistä ne hitaasti toimitettiin junalla Hollantiin ja edelleen laivalla Norjan Bergeniin. Tällä välin Ruotsiin oli saapunut Ranskasta 30 Moranea, jotka otettiin koottaviksi Bulltoftaan.

Ensimmäisen FA-tilauksen loppuerä (17 konetta) lähti Italiasta 4.1.1940 laivalla Livornosta suoraan Göteborgiin. Laivamatkasta tuli miinavaaran vuoksi varsin hidas. Vasta 29.1.1940 laatikoissa olevat koneet saapuivat SAABin tehtaille Trollhättaniin, missä suomalaisia mekaanikoita osallistui koneiden kokoamiseen italialaisten asiantuntijoiden johdolla. Todettakoon, että Trollhättanin tehtaan johtaja Claes Sparre, Mannerheimin nuorimman sisaren Evan poika, pyrki mahdollisuuksien mukaan priorisoimaan Suomen lentokonetilaukset tehtaan työohjelmassa.

Tammikuussa 1940 yritettiin ostaa peräti 60 Fiat-hävittäjää lisää, mutta italialaiset suostuivat 10.1.1940 myymään vain kymmenen kappaletta, jotka myös laivattiin Bergeniin, mihin siis myös Saksasta palautetut kuusi Fiatia olivat matkalla. Koska Ruotsiin oli saapunut 8.2.1940

Ranskalainen Morane-Saulnier MS.406 -hävittäjä (MS-310) ruotsalaisessa F 6 -lennostossa talvella 1940. Kuva: via Börje Räftegård.

A French Morane-Saulnier MS.406 fighter (MS-310) in the Swedish F 6 Wing in winter 1940.

lähtien myös amerikkalaisia Brewster-koneita koottaviksi, sovittiin, että teknisesti edistyksellinen SAABin Trollhättanin tehdas saa keskittyä Brewstereihin. Bergeniin matkalla olevat 16 Fiatia taas annettiin koottaviksi Göteborgin Torslandan kentällä toimivalle Götaverketille, missä ne valmistuivat 18.2.–3.3.1940.

Kaikkien Ruotsissa koottujen Fiatien aseiden kohdistus tapahtui Ruotsin Flygvapnetin F 6 -lennostossa Karlsborgissa, mistä koneet lennettiin edelleen Västeråsiin luovutettaviksi suomalaisille. Fiatit saapuivat Suomeen 11.2.–12.3.1940, viimeinen kuitenkin vasta 19.6.1940. Kaksi Fiatia menetettiin siirtolennoilla, toinen epäonnistuneessa startissa Västeråsista ja toinen, unkarilaisen vänrikki W. Bekassyn ohjaama kone katosi siirtolennolla Suomeen.⁴

Suomessa Fiatien käyttöönnotossa oli vaikeuksia, erikoistyökaluja puuttui, moottori ja laskuteline vaativat hyvän esilämmityksen toimiakseen kunnolla jne. Suurimpia ongelmia oli moottorin voiteluai-
neena käytettävän risiiniöljyn hankkiminen, jota italialaiset eivät pysty-
neet toimittamaan sovitun aikataulun mukaisesti. Risiiniöljy korvattiin
Suomessa vähitellen käyttökokemusten karttuessa mineraaliöljyllä.⁵

Tammikuussa 1940 italialaiset tarjosivat 40 vanhempaa *Fiat CR.32*
-kaksitasohävittäjää sekä 80 pommikonetta, 50 *Breda Ba.65* -syöksy-
pommikonetta (toimitus alkaen tammi–helmikuussa), 15 kaksimootto-
rista *Breda Ba.88* -pommikonetta sekä 15 kolmimoottorista *Savoia S.79*
-pommikonetta (toimitus heti, Ba.88 laivalla ja S.79 lentäen). Tarjouk-
set eivät johtaneet kauppoihin; mm. Ba.65-koneista oli Espanjan sisäl-
lissodasta saatu kielteisiä lausuntoja. Maaliskuun alussa italialaiset oli-
vat taas valmiit myymään 24 *Fiat G.50* ja 15 *Fiat CR.42* -hävittäjää. Vie-
lä rauhan jälkeen jatkuneet neuvottelut kaatuivat rahoitusvaikeuksiin.⁶

Fiatien myöhästymisen johdosta Lentolaivue 26 sai tammikuussa
väliaikaisena ratkaisuna Englannista ostetut Gladiatorit. Vasta helmi-
kuun puolivälissä Fiat-koneita tuli operatiiviseen käyttöön ja vanhen-
tuneet Gladiatorit siirrettiin tiedustelulaivueille.

Punalentäjät eivät tunnistaneeet ilmassa uusia Fiat-hävittäjiä, vaan
luulivat uusia vastustajiaan, kuten aikaisemmin Länsi-Suomessa ilmas-
sa nähtyjä Morane-koneitakin, Spitfire-koneiksi. Fiateilla saavutettiin
talvisodassa 13 ilmavoittoa, joista kaksi Tampereen lentokonetehtaan
yhteydessä toimivassa Koelentueessa. Yksi Fiat pudotettiin ilmataiste-
lussa. Kaksi lentäjää, joista yksi italialainen vapaaehtoinen, kaatui.

Kansainvälinen apu talvisodan aikana

*Ruotsi*⁷

Jo 3.12.1939 eräät ruotsalaiset upseerit ehdottivat kolmesta pataljoo-
nasta sekä lentoryhmästä koostuvan noin 7000 miehen vapaaehtoisyyk-
sikön lähettämistä Suomeen. Viisi päivää myöhemmin Ruotsin hallitus
lahjoitti Suomelle kahdeksan lentokonetta: kolme ruotsalaisvalmisteis-
ta *Jaktfalken* (J 6A) -hävittäjää, kaksi *Bristol Bulldog* (J 7) -hävittäjää se-
kä kolme *Fokker C.VE* (S 6) -tiedustelukonetta, jotka heti lennettiin
Suomeen. Vanhentuneilla koneilla ei ollut mitään taisteluarvoa, ja ne

sijoitettiin harjoitusyksiköihin. Joulukuun 14. päivänä Ruotsin hallitus salli vapaaehtoisen lentoyksikön perustamisen. Uudelle yksikölle, Flygflottilj 19:lle vapautettiin 12 *Gloster Gladiator* (J 8) -hävittäjää ja 12 kaksipaikkaista kevyttä *Hawker Hart* (B 4) -pommikonetta. Erinäisistä syistä F 19 sai kuitenkin vain neljä Hartia.⁸

Lentolaivue F 19 perustettiin nopeasti. Sen runkona oli Gladiator-hävittäjälennosto F 8 Tukholman Barkarbyssä sekä Hart-konein varustettu kevyt pommituslennosto F 4 Östersundissa. Henkilövahvuus oli noin 250, joista 12 hävittäjä- ja 9 pommituslentäjää. Suomen Päämajan ja ilmavoimien kanssa käydyissä neuvotteluissa Pohjois-Suomi määrättiin F 19:n toiminta-alueeksi päätukikohtana Kemin Veitsiluoto. Tehtävinä oli maavoimien tukeminen, asutuskeskusten, erityisesti Oulun, Kemin ja Rovaniemen ilmapuolustus ja myös ilmatiedustelu. Ennen F 19:n saapumista Kemiin 10.1.1940 ei voitu sijoittaa yhtään hävittäjää Suomen pohjoispuoliskon ilmapuolustukseen!

Jo kahden päivän kuluttua F 19 hyökkäsi neuvostoilmavoimien Märkäjärven lentotukikohtaan Kemijärven itäpuolella. Valitettavasti F 19:n pommitusryhmä kärsi hyökkäyksessä mittavat tappiot – kolme neljästä Hartista jäi palaamatta (kaksi Hartia putosi törmättyään toisiinsa, ja

Ruotsalaisen vapaaehtoislaivue F 19:n Gladiator-hävittäjä laivueen Veitsiluodon päätukikohdassa valmiina torjuntalennolle tammikuussa 1940.

A Gloster Gladiator fighter of the Swedish volunteer F 19 Squadron ready for take-off from the main base in Veitsiluoto, January 1940.

Tämä I-15bis-hävittäjä ("173") teki pakkolaskun Oulujärvelle 24.12.1939, ohjaaja luutn. Jakov Andrejev (19. HävLeR) vangittiin. Ehjä kone otettiin huollon jälkeen ilmavoimien käyttöön tunnuksella VH-11 (VH = vihollishävittäjä).

This I-15bis fighter ("173") force-landed at Lake Oulujärvi on 24 December 1939. The pilot Yakov Andreyev (19 IAP) was taken prisoner. The entirely intact aircraft was taken into use by the Finnish Air Force as VH-11.

I-15bis-neuvostohävittäjä pudotti kolmannen).⁹ Pommitusryhmän päällikkö, luutnantti Anders Zachau kaatui, kaksi ruotsalaista joutui sotavangeiksi ja kolme pääsi takaisin suomalaisille linjoille. Ruotsalaiset hävittäjälentäjät ilmoittivat taas neljän *I-15bis*-hävittäjän tuhoamisesta (kolme maassa ja yksi ilmataistelussa), mutta tieto oli selvästi liioiteltu. Tappioista huolimatta ruotsalaisten ensimmäinen sotalento osoitti, että neuvostolentäjillä ei ollut enää täydellistä ilmanherruutta Pohjois-Suomessa. Jatkossa F 19 taisteli rohkeasti ja taitavasti, erityisesti hyökkääviä pommikoneita vastaan.

Helmikuussa 1940 kävi selväksi että F 19 tarvitsee lisää ja parempia lentokoneita hyökkäävien lentomuodostelmien torjumiseksi. Koneiden hankkimiseksi saatiin runsaita lahjoituksia ruotsalaisilta yhteisöiltä ja yksityishenkilöiltä. Helmikuun alkupäivinä oli perustettu »Kvinnornas Jaktplansinsamling i Göteborg» ja vähän myöhemmin saatiin lahjoituksia myös mm. Oulun teollisuuslaitoksilta ja yrityksiltä. Göteborgin Kristinen seurakunnan kirkkoherra, hovisaarnaaja Isaac Beén oli hävit-

täjäkeräyksen tehokkaimpia puhemiehiä. Hävittäjäkeräys oli maaliskuun alussa tuottanut peräti seitsemän miljoonaa kruunua. Näillä varoilla Ruotsin Kungliga Flygförvaltningen (KFF) tilasi Italiasta F 19:n käyttöön 12 *Fiat CR 42* -kaksitasohävittäjää eli huomattavasti vanhempaa Fiat-mallia kuin Suomen jo syksyllä 1939 tilaamat Fiatit. Viisi CR 42 -hävittäjää tilattiin 15. helmikuuta, ja seitsemän lisää yhdeksän päivää myöhemmin. Optimistisesti oli oletettu ensimmäisen uuden Fiat-erän saapuvan noin kolmen viikon kuluessa ja loppujen seitsemän kuukautta myöhemmin.

Ensimmäinen hävittäjäerä saapui kuitenkin Ruotsiin vasta talvisodan jälkeen 3.4.1940, ja loppuerä Petsamon kautta 23.6.1940. Suomeen oli silloin jo saatu huomattavasti suorituskykyisempiä hävittäjiä, eivätkä italialaiset kaksitasot enää kiinnostaneet. Niinpä ruotsalaisia pyydettiin siirtämään hankintaan varatut varat Suomelle käytettäväksi Yhdysvalloista tilattujen Brewster-koneiden maksuun. F 19:lle tarkoitetut Fiatit otettiin Flygvapnetin omaan käyttöön tunnuksella J 11, tosin ei kovin innostuneesti.¹⁰

Flygförvaltningen neuvotteli *Fiat CR 42* -hävittäjien lisäksi italialaisten kanssa myös 40 *Fiat BR 20*, *Fiat CR 25* tai *Savoia S.79* -pommikoneen hankkimisesta F 19:lle. Ruotsin Rooman-lähetystölle ilmoitettiin 29. helmikuuta, että 12–18 Savoia-pommikonetta oli vapautettu vieniin. Toimitus tapahtuisi heti maaliskuussa, jolloin myös toinen 12:n *Fiat CR 42*:n erä olisi tulossa. Neljä *Fiat CR 25* -pommikonetta voitiin toimittaa huhtikuussa ja kaksi *BR 20* -pommikonetta kuukaudessa maaliskuusta 1940 alkaen.¹¹

Koska italialaisten tarjoukset muuttuivat miltei päivittäin rintamatilanteen samalla jyrkästi huonotessa, Flygvapnet käynnisti maaliskuun alussa oman raskaan *Junkers Ju 86* (B 3) -pommikoneosaston siirtämisen F 19:lle. Pommitusmaaleiksi valittiin strategisia kohteita, kuten lentotukikohtia, siltoja ja satamia Murmanskin seudulla ja Pohjois-Venäjän selustassa. Osaston lentävä henkilökunta odotti 11.3.1940 Västeråsissa F 1 -lennostossa siirtokäskyä Suomeen, ja samaan aikaan F 19:n päätukikohdassa Veitsiluodossa aurattiin pommikoneiden vaatimaa 1000 x 30 m:n jääkiitorataa. Kaksi päivää myöhemmin, 13.3.1940, pommitusosasto hajotettiin ja kaikki suunnitelmat hankkia italialaisia pommikoneita F 19:lle peruutettiin.¹²

Jälkikäiteistarkasteluna voi todeta, että kaikki F 19:ää varten ajatellut

Ruotsalaisia F 19 -hävittäjälentäjiä Kauhavalle 30.3.1940 tehdyn välilaskun aikana. Huomaa Gladiatorin hävittäjän piru-tunnus ja teksti »perkele». Kuva: via Kari Stenman.

Swedish F 19 fighter pilots during the intermediate stop at Kauhava on 30 March 1940. Note the devil insignia and the text »perkele» (devil).

pommikoneet olivat sangen vanhanaikaisia ja hitaita, eivätkä olisi voineet tunkeutua tehokkaasti torjuttuun Murmanskin ilmatilaan ilman huomattavia tappioita.

Lentolaivue F 19 saavutti yhdeksän ilmavoittoa 464 sotalennolla. Se menetti viisi lentokonetta, kaksi Gladiatoria, joista yhden taistelussa, ja kolme Hartia. Kolme lentäjää kaatui: luutnantti Anders Zachau Märkäjärvellä 12.1.1940, vänrikki John Sjökvist myös Märkäjärvellä 23.1.1940 sekä insinööri Åke Hildinger koelennolla Kemissä 11.3.1940. Lisäksi luutnantti Per Sterner ja vänrikki Arne Jung vangittiin pakkolaskun jälkeen Märkäjärvellä 12.1.1940. Molemmat sotavangit palautettiin Suomeen toukokuussa 1940, mutta vankeusajan aivopesu valeteloituksiin jätti heille elinikäisen trauman.

F 19 -laivueen harvat hävittäjälentäjät vastasivat Suomen alueen pohjoisimman puoliskon ilmapuolustuksesta. Ruotsalaiset vapaaehtoiset ovat jo vastaanottaneet Suomen lentomerkin »honoris causa», joka myönnettiin vapaaehtoisille ensimmäisen sotalennon jälkeen.

The few fighter pilots of F 19 were responsible for the air defence of the northern half of the entire Finnish territory. The Swedish volunteers have already received the Finnish »pilot's wings», which were presented »honoris causa» to pilot volunteers after their first war mission.

Rauhan jälkeen F 19:n henkilökunta ja lentokoneet palasivat Ruotsiin lukuun ottamatta yhtä *Junkers F.13* -kuljetuskonetta, joka luovutettiin Suomen ilmavoimille.

Lentolaivue F 19 oli omissa luokassaan ainutlaatuinen Suomen il-

mavoimien avustustoiminnassa. Se toimi itsenäisesti ja muista lentoyksiköistä riippumattomasti oman huolto- ja kunnossapitotoiminnan turvin eikä kuluttanut niukkoja suomalaisia resursseja. Sekä henkilökunta että kalusto oli sopeutettu arktisiin oloihin. Suomen ilmavoimien huomio ja resurssit voitiin näin ollen suunnata Etelä- ja Kaakkois-Suomen pääsotänäyttämöille. Ruotsin ilmavoimien johdossa oli 1960- ja 1970-luvuilla useita F 19:n veteraaneja, mukaan lukien neljä kenraalia ja lennostonkomentajaa ja ilmavoimien päälääkäri. F 19:n taistelukokemusten vaikutus Flygvapnetin kylmän sodan doktriiniin oli huomattava.

Talvisodan aikana käytännössä kaikki Ruotsin lentokonetehtaat ja -korjaamot oli valjastettu kokoamaan Suomen eri maista tilaamia lentokoneita, vaikka itse lentokonepulasta kärsivän Flygvapnetin omat lentotilaukset viivästyivät sen johdosta kuukausikaupalla. Yhteensä 157 Suomen tilaamaa lentokonetta saapui laatikoissa Ruotsiin, missä ne koottiin 5.12.1939–12.4.1940.¹³ Ilman tätä sangen tuntematonta panosta Suomen ilmavoimat ei olisi voinut saada montakaan uutta lentokonetta lyhyen sodan aikana.

Englanti

Joulukuun 3. päivänä 1939 Suomen Lontoon-lähettiläs G. A. Gripenberg sai Helsingistä käskyn ryhtyä viipymättä ostamaan lentokoneita:

»Sain jo kolme päivää sodan puhkeamisen jälkeen, sunnuntaina joulukuun 3:ntena määräyksen ostaa viipymättä 30 lentokonetta, Spitfirejä, Hurricaneja tai Gladiatoreita ... Kun olin saanut luvan ostaa ensin 20 Gladiator-konetta ja joitakin aikoja myöhemmin kymmenen lisää, annettiin minulle tehtäväksi hankkia 25–30 Gauntlet-konetta, jotka oli jo kuitenkin myyty Etelä-Afrikkaan. Kun tähän oli suostuttu, oli minun määrä pyytää 24 Blenheim-pommikonetta. Näin jatkui päivä päivän jälkeen.»¹⁴

Vaikka Gripenberg oli taitava ja kokenut diplomaatti – josta tuli mm. Suomen ensimmäinen YK-lähettiläs vuonna 1955 – hänellä ei ollut minkäänlaista pätevyyttä käydä monimutkaisia lentokoneiden hankintaneuvotteluja.¹⁵

Liittoutuneet olettivat sodan sytyttyä, että Suomen puolustus luhistuu melko nopeasti, joten halu ja kiinnostus toimittaa aseita, ennen kaikkea lentokoneita Suomeen oli hyvin vähäinen.

Suomi pystyi kuitenkin yllättäen torjumaan hyökkääjät tehokkaasti, joten mielipiteet muuttuivat vähitellen. Neuvostoliitto erotettiin Kansainliitosta 14.12.1939, ja jäsenvaltioita kehoitettiin antamaan Suomelle kaikkea mahdollista tukea. Vastaavasti Englannin ja Ranskan ylin sotaneuvosto Supreme Allied Council ryhtyi pohtimaan mahdollisuutta perustaa Suomeen lähetettävä interventiojoukko.¹⁶

Joulukuun 5. päivänä 1939 Englannin hallitus lupasi Suomelle 20 *Gloster Gladiator* -hävittäjää (GL, yksipaikkainen kaksitasohävittäjä). Viikon kuluttua ministeri Gripenberg allekirjoitti ostosopimuksen *Gloster Aircraft* -tehtaan kanssa. Englannin hallitus vaati sopimus-kumppaniksi yksityisen yrityksen, »jotta ei provosoitaisi Neuvostoliittoa». Kaksikymmentä *Gladiator II* -koneetta piti toimittaa heti, 85 000 punnan (noin 5,8 milj. euroa) kokonaishintaan. Kymmenen GL-koneen lisäerä saatiin lahjoituksena.¹⁷

Kaikki *Gladiatorit* tulivat Royal Air Forcen (RAF) huoltoyksiköistä. Toistuvista suomalaisten pyynnöistä huolimatta koneet lähetettiin vasta tammikuun alussa 1940 laivalla Bergeniin. Matka jatkui junalla Linköpingiin, missä englantilaiset ja ruotsalaiset mekaanikot kokosivat koneet Flygvapnetin Centrala Verkstaden Malmen (CVM) korjaamossa. Suomalaiset lentäjät hakivat *Gladiator*-koneet Barkarbysta Suomeen 18.1.–18.2.1940, mutta tilatut varaosat saatiin vasta 5.3.1940.

Gladiatorit luovutettiin Lentolaivue 26:lle, joka odotteli Italiasta jo lokakuussa 1939 ostettuja *Fiat*-hävittäjiä. Vanhentuneet GL-koneet eivät pystyneet tasavertaiseen taisteluun neuvostohävittäjiä vastaan. Ilmavoimien »mustana päivänä», 29.2.1940, kärsittiin raskaita tappioita neuvostohävittäjien löydettyä Ruokolahden jäätukikohdan.¹⁸ Jäljellä olevat *Gladiatorit* siirrettiin Tiedustelulaivue 12:een ja Tiedustelulaivue 14:ään.

Gladiatorien talvisodan saldo käsitti noin 700 sotalentoa ja 37 ilmavoittoa. Sodassa menetettiin 14 GL-koneetta, joista 11 ilmataistelussa, ja seitsemän lentäjää kaatui. Gripenbergille oli myös »periaatteessa» luovuttu toinen 30 *Gladiator*-koneen erä, jota ei koskaan toimitettu.¹⁹

Gripenberg toisti 9.1.1940 kuukautta aikaisemmin esittämänsä pyynnön saada »vähintään 30, mikäli mahdollista 60 Spitfire- tai Hurricane-koneetta». Englantilaiset suhtautuivat jatkuvasti kielteisesti Gripenbergin Spitfire-pyyntöihin, mutta suostuivat neuvottelemaan vähemmän suorituskykyisistä *Hawker Hurricane* -hävittäjistä (HC, yksi-

paikkainen hävittäjä). Prikaatikenraali Christopher George Ling, joka oli käynyt marsalkka Mannerheimin luona tammikuun alussa 1940, ja englantilaisten kotijoukkojen (British Home Forces) komentaja Walter Kirke puolsivat suomalaisten pyyntöä. Sen sijaan Royal Air Force ja Ilmailuministeriö (Air Ministry) vastustivat voimakkaasti myös Hurricane-koneiden toimituksia, koska katsottiin, että kaikki käytettävissä olevat hävittäjät tarvittiin Englannin omaa ilmapuolustusta varten.

Ilmailuministeri Sir Kingsley Wood ilmoitti lopulta 24.1.1940 Gripenbergille, että Suomi saa ostaa »Hurricane-koneita, mutta ei 60, vaan kaksitoista», millä määrällä »tavattoman nopeita» koneita »hyvin taitavat» suomalaiset lentäjät kyllä pärjäisivät...²⁰

Hurricane-koneet varattiin 2.2.1940 Suomelle, ja ministeri Gripenberg allekirjoitti 17.2.1940 toimitussopimuksen Gloster Aircraft Co:n kanssa. RAF:n jo käytössä olevista koneista vaadittua kappalehintaa (9785 puntaa eli noin 670 000 euroa) pidettiin melko korkeana uusien Hurricane-koneiden listahinnan ollessa noin 6000–7000 puntaa (noin 409 000–477 000 euroa). Heti Englannin sitovan toimituslupauksen jälkeen 12 melko kokematon suomalaista ohjaajaa komennettiin

Kersantti Uuno Karhumäki Hurricane-hävittäjässä HU 452 Skotlannissa lähdössä siirtolennolle Norjaan helmikuun lopussa 1940.

Sergeant Uuno Karhumäki is ready for take-off from Scotland to Norway in Hurricane HU 452 in late February 1940.

5.2.1940, siis jo ennen toimitussopimuksen allekirjoittamista, Englantiin vastaanottamaan Hurricane-koneet. Lyhyen tyypikurssin jälkeen komennuskunnan johtajan, luutnantti Jussi Rädyn mukaan nimetty »Osasto Rätty» lensi Hurricane 25.2.1940 lähtien Skotlannista Norjaan ja edelleen Ruotsin kautta Suomeen. Yksi Hurricane jäi vaurioituneena Skotlantiin 29. helmikuuta, ja toinen tuhoutui pakkolaskussa Norjan rannikolle 1.3.1940. Kymmenen HC-konetta saapui Suomeen 7.–10.3.1940. Hurricane luovutettiin Hollolassa perustettavana olevalle Lentolaihue 22:lle, mutta ne eivät ehtineet talvisodan sotatoimiin.²¹

Presidentti Ryti ilmoitti Englannin lähettiläs T. M. Snow'lle 19.12. 1939 Suomen tarvitsevan koneita pommittaakseen Muurmannin rataa sekä Leningradia ja Moskovaa »painostuskeinona Helsinkiä vastaan kohdistuvien hyökkäysten lopettamiseksi ja toiseksi moraalisen vaikutuksen tekemiseksi Venäjän kaupungeissa». Jouluaattona Ison-Britannian ilmailuministeriö suostui myymään 12 *Bristol Blenheim* -pommikonetta (BL, kaksimoottorinen nopea pommikone) Suomelle 264 000 punnan (noin 18,0 milj. euroa) kokonaishintaan. Koneet olivat uutta mallia Mk. IV (»long-nose»). Uusi Blenheim-malli oli kehittyneempi kuin Suomen tuntema Mk. I (»short-nose»), mutta tarjosi joitakin ikäviä yllätyksiä, jotka vasta muunnostöiden jälkeen saatiin poistetuiksi. Suomalaiset pommit eivät sopineet uusien Blenheimien pommiripustimiin, joten oli pakko tilata 1500 englantilaista 120 paunan (noin 55 kg) pommia. Ripustimiin voitiin kiinnittää vain viisi pommia, eli puolet Blenheimin normaalista pommikuormasta. Koneiden käyttökin oli hankalaa, sillä mittaristot toimivat englantilaisissa mittayksiköissä, eikä radioissa ollut suomalaisten käyttämiä taajuuksia.²²

Blenheim-koneet luovutettiin 17.1.1940 suomalaisille miehistöille, jotka olivat saaneet nelipäiväisen (!) koulutuksen Oxfordin lähellä olevassa Bicesterissa. Kymmenen Blenheim-konetta saapui Perthistä Norjan ja Ruotsin kautta Suomeen 21.1.1940. Lentomestari Rudolf Gottschalkin ohjaama Blenheim katosi Pohjanmerellä 18.1.1940. Erän viimeinen kone kärsi laskuvaurion Ruotsissa ja saapui vasta 5.6.1940. Pitkänokkaiset BL-koneet luovutettiin Suomessa Lentolaihue 44:lle.

Helmikuussa 1940 ilmailuministeriö vapautti toisen 12 BL-erän Suomelle. Nyt malli oli lyhytnokkainen Mk. I. Vaikka koneet tulivat RAF:n No.2 Groupista, tämäkin kauppa solmittiin Bristol-tehtaan kanssa kauppahintaan 240 000 puntaa (noin 16,4 milj. euroa). Tällä

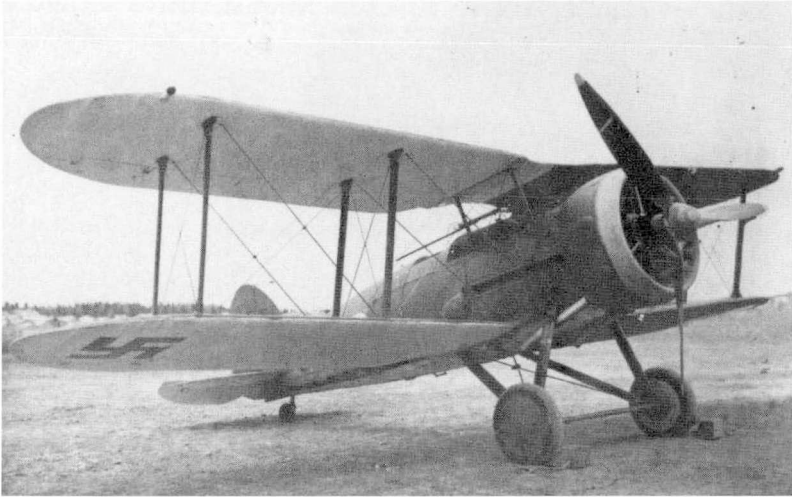
Toinen talvisodan aikana hankittu Blenheim-erä («lyhytnokka») saapui Juvalle englantilaisten lentämänä 26.2.1940. Maakaluston puuttuessa koneita oli pakko siirtää hevosilla tai peräti ihmisten vetäminä. Huomaa koneen tilapäinen siirtolentotunnus »OH-IPA». Samoja »OH-IPx»-siviilitunnuksia käytettiin toistuvasti eri siirtolennoilla (IP = ilmapuolustus). Kuva: via Kari Stenman.

The second batch of Blenheim bombers («short-nose») acquired from England during the Winter War was flown to Juva by British crews, and arrived on 26 February 1940. During the ferry flight temporary civil insignia were used.

kertaa englantilaiset miehistöt lensivät koneet Norjan ja Ruotsin kautta Suomeen. Blenheimit lähtivät Bicesteristä 23.2.1940 ja saapuivat 26.2.1940 Juvalle, missä ne luovutettiin perustettavana olevalle Lentolaihue 42:lle.²³

Blenheim-koneiden talvisodan saldo oli 423 sotalentoa, 12 konetta menetettiin, joista seitsemän ilmataisteluissa, 21 lentäjää kaatui ja yksi jäi sotavangiksi. BL-koneiden konekivääriampujat pudottivat viisi neuvostohävittäjää.

Joulukuussa 1939 vapautettiin 29 englantilaista *Gloster Gauntlet* -hävittäjää (harjoitushävittäjä, GA) RAF:n varastoista Etelä-Afrikan lahjoituksena Suomelle. Koneiden lukumäärässä on horjuvuutta. Gripenbergin mukaan 30 Gauntletia oli luvattu, mutta Englannista lähti 25 ko-

Gloster Gauntlet -harjoitushävittäjä Suomessa alkukesästä 1940.

A Gloster Gauntlet fighter trainer in Finland, early summer 1940.

netta laivalla Göteborgiin.²⁴ Linköpingin CVM-korjaamossa koottiin yhdeksän konetta, jotka lennettiin Suomeen 10.3.–12.4.1940. Suomeen saapui yhteensä 24 Gauntlet-konetta, joista 15 viimeistä 16.–17.5.1940.

Gripenbergin mukaan 70:n *Westland Lysander* -koneen (LY, kaksipaikkainen tiedustelukone) toimitus oli hyväksytty 19.1.1940. Jo 8.1.1940 oli tehty 17:n Lysanderin tilaus. Yhdeksän konetta lähetettiin 24.2.1940 laivalla Göteborgiin, missä ne koottiin Götaverkenin tehtaalla ja lennettiin Suomeen 21.3.–5.5.1940. Englantilaisten lentäjien oli määrä lentää seuraava kahdeksan koneen erä Norjan kautta Suomeen. Tästä erästä yksi kone tuhoutui 1.3.1940 Norjan rannikolla. Vain kaksi konetta ehti Suomeen ennen rauhaa 5.3.1940, ja rauhan jälkeen saapui vielä 11 Lysanderia. Gripenbergin mukaan 30 Lysanderia oli lähetetty Englannista 5.3.1940, mutta tästä erästä ei tullut Suomeen ainoatakaan konetta.

Joulukuun 28. päivänä 1939 Englannista pyydettiin 50 yksimoottorista ja 15 kaksimoottorista syöksypommikonetta. Suomen lähetystölle ilmoitettiin 25.1.1940, että 33 *Blackburn Roc* (RO, yksimoottorinen syöksypommikone)²⁵ tai 20 Skua- ja 13 Roc-konetta voidaan saada.

Kaksi Westland Lysander -tiedustelukonetta Ruotsissa talvella 1940. Kuva: via Börje Räftegård.

Two Westland Lysander reconnaissance aircraft in Sweden, winter 1940.

Blackburn Roc -syöksypommituskoneita Skotlannin Dycen lentotukikohdassa valmiina siirtolennettäväksi Suomeen maaliskuussa 1940. Huomaa koneiden suomalaiset tunnuksset (RO-143 jne.). Kuva: via Kari Stenman.

Blackburn Roc dive bombers ready for take-off to Finland at Dyce air force base, Scotland, March 1940. Finnish type numbers (RO-143 etc.) have already been painted.

Ensin mainittu vaihtoehto vahvistettiin kaksi päivää myöhemmin, ja 4.2.1940 tuli ilmoitus, ettei Skua-koneita saada lainkaan.

Maaliskuussa 1940 erä Roc-koneita, joihin oli maalattu suomalaiset RO-tunnukset, oli Dycen lentotukikohdassa Skotlannissa odottamassa englantilaisten lentäjien siirtolentoa Ruotsiin. Meritiedustelulentolai-vue LLv 36:n lentäjiä oli 8.3.1940 komennettu Ruotsiin hakemaan tu- lossa olevia Roc-koneita Suomeen. Viisi päivää myöhemmin solmitun rauhansopimuksen jälkeen Englanti peruutti kaikki lentokonetoimi- tukset Suomeen. Tästä huolimatta luvattuja Roc-koneita tiedusteltiin vielä huhtikuussa 1940.²⁶

Ranska (Puola)

Englanti ja Ranska päättivät 19.12.1939 auttaa Suomea sotilaallisesti. Puolan pakolaishallituksen pääministeri, kenraali Władysław Sikorski (1881–1943) katsoi tällöin, että puolalaisten sotilaiden taisteleminen Suomen puolella vaikuttaisi myönteisesti Puolan pakolaishallituksen kansainväliseen asemaan. Parhaassa tapauksessa Suomi tunnustaisi hä- nen hallituksensa.

Sikorskin valmius auttaa Suomea sopi hyvin Englannille ja Ranskalle. Englannissa puolalaisten pakolaislentäjien käyttösuunnitelma ei eden- nyt alkuaikatukseksi pidemmälle.²⁷ Sen sijaan kenraali Sikorskin ranska- lainen sotilasneuvonantaja, kenraali Victor Denain (1880–1952) ja pa- kolaishallituksen ilmavoimien komentaja, kenraali Józef Zając (1891– 1953) päättivät 22.1.1940 perustaa Lyonissa vapaaehtoisen puolalaisen lentolaivueen lähetettäväksi Suomeen. Laivueen komentajaksi nimitet- tiin majuri Józef Kepinski.

Puolan ilmavoimien henkilökunnasta oli peräti 7000 sotilasta paen- nut Ranskaan vuoden 1940 alkupuolella, joukossa 1427 upseeria, 259 kadettia sekä 285 muunarvoista sotilashenkilöä, joista yhteensä noin 650 koulutettua ohjaajaa. Suunnitellun puolalaisen »Suomen laivueen» vahvuudeksi suunniteltiin 30 ohjaajaa ja 30 mekaanikkoa. Hakemuksia tuli nopeasti noin 150, huomattavasti odotettua enemmän. Puolan Tukholman-sotilasasiamies sai 12.2.1940 ohjeen sopia yksikön toimin- taehdoista Suomessa.

Suomeen luvattiin yhteensä 80 *Caudron C.714* -hävittäjää. Osa oli il- meisesti tarkoitettu puolalaiselle vapaaehtoislaivueelle, osa toimitettai- siin suoraan Suomen ilmavoimille.

Laivueen ollessa koulutettavana Lyonissa saapui tieto 13.3.1940 solmitusta rauhansopimuksesta. Kaikki Suomen avustussuunnitelmat peruutettiin heti. Kuusi Caudron-hävittäjää oli jo matkalla Suomeen, kymmenen Le Havren satamassa, ja kolme konetta oli matkalla Pariisista Le Havreen. Vain edellä mainitut kuusi Caudronia saapuivat laati-koissa Suomeen toukokuun lopussa 1940. Caudronit osoittautuivat täysin sopimattomiksi Suomen oloihin, muun muassa ylipitkän kiitotievaatimuksen lisäksi aseistus oli hyvin heikko. Jo syyskuussa 1940 Caudronit oli asetettu lentokieltoon. On hyvin kyseenalaista, olisiko puolalaisesta »Suomen-laivueesta» todellakin ollut mitään hyötyä talvisodassa. Laivueesta tuli sittemmin Ranskan ilmavoimien CG 1/145.²⁸

Ranska

Joulukuun lopussa 1939 Ranska lahjoitti 50 *Morane-Saulnier MS.406*-hävittäjää (MS, yksipaikkainen hävittäjä), mutta vain 30 Moranea saatiin. Moranet saapuivat 17.1.1940 jälkeen Malmöhön, missä ranskalaiset ja ruotsalaiset mekaanikot kokosivat koneet ABA:n lentokonekorjaamossa Bulltoftassa. Kuten edellä todettiin, Bulltoftan korjaamo oli vajaatyöllinen sen jälkeen kun Fiat-toimitukset olivat keskeytyneet saksalaisten kauttakulkukieltoon.

Morane-hävittäjät lennettiin 4.–29.2.1940 suomalaisten ohjaamina Säkylään, missä uudet koneet luovutettiin perustettavana olevalle Lentolaivue 28:lle. Lounais-Suomen satamat ja kaupungit, ennen kaikkea Turku mutta myös Pori, Rauma, Uusikaupunki ja Maarianhamina, olivat Viroon tukeutuneiden pommituslennostojen kiivaiden hyökkäysten kohteina. Uudet torjuntahävittäjät olivat varsin kaivattuja.

Morane-koneiden esiintyminen yllätti täysin neuvostopommittajat, jotka kärsivät suuria tappioita torjuntaan nousseille »Spitfire-hävittäjille» – ranskalaista hävittäjää ei pystytty tunnistamaan oikein ennen talvisodan loppua. Moranen ulkomuoto, joka jonkin verran muistutti kuuluisaa Spitfire-hävittäjää, sekä neuvostotiedustelun mahdollinen tietämys Gripenbergin – tosin tuloksettomista – yrityksistä ostaa Spitfire-koneita, saattavat olla syinä Morane-koneiden virheelliseen tunnistukseen.

Useimmat Moranet siirrettiin 7.3.1940 Kaakkois-Suomeen, missä niillä suoritettiin rynnäkköhyökkäyksiä Viipurinlahtea ylittäviä puna-armeijan yksiköitä vastaan.

Morane-hävittäjillä saavutettiin talvisodassa 14 ilmavoittoa 288 so-talennolla. Viipurinlahdella menetettiin yksi Morane vihollisen ilma-torjuntatulessa ja lentäjä haavoittui.

Ranskassa perustettiin 12.3.1940 toinenkin vapaaehtoinen lentoryh-mä Groupe aérien de volontaires français en Finlande (GAVFF). Kalus-toksi suunniteltiin 12 *Potez 633* -pommikonetta (kaksimoottorinen syöksypommituskone), kolme *Bloch*-hävittäjää sekä yksi *Dewoitine 338* -kuljetuskone. Pommikoneet ja lentävä henkilökunta tulivat Ranskan ilmavoimien GBA 54 -pommituslaivueesta. »Suomalaisen» lentoryh-män tulevaa toimintaa varten oli myös varattu 46 hollantilaista *Kool-hoven FK.58* -hävittäjää. Myöhemmin oli tarkoitus perustaa erillisiä hä-vittäjäyksiköitä, joiden kalustona olisi *Morane 406* ja *Koolhoven FK.58* -koneita.

Jo 11.3.1940 kymmenen *Potez 633* -pommikonetta sekä *Dewoitine 338* -kuljetuskone olivat lentäneet Tangmereen Englantiin tarkoitukse-na jatkaa Suomeen. Suunniteltu lentoreitti oli Droitwich–Crewe–Carlisle–Grange Mouth–Perth Englannissa ja edelleen Norjan Stavan-gerin ja Ruotsin Västeråsin kautta Suomeen. Rauhansopimuksen jäl-keen *Potez*-koneet palasivat Englannista Ranskaan ja kaikki jatkotoi-met peruttiin.²⁹

Yhdysvallat

Lokakuussa 1939 Suomen Washingtonin-sotilasasiamies, eversti Per Zilliacus pyysi hävittäjätarjouksia amerikkalaisilta lentokonehtailta. Tarjouksia saatiin Brewster-, Grumman- ja Seversky-tehtailta. Talviso-dan sytyttyä sangen tuntematon Brewster-tehtaan valmistama *Brewster B.239* (BW, yksipaikkainen hävittäjä)³⁰ oli kuitenkin ainoa mielekäs vaihtoehto. Yhdysvaltain lainsäädäntö kielsi puolustusvoimille jo luo-vutettujen asejärjestelmien edelleen myynnin, minkä vuoksi mahdolli-set lentokonekaupat piti tehdä yksityisten kauppakumppaneiden kes-ken.

Neuvoteltuaan pääministeri Risto Rytin kanssa Suomen Washingto-nin-lähettiläs Hj. Procopé ehdotti presidentti Rooseveltille, että Yhdys-valtain ilmavoimien tilaamat 100 hävittäjää myytäisiin Suomelle ennen luovutusta, jolloin lentokoneet olivat vielä valmistajatehtaan omaisuut-ta. Viitattiin ennakkotapaukseen vuodelta 1927, jolloin Curtiss-lento-konetehdas oli toimittanut Neuvostoliittoon Yhdysvaltain valtion tilaa-

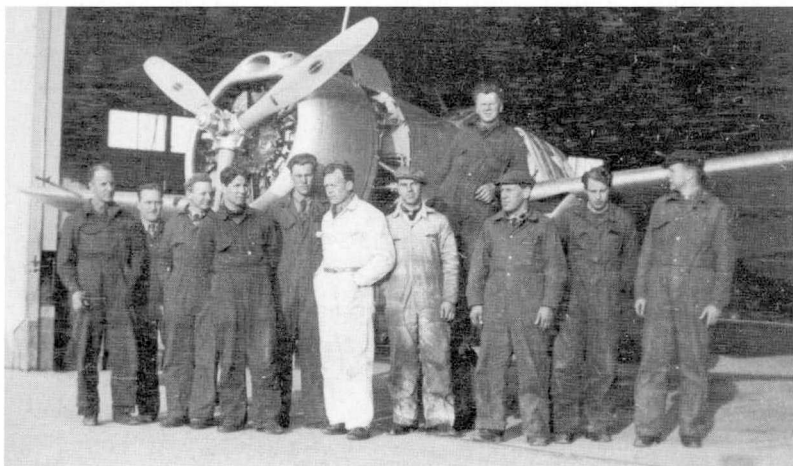

Amerikkalainen sotakirjeenvaihtaja Martha Gellhorn vieraili joulukuun 1939 alussa Lentolaivue 24:ssä Immolassa. Vasemmalta luutnantti Jorma Sarvanto, ylikersantti Sakari Ikonen, Martha Gellhorn, vänrikki Olli Mustonen, laivueen komentaja majuri Gustaf Magnusson, luutnantti Pelle Sovelius, kersantti Lasse Heikinaro ja alikersantti Eero Kinnunen. Kuva Joppe Karhusen jäämistöstä.

The American war correspondent Martha Gellhorn visited 24 Fighter Squadron at Immola in early December 1939.

mia lentokonemoottoreita, jotka oli sittemmin korvattu uudempaa mallia olevilla moottoreilla.

Oli löydetty keino myydä hävittäjiä Suomelle, jolle 13.12.1939 myönnettiin oikeus ostaa Yhdysvaltain laivaston tilaamat 44 *Brewster F2A-1* -hävittäjää. Samassa yhteydessä amerikkalaisten oma tilaus muutettiin koskemaan uutta *Brewster F2A-2* -mallia. Todettakoon, että amerikkalaisen *Colliers*-aikakauslehden tähtireportteri Martha Gellhorn oli saapunut Suomeen jo marraskuun lopussa taskussaan sekä presidentti Rooseveltin että ulkoministeri Cordell Hullin suosituskirjeet. Suomessa Gellhornille järjestettiin jopa harvinainen »rintamakäynti», eli vierailu Lentolaivue 24:n Immolan tukikohtaan.³¹ Gellhornin suurta huomiota saavuttaneet lehtiartikkelit Helsingin pommituksista ja Suomen urhoollisista hävittäjälentäjistä myötävaikuttivat varmasti Yhdysvaltain päätökseen myydä Brewstereitä Suomeen.

Norjalaisia mekaanikkoja osallistui Brewster-hävittäjien kokoonpanoon SAABin Trollhättanin tehtaalla talvella 1940.

Norwegian mechanics participated in the assembly of the American Brewster fighters in the SAAB-factory in Trollhättan, Sweden, winter 1940.

Amerikkalainen Brewster-koelentäjä Bob Winston (lentäjähaalareissa) ja Jorma Sarvanto Trollhättanissa keväällä 1940. Huomaa, että sinistä hakaristitunnusta ei ole vielä maalattu BW-384-koneeseen.

The American Brewster test pilot Bob Winston (in pilot's overall) with the Finnish fighter ace Jorma Sarvanto in Trollhättan, spring 1940. Note that the Finnish national insignia (a blue swastika) is not yet painted.

Brewsterin hinta ilman aseistusta oli 60 000 dollaria (noin 890 000 euroa) kaupan kokonaishinnan ollessa 3 400 000 dollaria (noin 50,3 milj. euroa).³² Vaikka sopimus oli allekirjoitettu 16.12.1939, kenraali Nenonen ja vuorineuvos Wilhelm Wahlforss joutuivat joulun jälkeisen tehdasvierailunsa aikana toteamaan, että vientiluvat oli unohdettu hankkia.³³ Brewsterit toimitettiin 13.1.1940 lähtien New Yorkista Bergeniin merimatkan kestäessä kaksi viikkoa.³⁴ Matka jatkui junalla SAABin tehtaalle Trollhättaniin, mihin BW-koneita saapui 7.2.1940 lähtien. Lentokoneet koottiin tehtaalla ruotsalaisten, norjalaisten, englantilaisten ja suomalaisten mekaanikkojen sekä muutaman amerikkalaisen asiantuntijan voimin. Pääkoelentäjänä toimi Brewster-tehtaan Robert Winston.³⁵

Suomalaisten hämmästykseksi tiettyjä laitteita (mittareita, aseita, tähtäimiä jne.) oli poistettu Yhdysvaltain laivaston omaisuutena toimintuksesta. Vientikiellossa oleva alkuperäinen Wright Cyclone -moottori oli lisäksi korvattu heikompitehoisella moottorilla. Monista vetoomuksista ja arvovaltaisista lausunnoista huolimatta amerikkalaiset eivät Brewster-kaupan jälkeen enää suostuneet myymään lentokoneita. Ei edes kenraali Lundqvistin maaliskuun alussa, Suomen puolustuksen murtuessa, jättämä ja marsalkka Mannerheimin tukema vetoamus 150 hävittäjän ja 36 nopean kaksimoottorisen pommikoneen toimittamisesta amerikkalaisine miehistöineen johtanut tulokseen.³⁶

Suomalaiset ohjaajat lensivät BW-koneet 1.3.–1.5.1940 Trollhättanista Suomeen. Saksan hyökättyä Norjaan 9.4.1940 ruotsalaiset yrittivät estää vielä toimittamatta olevien koneiden siirtolennot ilmeisenä tarkoituksena takavarikoida Suomen omistamat koneet.³⁷ Suomessa Brewsterit luovutettiin Hollolassa uudelle Lentolaivue 22:lle, joka samoihin aikoihin vastaanotti myös Hurricane-koneita. Kumpikaan konetyyppi ei ehtinyt talvisotaan. BW-koneet olivat sen sijaan jatkosodan alussa 1941–42 ilmavoimien parasta kalustoa lempinimenä Taivaan Helmi.

Saksa

Muista länsimaista poiketen Saksa ei antanut talvisodassa Suomelle juuri minkäänlaista tukea. Tämä aiheutti paljon katkeruutta Suomessa, missä Saksaa perinteisesti pidettiin ystävällismielisenä maana. Kuten yllä todettiin, Saksa oli Molotovin painostuksesta jopa keskeyttänyt italialaisten Fiat-hävittäjien kauttakulkukuljetukset.

Ruotsalaisen kreivi Carl-Gustaf von Rosenin lahjoittama Douglas DC-2 -matkustajakone »Hanssin Jukka» (DC-1) muunnettuna pommikoneeksi talvella 1940. Huomaa pommiripustimet keskirungon alla sekä konekivääri nokassa.

The Douglas DC-2 donated by Count Carl-Gustaf von Rosen »Hanssin Jukka» (DC-1) was modified to a bomber in winter 1940. Note the bomb racks under the fuselage and the machine-gun in the nose.

Yksityiset lahjoitukset

Ruotsalainen lentokapteeni, kreivi Carl Gustaf von Rosen lahjoitti ilmavoimille DC-2-matkustajakoneen (DC), jonka hän oli tammikuussa 1940 ostanut entiseltä työnantajaltaan, hollantilaiselta KLM-lentoyhtiöltä. SAABin Trollhättanin tehtaalla pommikoneeksi modifioitu kaksimoottorinen kone³⁸ luovutettiin 19.2.1940 Lentolaivue 44:lle, jolla lahjoittaja von Rosen suoritti vapaaehtoisena itse yhden yöpommituksen 1.3.1940. Paluulennolla toinen moottori leikkasi kiinni, eikä koneella tehty enää sotalentoja talvisodassa. Väli rauhan aikana »Hanssin Jukka» -nimen saaneesta koneesta riisuttiin pommitusvarustus. Jatkosodan aikana kone palveli kuljetus- ja matkustajakoneena.³⁹

Mainittakoon, että C. G. von Rosenin isä, kreivi Eric von Rosen oli 6.3.1918 lahjoittanut ensimmäisen lentokoneen kenraali Mannerheimin johtamalle Suomen armeijalle. Ruotsissa lisenssillä valmistetun *Morane-Parasol* -hävittäjän saapumispäivää, 6. maaliskuuta, vietetään siitä lähtien ilmavoimien vuosipäivänä. Von Rosenin koneeseen maa-laamasta onnenmerkistä, sinisestä hakarististä tuli ilmavoimien kansallisuustunnus 1.4.1945 saakka, jolloin se korvattiin nykyisellä sini-valkoisella kokardilla.

Kreivi C.G. von Rosen lahjoitti ilmavoimille myös kaksi hollantilais-ta kaksipaikkaista *Koolhoven FK.52* -kaksitasotiedustelukonetta (KO)⁴⁰. Koolhoven-koneet lennettiin Suomeen 18.1.1940 ja luovutettiin Meritiedustelulaivue 36:lle, joka teki koneilla sotalentoja 4.3.1940 lähtien.

Joitakin siviilikoneita saatiin myös englantilaisten ja ruotsalaisten yhteisöjen ja yksityishenkilöiden lahjoituksina, mm. eräitä vanhentuneita matkustajakoneita, jotka oli lähinnä tarkoitettu ambulanssikäyttöön, kuten Fokker F.VIII, DH 86 ja Junkers F.13, ja urheilukoneita Beech 17, Waco ja Raab-Katzenstein RK-26, joilla ei ollut sotilaallista käyttöarvoa.

Sotasaaliskoneet

Talvisodassa Suomeen pakkolaskun tehneitä neuvostokoneita pyrittiin myös korjaamaan. Yhteensä 24 konetta saatiin käyttökuntoon, mutta vain kolme konetta ehdittiin luovuttaa lentolaivueille ennen Moskovan rauhaa. Hauholle 29.1.1940 laskeutunut DB-3-pommikone luovutettiin Valtion Lentokonetehtaan suorittaman huollon jälkeen helmikuun lopussa LLv 36:lle ja kaksi *I-15bis*-hävittäjää luovutettiin Koulutuslentolaivue 29:lle (LLv 29).

Kaikkiaan Suomen ilmavoimien kirjoissa oli yhteensä 103 sotasaaliskonetta 1939–44.

I-16-hävittäjä on jo saanut suomalaisen VH-201-tunnuksen. 149. HävLeR:n kone teki pakkolaskun Korean siltojen rynnäköhyökkäyksen jälkeen 2.2.1940. Kuva on otettu Tampereella koelentojen yhteydessä keväällä 1940.

This I-16 fighter has already got the Finnish type number VH-201. It force-landed on 2 February 1940 after a strike attack against the bridges in Korea. The photo is taken in Tampere during test flights in late winter 1940.

Kuvan DB-3-kaupkopommituskone (yksikkönä Viron Kuusikuun tukeutuva 53. KaukoPomLeR) teki pakkolaskun Hauhonjärvelle 29.1.1940. Kone on jo siirtolennetty Valtion Lentokonetehtaalle rungon punatähti ylimaalattuna. Huollon jälkeen kone otettiin Ilmavoimien käyttöön tunnuksella VP-101.

A DB-3 long-range bomber (of 53 DBAP, based in Kuusiku, Estonia) force-landed at Lake Hauhonjärvi on 29 January 1940. The aircraft has already been ferried to the State Aircraft factory in Tampere, with the fuselage red star quickly over-painted. After overhaul it was used by the Finnish Air Force, coded VP-101.

Lentokonetuotanto

Ennen toista maailmansotaa Suomen teollisuus käsitti lähinnä puunjalostustehtaita. Metalliteollisuus oli hyvin heikosti kehittynyt, ja ns. korkean teknologian tuotanto puuttui lähes täysin. Lentokone- ja moottorilisenssit tulivat näin ollen parantamaan Suomen koko teollisuustuotannon teknistä tasoa merkittävästi. Bristol-tehdas oli alun perin vahvasti epäillyt, pystyvätkö suomalaiset tehtaot ylipäättään suoriutumaan lisenssivoitteista.

Talvisodan syttyessä Fokker-hävittäjien, Blenheim-pommikoneiden ja Mercury-moottoreiden lisenssivalmistus oli saatu täyteen vauhtiin. Saadun koulutuksen ja karttuneen kokemuksen perusteella tehtaan henkilökunta pystyi normaalin kunnossapidon lisäksi suoriutumaan taisteiluissa vaurioituneiden lentokoneiden vaativistakin korjauksista. Ulkomaalaisten asiantuntijoiden avustuksella pystyttiin myös käsittelemään uudet, tuntemattomat lentokoneet mukaan lukien sotasaaliskoneiden korjaukset sekä suorittamaan talviolojen edellyttämät muutostyöt.

Lukuisten lentokonetyyppien laitteiden yhteensopimattomuudesta aiheutui valtavia lisävaikeuksia ilmavoimien ja lentokonetehtaan tekniselle henkilökunnalle. Lyhyen talvisodan aikana Suomi vastaanotti 16 erilaista lentokonetyyppiä, joissa oli 12 erilaista moottori- ja 11 erilaista radiotyyppiä. Jopa näennäisesti samankaltainen laitteisto osoittautui yhteensopimattomaksi – esimerkiksi sekä Brewster- että Fiat-hävittäjät oli varustettu 12,7 mm:n konekivääreillä, joiden ammuksot eivät kuitenkaan sopineet toisiinsa. Uusista lentokoneista hyvin harva tyyppi oli tarkoitettu toimimaan arktisessa pakkasessa, ja kohtalaisen paljon työtä vaadittiin, ennen kuin koneet saatiin taistelukelpoisiksi.

Tuloksena talvisodanaikaisista ponnistuksista yhteen sopimattoman laitteiston kanssa Valtion Lentokonetehtaan pääsuunnittelija, dipl.ins. Edward Wegelius lienee saanut impulssin omistaa tulevan uransa teolliseen standardointiin. Wegeliuksesta tuli jopa kansainvälisen standardointijärjestön (International Standardization Organisation, ISO) puheenjohtaja 1960-luvulla.

Lentokonetehtaan yhteydessä toimivan Koelentueen kokeneet ja taitavat koelentäjät osallistuivat Tampereen ilmapuolustukseen kaikilla kulloinkin lentokelpoisilla hävittäjillä.

Henkilöresurssit⁴¹

Uusien lentokoneiden saapuessa Suomeen tammi–helmikuussa 1940 ohjaajapulasta tuli akuutti ongelma. Lentokoneiden siirtolentämiseen Englannista tai Ruotsista piti toisinaan komentaa ohjaajia, joilla ei ollut riittävää lentokokemusta, puhumattakaan joskus hyvin huonoissa sääoloissa ja avomeren yllä suoritettavien ylipitkien lentojen edellyttämistä taidoista. Ihme kyllä, vain muutama lentokone menetettiin siirtolentoilla. Vasta maahan saapuneilla hävittäjillä ja pommikoneilla suoritettiin heti sotalentoja – käytännöllisesti katsoen ilman minkäänlaista lentäjien tai mekaanikkojen tyyppikoulutusta. Eräät ohjaajat saivat ainoastaan muutaman tutustumislennon uusilla ja tuntemattomilla lentokoneilla ennen kuin tekivät ensimmäisen sotalentonsa. Perustettaessa uusia laivueita oli samalla pakko ohentaa vanhojen laivueiden päällystörakennetta. On kyseenalaista, miten niukat ohjaajaresurssit olisivat riittäneet jatkuvasti pitenevinä kevätpäivinä. Konetyyppien kirjavuus

aiheutti mekaanikoille suunnattomia ongelmia. Jokaisessa hävittäjälaivueessa oli oma päätyyppi. Katettujen ja lämmitettyjen huoltotilojen puuttuessa jatkuva siirtyminen jäätukikohdasta toiseen ei myöskään helpottanut mekaanikkojen työtä.

Hyvin järjestetyn ja tehokkaasti toimivan ruotsalaisen F 19 -yksikön lisäksi suuri määrä vapaaehtoisia ilmoitti Suomen diplomaattiedustustoissa eri puolilla maailmaa haluavansa palvella Suomen ilmavoimissa. Halukkailta puuttui lähes poikkeuksetta suomen kielen taito, ja monessa tapauksessa myös tarpeellinen peruskoulutus. Valmennus sotalentoihin Suomen talvioloissa vaati suomalaisilta lennonopettajilta kohtuutonta huomiota. Kansainvälisillä vapaaehtoisilla oli lähinnä vain mainosarvoa. Joukossa oli onnenonkijoita, huijareita ja jopa rikollisia. Tunnetuimpia vapaaehtoisia oli »Musta kotka», afroamerikkalainen Hubert Fantleroy Julian, joka ilmoitti olevansa Abessinian ilmavoimien entinen komentaja, sotilasarvoltaan sotamarsalkka. Julian oli selvästi tyytymätön Suomessa saamaansa kapteenin arvoon, joka taas monen suomalaisen mielestä oli selvästi useita arvoasteita liian korkea.

Vapaaehtoisten riittämättömän lentokokemuksen vuoksi vain aniharvat voitiin suoraan hyväksyä ilmavoimien taistelulaiivueisiin. Muut lähetettiin koulutusyksiköihin, eikä heistä ollut mitään hyötyä lyhyen sodan aikana. Riittävän lentokokemuksen omaavista vapaaehtoisista useimmat siirrettiin Lentolaiivue 22:een, joka maaliskuussa 1940 sai uudet Hurricane- ja Brewster-hävittäjät. Ilmavoimien »muukalaislegioonaksi» sanottu laivue perustettiin Hollolan Pyhäniemessä talvisodan viimeisinä päivinä. Lyhytaikaisen laivueen lentävä henkilökunta edusti yhtätoista maata, ulkomaalaisia oli neljä upseeria sekä kymmenen aliupseeria. Samankaltainen kirjava tausta oli teknisellä henkilökunnalla.

Useat ulkomaalaiset ohjaajat eksyivät ensimmäisellä ja joskus ai-noalla tutustumislennollaan lumen peittämiin metsien ja jäätynneiden järvien yllä. Lumisilla ja liukkailla kiitoteillä sattui lisäksi lukuisia vaurioita.

Myönteisiäkin poikkeuksia löytyi:

- Seitsemän tanskalaista palveli hävittäjälentäjinä Lentolaiivueissa 24 (Fokker D.21) ja 26 (Gladiator), joissa he saavuttivat seitsemän ilmailuvoittoa. Neljä tanskalaista kaatui ilmataisteluissa: luutn. Fritz Rasmussen 2.2.1940 Saimaalla, luutn. Knut Kalmberg 13.2.1940 Värttilässä, luutn. Erhard Frijs 19.2.1940 Viipurin seudulla ja luutn. Carl

»Musta kotka», kapteeni (Abessinianssa ilmamarsalkka), amerikkalainen Hubert Faintleroy Julian Pyhäniemen kartanossa huhtikuun lopussa 1940. Kuva: via Esko Härö.

The »Black Eagle» Captain (the Abyssinian Air Marshal) American Hubert Faintleroy Julian in Pyhäniemi, late April 1940.

Tanskalainen kapteeni Knud Clauson-Kaas oli toiminut Suomessa vapaaehtoisena lentäjänä jo vuonna 1918. Kuva hänen muistelmakirjastaan *Et liv i luften*, 1940.

The Danish Captain Knud Clauson-Kaas had served as a volunteer pilot in Finland already in 1918.

Kristensen 29.2.1940 Ruokolahdella. Luutn. Povl Christensen haavoittui lisäksi vakavasti 29.2.1940 Ruokolahdella. Mainittakoon että palattuun Tanskaan musikaalinen tanskalainen luutnantti Mogens Fensbo sävelsi *Finsk frihedsmarsch* -nimisen marssin, jonka hän omisti Suomen ilmavoimille.⁴²

- Italialainen ylikersantti Diego Manzocchi palveli Fiat-laivueessa 26. Hän sai surmansa 11.3.1940 epäonnistuneessa pakkolaskussa Iitin ja Korian välillä ilmataistelun jälkeen.⁴³
- Myös kaksi unkarilaista hävittäjälentäjää palveli Lentolaivueessa 26. Vänrikki Wilhelm Bekassy katosi siirtolennolla Ruotsista 8.2.1940.
- Eräitä ruotsalaisia lentäjiä palveli myös ilmavoimien muissa laivueissa F 19 -vapaaehtoislaivueen ohella.
- Valmistajatehtaiden asiantuntijoita, mekaniikkoja ja koelentäjiä toimi Ruotsissa valvomassa uusien koneiden kokoamistyötä sekä koe-

Tanskalainen vapaaehtoinen luutnantti Erhard Frijs Fokker D.21 -hävittäjässä. Frijs kaatui ilmataistelussa 19.2.1940 Heinjoella.

The Danish volunteer Lieutenant Erhard Frijs in a Fokker D.21 fighter. Frijs was killed in air combat on 19 February 1940 at Heinjoki.

lentämässä uudet koneet ennen luovutusta suomalaisille. Eräät asiantuntijat kävivät myös opastamassa kollegojaan Suomessa. Nämä henkilöt eivät tietenkään olleet »vapaaehtoisia», vaan palkattuja asiantuntijoita, jotka useimmiten suorittivat ansiokasta ja korvaamatonta työtä. Heitä ei pidä missään tapauksessa sekoittaa edellä mainittuun sekalaiseen vapaaehtoisryhmään. Tunnetuimpia asiantuntijoita olivat amerikkalainen BW-koelentäjä Robert Winston, italialaiset Fiat-koelentäjät luutnantti Carlo Cugnasca ja majuri Luigi Bianchi, amerikkalainen BW-konetarkastaja Ray Matthews sekä italialaiset Fiat-insinöörit Giuseppe Casero ja Luigi Pelli.⁴⁴ Sen sijaan esimerkiksi englantilaisen, jo 1917–25 koelentäjänä toimineen majuri R. W. Kenworthy'n lentotaito oli selvästi riittämätön Ilmailuvarikon Lysander-koelentäjäksi, ja kenraalimajuri J. Fr. Lundqvist joutuikin poistamaan yli-ikäisen ja kuulovammaisen lentäjän koelentäjän toimesta 6.4.1940 sattuneen starttivaurion jälkeen.

Useimmat vapaaehtoiset poistuivat Suomesta kesään 1940 mennessä. Joitakin englantilaisia jäi Suomeen jopa kesään 1941 saakka, jolloin heidät internettiin, kunnes he myöhemmin saivat mahdollisuuden poistua maasta.

Hyvin erikoinen englantilainen vapaaehtoinen oli entinen venäläinen ruhtinas Emmanuel Golitsyn, jonka isä ruhtinas Vladimir Golitsyn oli palvellut yhdessä Mannerheimin kanssa keisarikunnan armeijassa. Nimeä Edward Manuel Graham käyttävä RAF:n hävittäjälentäjä on ainoa tunnettu Suomen puolustusvoimiin talvisodassa hyväksytty venäläinen emigrantti. Graham-Golitsyn ei kuitenkaan ehtinyt suorittaa sotatentoja. Hän jäi Suomeen vuoden 1940 loppuun, ja palveli 2.4.1940 lähtien Fokker-hävittäjillä varustetussa Lentolaivue 32:ssa. Vänrikki Grahamin lentoaika Suomessa oli yhteensä 72 h 40 min, josta 70 h 35 min yksinlentoa.⁴⁵

Marsalkka Mannerheim kutsui Golitsynin luokseen kaksi kertaa, ensimmäisen kerran lokakuussa 1940, jolloin marsalkka välitti suruvies-

Englantilainen vapaaehtoinen vänrikki E. M. Graham (entinen venäläinen ruhtinas Emmanuel Golitsyn) Fokker D.21 -hävittäjässä keväällä 1940.

The British volunteer Ensign E. M. Graham (alias the Russian Count Emmanuel Golitsyn) in a Fokker D.21 fighter, spring 1940.

tin, että Golitsynin äiti ruhtinatar Jekaterina Golitsyna oli saanut surmansa Lontoon pommituksissa. Graham-Golitsyn kertoi haastattelussa 1993, että Mannerheim oli toisen ja viimeisen tapaamisen aikana tammikuussa 1941 pyytänyt häntä toimittamaan henkilökohtaisen kirjeen pääministeri Winston Churchillille. Kirjeessään Mannerheim kertoi olevansa haluton hyökkäämään Neuvostoliiton kimppuun, ja pyysi länsivalloilta konkreettista tukea Saksan kasvavan painostuksen vastustamiseksi. Golitsynin välitystoiminnan tuloksista ei ole tietoa. Palattuaan Englantiin Graham-Golitsyn palveli RAF:n hävittäjälentäjänä ja toisen maailmansodan jälkeen liikennelentäjänä sekä Avro-lentokonetehtaan myyntiedustajana.⁴⁶

Ilmavoimissa palvelleiden ulkomaalaisten vapaaehtoisten yhteenvetotaulukko on liitteenä 4. Totuus on kaukana Suuren isänmaallisen sodan historian »tuhannesta Helsinkiin lähetetystä amerikkalaisesta lentäjästä».

Peruskoulutus ulkomailla

Talvisodan aikana pyrittiin luonnollisesti tehostamaan ja nopeuttamaan lentävän henkilökunnan koulutusta. Koska omat koulutusresurssit olivat selvästi riittämättömät, pohjoismaiset naapurit Ruotsi, Norja ja Tanska tarjoutuivat järjestämään suomalaisten lento-oppilaitten ei-sotilaallista peruskoulutusta. Kurssien järjestäjinä toimivat kansalliset siviili-ilmailujärjestöt, Ruotsissa Kungliga Svenska Aeroklubben (KSAK), Norjassa Norsk Aero Klubb (NAK) ja Tanskassa kaikesta päätellen vastaavasti Kongelig Danska Aeroklub (KDAK).

Kymmenen suomalaista lento-oppilasta, joiden koulutus oli juuri alkanut Kauhavan Ilmasotakoulussa, komennettiin tammikuussa 1940 Ruotsiin, mihin he saapuivat 11.2.1940. Toinen, yhdeksän oppilaan ryhmä lähetettiin myöhemmin Norjaan. Ruotsissa kurssipaikkana oli Eskilstuna, missä koulutus jatkui Moskovan rauhansopimuksen aiheuttaman järkytyksen jälkeen puoliteholla sekä lento-oppilaitten että ruotsalaisten lennonopettajien innostuksen lopahtaessa. Koulutus keskeytettiin Saksan hyökättyä Tanskaan ja Norjaan 9. huhtikuuta. Suomalaiset lähetettiin takaisin kotimaahansa, missä koulutus jatkui Kauhavalla. Lento-oppilaat olivat Eskilstunassa ehtineet lentää keskimäärin

30 tuntia suunniteltujen 40 lentotunnin sijasta. KSAK:n kurssilla olleet saivat lentomerkinsä Suomessa elokuusta 1941 lähtien.⁴⁷ KSAK tarjosi helmikuussa 1940 myös pari toipilaskotia Suomen ilmavoimien käyttöön Ruotsissa. Tarjottuja toipilaskoteja (mm. Salstan linna ja Gimon ruukin isännöitsijän talo Upplannissa) ei ehditty talvisodassa ottaa käyttöön, mutta jatkosodassa niihin majoitettiin muun muassa ilmavoimien lentävän henkilökunnan lapsia ns. sotalapsitoiminnan puitteissa.⁴⁸

Toinen lento-oppilasryhmä oli saapunut Norjan Steinsfjordeniin vasta muutama päivä ennen rauhansopimusta 13.3.1940. Neljä viikkoa myöhemmin Saksa hyökkäsi Norjaan, ja suomalaisten koulutus keskeytettiin. Tässä tilanteessa eräät lento-oppilaat jopa harkitsivat liittymistä vapaaehtoisina Norjan armeijaan, mutta kaikki suomalaiset lähtivät kuitenkin kotimaahansa.⁴⁹

Norjan miehityksen jälkeen »suomalaisen lentokoulun» järjestäneen Norsk Aero Klubbin puheenjohtaja, lentoupseeri Ole Reistad haaveili kesällä 1940 jopa vastavuoroisen norjalaisen lentokoulutuksen järjestämisestä Suomessa.⁵⁰ Sillä hetkellä Suomi oli jo valitsemassa puoltaan tulevassa suursodassa. Saksan miehittämästä Norjasta paenneiden lento-oppilaitten kouluttaminen Suomessa olisi tietysti ollut pahasti ristiriidassa suomalaisten omien suunnitelmien kanssa.

Niinpä Reistad perusti »Little Norway» -lentokoulutuskeskuksen Kanadaan, missä koulutettiin norjalaisia sotalentäjiä taistelemaan Royal Air Forcen laivueissa saksalaisia vastaan. Suomen ulkopoliittisen tilanteen nopea heilahtelu laidasta laitaan vuosina 1940–41 heijastuu hyvin norjalaisen lentokurssin värikkäiden vaiheiden kautta.

Myös Tanskassa syntyi halu perustaa lentokoulu suomalaisten lento-oppilaitten kouluttamiseksi. Aktivisteina oli mm. Centralflyveskolenin johtaja Hjalmar Ibsen, KZ-lentokonetehtaan toinen pääomistaja Viggo Kramme sekä lentoyhtiö Det Danske Luftfartselskap A/S:n hallituksen puheenjohtaja, ins. Gunnar Larsen. Hiljaisuudessa oli rekrytoitu kymmenkunta lennonopettajaa, ja 11 siviilikonetta (joista kuusi KZ II Sport -konetta) varattu. Neljän ja puolen kuukauden koulutus oli suunniteltu alkavaksi Kastrupissa 1.3.1940, ja 150 lentotunnin jälkeen oppilaiden tavoitteena oli »Ehrversflyvecertifikat» (ansiolentolupakirja). Ennen kuin koulutus pääsi alkamaan, päätettiin kuitenkin siirtää tanskalainen kurssi Ruotsin Jönköpingiin – ehkä asia oli Tanskassa po-

liittisesti liian arka? Tanskalaiset olivat kuitenkin edelleen mukana ra-
hoittajina, ja 6.3.1940 oli saatu Tanskan valtionpankin lupa. Lentokurs-
sia ei ehditty kuitenkaan aloittaa Jönköpingissäkään ennen maaliskuun
13. päivää 1940, ja tanskalais-ruotsalainen kurssi peruutettiin muodol-
lisesti 29.3.1940.⁵¹

Hyökkäyssuunnitelmia maaliskuussa 1940

Helmikuun 1. päivänä Lentorykmentti 4 sai käskyn valokuvata neuvos-
toilmavoimien tukikohdat Virossa, muun muassa Kuusikun, Paldiskin
ja Kloogan. Käsky toistettiin 10. helmikuuta, jolloin Suomen ulkomi-
nisteriö myös ehdotti Latvian Liepajassa olevan neuvostolaivaston
pommittamista.

Samaan aikaan kun Ruotsissa suunniteltiin kaukopommikoneitten
hankkimista F 19 -laivueelle, käytiin myös kiivaita neuvotteluja länsi-
liittoutuneiden kanssa pommikoneiden lähettämisestä Suomeen. Hel-
mikuun 24. päivänä 1940 Englannin ja Ranskan sotilasedustajille luo-
vutettiin yksityiskohtaisia tietoja Suomen ilmavoimien tukikohdista
Lounais- ja Pohjois-Suomessa. Näiden tietojen perusteella tarkennet-
tiin Lontoossa ja Pariisissa interventiosuunnitelmat, jotka maaliskuun
alussa olivat jo hyvin seikkaperäisiä.⁵² Ministeri Gripenberg oli jatku-
vassa yhteydessä Englannin ulkoministeriin, lordi Halifaxiin, jonka hän
tapasi 1.3.1940 peräti viisi kertaa, ja pyysi, että »sata pommikonetta
lennätettäisiin välittömästi Suomeen».⁵³

Seuraavien päivien aikana Gripenbergillä oli pitkiä neuvotteluja
englantilaisien sotilasviranomaisten kanssa. Viitaten tulossa oleviin
Roc-koneisiin, jotka kuten edellä mainittiin, eivät koskaan saapuneet
Suomeen, englantilaiset tiedustelivat, onko Suomessa tarpeellinen
maalalusto, pommeja jne. käytettävissä. Maaliskuun 6. päivänä Gri-
penbergille ilmoitettiin vihdoinkin, että kolme Blenheim-laivuetta, 36 ko-
netta, lähetetään Suomeen. Koneiden lukumäärää rajoitti Suomen ole-
tettu vastaanotto-kyky. Englannin ulkoministeriön arvion mukaan Suo-
mi pystyi heti vastaanottamaan ainoastaan 12–20 lentokonetta, loput
saapuisivat myöhemmin.

Suomessa tieto pommikoneiden saapumisesta kiihdytti valmistelu-
toimia, ja 9.3.1940 kenraali Lundqvist käski Ilmapuolustuksen Esikun-

taansa sekä Lentorykmentti 4:ää pikaisesti kokoamaan maalitietoja uusia pommitusyksiköjä varten: »Ulkolaisia vapaaehtoisia pommituslaivueita varten on maalien määrittelemiseksi koottava kaikki saatavissa oleva materiaali (valokuvat, kartat ym. tiedot) mm. seuraavilta alueilta: Kannas, Pietari ympäristöineen, Pietarin sotilaspiiri linjalle Peipusjärven pohj.pää–Volhov–Äänisjärvi, Karjala, Viro... Kesällä 1939 otetut valokuvat myös käytettäväksi. Yllä oleva myös alueiden tärkeysjärjestys.» Pommitusmaaleina mainittiin erityisesti rautatiet, huoltokeskukset ja lentotukikohdat, sotatarviketehtaat ja voimalaitokset.⁵⁴ Mitään valmiita maalikansioita (tai osioita) ei ole löytynyt, eikä ole tiedossa, ehdittiinkö niitä – mukaan lukien kesällä 1939 itärajan takana otetut huippusalaiset ilmakuvat – luovuttaa Englannin tai Ranskan edustajille ennen rauhan solmimista.

Samana päivänä, 9.3.1940, lordi Halifax ilmoitti Gripenbergille, että mikäli Suomi katkaisee rauhanneuvottelut Neuvostoliiton kanssa, Englanti lähettää 50 Blenheim-pommikoneita Suomeen. Heti Suomen virallisen avustuspyynnön jälkeen RAF:n lentäjät lentävät pommikoneet Suomeen. Kahdeksan pitkänokkaista lähtee matkaan neljän päivän kulluttua, ja loput 42 lyhytnokkaista konetta kahdeksan päivää myöhemmin. Siirtolentomiehistöt palaavat Englantiin, mutta myöhemmin myös vapaaehtoisia lentäjiä saapuu Suomeen. Halifax painotti, että Suomella on vain kolme päivää aikaa avustuspyynnön jättämiseen ennen kuin jo koossa oleva pommikoneosasto hajotetaan lähetettäväksi muualle.

Talvisota päättyi 13. maaliskuuta 1940

Kuten tunnettua, Suomi ei koskaan jättänyt avustuspyyntöä eikä englantilaisia tai ranskalaisia pommikoneita lähetetty Suomeen taistelemaan. Moskovassa 13.3.1940 vastaisena yönä solmittu rauhansopimus muutti historian kulun.⁵⁵

Jälkiviisaasti voi todeta olevan hyvin epätodennäköistä, että luvattu pommikoneosasto olisi ehtinyt perille ennen kuin olisi ollut auttamattomasti liian myöhäistä talvisodan lopputuloksen muuttamiseksi. Nykytutkimus on osoittanut, että Suomen armeijan vastustuskyky oli rauhan solmimishetkellä käytännössä murtumassa Viipurinlahdella.

Suomen intervention rinnalla länsiliittoutuneet suunnittelivat myös Neuvostoliiton Bakun öljykenttien pommituksia. Kremlin neuvotteluhalukkuuteen on varmasti vaikuttanut tietoisuus liittoutuneiden strategisista suunnitelmista koskien sekä interventiota Suomeen että öljykenttien pommituksia.⁵⁶

Heti Moskovan rauhansopimuksen jälkeen Pariisissa ja Lontoossa peruutettiin kaikki interventiosuunnitelmat. Ruotsiin jo saapuneiden lentokoneiden toimitusjärjestelyt jatkuivat, mutta huomattava määrä luvattuja, Englannin ja Ranskan satamissa tai lentokentillä odottavia lentokoneita ei koskaan saapunut Suomeen.

Ruotsalaista F 19 -laivuetta lukuun ottamatta talvisodan lukuisista vapaaehtoisista ei ollut mitään todellista hyötyä ilmavoimille, vaan he muodostivat pikemminkin vain häiriötekijän.

Liittoutuneiden epäonnistuneet interventiosuunnitelmat johtivat kiihkeisiin jälkipuheisiin sekä Ranskassa että Englannissa. Jo 12. maaliskuuta Ranskan pääministeri Edouard Daladier oli ilmoittanut edustajakamarissa että »175 lentokonetta oli toimitettu Suomeen». Entinen pääministeri, vasemmistolainen Léon Blum vastasi, että vain »30 Morane-hävittäjää ja tusina Potez 63 -pommikonetta olivat lähteneet Ranskasta Suomeen», ja lisäksi »muutamia Caudron- ja Koolhoven-lentokoneita varten oli myönnetty vientiluvat». Seuraavana päivänä Daladier yritti vielä kerran väittää, että »Potez-pommikoneet olivat varmasti saapuneet Suomen rintamalle ajoissa». Edellä on todettu, ettei ainuttakaan Potez-konetta saatu.

Ranskassa syytettiin sekä Suomen hallitusta jättämättömästä avunpyynnöstä että Ruotsin hallitusta liittoutuneiden joukkojen kauttakulun kieltämisestä. Daladierin hallitus kärsi 20.3.1940 tappion luottamusäänestyksessä ja joutui eroamaan.

Englannissa parlamentin alahuone tarkasteli 19. maaliskuuta hallituksen interventiosuunnitelmia. Pääministeri Neville Chamberlain esitteli seikkaperäisesti Suomen avustussuunnitelmia, ja joutui opposition, erityisesti konservatiivien Harold Macmillanin, tulevan pääministerin kiivaan kritiikin kohteeksi.⁵⁷

Ministeri Gripenberg esitti yhteenvedon Chamberlainin väitteistä muistelmissaan [CFG:n lisähuomautukset hakasuluissa]:

»Pyysin sodan puhkeamisen ja maaliskuun 1. päivän välisenä aikana kaikkiaan 214 erilaista konetta. Chamberlain mainitsi puheessaan

[19.3.], että Englannin hallitus oli luvannut meille 152 konetta ja lähettänyt meille 101 konetta. Tämä jälkimmäinen luku on melkein oikea. Itse asiassa lähti Suomeen 102 konetta sijoituspaikkakunniltaan, mutta yksi sai vakavia vaurioita jo silloin, kun sitä tuotiin ulos hangaaristaan skotlantilaisella lentokentällä, ja toinen joutui uhriksi matkallaan Norjaan.»

[Suomalaisen ohjaajan lentämä Blenheim katosi matkalla Skotlannista Norjaan, ja kaksi konetta, yksi Lysander ja yksi Hurricane, tuhoutui Norjassa. Suomeen saapui 98 englantilaista lentokonetta.]

»Sen sijaan ei Chamberlainin tieto, jonka mukaan Englannin hallitus oli luvannut meille 152 konetta, käy yksiin niiden lukujen kanssa, jotka sain itse englantilaisilta viranomaisilta, sillä olen merkinnyt muistiin ja ilmoittanut ulkoministeriölle, että meille oli luvattu 187 konetta (30 Gladiator-, 30 Gauntlet-, 12 Blenheim-, 70 Lysander-, 33 Roc- ja 12 Hurricane-konetta). Minä en tiedä miten Chamberlain päätyi lukuun 152, ja koska hänen alahuoneessa pitämänsä puhe oli tarkoitettu hallituksen vastaukseksi, tuntuu todennäköiseltä että josakin ministeriössä oli jätetty merkitsemättä muistiin 33 luvattua konetta.»

[Yhteensä 199 lentokonetta oli luvattu, Gripenberg on unohtanut toisen 12 Blenheimin erän. Lisäksi hän itse mainitsee muualla kirjassaan myös toisen luvattun 30 Gladiatorin erän.]

»Pääministeri vakuutti myös että 'kaikki tehtiin' koneiden lähettämiseksi 'mahdollisimman pienin viivytyksin'. Kuitenkin lienee vain 28 konetta lähtenyt niin ajoissa, että ne olisivat voineet ehtiä Suomeen ennen rauhan tuloa. On epävarmaa, saapuivatko ne myös kaikki, sillä eräät niistä vaurioituivat Norjassa tai Ruotsissa ja ne oli korjattava ennen kuin ne saattoivat jatkaa matkaansa.

Seuraavista tiedoista selviää kai parhaiten, missä määrin ilmaisu 'mahdollisimman pienin viivytyksin' on katsottavissa oikeutetuksi: Minulle ilmoitettiin joulukuun 5. päivänä 1939, että Englannin hallitus oli myöntänyt meille 20 Gladiator-konetta, joiden lukua lisättiin muutamia päiviä myöhemmin kymmenellä. Allekirjoitin ostosopimuksen joulukuun 12. päivänä, ja maksoin niistä 80 000 puntia. Kaikki eivät olleet lähteneet vielä tammikuun 21. päivänä 1940, ja koneiden varaosat lähetettiin vasta maaliskuun 5. päivänä.»

[Kaikki 30 Gladiator-konetta saapuivat Suomeen 18.1.–16.2.1940.]

»Joulukuun lopussa 1939, suunnilleen joulun aikoihin, luovutettiin meille 30 Gauntlet-konetta. Helmikuun 13. päivänä oli ainoastaan kaksi niistä lähtenyt ja kaksi pakattu. Maaliskuun 5. päivänä lähti vielä 9 sekä 25 laatikollista varaosia.»

[24 Gauntlet-konetta saapui Suomeen 10.3.–17.5.1940.]

»Saimme tammikuun 19. päivänä 70 Lysander-konetta, joista kaksi oli pakattu helmikuun 13. päivänä. 30 lähti maaliskuun 5. päivänä.»

[Vain 11 Lysanderia saapui Suomeen 8.3.–3.5.1940.]

»Helmikuun 4. päivänä meille luvattiin 33 Roc-konetta. Näistä 10 lähti maaliskuun 6. päivänä.»

[Yhtään Roc-konetta ei saapunut Suomeen.]

»Joulukuun 24. päivänä myönnettiin meille 12 ns. pitkänokkaista Blenheim-konetta, jotka vaihdettiin kuitenkin tammikuun 14. päivänä lyhytnokkaisiin. Ne lennätettiin Stavangeriin helmikuun 24. päivänä.»

[Gripenberg ei ilmeisesti pystynyt seuraamaan Blenheim-toimitusten vaiheita: sekä 12 pitkänokkaista että 12 lyhytnokkaista Blenheim-konetta lennätettiin Suomeen. Näistä 23 konetta saapui perille. Yksi lyhytnokkainen Blenheim katosi 18.1.1940 Skotlannista lähdön jälkeen.]

»Tammikuun 24. päivänä 1940 allekirjoitin 12 Hurricane-konetta koskevan sopimuksen. Niistä lennätettiin 6 Ruotsiin helmikuun 25. päivänä ja loput 27. päivänä.»

[10 Hurricane-konetta saapui Suomeen 7.–10.3.1940. Yksi kone rikkoutui Skotlannissa ja toinen Norjassa.]

Niin Englannin kuin Ranskankin lehdistössä julkaistiin kuitenkin – ja varsinkin juuri ennen sodan päättymistä – liittoutuneiden aseapua koskevia lukuja, jotka olivat pelkkää mielikuvitusta eikä mitään muuta. Nytemmin on mahdotonta saada selvää, mistä lähteistä ne olivat peräisin, mutta niiden julkaiseminen oli valitettavaa, koska ne antoivat suurelle yleisölle liian optimistisen ja siis väärän käsityksen siitä, mitä länsivallat tekivät meidän auttamisemme. Ei liioin tiedetty yleisesti, että ainakin aseapua annettiin vain maksua vastaan.

Mietittäessä sitä, miten englantilaisten palava halu tukea meitä sai ilmauksensa käytännössä, ei saa unohtaa, että länsivallat olivat itse huonosti varustautuneita. Ulkopuolinen ei kuitenkaan ollut – eikä olisi voinut olla – tänä ajankohtana selvillä siitä. Länsivaltojen oli oltava lisäksi alituisesti valmiina siihen, että Ranskassa kituva sota leimahtaisi

tuhoisaksi paloksi. Tämä ei merkitse kuitenkaan sitä, että Chamberlainin hallitusta vastaan parlamentissa suunnattu kritiikki – joka kiteytettiin sanoiksi »too little and too late» – olisi ollut liioiteltua.⁵⁸

Suomen ilmavoimat talvisodan jälkeen

Suomen ilmavoimien organisaatiota, koulutusta ja taktiikkaa kehitettiin voimaperäisesti talvisodan kokemusten perusteella vuosina 1940–41. Uudet laivueet, joiden kalusto oli saapumassa Suomeen talvisodan päättyessä, olivat taisteluvälmiinä alkusyksystä 1940, ja samalla oli laajennettu omaa tuotanto- ja kunnossapitokapasiteettia. Suomen ilmavoimat saavuttivat suhteellisen vahvuushuippunsa kesällä 1941.

Henkisesti ilmavoimat olivat saaneet katkeran opetuksen olla luottamatta vieraaseen apuun. Oman teknisen pätevyyden ja vieraista lähteistä riippumattomuuden tärkeyttä ymmärrettiin nyt täysimääräisesti. Lukuisista anomuksista huolimatta jatkosodassa ei hyväksytty ulkomaalaisia vapaaehtoisia ilmavoimiin, kahta ruotsalaista lukuun ottamatta. Näistä toinen, kersantti Sten Haraldsson, joka oli jo osallistunut talvisotaan, sai surmansa toimiessaan Lentolaivue 6:n Ripon-koneen konekivääriampujana sukellusvene-etsintälennolla Ahvenanmerellä 4.9.1942. Toinen oli taas Mannerheimin etäinen sukulainen Gustaf Mauritz Armfelt, joka hyväksyttiin Ilmasotakoulun lento-oppilaaksi 1943.⁵⁹

Liitteessä 3 on yhteenveto kaikista talvisodan aikana Suomelle luvatuista sekä perille tulleista lentokoneista. Suomeen oli saapunut vähemmän kuin puolet yli 400 luvatussa lentokoneesta, ja perille tulleista koneista suurin osa ei ehtinyt taisteluihin. Talvisodan aikaisista lentokoneitoimituksista oli sittemmin suurta hyötyä jatkosodan hyökkäysvaiheessa vuonna 1941, kun Suomen ilmavoimat käyttivät amerikkalaisia, englantilaisia ja ranskalaisia lentokoneitaan silloin valmistajamaiden liittolaisena taistelevaa Neuvostoliittoa vastaan.

Liitteet

Yksikkö	Tehtävä	Kalusto	Sijoitus
<i>Lentorykmentti 1</i>	Maavoimien tukeminen, lähitiedustelu		Imatra
Lentolaivue 10		12 FK	Lappeenranta
Lentolaivue 12		13 FK	Suur-Merijoki (Viipuri)
Lentolaivue 14		4 FK, 7 FO	Laikko ja Käkisalmi
<i>Lentorykmentti 2</i>	Hävittäjä		Immola
Lentolaivue 24		36 FR	Immola, Lappeenranta ja Suur-Merijoki
Lentolaivue 26		10 BU	Heinjoki ja Raulampi
<i>Lentorykmentti 4</i>	Kaukopommitus ja kaukotiedustelu		Joroinen
Lentolaivue 44		8 BL	Joroinen
Lentolaivue 46		6 BL	Luonetjärvi
<i>Erillisiä yksiköitä</i>			
Lentolaivue 16	Maavoimien tukeminen, lähitiedustelu	9 RI	Värtsilä
3./Lentolaivue 16		5 JU	Siirtymässä
Lentolaivue 36	Meritiedustelu	6 RI	Kallvik (Helsinki)
<i>Yhteensä</i>		<i>116 lentokonetta</i>	

Suomen ilmavoimien sijoitus ja vahvuus 30.11.1939.

Yksikkö	Kalusto (lentokunnossa)	Kalusto (ei lentokunnossa)	Sijoitus
<i>Lentorykmentti 1</i>			
Lentolaivue 10	4 FK	1 FK	Taipalsaari
Lentolaivue 12	3 FK, 6 GL	1 FK, 2 GL	Konnunsuo
Lentolaivue 14	3 FK, 6 GL		Ilmee
Lentolaivue 16	4 RI	1 FO, 2 FK	Värtsilä
3./Lentolaivue 16	5 FO, 1 JU		Kuluntalahti
<i>Lentorykmentti 2</i>			
Lentolaivue 22	4 BW		Hollola
Lentolaivue 24	10 FR	14 FR	Joutseno
Lentolaivue 26	10 FA	4 FA	Utti
Lentolaivue 28	21 MS	4 MS	Säkylä
<i>Lentorykmentti 4</i>			
			Joroinen
Lentolaivue 42	12 BL		Juva
Lentolaivue 44	4 BL	2 BL	Joroinen
Lentolaivue 46	6 BL	1 BL	Luonetjärvi
<i>Erillisiä yksiköitä</i>			
Lentolaivue 36	3 RI, 2 KO, 1 VP		Malmi (Helsinki)
T-Lentolaivue 39	2 JU	1 JU	Maarianhamina
F 19	8 GL, 1 HH	3 GL	Kemi
<i>Yhteensä</i>	<i>117 lentokonetta</i>	<i>36 lentokonetta</i>	

Suomen ilmavoimien sijoitus ja vahvuus 1.3.1940.

Lentokonetyyppi	Kpl luvattu	Kpl saapuneet	Saapumispvm
<i>Italia</i>			
Fiat G.50 (FA, hävittäjä)	35	33	2 kpl ennen 2.1.1940, 30 kpl 11.2–12.3.1940, yksi kone 19.6.1940.
<i>Ruotsi</i>			
Jaktfalk (JF, harjoituskone)	3	3	15.12.1939.
Bristol Bulldog II (BU, harjoituskone)	2	2	15.12.1939.
Fokker C.VE (FO, tiedustelukone)	3	3	23.12.1939.
Gloster Gladiator (GL, hävittäjä)	12	12	F 19, 10.1.1940.
Hawker Hart (HH, kevyt pommikone)	4	5	F 19, 10.1.1940. Yksi korvauskone 15.2.1940.
Fiat CR.42 (hävittäjä)	12	–	Tarkoitettu F 19:lle.
<i>Ruotsi, yhteensä</i>	36	25	
<i>Englanti</i>			
Gloster Gladiator (GL, hävittäjä)	30 (60)	30	18.1–18.2.1940.
Hawker Hurricane (HC, hävittäjä)	12	10	8.–10.3.1940.
Bristol Blenheim Mk.IV (BL, pommikone)	12	11	10 kpl 21.1.1940, yksi kone 31.5.1940.
Bristol Blenheim Mk.I (BL, pommikone)	12	12	26.2.1940.
Gloster Gauntlet (GT, harjoituskone)	30	24	10.3.–17.5.1940.
Westland Lysander (LY, tiedustelukone)	70	11	5.3.–3.5.1940.
Blackburn Roc (kev. pommikone)	33	–	
<i>Englanti, yhteensä</i>	199 (229)	98	
<i>Ranska</i>			
Caudron C.714 (CA, hävittäjä)	70	6	24.–28.5.1940.
Morane-Saulnier MS.406 (MS, hävittäjä)	50	30	4.–29.2.1940.

Lentokonetyyppi	Kpl luvattu	Kpl saapuneet	Saapumispvm
Potez 633 (pommikone)	12	–	
Koolhoven FK.58 (hävittäjä)	46	–	
<i>Ranska, yhteensä</i>	<i>178</i>	<i>36</i>	
<i>Yhdysvallat</i>			
Brewster B.239 (BW, hävittäjä)	44	44	1.3.–1.5.1940.
<i>Yksityiset lahjoitukset</i>			
Douglas DC-2 (DC, kuljetuskone)	1	1	Tammikuussa 1940.
Koolhoven FK.52 (KO, tiedustelukone)	2	2	18.1.1940.
Fokker F.VIII (kuljetuskone)	1	1	12.10.1940.
DH 86 (kuljetuskone)	1	1	5.2.1940.
Junkers F.13 (kuljetuskone)	1	1	F 19, 10.1.1940.
Raab-Katzenstein RK 26 (yhteyskone)	1	1	F 19, 9.2.1940.
Beech 17 (yhteyskone)	1	1	1.3.1940.
Waco (yhteyskone)	1	1	F 19, 2.2.1940.
<i>Yksityiset lahjoitukset, yhteensä</i>	<i>9</i>	<i>9</i>	
<i>Hävittäjiä yhteensä</i>	<i>301 (331)</i>	<i>165</i>	
<i>Kevyitä pommikoneita ja tiedustelukoneita yhteensä</i>	<i>110</i>	<i>19</i>	
<i>Pommikoneita yhteensä</i>	<i>36</i>	<i>23</i>	
<i>Taistelukoneita yhteensä</i>	<i>447 (477)</i>	<i>207</i>	
<i>Harjoituskoneita yhteensä</i>	<i>35</i>	<i>29</i>	
<i>Kuljetus- ja yhteyskoneita yhteensä</i>	<i>7</i>	<i>7</i>	
<i>Neuvostoliittolaiset sotasaaliskoneet</i>	<i>24</i>	<i>3</i>	<i>3 sotasaaliskonetta siirrettiin ilmavoimien yksiköille 13.3.1940 mennessä, loput 21 konetta 1940–41.</i>

Lentokonetoimitukset Suomeen talvisodan aikana.

Maa	Ohjaajia ja kk-ampujia, yhteensä	Ohjaajia ja kk-ampujia taistelulaivueissa	Mekaanikkoja, yhteensä	Mekaanikkoja taistelulaivueissa
Australia	2			
Belgia	3	1		
Englanti	36	2	22	10
Espanja	2	1		
Hollanti	1			
Irlanti	1			
Italia	3	1	11	11
Kanada	9	5		
Norja	2	1	6	5
Portugali	1	1		
Puola	1	1	11	3
Ranska	2	2	4	4
Ruotsi (F 19:n lisäksi)	13	11	9	9
Sveitsi	1	1		
Tanska	16	13	8	2
Unkari	2	2		
Yhdysvallat – joista amerikan- suomalaisia	18 1	6	7 5	1
<i>Yhteensä</i>	<i>103</i>	<i>48</i>	<i>78</i>	<i>45</i>

Talvisodan aikana Suomen ilmavoimissa palvelleet ulkomaalaiset vapaaehtoiset (ruotsalaisen F 19:n lisäksi).

Taulukko ei ole välttämättä absoluuttisen tarkka, koska vapaaehtoisia koskeva dokumentaatio on sangen puutteellinen. Suuruusluokka on kuitenkin oikea. Päälähde: E. Ritarannan kirjoitus 1996.

Lentokonetunnukset

BL	Bristol Blenheim	GT	Gloster Gauntlet
BU	Bristol Bulldog	HC	Hawker Hurricane
BW	Brewster B.239	HH	Hawker Hart
CA	Caudron C.714	JF	Jaktfalk
DC	Douglas DC-1	JU	Junkers F.13, Junkers K.43
FA	Fiat G.50	KO	Koolhoven FK.52
FK	Fokker C.X	LY	Westland Lysander
FO	Fokker C.V	MS	Morane-Saulnier MS.406
FR	Fokker D.21	RI	Blackburn Ripon
GL	Gloster Gladiator	VP	Iljušin DB-3

Lähdeviitteet

- ¹ Ritaranta, Eino: Ruotsin apu – Fiatien tulo Suomeen, *Suomen Ilmailuhistoriallinen Lehti* (SIL) 2/1997.
- ² Kanervo, Pirkko: *Italia ja Suomen talvisota*, Jyväskylä 2007, s. 173.
- ³ Neuvostoliiton saamien tiedustelutietojen mukaan Suomi oli 16.12.1939 mennessä tilannut 75 Fiat G.50 -hävittäjää ja saman määrän Savoia 79 -pommikoneita. Saksan kautta oli jo toimitettu 15 lentokonetta Suomeen. Vojennaja razvedka informirujet janvar´ 1939-ijun´1941, Moskva 2008, s. 209. Italian asetoimitukset Suomen olivat neuvostotiedustelun tarkkailun kohteena. Tammikuussa (pvm ei tiedossa) ilmoitettiin, että 15 Suomeen lähetettyä Fiat G.50 -hävittäjää oli pysäytetty Saksassa, mutta Ranskan kautta kuljetettiin 30 Savoia 79 -pommikonetta ja 60 hävittäjää. Vojennaja razvedka, s. 227.
- ⁴ Ritaranta, Eino: FA-7 – Miten värrikki Bekassy katosi?, SIL 3/1997.
- ⁵ Kanervo, s. 250 ja 254.
- ⁶ Kanervo, s. 255.
- ⁷ Bjuggren, Björn: Svenska flygare i österled, Stockholm 1942. Falk, Greger: F 19 – en krönika, Uddevalla 1989. Forslund, Mikael: Gloster Gladiator & Hawker Hart. In Combat with Swedish Voluntary Wing F 19 in Finland 1940, Falun 2009.
- ⁸ Falk, s. 18–19.
- ⁹ Väli rauhan aikana löydetystä Hart-koneiden hylyistä, ks. Manninen, Pentti: F 19:n Lappiin kadonneet Hawker Hartit »X» ja »Y», SIL 1/2007.
- ¹⁰ Forslund, Mikael: J 11 – Fiat CR 42, Lund 2001, s. 18–19. Falk, s. 154–155 ja 171–172.
- ¹¹ Forslund 2001, s. 20–21. Myös Kanervo mainitsee ruotsalaisten Suomen puolesta neuvottelemista lentokonekaupoista helmi–maaliskuussa 1940 mainitsematta kuitenkaan F 19 -laivuetta koneiden loppukäyttäjänä, s. 255–256.
- ¹² Falk, s. 155.
- ¹³ Söderberg, Nils: Flygplansleveranser till finska Vinterkriget, *Flyghistoriskt Månadsblad* 7–8/1981, s. 115.
- ¹⁴ Gripenberg, G. A.: Lontoo–Vatikaani–Tukholma, Porvoo 1960, s. 88.
- ¹⁵ Gripenberg, s. 130, ks. myös nootti 17 alhaalla.
- ¹⁶ Gripenberg, s. 104–106.
- ¹⁷ Nevakivi, Jukka: Apu jota ei annettu, Porvoo 2000, s. 89.
- ¹⁸ Kuusi Gladiatoria ja yksi apuun hälytetty Fokker ammuttiin alas Ruokolahdella 29.2.1940. Neljä hävittäjäalentäjää (joista yksi tanskalainen vapaaehtoinen) sai surmansa.
- ¹⁹ Nevakivi, s. 145.

- ²⁰ Gripenberg, s. 110–112.
- ²¹ Rätty, Jussi: Osasto Rätty Hurricane-koneita hakemassa Englannista. *Suomen Siivet* 1–3/1972.
- ²² Nevakivi, s. 145. Gripenberg on muistiinpanoissaan selvästi sekoittanut eri Blenheim-mallit keskenään, s. 110.
- ²³ Ritaranta, Eino: Bicester-Juva. F/Lt Cooperin talvisodan odysseia, SIL 2/1995.
- ²⁴ Keskinen, Kalevi – Stenman, Kari: Suomen ilmavoimien historia, osa 12 (*British Fighters*) 1985, s. 21: alkuperäinen konemäärä oli 29. Nevakiven mukaan luvattuja Gauntlet-koneita oli 28 (sivu 89).
- ²⁵ Raunio, Jukka: Blackburn B-25 Roc Suomen ilmavoimien tunnuksilla, SIL 1/2000.
- ²⁶ Lordi Halifax vahvisti Gripenbergille 2.3.1940, että Roc-koneiden toimitusta nopeutetaan. Tässä yhteydessä syntyi myös sananvaihtoa siitä, ovatko Suomen jo ostamat Roc-koneet hävittäjiä vai pommikoneita. Ks. Gripenberg, s. 130.
- ²⁷ Nevakivi, s. 240.
- ²⁸ Buffotot, Patrice: L'aide aérienne à la Finlande (novembre 1939–mars 1940), *Revue Historique des Armées* 4/1980; Belcarz, Bartholomiej: GC 1/145 in France 1940, Sandomierz (Puola) 2003; Cynk, Jerzy B.: *The Polish Air Force at War, vol.1 1939–1943*, Aiglen, USA 1998.
- ²⁹ Buffotot 1980. Kyseessä on ilmeisesti sama 10–12 pommikoneen osasto, mistä jo 2.3.1940 oli ilmoitettu Gripenbergille Lontooseen, ks. Gripenberg, s. 131.
- ³⁰ Manninen, Pentti: Talvisodan apupommituskoneet, SIL 2/2006.
- ³¹ Karhunen, Joppe: *Ritarilentue*, Helsinki 1956, s. 9–10. Martha Gellhornin talvisota-reportaasit on julkaistu hänen kirjassaan *The Face of War*, New York 1988, s. 51–66. Ks. myös Heikki Brotherus: Ritarikadun asiamiehenä, Espoo 1984, s. 145–146. Martha Gellhorn kävi uudelleen Suomessa kesällä 1987, jolloin hänestä tehtiin myös televisio-ohjelma.
- ³² Kanervo, s. 175.
- ³³ Nevakivi, s. 307. Virallinen vientilupa saatiin 27.12.1939.
- ³⁴ Julkisuuteen vuotaneiden tietojen seurauksena oli pakko purkaa suomalaisen laivaan New Yorkissa jo lastatut 11 BW-konetta ja siirtää ne »neutraaliin» amerikkalaiseen laivaan (P. Manninen, SIL 2/2006). Neuvostotiedustelu oli jo 20.12.1939 tietoinen Suomen Brewster-tilauksesta (»lehdistötietojen perusteella»), mutta oletti kaikkien lentokonetilausten käsittävän 250 konetta (Vojennaja razvedka, s. 211).
- ³⁵ Winston, Robert A.: *Lento Suomeen*, Vantaa 1996 (uusi painos 2001 nimellä *Kertomus koelentäjästä*).
- ³⁶ Nevakivi, s. 310.
- ³⁷ Karhunen, s. 50–53.
- ³⁸ P. Manninen, SIL 2/2006.
- ³⁹ Hanssin Jukka toimi usein myös Mannerheimin kulkuvälineenä, mm. hänen kuntoutusmatkallaan Sveitsiin huhtikuussa 1943. Toisen moottorin epäkuntoisuuden takia oli menomatalla Sveitsiin pakko vaihtaa kone Stuttgartissa.
- ⁴⁰ Raunio, Jukka: F.K.52 – Koolhoven jolla sodittiin, SIL 3/2008.
- ⁴¹ Perusteellinen selvitys kaikista talvisodan aikaisista vapaaehtoisista lentäjistä ja lentomekaanikoista nimiluetteloinen, ks. Ritaranta, Eino: Vapaaehtoisia vaivaksi asti, SIL 1/1996. SArk LeR 2, Tsto II n:o 590/II/1 g. 29.5.1940 sisältää henkilöarvostelut kaikista LeR 2:ssa palvelleista vapaaehtoisista.
- ⁴² Luutn. Fensbo lähetti marssinsa ulkoministeriön kautta Ilmavoimien komentajalle syksyllä 1941, mistä kenr.luutn. Lundqvist kiitti 9.11.1941.
- ⁴³ Kanervo, s. 271–273.
- ⁴⁴ Kanervo, s. 175, 270, 275–280; Ritaranta, Eino: Ruotsin apu – Fiatien tulo Suomeen, SIL 2/1997 sekä Majuri Kenworthy – vaikea vapaaehtoinen, SIL 1/2003. Majuri Kenworthy riiteli vielä ilmavoimista eronsa jälkeen jopa Englannin ilmailuasiamiehen, lordi Carlwinin kanssa maksamatta olevista hotellilaskuistaan, kunnes hänet 30.6.1941 evakuoitiin Ruotsiin. Kuten muutkin entiset vapaaehtoiset hän sai Ruotsissa edelleen Suomen valtion maksamaa päivärahaa.

- ⁴⁵ SArk T23953/3 Ilmavoimien komentajan kirjeenvaihtoa.
- ⁴⁶ Bogomolov, P.: Povedal o proslom porutsik Golitsyn... (*Vänrikki Golitsyn kertoi menneestä...*) *Pravda* 22.12.1993. Graham-Golitsynin tarina on myös kerrottu L. Vlasovin kirjassa *Mannerheim ja valkoiset emigrantit*, Helsinki 2007.
- ⁴⁷ Ritaranta, Eino: KSAK:n apu Suomelle. Suomalaiset lento-oppilaat Ruotsissa 1940, SIL 4/2005. Temmes, K. J.: Ruotsin ryhmä/SotaOhjaajaKurssi 2 Eskilstunassa 11.2.–9.4.1940, Feeniks 4/1994.
- ⁴⁸ SArk T14273/5.
- ⁴⁹ Arnesen, Odd: Grøne vingar over Norge. Widerö's Flyselskap A/S 50 år, Haugesund (Norja) 1984, s. 34–35. Geust, C.-F.: Lentokoulu Norjassa talvisodan aikana, Ilmailumuseoyhdistyksen tiedote n:o 1, 1990.
- ⁵⁰ Ole Reistad (1898–1949) oli keväällä 1940 Norjan armeijan ilmavoimien (*Haerens flyvåpen*) Tiedustelulennoston komentaja. Saksan hyökkäyksen jälkeen hänet nimitettiin ilmavoimien vt. komentajaksi. Reistad toimi samalla Norsk Aeroklubin puheenjohtajana 1935–1946. Reistad oli myös ollut huippu-urheilija, ja kuului mm. sotilaspartiohiihdon näytöskilpailun voittaneeseen Norjan joukkueeseen St. Moritzin talviolympiakisoiissa 1928. Omholt-Jensen, Edvard: Ole Reistad. »The Spirit of Little Norway», Oslo 1986, erityisesti s. 73–77.
- ⁵¹ Tiedot saatu ruotsalaiselta Christer Strömiltä, joka laatii artikkeleita tanskalais-ruotsalaisesta lentokoulusta.
- ⁵² Todettakoon, että interventiosuunnitelmiin kuului englantilais-ranskalais-puolalaisten joukkojen maihinnousu Petsamoon ja/tai Norjaan, mitä tässä artikkelissa ei käsitellä tarkemmin.
- ⁵³ Gripenberg, s. 130.
- ⁵⁴ SArk T19277/2T. Ilmapuolustuksen Esikunta. Ilmavoimaosasto. Tsto III. N:o 443/III/1b. 9.3.1940. Ks. myös C.-F. Geust: Suomen ilmakuvaustiedustelu ennen talvisotaa, *Sotahistoriallinen aikakauskirja* n:o 25 (2006), s. 79–110.
- ⁵⁵ Gripenberg, s. 135–144.
- ⁵⁶ Buffotot, Patrice: Le projet de bombardement des pétroles soviétiques du Caucase en 1940, *Revue Historique des Armées* n:o. 4/1979. Nevakivi, s. 194–198.
- ⁵⁷ Gripenberg, s. 154–157.
- ⁵⁸ Gripenberg, s. 158–159.
- ⁵⁹ Vänrikki G. M. Armfelt (1917–97) sai 24.4.1944 Suomen lentomerkin n:o 1142 ja palveli kesällä 1944 Tiedustelulentolaivue 16:ssa.

International Assistance to the Finnish Air Force during the Winter War

Summary

After the outbreak of World War II on September 1, 1939 Finland made repeated attempts to acquire combat aircraft from various countries. Only with Italy was a delivery contract signed for Fiat G.50 fighters on 23 October 1939. However, only two Fiat fighters had been received before all transit deliveries of armaments to Finland via Germany were stopped because of protests by the Soviet foreign minister Molotov in early December 1939. After the outbreak of the Winter War the purchase of 44 Brewster fighters from the USA became possible, after a juridical solution was found which enabled the export of embargoed armaments as private property. However, the Brewster fighters arrived too late for participation in the Winter War.

On the other hand aircraft deliveries from England and France were initiated in early 1940, when the Allied countries realized that Finland's defence did not collapse, as was originally anticipated. Aircraft were both flown from England via Norway and Sweden, and delivered by ship to Sweden, where the aircraft were assembled in several aircraft factories and maintenance units. A total of 157 aircraft were assembled in Sweden, although this delayed the Swedish Air Force's own orders for several months. Without this rather unknown assistance, the Finnish Air Force would apparently have received only a handful of aircraft during the short war.

In England and France active actions of assistance were also

planned. During the last weeks of the Winter War intervention forces were formed, with the task of entering the Finnish war theatre via Petsamo and via Norway and Sweden. The first echelon of the intervention forces consisted of bomber units. On March 13, 190 French bombers were already on their way to Finland. In Finland target files were being assembled for the anticipated bombers (including strategic targets in the Leningrad and Novgorod areas).

During the Winter War the »heroic stories» written by the international war reporters led to an influx of volunteers, willing to serve in the Finnish Air Force. However, most volunteers caused more nuisance than they were of real use. A positive exception was the Swedish F 19 Squadron, which arrived in Finland combat-ready and adapted to the sub-zero Nordic winter conditions. Thus F 19 was on 12 January 1940 given the responsibility for the air defence of the entire Northern Finland. It has been estimated that F 19 intercepted some 35 bomber attacks against towns and villages in Northern Finland.

When deliveries of new aircraft came into full swing in January 1940 and combat losses also became significant, the lack of skilled combat aviators became apparent. As the training capacity of the Finnish Aviation College was limited, Sweden, Norway and Denmark were ready to arrange initial pilot training. The Swedish and the Norwegian courses were interrupted after the peace treaty was signed, and the Danish course had not even started. The drastically and quickly-changing political situation of the Nordic countries is illustrated by the inquiry by Ole Reistad, chairman of the Norwegian aviation club, whether Finland was reciprocally ready to arrange a flying course for Norwegian aviation cadets after the German occupation of Norway in summer 1940. This was no longer applicable, as Finland was already choosing sides, as the result of the on-going political pressure of the Soviet Union.

During the Winter War less than half of the 400 promised aircraft did arrive in Finland, and only a fraction of the aircraft received arrived in time for participation in combat. The interrupted allied intervention plans led to political post-mortem hearings in both Britain and France, where the government was forced to resign. The aircraft delivered during the Winter War were later used during the initial phase of the Continuation War in 1941. American, British and French combat aircraft were now successfully used by the Finnish Air Force against the USSR,

the new ally of the manufacturing countries. During the Continuation War the Finnish Air Force did not accept foreign volunteers, with two Swedish aviators being the only exceptions.

Translation by the author.

(s. 1956) erikoissairaanhoitaja, Suomen Sotahistoriallisen Seuran hallituksen jäsen, toimittanut teoksen *Viipuri 1944* (2007) yhdessä sotahistorian dosentti Eero Elfvingrenin kanssa ja julkaissut useita sotahistoriallisia artikkeleita alan teoksissa ja julkaisuissa.

Äyräpää 5.3.1940 – vastaisku taistelijoiden kertomana

Kevyt Osasto 8:n Eskadroonan ja Konekiväärijoukkueen tappiot vastaiskussa Äyräpään kirkonmäelle 5.3.1940 ovat suurimpia yhden päivän aikana yksittäiseen pitäjään kohdistuneista tappioista talvisodan aikana. Katastrofiin päättyneessä taistelussa kaatui 44 miestä, joista 39 oli kotoisin Etelä-Pohjanmaalta Nurmosta.¹ Taistelu on myös puhutteleva esimerkki niistä uhrauksista, joilla Suomi säilytti itsenäisyytensä. Antti Tuurin *Talvisota*-romaani ja erityisesti sen samanniminen elokuvaversio ovat tuoneet Äyräpään kirkonmäen taistelun suomalaisille tutuksi. »Älkää enää lähtekö, nurmoolaaset», huutaa näyttelijä Vesa Vierikon roolihahmo valkenevassa aamussa. Sotahistorian suuret yleisteokset kertovat hyökkääjien olleen myöhässä.² Mukana olleet kertovat toisin. Mitä oikeasti tapahtui?

Nurmossa koottiin kesällä 1940 Äyräpään vastaiskusta henkiin jääneiden, lähinnä joukkueen- ja ryhmänjohtajien kokemukset talteen. Tämä materiaali on ainutlaatuinen dokumentti, sillä esimerkiksi yhtään sotapäiväkirjaa koko Kevyt Osasto 8:sta ei ole jäänyt talteen. Mukana olleiden tuore ja autenttinen kertoma on vertaansa vailla oleva kuvaus etulinjan lähitaistelusta, sodan ytimeistä.³

Äyräpäätä suurempi yksittäiseen pitäjään kohdistunut yhden päivän tappio oli vain Petäjäsaaren menetys 6.3.1940. Laatokan koillispuolella Pitkärannan edustalla sijaitseva Petäjäsaari oli käskyn mukaan pidettävä viimeiseen mieheen ja näin likipitään tapahtui. Yhden päivän aikana siellä kaatui pelkästään Etelä-Savosta Rantasalmelta 46 miestä.

Talvisodassa vallalla ollut aluejärjestelmä mahdollisti näin suuret

tappiot. Joukot oli muodostettu sotilaspiireittäin sisäisen aluejaon mukaan. 1–2 aluetta muodosti pataljoonan, patteriston tai erikoisyksiköitä. Kunkin joukon perustaminen oli silloiset kulkuyhteydet huomioon ottaen nopeaa ja henkilöstö pitkälti keskenään tuttuja, joten joukon kiinteys oli hyvä. Tappioiden kohdistuminen yksittäiseen perusyksikköön merkitsi raskaita viestejä asianomaisiin kuntiin.⁴ Jatkosotaan mennessä joukkojen kokoonpanoa muutettiin. Talvisodan katkerat kokemukset huomioon ottaen suojeluskuntapiirin yksiköt koottiin sittemmin mahdollisimman laajalta alueelta.⁵ Tämä sai aikaan sen, että jatkosodassa ei hyökkäysvaiheenkaan aikana yksittäinen päivä tuonut yhden pitäjän osalle suunnattomia tappioita, vaan ne jakautuivat tasaisemmin kuin talvisodassa.

Äyräpää, Vuosalmi

Vuonna 1926 perustettu Äyräpään kunta sijaitsi Karjalan kannaksen keskiosassa kahta puolen Vuoksen virtaa. Maatalousvaltaisessa pitäjässä oli myös huomattavaa sahateollisuutta. Pitäjän halkova Viipurin–Valkjärven rata valmistui 1928. Pölläkkälästä ja Äyräpään asemalta oli pistoraide lossirantaan.⁶ Uusi kirkko valmistui Äyräpään harjulle vuonna 1934. Se oli arkkitehti Oiva Kallion suunnittelema funkistyylinen pitkäkirkko, joka ehti toimia tehtävässään ainoastaan viisi vuotta. Kirkon komea torni jouduttiin räjäyttämään 2.3.1940, jotta se ei olisi toiminut viholliselle maamerkinä ja ohjannut tykkitulta. Rikkonaiset valkeat seinät jäivät pystyyn, mutta nekin murskautuivat myöhemmin jatkosodan taisteluissa.⁷

Äyräpäänharju on korkeimmillaan noin 30 metriä Vuoksea ylempänä ja 10–25 metriä Vuosalmen avointa vastarantaa korkeammalla. Vuoksen leveys harjun kohdalla on noin 400 metriä. Vasikkasaaren kohdalla virta muuttuu kapeaksi uomaksi.⁸

Pääosa viime sotiemme taistelupaikoista on tullut tunnetuksi joko talvi- tai jatkosodan taistelupaikkana. Äyräpää ja Vuosalmi ovat molemmissa sodissa olleet merkittävien taistelujen näyttämönä. Suomalaiset pyrkivät sekä talvella 1940 että kesällä 1944 viivyttämään Äyräpään harjulla vihollisen etenemistä. Molemmissa sodissa hyökkääjän onnistui ylittää Vuoksi ja saada itse sillanpää Vuosalmen puolelle. Jat-

Äyräpään kirkon rauniot kuvattuna maaliskuun alkupuolella 1944, jolloin kirkkoa kiertävä kiviaita on osittain purettu pois. Kuva Puolustusvoimat.

The ruins of Äyräpää church pictured in early March 1944, when the stone wall around the church had been partially demolished.

kosodassa vihollisen joukkojen ylimenon jälkeen luovuttiin pitämästä Äyräpään harjun osia, mutta talvisodassa suomalaisjoukkojen rippeet pysyivät asemassa viimeiseen asti.

Talvisodassa alueen taistelut alkoivat 29. helmikuuta ja päättyivät rauhan tulon 13.3.1940. Taistelujen alkaessa maisema oli koskematon; metsät ja talot ehjinä eikä mitään asemia ollut kaivettu. Sotien jälkeen maisema oli muuttunut: Äyräpään harjun puusto tuhoutui talvisodan tykkitulessa lähes täysin. Jatkosodassa 1944 taistelut kestivät runsaat kaksi kuukautta kesäkuun lopulta syyskuun alkuun aselepoon saakka. Alun aktiivivaihe kesti talvisodan lailla parisen viikkoa. Taistelut laantuivat heinäkuun puolivälissä asemasotaan.⁹

Äyräpään Vuosalmen alue toimi molemmissa sodissa eräänlaisena rintamalinjojen saranakohtana. Talvisodassa asemat itäisellä Kannak-

sella pysyivät loppuun asti suomalaisjoukkojen hallussa Vuoksea myöten Laatokkaan asti, eikä sieltä jouduttu vetäytymään suunniteltuihin väli- ja taka-asemiin. Neuvostojoukkojen päähyökkäyssuunta oli läntisellä Kannaksella, jossa saatiin vihollisen eteneminen pysähtymään suurin piirtein taka-aseman tasalle rauhan tullessa. Asetelma molemmissa sodissa oli lähestulkoon sama.

Äyräpään kirkonmäen ja Vasikkasaaren omistuksesta käytiin talvisodan lopussa ankaria taisteluita. Vallinneen käytännön mukaisesti yritettiin vastahyökkäyksin ottaa menetetyt alueet takaisin. Tästä seurasi raskaita tappioita. Äyräpään kirkonmäen takaisinvaltausyritys 5.3.1940 on yksi Suomen sotahistorian verisimmistä hyökkäyksistä.¹⁰

Talvisodan tappioiden kirjaaminen oli kirjavaa ja toisinaan virheelistä. Kansallisarkiston menehtyneiden tietokannassa Äyräpää on merkitty 5.3.1940 kirkonmäen vastaiskussa 22 sankarivainajan kaatumispaikaksi. Vuosalmi on niin ikään samassa taistelussa 22 miehen kaatumispaikkana. Kun taistelu käytiin Äyräpään harjanteella, on jopa harhaanjohtavaa, että kaatumispaikaksi on puolella miehistä merkitty Vuoksen toisella puolen oleva Vuosalmi. Vasikkasaari on kaatumispaikkana merkitty lähinnä Vuosalmeksi.¹¹

Äyräpään taistelujen ankaruutta kuvaa hyvin erittäin pieni sotavangiksi jääneiden määrä. Tätä tukee mukana olleiden kertoma »armoa ei annettu eikä sitä pyydetty». Äyräpään kirkonmäen vastaiskuun osallistuneet sotilaat ovat kertoneet silminnäköhavaintona, että vastahyökkäykseen tulleiden vihollissotilaiden perässä kulki jokunen upseeri, joka potkiskeli maassa makaavia suomalaisia etsien eloon jääneitä haavoittuneita ja sitten pistoolilla lopetti nämä. Vastaavasti kirkonmäelle hyökättäessä vihollisen haavoittuneista »tehtiin selvä».¹²

Ainoastaan yksi nimi löytyy *Suomalaiset sotavangit Neuvostoliitossa* -kirjan matrikelin kohdasta Rukiver!: jäänyt vangiksi Äyräpäässä. Talvisodan Vuosalmi ei esiinny matrikelissa kertaakaan vangiksi jäämispaikkana. Jatkosodassa 250 miestä on merkitty jääneen sotavangiksi Äyräpäässä. Vuosalmi esiintyy vastaavassa kohdassa vain neljästi.¹³ Kyseessä on osin myös merkintöjen kirjavuus. Äyräpää on toki kuntana kaikilla, mutta päivämäärän perusteella voi vangiksi jäämisen arvioida tapahtuneen pääasiallisesti Vuosalmen puolella vihollisen yllämenon jälkeen, jolloin suomalaiset luopuivat asemistaan Äyräpään harjulla. Vaikka tilanne jatkosodan aikana on ollut erilainen, on van-

kien määrän suuri ero erikoinen seikka ajatellen sitäkin, että aktiivi-taistelut molemmissa sodissa kestivät suurin piirtein yhtä kauan, parisena viikkoa.

Kevyt Osasto 8

Etelä-Pohjanmaan sotilaslääni perusti liikekannallepanossa Yleisesikunnan suunnitelmien mukaan 8. Divisioonan. Maakunnan miehiä oli runsaasti niin sen jalkaväki- kuin aselajijoukoissakin. Suomalaisen divisioonan kokoonpanoon kuului myös pataljoonaa pienempi kevyt osasto, joka oli tarkoitettu lähinnä tiedusteluun, kosketuksenottoon ja sivustojen suojaukseen. Yksi 8. Divisioonan kolmesta jalkaväkirykmentistä oli Seinäjoen suojeluskuntapiirin perustama Jalkaväkirykmentti 23, jonka toiseen pataljoonaan Kevyt Osasto 8 Äyräpään kirkonmäen takaisinvaltausryityksen jälkeen liitettiin.¹⁴

Kevyt Osasto 8:n Esikuntakomppania ja Eskadroona olivat Nurmosta, jossa oli ratsuväkisuojeluskunta. Konekiväärijoukkue tuli Ylistarosta ja Polkupyöräkomppania Keski-Pohjanmaalta, Himangalta ja Lohtajalta. Osaston vahvuudet lokakuussa 1939 olivat: Esikuntakomppania 56, Konekiväärijoukkue 36, Kolonna 10, Eskadroona 177 ja Polkupyöräkomppania 192 miestä.¹⁵

Kevyt Osasto 8:n komentajana toimi ylimääräisten harjoitusten (YH:n) ajan sekä talvisodan alun Seinäjoen suojeluskunnan aluepäällikkö, luutnantti Olavi Peltola, joka tammikuussa siirtyi Eskadroonan päälliköksi. Uudeksi komentajaksi tuli 20.1.1940 alkaen ratsumestari Leo Hälvä, joka oli suojajoukkovaiheen ja talvisodan alun ajan ollut Uudenmaan Rakuunarykmentissä eskadroonanpäällikkönä. 5. maaliskuuta alkaen hän toimi II/JR 23:n komentajana.¹⁶

Kevyt Osasto 8 sijoitettiin Keski-Kannakselle 8. Divisioonan alueelle III Armeijakunnan läntiselle lohkolle. Siellä tehtiin kenttävarustelutöitä, pidettiin harjoituksia ja oltiin reservinä. Varsinaista taistelukoikeudesta viholliseen ei ennen Äyräpäättä ollut. Eskadroona toimi enimmäkseen jalkautuneena. Suurimmat tappiot syntyivät 16. helmikuuta Punnuksessa ilmapommituksessa täysosumista teltaan ja korsuun. Polkupyöräkomppania menetti 15 miestä kaatuneina ja saman verran haavoittuneina.¹⁷

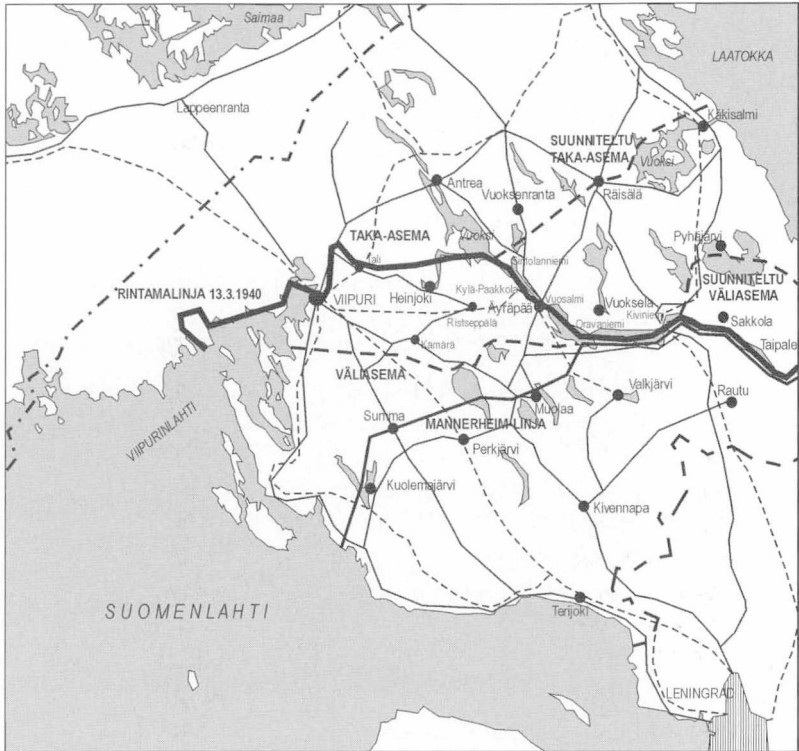
Kevyt Osasto 8:sta on arvioitu osallistuneen 5. maaliskuuta vastaiskuun 120 miestä. Heistä 90 oli eskadroonasta eli kolme joukkuetta, ja 30 miestä oli konekiväärijoukkueesta. Ainoastaan 19 miehen kerrotaan päässeen lähelle tavoitetta, kirkon raunioita. Voimia saavutetun alueen pitämiseksi ei ollut ja vihollinen lähtikin heti vastahyökkäykseen. Vetäytyminen harjulta onnistui vaivoin. Eskadroonasta kaatui taistelussa 40 miestä ja konekiväärijoukkueesta neljä. Haavoittuneita lienee ollut noin 30. Vastahyökkäys torjuttiin, ja viholliselle aiheutettiin suuret tappiot.¹⁸ Taistelua johtanut eskadroonan päällikkö, luutnantti Olavi Peltola, jäi kentälle. Erikoinen sattumus oli se, kun uudeksi päälliköksi tuli esikuntakomppaniassa palvellut täyskaima. Näin ollen taistelussa kaatuneiden kantakortteihin merkinnät allekirjoitti reservin kornetti Olavi Peltola.¹⁹

Kansallisarkiston kokoelmiin ei ole säilynyt talteen Kevyt Osasto 8:n sotapäiväkirjoja. Asiakirjoissakin on siitä vain niukalti merkintöjä maaliskuulta. Oma 8. Divisioona ei pitänyt Osastoa enää 5. maaliskuuta kirjanpidossaan, koska se oli tuolloin alistettu 2. Divisioonalle, jonka asiakirjoissa ei ole juuri lainkaan mainintoja Äyräpään vastaiskusta. 21. Divisioona otti alueella vastuun illalla 6. maaliskuuta ja siitä eteenpäin loppusodan ajalta löytyy osastosta joitain merkintöjä.

Tilanteen kehittyminen Kannaksella

Pääsotänäyttämöllä Karjalan kannaksella oli talvisodan alussa kaksi armeijakuntaa: III Armeijakunta itäisellä Kannaksella ja II Armeijakunta läntisellä Kannaksella. III Armeijakunnan oikealle puolelle ryhmitetyn 8. Divisioonan tehtäväksi oli määrätty Kiviniemen ja Vuokselanniemen pitäminen Kiviniemen ja Oravaniemen ylimenopaikkojen suunnilla. Puolustusalue oli rauhallinen, sillä 8. Divisioonan vastuualue jäi neuvostojoukkojen kahden päähyökkäyssuunnan, Summan ja Taipaleen, väliin.²⁰

Joulukuussa 1939 Karjalan kannaksen puolustus piti ja vihollisen hyökkäykset jäivät tuloksettomiksi. Tammikuun 1940 aikana puna-armeija kaksinkertaisti Kannaksella olleiden joukkojensa määrän. Läpimurtohyökkäyksen painopisteeksi tuli läntisellä Kannaksella Summan–Muolaanjärven alue. Suomalaiset torjuivat Karjalan kannaksella hyökkäneiden kahden armeijan joukot kaikkialla muualla paitsi Summassa

Talvisodassa suomalaisjoukot eivät vetäytyneet itäisellä Kannaksella suunniteltuihin väli- ja taka-asemiin. Sintolanniemen ja Äyräpään väliset harjanteet muodostivat ikään kuin saranakohdan rintamalinjojen väliin.

During the Winter War Finnish troops did not withdraw to the planned intermediate and rear positions on the eastern Karelian isthmus. The ridges between Sintolanniemi and Äyräpää formed a kind of hinge between the front lines.

Lähteen lohkolla, missä läpimurto kasvoi niin laajaksi, että pääasemasta oli luovuttava. II Armeijakunnan joukot vetäytyivät 17. helmikuuta mennessä väliasemaan. Puolustajan lopen uupuneet joukot onnistuivat tekemään siinä kymmenen vuorokautta vastarintaa. Helmikuun lopulla alkoi vetäytyminen taka-asemaan Viipurin tasalle.²¹

Myös itäisellä Kannaksella vihollinen pyrki ratkaisuun. Helmikuun torjuntataisteluissa suomalaisjoukot aiheuttivat hyökkääjälle sellaiset tappiot, että se maaliskuun alkuun mennessä luopui tavoitteestaan

päästä siellä läpimurtoon. Koska rintama Taipaleella piti, ei Itä-Kannaksella vetäytytty suunniteltuun väliasemaan, joka sijaitsi Pyhäjärven tasalla. Taka-asema oli Räisälän–Käkisalmen tasalla.²²

Kun pääasemasta jouduttiin vetäytymään, Viipurinlahti avautui II Armeijakunnan oikealla sivustalla ja sen vastuualue laajeni Viipurista länteen. II ja III Armeijakunnan väliin perustettiin uusi I Armeijakunta, jonka komentajaksi tuli 24. helmikuuta kenraalimajuri Taavetti Laatikainen.²³

Talvisodan alkuvaiheessa III Armeijakunnan läntinen sivusta oli turvattu, koska naapuriarmeijakunnan joukot olivat tavallaan sen etupuolella. Vetäytyminen Länsi-Kannaksella muutti tilanteen, sillä siellä joukot vetäytyivät luoteeseen Viipurin suuntaan ja jättivät voimien riittämättömyyden vuoksi itäisen sivustansa vähemmälle huomiolle. Vetäytyminen taka-asemaan heijastui voimakkaana paineen kasvuna III Armeijakuntaa vastaan, jonka rintama kulki vielä edempänä linjalla Vuoksi–Suvanto–Taipale.²⁴

III Armeijakunnan taistelujen painopiste oli ollut Taipaleen suunnalla, ja uusi painopiste oli muodostumassa sen läntiseen sivustaan Äyräpään–Vuosalmen suunnalle. Kenraaliluutnantti Erik Heinrichsin siirtymässä Kannaksen Armeijan komentajaksi III Armeijakunnan komentajaksi tuli 20. helmikuuta kenraalimajuri Paavo Talvela. Osa eversti Eino Koskimiehen komentaman 2. Divisioonan joukoista oli vetäytymässä vihollisen jaloissa Keski-Kannaksen suunnasta Vuosalmelle. Yhtymä oli pahoin kulunut. Vallitsevaa olotilaa kuvaa hyvin divisioonan tilannekatsaus 27. helmikuuta: »Tänään elämme vielä, huomenna on jo täysi hätä ja ylihuomenna ei 2. Divisioonaa ole enää olemassa, ellei apua joka suhteessa saada III Armeijakunnasta.»²⁵

Rintamalinjojen väliin Sintolanniemen–Kylä-Paakkolan–Vuosalmen alueelle syntyi tavallaan saranakohta, sillä III Armeijakunta ei vetäytynyt pääasemasta. Talvela piti pysyttämistä vesistölinjalla tarkoituksenmukaisena, koska taka-asema itäisellä Kannaksella oli erittäin heikko. Hyökkääjän oletettiin pyrkivän läpimurtoon, koska alueen tieto tarjosi muun muassa panssareille uria edetä Vuoksen pohjoispuolelle. Taipaleen kovissa taisteluissa ollut Jalkaväkirykmentti 23 siirrettiin Vuosalmelle ja sen komentaja, everstiluutnantti Matti Laurila, sai käskyn tiedustella henkilökohtaisesti asemat tällä loholla.

Talvela antoi Laurilalle valtuudet päättää, mikä tuli olemaan pää-

puolustuslinjan tarkka kulku Sintolanniemen ja Vuosalmen välillä. Laurila päätti järjestää puolustuksen Vuoksen lounaispuolelle, koska Äyräpään kirkonmäki ja harjut osoittautuivat ensiarvoisen tärkeiksi vesistölinjan puolustamisen kannalta. Harjumaasto palveli tähystystä ja toimi mainiona tykistön tuliasema-alueena. Vuoksen saaret ja koillisranta olivat puolestaan alavia. Tehtävänä oli estää vihollisen pääsy Vuoksen lounaisrannalle, jotta se ei kykenisi hyödyntämään selkeää tuliylivoimaansa yrityksissään tunkeutua Vuosalmelle.²⁶

Saranakohtaan muodostuu hornankattila

Neuvostojoukkojen suurhyökkäys saavutti Äyräpään harjanteet helmikuun lopussa.

Jalkaväkirykmentti 23 miehitti aamupäivällä 28. helmikuuta Vuoksen linjan asemat. 2. Divisioonan joukot olivat tuolloin jo aloittaneet viivytystehtävänsä, joten puolustusryhmittä voidaan katsoa valmistuneen lohkona vasta viime hetkellä. Vihollisen ensimmäinen hyökkäys alkoi illalla 29. helmikuuta Vuosalmen suunnassa Äyräpäessä ja lisäksi sen panssarivaunuja ilmestyi Vuoksen jäälle. Vihollinen hyökkäsi 1. maaliskuuta jälleen pataljoonalla Äyräpään kirkonmäkeä vastaan. JR 23 torjui vihollisen yritykset. Äyräpään rautatieaseman luona vihollisen pataljoonan onnistui tunkeutua 2. maaliskuuta Kattilasuon kohdalla Vuokselle saakka. Everstiluutnantti Laurilan kokoama noin komppanian vahvuinen reservi löi venäläiset takaisin.²⁷

Vihollisen koneet lensivät vapaasti asemien yllä, sillä omia lentokoneita ei näkynyt eikä myöskään ilmatorjuntatykistöä ollut. Koko ajan vihollinen keskitti alueelle lisää tykistöä ja joukkoja. Oma tykistö ei voinut vähäisillä ammusmäärillään estää vihollista pesiytymästä aivan asemien eteen. Vihollisen tykkituli ei lakannut yöksikään. Pakkasta oli 3. maaliskuuta 25 astetta. Pioneerit tekivät Vuoksen jäälle raitoja, mutta ne tahtoivat jäätyä umpeen. Vihollisen hyökkäys Vuosalmen puolella alkoi jo aamulla noin divisioonan voimin ja jatkui pitkin päivää, mutta se torjuttiin, vaikka esimerkiksi tykistön ammuspula oli toisinaan huu-tava. Tappiot kasvoivat vihollisen tykkitulessa, sillä vain pieniä suoja-kuoppia oli saatu kaivetuksi eikä korsuja ollut. Niiden rakentamiseen ei ollut voimia, sillä miehitys oli harva ja joka hetki oli oltava valmiina

torjumaan vihollisen hyökkäykset. Vihollisella sen sijaan oli runsaasti suorasuuntaustykkejä.²⁸

Maaliskuun 4. päivä oli samea, ja ilma lauhtui. Erityisen ankarasti taisteltiin Äyräpään kirkonharjanteista. Vihollisen tykistötuli harjulle jatkui koko päivän. Vihollisen ilmatoiminta oli vilkasta ja hävittäjät tukivat hyökkäystä ampumalla konekivääreillä jalkaväkeä ja sairaankuljetushevosiä. Huoltotie kulki Vuoksen poikki avoimella jäällä.

II/JR 23:n komentaja, majuri Kustaa Sihvo, neljän jääkäriupseerin nuorempi veli, kaatui aamupäivällä komentopaikassaan Äyräpään harjanteella.²⁹

Vihollinen onnistuttiin lyömään päivän aikana kahdesti pois Vasikkasaaresta. Vakavan tilanteen vuoksi Kevyt Osasto 8 alistettiin kello 19 Jalkaväkirykmentti 23:lle. Äyräpään kirkonmäki joutui kello 22:een mennessä viholliselle. JR 23:n sotapäiväkirjassa on kello 23.00 merkintä: »Divisioonan käsky: kirkkomäki ryssältä pois. Mustasaaren valtaus ja sitten kirkkomäen.» (Pieni Mustasaari sijaitsee aivan Vasikkasaaren kapeessa Vuoksen kapeikossa.) 2. DE antoi siis vielä ennen puolta yötä ehdottoman käskyn sisäänmurtojen lyömiseksi. Vastahyökkäykset oli tarkoitus suorittaa pikaisesti ja pimeän turvin, koska venäläisillä oli selkeä joukkojen ja materiaalin ylivoima.³⁰

Yritys vallata Mustasaari alkoi heti yöllä kello 3.30. Kello 5 rykmenttiin tuli ilmoitus, että Mustasaarta ei saatu. Kevyt Osasto 8:n Eskadroona ja Konekiväärijoukkue saivat käskyn vallata kirkonmäki takaisin. Polkupyöräkomppania meni samaan aikaan harjanteelle JR 23:n puolustuksen vahvennuksiksi. Tykistön tulenjohtaja oli hyökkäyksen ryhmitysalueella, ja puhelinyhteys toimi. Hyökkäyksen aikana muun muassa ohjattiin oman tykistön tulta vihollisen suorasuuntaustykkeihin. Alueella patterinpäällikkönä toiminut Martti Ulkuniemi muisteli vuonna 1952 ilmestyneessä kirjassaan: »Äyräpään kirkonmäen takaisinvaltausta edeltävään tuli-iskuun oli käytettävissä sangen vaatimaton määrä kranaatteja, ehkä 600 kranaattia. Vastaisku oli suoritettava aamuhämärän turvin lossin suunnalta. Vastaiskuosaston mukaan annettiin eräs tulenjohtoryhmä, joka luultavasti kuului 6./KTR 2:een. Tuli valmistelu suoritettiin määrättyinä aikana.»³¹

Otteita JR 23:n sotapäiväkirjasta 5. maaliskuuta: »Hyökkäyshetki kirkon valtaamiseksi kello 5.50. Klo 6.30 vastahyökkäys jatkuu, yhteydet poikki, joten ei tiedetä, miten asia kehittyy. Klo 8.00 tiedusteltaessa

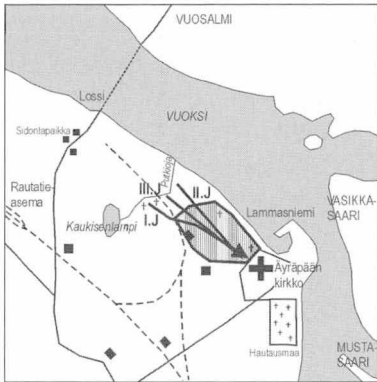
tilannetta kirkonmäellä, ilmoitti 1.K:n päällikkö, res.ltu. Anttikoski, että eskadroona, joka oli saavuttanut pisteen s 1, tuhoutuu täydellisesti, jos hyökkäystä jatketaan, sillä kirkonmäki on täynnä vihollisen kone-tuliaseita, mm. pikatykkejä. Komentaja antoi käskyn vetäytyä pataljoonien lohkon rajalle. Klo 11.21 kova tykistötuli harjulla ja lentopommitus, sekä hävittäjät samalla kirnuamassa. Klo 16.35, käsky hyökkäysvalmistelusta Kirkonmäen ja Vasikkasaaren takaisinvaltaamiseksi.»³²

Vihollinen sai 5. maaliskuuta vallatuksi Vasikkasaaren. Everstiluutnantti Laurilan onnistui estää vihollisen murtautuminen mantereelle vain ottamalla omin luvun käyttöönsä lähellä ollut komppanian vahvuinen 2. Divisioonan reservi sekä kokoamalla kaikki huoltoportaan irtisaatatavat miehet. Kenraalimajuri Talvela siirsi armeijakuntansa painopisteen 5.3.1940 jyrkästi ja lopullisesti Vuosalmelle.³³

Vastaisku mukana olleiden kertomana

Kevyt Osasto 8 oli Vuoksen Uusikylässä, kun päivällä 4. maaliskuuta tuli hälytys. Lähtö tapahtui kello 15–16 ja hiihtäen edettiin Ventelään. Ratsumestari Hälvä piti puhuttelun eskadroonan päällikölle ja joukkueenjohtajille. Aamuyöllä 5. maaliskuuta jatkettiin Ventelästä Vuosalmen lossille johtavaa tietä etelään. Matkalla jaettiin miehille lisää patruunoita, pikakiväärin lippaita ja jokaiselle kaksi käsikranaattia. Vuoksi ylitettiin lossin kohdasta kello 3–4 välillä. Luutnantti Peltola piti joukkueenjohtajille, varajohtajille, viestiryhmän johtajalle ja lääkintäaliupseerille käskynjaon rannan lähellä olleessa tyhjässä kaupparakennuksessa. Hän kuvasi lyhyesti tilanteen ja selosti tehtävän, mutta ei maininnut mitään odotettavissa olevasta vastuksesta tai annetun tehtävän vaikeudesta. »Oma tykistö ampuu ensin 150–200 kranaattia vihollisen aseisiin ja sen jälkeen alkaa hyökkäys. Kirkonmäki ja Lammasniemi puhdistetaan vihollisesta, miehitetään ja pidetään hallussamme, kunnes omat joukot vapauttavat.» Tässä vaiheessa oli vielä tieto, että Vasikkasaari oli omien joukkojen hallussa ja että kirkon kupeessa hautausmaalla oli I/JR 23:n joukkue saarroksissa. Kaikki ylimääräiset varusteet piti jättää erään rakennuksen seinustalle.

»Lossilta länteen päin oli korsu, jossa oli puhelinkeskus. Yhteys vedettiin pitkin Vuoksen rantaa, osittain jällekin Putkiojan notkoon. Pe-

Kevyt Osasto 8:n vastaiskureitti Äyräpään kirkonmäelle 5.3.1940; Eskadroonan joukkueiden etenemissuunnat ja konekiväärien sijainnit, taistelualue tummennettuna.

The route of 8 Light Detachment's counter attack on the church hill at Äyräpää on 5 March 1940; the lines of advance by the platoons of the squadron and the location of the machine guns. The battle area is shaded.

rustimme sinne puhelinaseman suojaamaan kohtaan. Taistelun alettua antoi tykistön tulenjohtajavänrikki käskyjä puhelinasemastamme. Hän pyysi tulta vihollisen pikatykin tuhoamiseksi, jonka paikan ilmoitti kartan avulla. Vänrikki siirtyi mäelle katsomaan vaikutusta palaten kertomaan osumatarkkuudesta. Kolmas sarja osui nappiin. Lossilta siirryttiin hyökkäyslähtöasemaan noin 300 metrin päässä olevaan Putkiojan notkoon rautatietä pitkin (lossin pistoraide). Odotellessa puheltiin, toiset olivat totisena. Pitkä odotteleu kevyissä kampeissa ajoi miehet liikkeelle, hypittiin paikallaan. Mantteleita olisi tarvittu, mutta nehan oli pitänyt jättää sinne seinustalle.»

Oli vielä melko pimeää, mutta maaston muotoja saattoi jo vähän todeta. Radan oikealla puolella oli pienehkö kumpu, johon kaksi konekivääriä sijoitettiin. I Joukkue kersantti Arvi Kimpimäen johdolla siirtyi tälle kummulle lähtöasemaan. Kummun edessä oli aukea pelto, jota pimeässä ei heti huomattu. Joukkueen hyökkäysmaasto oli siten kaikkein suojattomin. II Joukkue eteni Putkiojan yli kornetti Yrjö Koivusalon johdolla ja levittäytyi harjanteen vasempaan rinteeseen ja päälle. Toista puolijoukkuetta johti kersantti Lauri Salokorpi. III Joukkuetta johti kornetti Paavo Saari. Kersantti Hermann Kimpimäki puolijoukkueen kanssa tuli radan oikealle puolelle ja Saari kahden ryhmän kanssa radan vasemmalle puolelle. III Joukkueen oli määrä seurata toisessa linjassa 50 metrin etäisyydellä.

Edessä oleva maasto oli vieras. Varmistusjoukon johtajalta Koivusalo kuuli, että vihollinen onkin aivan edessä, seuraavalla kukkulalla sadan metrin päässä. Tunnelma oli jännittynyt. Itäinen taivas punertui. Maaston muodot alkoivat erottua kauempaakin. Eskadroonan päällikkö käs-

ki taistelulähettinsä viemään tietoa hyökkäysmerkistä II Joukkueelle, joka oli edessä harjanteella. Alikersantti Pauli Paski kulki aluksi rataa pitkin eikä löytänyt etsimäänsä, koska ajautui liiaksi oikealle. Metsässä näkyi hahmoja, joilta lähetti kysyi Koivusaloa. Vastaus ärjäistiinkin vieraalla kielellä, joten hän ymmärsi käyneensä aivan vihollisen asemien edessä. Paluu onnistui häiriöttä ja tehtävä tuli suoritetuksi.

»Luutnantti Peltola seiso i Putkiojan ylittävällä rautatiesillalla. Odotusta kesti puolisen tuntia. Levottomin ilmein hän tarkkaili kelloaan ja vuoroin punertavaa taivaanrantaa. Vihdoin kuului ensimmäiset lähtölaukaukset jostain Oravakydön suunnasta, ja pari kranaattia tuli etumaastoon. Pian tulivat toiset kaksi ja menivät kirkon raunioista oikealle. Kranaatteja tuli kaikkiaan vain 10–12 kappaletta. Kun lisää ei kuulunut, Peltola antoi kuuluvalla äänellä lähtökäskyn: Eskadroona eteenpäin! Viime sanoikseen hän vielä teroitti miehille varovaista etenemistä ja suojautumista mahdollisuuksien mukaan.»

Lumipuvuilla verhottujen miesten ketju lähti liikkeelle, kukin omaa polkuansa raivaten vahvaan lumeen. I Joukkue ehti kahlata aukealla paksussa lumessa ehkä 60 metriä, kun repesi edestä ja sivulta ankara tulitus kaikilla jalkaväen aseilla. Aukealla eteneminen pysähtyi, miehiä jäi makaamaan paikalleen. Osa miehistä pyrki radan vasemmalle puolelle pois aukealta.

»Putkinotkosta katsottuna edellä juoksevat miehet näkyivät vaalenevaa taivasta vasten tummina varjoina. Heti alkoivat luodit vinkua korvissa. Ympärillä paukkui, kuin olisi vieressä ammuttu käsiaseella. Peltola huutaa: Älkää ampuko vielä! Vastaa: Kukaan ei ammu. Räjähävät luodit luultavasti vaan paukkuvat. Talorauniolta ammutaan konekiväärillä. Suuntaamme konekiväärin sinne. Muutama sarja vain ja ryssän konekiväärin vaikenavat, mutta hetkeksi vain aloittaen heti kohta kiivaamman tulen. Vastaamme samalla mitalla, ehkä liian pitkin sarjoin, koska luutnantti Peltola huutaa säästämään patruunoita.»

»Pian yhtyy tulitukseen myös vihollisen tykistö, joka kirkon suunnasta ja oikealta aukean takaa paahtaa eteneviä tai paikoillaan olevia hyökkääjiä. Lähtöleimahdukset näkyvät selvästi.

Vasikkasaaresta avataan myös voimakas konekivääri- ja kiväärיתי. Vihollinen olikin jo ehtinyt pureutua sinne! Kirkkomäellä ammutaan punainen valoammus. Tuskin se on sammunut, kun oikealla näkyy leimahdus, toinen, kymmeniä, satoja, joita heti seuraa korvia vihlova rä-

jähdys. Vihollinen ampuu siellä suoralla suuntauksella. Kranaatit mylertävät harjanteella, hujeltavat tullessaan ja värjäävät hangen likaiseksi. Puunlatvoja katkeaa ja putoaa päälle. Tappioita tulee koko ajan. Sairaankantajia huudetaan. Molemmilta puolen harjua pyritään ylös harjanteelle, etsitään suojaisempaa etenemisreittiä, kranaattikuopasta toiseen syöksyen, kivet ja painanteet hyödyntäen. Miehiä putoaa maahan kesken syöksyn, jää makaamaan paikalleen. Luutnantti Peltola lähtee toisen linjan mukana etenemään harjanteelle. Äkkiä hän lysähtää maahan. Taistelulähetti Esko Autio menee auttamaan. Kumpikaan ei palaa.»

Yhteydenotto vasemmalla olevaan II Joukkueeseen epäonnistui, kun kaikki lähetit kaatuivat tai haavoittuivat. Edessä oli vahvasti aseistettuja pesäkkeitä, joihin heitettiin käsikranaatteja. Pesäkkeet vallattiin rynnäköllä. Vihollinen pakeni kuopistaan, kaikki tuhottiin viimeiseen mieheen. Patruunat ja lippaat olivat vähissä, mutta niitä saatiin lisää ryssän pesäkkeestä. Siellä oli myös venäläinen pikakivääri, joka käännettiin uuteen suuntaan ja otettiin heti käyttöön. Pesäke pesäkkeeltä edettiin. Eteneminen oli hidasta. Koko ajan haavoittui joku, etenijät harvenivat. Pahasti haavoittuneet pikakiväärimiehet ojensivat aseensa tovereille. Näitä tehokkaita aseita ei ollut monia ja taistelun aikana vaihtui pikakivääri mieheltä miehelle useitakin kertoja.

Taistelun edetessä I Joukkue pääsee siirtymään radan ja harjanteen väliin ja etenee III Joukkueen ryhmien kanssa hitaasti. Harju on melko puutonta ja sivustatuli kovaa. Näyttää jo hetken siltä, että osa II Joukkueesta pääsee vihollisen aseisiin saakka. Näkyvyys vain huononee, vaikka päivä valkenee. Sieltä täältä kuuluu vähän väliä avunhuutoja. Eteenpäin-käskeytys haihtuu ilmaan, sillä ei ole montakaan miestä jäljellä. Yritetään murtoa toisesta paikasta.

»Luotia tulee joka suunnalta, paitsi takaa. Koko ajan jytkähtelee tykistön kranaatteja sekaan. Ryömin ja syöksähtelen eteenpäin. Jonkin matkan päässä makaa mies suullaan maassa pää alhaalla. Sotilaspuku mallia 27 näyttää jotenkin vieraalta. Mies ei vastaa puhutteluun. Tartun jalkaan, ei vaikutusta. Ryömin viereen ja käänän kyljelleen. Hän oli aivan kankea ja luultavasti kaatunut jo illan taisteluissa. Edessä on pikatykin asema. Kaksi tykkiä ampuu sieltä tuhoisasti I Joukkueen kaistaa ja edelleen lossille päin. Tämän tästä nousee pää tähystämään. Pojat ampuvat tähystäjän toisensa jälkeen vallilta alas ja sinne ne putoavat pyörähtäen taakse.»

»Kankaanpää on haavoittunut. Menen hänen luokseen, luoti on mennyt ylähuulesta leuan läpi. Alan vetää häntä kuoppaan. Kankaanpää on tajuton ja raskas vetää. Otan hänet syliini ja lähden juoksemaan kuoppaa kohden. Parin askeleen jälkeen tuntuu tärähdys reidessäni. Lasken Kankaanpään ja hyppään kuoppaan. Vedän puukolla housunlahkeen auki haavan kohdalta. Luoti on mennyt reiden läpi. Kornetti Koivusalo sitoo haavan. Kersantti Salokorpi viittoo miehiä etenemään. Jään kuoppaan ja ammuskelen pikatykin vallin takaa näkyviin nousevia ryssiä. Oikealta harjanteen takaa vihollisen tykistö jatkaa ampumistaan. Erään lähtöleimahduksen jälkeen näen kranaatin iskevän edessä olevan pikatykkiaseman taakse. Räjähdyksellä pölläyttää pilven pölyä ilmaan ja asema vaikenee. Olemme niin lähellä vihollista, että ilmeisesti kranaatti sattui omiin miehiin. Jalkaani alkaa paleltaa. Käännyn selälleni ja kiinnitän puukolla leikkaamani aukon hakaneulalla. Silloin tulee lähelle kranaatti, joka peittää minut hiekalla. Nenästä ja suusta tulee verta. III Joukkueen miehiä tulee kysymään etenemistietä. Neuvon heidät ja jään hetkeksi lepäämään paikalleni. Lähelle tulee pikatykin ammus, josta iso sirpale iskee kypärääni. Päässä humauttaa ilkeästi ja sirpale kihisee vieressäni likaisessa lumessa.»

Oikealta metsäsaarekkeesta alkaa taas kiivas ammunta. Taloraunio vallataan äkkirynnäköllä. Siellä on neljä konekivääriä ja yksi pikatykki. Vihollinen alkaa irtautua, ammutaan perään ja syöksytään eteenpäin. Raunioon jätetty pikakivääriryhmä ei ammu. Siellä ryhmänjohtaja on kaatunut ja raunio niin kovan tulituksen alaisena, että ampuminen on mahdotonta. »Etenin varovasti seinän suojassa navetan ovea kohti, työntäen kättäni pitkin seinää. Oven kohdalla joku tarttui vasempaan ranteeseeni ja kiskoi minua sisälle navettaan huutaen: Idi sudaa! Tempaisin vyöstäni puukon oikeaan käteeni ja työnsin sen kaikin voimin ryssän mahaan. Mies kaatui suulleen kynnykselle. Otin nopeasti rintataskustani pienen taskuaseen, kun samassa ovesta tuli toinen ryssä pistin ojossa aivan eteeni. Ehdin laukaista aseeni kohden miehen naamaa, ennen kuin pistin tavoittaa minua. Olin jättänyt pikakiväärini kinoksen taakse aikoen noutaa sen, jos asema löytyy. Palasin takaisin, sillä pikku aseessani oli vain kaksi patruunaa jäljellä. Latvala oli nähnyt ottelun navetan ovella, mutta ei ollut voinut ampua, ettei olisi osunut minuun. Sijoitin pikakiväärin taas raunion taakse ja aloin ampua, mutta melkein heti sain luodin päähäni läpi kypärän vasemman korvan yläpuolelta.»

»Äkkiä lähtee tiilinavetasta ryssä juoksemaan Kirkkomäkeen päin. Otan pojan jyvälle, matkaa on 20 metriä. Laukaisen juuri kun mies hyppää erään hyökkäysvaunuesteen vallilta alas. Hän putoaa ja jää liikumattomana makaamaan. Siinä vieressä makaa kolme arveluttavan näköistä miestä. Ammun yhtä ja kaksi muuta säntää juoksuun. Kaadan molemmat. Pesäkkeitä oli lisää lähellä. Kurkittiin vuoroon puolin ja toisin. Täytyi ampua tarkasti ja ehtiä ensin. Äkkiä huomasin vain kolmen metrin päässä olevan puun takana liikettä. Siinä ryssä varovasti suuntasi kivääriään meitä kohden. Ammuin aivan vaistomaisesti heit-tolaukauksen ryssää kohti.»

Koko ajan kuuluu vasemmalta harjanteen päältä ja oikealta rinteeltä ankara taistelun melu. Edessä on naamioitu pikatykki, putki näkyvissä ja pari konekivääriä, kaikki kiivaasti ampumassa. Tykistö tuli on muutenkin erityisen kovaa. Maa pölyyää. Käsikranaatteja lentelee molempiin suuntiin. Pesäkkeestä irtautuu 40–50 miestä. Pesäkkeeseen jääneet lopetetaan pistimin. Miehiä vähenee arveluttavasti ympäriltä. Kersantti Salokorpi haavoittuu ensimmäisen kerran, mutta jatkaa taistelua. Hän toteaa tilanteen vakavaksi ja sanoo miehilleen: »Eteen ei nyt päästä, mutta taaksekaan ei lähdetä.»

Etuvasemmalla on uusi pesäke. Taas muutama käsikranaatti ja Salokorpi yksin perään. Siellä on vihollisia, kivääri ei laukea ja hän syöksyy kohti pistin ojossa. Isku osuu keskelle vihollista ja tarttuu lujasti toppatakkiin kiinni. Kovasti riuhtaisten lähtee irti, mutta toinen ehtii ampua häntä läpi olkapään. Salokorpi sieppaa ryssältä kiväärin pois ja käy mieheen kiinni paljain käsin. Hyvän aikaa painiskeltuaan Salokorpi saa ryssän pään painettua alas. Pitää miestä siinä ja huutaa poikia apuun. Silloin hyppää kuoppaan alikersantti Lilli, joka lopettaa kamppailun pistimellä. Salokorpi tuntee olonsa käyvän heikommaksi ja lähtee taakse, mutta haavoittuu vielä käteen käsikranaatista. Sitten hän joutuu painiin valekuolleen vihollisen kanssa ja joutuu alle, mutta siitä hänet pelastaa kivääriä lyömäaseena käyttävä ratsumies Urho Vähäsalo. Kivääri katkeaa. Kohta Vähäsalokin haavoittuu. Salokorven onnistuu päästä sidontapaikalle. Kello on silloin 12:n vaiheilla. Siellä hän kuulee molempien veljiensä kaatuneen samassa taistelussa.

Osa III Joukkueen 4. Ryhmästä suuntasi kohti Lammasniemen tyvä. Mukaan tuli kaksi konekivääriä kersantti Helkilinnan johdolla. Toinen jätettiin asemaan jonkin matkaa Putkiojalta. »Lammasniemestä

alkaa heti voimakas tulitus. Sieltä vihollinen hallitsee vaarallisesti harjanteen vasenta rinnettä, joka on aivan suojaton. Pian on edessä vihollisen pesäkkeitä, joista ammutaan. Kypärien noustessa näkyviin kuopan reunalta ammunne ja pakotamme päät alas. Lähemmäksi päästyämme sieltä alkoi tulla käsikranaatteja, mutta heitot jäivät lyhyiksi, koska heittäjät eivät uskalla nousta pystyyn. Omat käsikranaatit osuvat ja vihollisia alkaa irtautua. Pesäkkeessä makaa liikkumattomia ruumiita ja liikahtelevia haavoittuneita. Terveet yrittävät vielä vastarintaakin, mutta saavat pikaisen lopun lähitaistelussa. Kirkon suunnassa ampuu ainakin neljä pikatykkiä ja alempana etelärinteessä niitä on lisää. Hyökkäys pysähtyy ja tulitaistelu jatkuu paikoilla ollen. Ilma on niin sakeana pölystä, että on vaikea ampuu tarkasti. Aivan vihollisen aseman edessä makaa kontallaan useita Martikkalan ryhmän miehiä kaatuneina.»

»Lähellä kirkkoa olevalla kummulla näen punaisen lipun ja kuulen konekiväärin ammuntaa. Luulen kersantti Helkilinnan olevan siinä 4. kiväärin kanssa ja kiiruhdan sinne. Matkalla lumipukuinen mies ampuu heittolaukauksia kummulle päin. Kysyn mitä hän ampuu. Vastaukseksi saan minuun suunnatut 2–3 laukausta kummulta. Alikersantti Autio saa osuman automaattiasella ampuneeseen mieheen. Toinen vihollinen lähtee pakoon. Viittaan lippuun ja kysyn, onko siinä oma konekivääri. Kuvittelen saaneeni myöntävän vastauksen ja otan pari askelta sinnepäin, kun sieltä tulee konekiväärisuihku suoraa kohden minua. Maihin vain ja mielettömän pitkä sarja nikkeliä menee ylitseni.»

Konekivääristä on jäljellä vain varsinainen, jonka Helkilinna asettaa kuopan reunalle. Helkilinnan apulaiset ovat kaatuneet tai haavoittuneet ja hän yksin hoitelee konekivääriään oikein tuhoisasti. Edessä on taas uusia pesäkkeitä. Kun päästään lähelle Lammasniemen tyveä, alkaa sieltä juosta vihollisia kohti Kirkkomäkeä. Samaan aikaan juoksee vihollisia Vasikkasaaresta yli Vuoksen kohti hautausmaata. Koko ajan ammutaan myös niemekkeestä. Helkilinna pääsee alikersanttien Kohtamäki, Viitamäki ja Kivelä kanssa aivan kirkon kiviaidan kupeeseen. Silloin vihollinen aloittaa vastahyökkäyksen kohden harjannetta. Samalla juoksee joukko vihollisia suoraan jään yli Helkilinnan ryhmän taakse. Ollaan jäämässä saarroksiin. Eskadroonan eteneminen harjanteella on pysähtynyt lähelle Kirkkomäen edustaa. Miehet alkavat vetäytyä harjanteelta. Samaten kirkkoaidalla käyneet alkavat pyrkiä Putkiojalle. Harjanteella vihollisen konetuliaseet ampuvat ankarasti. Kivelä siirtyy

juoksemaan aivan Vuoksen rannan tuntumassa. Hän on ainoa kirkkoaidalla käynyt, joka palaa.

Taloraunion luona taistelee vielä pari omaa miestä. Aseman suunnasta ajetaan laukaten hevoskuormittain vihollisia Kirkkomäkeen. Pian tulee vihollisen vastaisku siltäkin suunnalta. Patruunoita on enää muutama kummallakin taloraunion puolustajalla. On pakko lähteä takaisin. Harjanteen laeltakin vetäydytään vihollisvyöryyn alta.

»Huomasin olevani naapurin asemien edessä aivan yksin. Ammuin ahkerasti näyttääkseni, että täällä ollaan vielä hengissä ja äkäisellä päällä. Räiskimiseni huomasi Rajakorpi, joka omalla kaistallaan oli jäänyt myös yksin. Hän ryömi matalana painannetta pitkin luokseni ja yhdessä tuumimme, mitä tehdä. Ei tarvinnut kauaa tuumailla, kun venäläiset ratkaisivat sen. Sieltä alkoi tulla ainakin komppanian vahvuinen osasto huutaen vuoroon uraata ja vorosiilovia. Edessä tuli pikakiväärimiesten ketju ampuen silmittömästi. Emman etutuet vain heiluivat niittoliikkeen tahdissa. Kuulaa tuli niin valtavasti, että tuntui mahdottomalta päästä pakoon. Syöksyimme Rajakorven kanssa vinosti lumeen sisään. Kun välillä täytyi edetä kontaten, osui minuun luoti takaa reidestä edeten ja viiltäen mahanahkaan pitkän haavan ulottumatta kuitenkaan suolistoon asti. Olkavarteen osunut luoti pirstoi luun. Jalka alkoi mennä tunnottomaksi, mutta pystyin vielä konttaamaan. Eteen tuli osittain lumeen hautautunut piikkilanka-aita, josta tunkeuduin alimpien lankojen läpi lumen sisässä. Kiväärin hihna katkesi siinä ja sinne jäi aseeni. Vilkaisin taakseni ja näin Rajakorven yrittäneen hypätä aidan yli. Oli osuman saaneena jäänyt roikkumaan piikkilangan päälle, johon takaa-ajajat häntä jatkuvasti ampuivat. Pian putosin matalaan kuoppaan, josta lähti lumeen tallautunut kouru. Siinä kontaten olin tulisuojoissa. Sitten iskeytyi parin metrin päähän hirvuinen kranaatti kuin metrinen torpedo, joka kuuma kun oli, höyrypilven sisällä sihisi ja pihisi. Onneksi jäi suutariksi. Vuoksen rantapenkereen suojassa pääsin omien puolelle. Miehet olivat sielläkin aika vähissä, koska konekiväärin kahvoissa oli viestimies Takala, joka kysyi, onko vielä tuttuja tulossa vai joko uskaltaa ampua?»

»Nyt tulee ryssää kirkonmäeltä laumoittain lossin suuntaan. Takit levällään, käsillä huiতো ja hoilottaen ne tulivat. Kaksi konekivääriämme paahtaa siihen vyö toisensa jälkeen. Miestä kaatuu kuin peränevalla heinää. Lähimmät pääsevät 10 metrin päähän. Vihollisen vastaisku pysähtyy. Arvioimme parin sadan miehen kaatuneen eteemme. Paikalle

tullut JR 23:n komppanianpäällikkö, luutnantti Oiva Latikka arvioi määrän olevan 300–400. Etuoikealta yrittää pari hyökkäysvaunua meitä päin, mutta lossilta ampuva hv-tykki pysäyttää ne. Ilta alkaa hämärtaa. Etumaastossa kulkee yksinäisiä miehiä. Emme uskalla kuitenkaan ampua, jos vielä joku oma mies palaisi.»

Taempi konekivääri pääsi ajoissa vetäytymään ja osallistui vasta-hyökkäyksen torjuntaan. Viholliset otti vastaan vajaa kaksikymmentä eskadroonan miestä, konekiväärijoukkue ja Putkiojalla varmistamassa olleet JR 23:n miehet.³⁴

Haavoittuneet

Eskadroonan lääkintäryhmään kuului yksi lääkintäaliupseeri ja neljä sairaankantajaa. »Marssiessamme Vuosalmelle saimme vähän vihollisen tykistöltä kranaatteja sekaan. Vein muutaman haavoittuneen Joukkosidontapaikalle ja näin siellä kahden auton lähtevän viemään potilaita kenttäsairaalaan. Ymmärsin, että tämä on sama JSP, johon meidän miehiä muutaman tunnin päästä tuodaan. Siellä kuulin, että valtaosa äsken lähteneistä haavoittuneista oli Äyräpään kirkonmäen puolustajia. Tappioluvut olivat suuret. Aavistelin kuulemani perusteella edessä olevaa tehtävää mitä vaikeimmaksi, koska kokeneet Taipaleen kävijät, JR 23:n miehet, eivät pystyneet sitä pitämään hallussaan. Lääkintävälineittemme puutteellisuus huolestutti. Esimerkiksi ahkio ei kuulunut välineisiimme. Kuin sattumalta löysimme vieraan komppanian varaston, jossa oli neljä ahkiota. Kyllä seitsemäs käsky oli muistissamme, mutta vakuuttelimme toisillemme, että kyse on vain lainaamisesta. Putkiojalle siirryttäessä tuli vastaan tuttu Isonkyrön mies, joka sanoi: 'Kyllä nyt poijjaat taisitta mennä surenipesälle.'»

»Taistelun alettua lähdin etsimään sopivaa sidontapaikkaa odotettavissa oleville haavoittuneille. Ainoa paikka oli Vuoksen ja rautatien välissä. Kranaatteja putoili Vuokseen. Kauan ei tarvinnut sidottavia odotella. Paikka olikin huono, koska olisi pitänyt miehiä nostaa ahkiosta paljaalle hangelle. Siirsin sidontapaikan lossin luona olleeseen saunaan, joka edellispäivänä oli lämmitetty ja toiminut silloinkin sidontapaikkana. Haavoittuneiden luku kasvoi nopeasti. Sidostarpeita oli vähän ja luvattuja sairasajoneuvoja ei kuulunut. Yllättäen tuli siihen isokyröläinen

lääkintäaliupseeri auttamaan tuoden mukanaan varaston sidetarpeita.

Pian tulikin kaksi JR 23:n soppakuskia rekineen viemään haavoittuneita JSP:lle. Onneksi ei sidontapaikka jäänyt notkelmaan, minne pian tuli tulta Vasikkasaaresta. Soppakuskit eivät varmasti olisi osanneet kuormiaan sieltä hakea.

Sairaankantajilla oli rankka työ paksussa lumessa. Yksi miehistäni ei palannut ensimmäisen reissun jälkeen. Kolme jäljelle jäänyttä valittivat kerran pitkästä vetomatkasta ja väsymyksestä. Kun saunalle ruvettiin ampumaan, aina kun sen ulkopuolella näyttäydettiin, vein vaikeasti haavoittuneen Yli-Penttilän korsuun turvaan. Tajuttoman miehen kuljettaminen ahkiolla pitkin kapeaa ja mutkittelevaa korsun käytävää oli vaikeata. Kun viimein sain ahkion ja itseni ovesta sisään, kuului sieltä kova mökö, jotta tänne ei saa tuoda haavoittuneita, tämä on tulenjohtokorsu! Tätä tyrmistyttävää vastaanottoa lievensi tutun miehen huutama: Antaa niiren tulla, ne on nurmolaasia! Tämän jälkeen ei ollut valittamista Ilmajoen pojista. Sulattelivat vielä korsussaan vasta yöllä vihollisen puolelta pahoin haavoittuneena palannutta Paavo Mannilaa, joka oli kovassa pakkasessa maannut kentällä koko päivän. Myöhään yöllä ja jälleen JR 23:n soppakuskien mukana, pääsivät viimeiset haavoittuneet JSP:lle.»

»Konepistooliampuja Paavo Salokorpi haavoittui vaikeasti. Kehotin häntä siirtymään lähellä olevan ison kiven taakse suojaan. Hän ei päässyt liikkumaan, yritti vetää itseään käsillään. Serkkunsa Reino Salokorpi jäi auttamaan. Jostain tuli ahkio ja sairaankantaja Aintila sinne. Reino ja Aintila lähtivät puolittain maaten vetämään taaksepäin. Pian tuli kranaatti aivan kohdalle, ahkion säleet lensivät. Jäljelle jäi vain kuoppa.»

»Päässä jysähti, kypärä lensi päästäni. Silmissä musteni. Hakala oli ahkion kanssa aivan lähellä. Kömmin siihen pää vetosuuntaan. Pojat lähtivät vetämään viistoon alas rinnettä. Ahkion poikkipuu jytkytti ilkeästi suojatonta päätäni epätasaisessa maastossa. Pyysin poikia kääntämään pääni peräpäähän. 'No ei sua nyt sentään vielä jalat erellä viärä', sanoi taistelulähettini Soini. Asento kuitenkin vaihdettiin ja sitten olikin jo parempi olla kydyssä. Vuoksen jäätä tulimme lossille. Minut nostettiin saunan lauteille makaamaan. Veri valui oikeasta silmästä ja korvan etupuolelta. Maailma pimeni, kun panin vasemman silmän kiinni. Päätä paleli. Soini kävi etsimässä lakkiani sieltä, minne olimme jättäneet liiat varustemme. Lakkia ei löytynyt. Sitten antoi eräs mies päänsuojuksensa, joka pujotettiin päähäni.»

Moni haavoittunut joutui itsekseen pyrkimään pois taistelukentältä. »Voidakseni nopeammin päästä eteenpäin siirryin pehmeälumiselta pellolta radalle, jota pitkin aloin ryömiä. Ryssät huomasivat minut ja alkoivat ampua. Sain luodin vasempaan käsivarteeni. Nyt oli käyttökelpoisena enää vain toinen käsi ja toinen jalka. Pyöräytin itseni radan viereen ojanteeseen, jossa olin ainakin hiukan näkösuojassa. Yritin taas ryömiä eteenpäin, mutta se tuntui mahdottomalta. Olin vielä noin 60 metrin päässä puronotkosta, josta näin omien miesten kurkistelevan. Huusin apua, mutta kukaan ei tullut. Lopulta tuli Paskin Pauli auttaamaan, sai minut ahkioon ja lähti ryömien vetämään paksussa lumessa. Paulikin haavoittui vielä ennen kuin pääsimme suojaan.»

Lääkintäaliupseeri Jussi Luukko kirjoitti muistikirjaansa päivän aikana sitomansa 26 miehen nimet. Kaikki he jäivät henkiin. Hän arvioi eskadroonan tappioiden olleen noin 45 prosenttia kaatuneina ja 35 prosenttia haavoittuneina. Jotkut lievemmin haavoittuneet hakeutuivat itse suoraan joukkosidontapaikalle, joka sijaitsi Vuoksen toisella puolella Ventelän tiehaaran paikkeilla. »JSP:llä ahersi kaksi lääkäriä hihat käärittynä ja hiessä päin. Yöllä kuljetettiin jonkinlaisella linja-autolla taaksepäin. Istuin lattialla nojaten johonkin tolppaan. Pää kolisi ilkeästi siihen huonolla tiellä.»³⁵

Loppusota hornankattilassa

Kevyt Osasto 8:n Eskadroonan rippeet vedettiin lepoon Vuosalmelle alkuyöstä 6. maaliskuuta. Takaisin harjulle etulinjaan miehet palasivat 9. maaliskuuta.³⁶ Polkupyöräkomppania ja Konekiväärijoukkue olivat yhtäjaksoisesti Äyräpään sillanpäässä sodan loppuun asti. Viimeksi mainitun johtaja, vänrikki Mauno Vehkaoja toimi loppuvaiheessa harjanteen itäisimmän tukikohdan, Putkiojan notkon päällikkönä: »Huolto tuotti ongelmia. Kun olimme vain tällainen erillinen joukkue, saimme ruokaa muilta yksiköiltä, viimeksi Eskadroonalta. Nyt ei kukaan tiennyt Eskadroonan keittiöstä mitään eikä siitä, mistä näinä päivinä tulimme ruokamme saamaan. Omatoimisesti piti löytää patruunoita ja vanikkaa. Kahdesti jouduin suorastaan varastamaan patruunalaatikoita, kun niitä ei meille annettu. 9.3. ammuimme sivusta Vasikkasaaresta mantereelle Vuosalmen puolelle hyökkävää vihollista. Vyö toisensa jäl-

keen kaadettiin aron poikia jälle. Vihollistykistö ja lentokoneet muistivat myös Putkinotkoa pitkin päivää. Ei siinä nälkää tunnettu eikä kylmää huomattu.»

Vihollinen tunkeutui 11. maaliskuuta lossirantaan ja niin »Putkinotko» oli sodan viimeiset päivät saarroksissa. Eversti Hersalon muistiinpanoissa on 12. maaliskuuta kello 13.10–13.45 merkintä: »Harjun kaakkoispäässä Vuoksen lounaisrannalla saarroksissa olevan oman osaston pelastamiseksi tykistö ampuu sulkuja sen ympärille.» Tilanne oli täysin epäselvä eikä yhteyttä omiin ollut. Putkinotkon 22-vuotias päällikkö ratkaisi asian tuomalla miehensä pois saarroksista yön hiljaisuudessa Vuoksen rikkonaista jäätä pitkin 13. maaliskuuta vuorokauden ensimmäisinä tunteina. Mauno Vehkaoja sai talvisodan ansioistaan 19.7.1940 suoraan vapaudenristi 3:n miekkojen kera, tietävästi ensimmäisenä reservin vänrikkinä. Viimeisiä talvisodan Äyräpään veteraaneja oleva Vehkaoja katsoo tämän harvinaisen huomionosoituksen olleen tunnustus koko ylistarolaiselle konekiväärijoukkueelle.³⁷

Vasikkasaaren takaisinvaltauksen hyökkäyshetkeksi oli määrätty 6. maaliskuuta kello 2.00. Sitä ennen, 1.30 lähtien tykistö ampui tulivalmisteluna kaikkiaan tuhat kranaattia ja niiden ampumiseen osallistui kymmenen patteria. Lähes pari vuorokautta ilman ruokaa ollut kapteeni Lampisen komentama pataljoona myöhästyi liikkeellelähdestä puoli tuntia. Vihollinen ehti tässä ajassa toipua tuli-iskun aiheuttamasta hämmingistä ja tulitti suomalaisjoukkoja tehokkaasti Kirkonmäeltä ja Pölläkkälän suunnalta. Hyökkäys tyrehtyi alkuunsa vihollisen tehokkaaseen ristituleen. Vasikkasaaren oli päivän kuluessa tuotu tykkejä ja Lammasniemestä ammuttiin jatkuvasti keskityksiä. Everstiluutnantti Laurila oli suunnitellut vielä uutta hyökkäystä Vasikkasaaren sama yönä, mutta tykistöllä ei ollut enää ammuksia uuteen tulivalmisteluun.³⁸

Rintamavastuun alueella otti 6. maaliskuuta Taipaleesta siirretyn 21. Divisioonan komentaja, eversti Niilo Hersalo. Hän arveli kartan perusteella edessä olevan uuden Taipaleen, mutta jopa sitä pahemman, koska »Äyräpään kirkonmäeltä hallitaan Vuoksen koillisrannan avointa maastoa varsin täydellisesti. Kenttävarustelutöitä ei ollut tehty ennestään lainkaan ja nyt kaivautuminen oli tavattoman työlästä ei ainoastaan jäätyneen maan ja hyvin voimakkaan keskeytymättömän pommituksen vaan myös moreenisavi-soramaisen maaperän vuoksi.»³⁹

Kirkkomäen valtaamista takaisin pidettiin välttämättömänä puolustuksen onnistumisen kannalta. Iltayöksi 7. maaliskuuta oli aiottu hyökkäys, mutta siitä ei tullut mitään joukkojen uupumuksen ja monien yhteensattumien vuoksi. Hyökkäys päätettiin suorittaa viimeistään 8. maaliskuuta aamulla. Eversti Hersalo laati kolmen sivun hyökkäyssuunnitelman. Hän peruutti kuitenkin käskyn aamuyöllä kello 4.15, tuntia ennen aiottua h-hetkeä: »Olivathan onnistumismahdollisuudet miltei olemattomat näin hätiköiden toimeenpantavassa hyökkäyksessä. Hyökkäys olisi epäonnistuessaan merkinnyt harkitsematonta ammus-
tuhlausta ja turhaa ihmishenkien hukkaa.»⁴⁰

Hyökkäyksen uusimiseen ei enää myöhemmin ollut tilaisuutta joukkojen sitoutuessa muualle.

Vihollisen tykistötoiminta oli totaalista tuhoamisammuntaa. Vasikkasaarta yritettiin takaisin kahdesti, tuloksetta. Vihollisen tunkeutuminen Vuosalmelle saatiin aluksi torjuttua. Taisteluissa suomalaisjoukot kärsivät kovat tappiot. Rintamassa olleiden pataljoonien vahvuudet vaihtelivat 100 ja 250 miehen välillä. 21. Divisioonan vahvuus oli alle tuhat miestä.⁴¹

Äärimmäinen uupumus alkoi vaivata Äyräpään harjulla jatkuvasti ilman kunnollista lepoa olleita joukkoja. Kuvaavaa on II/JR 23:n komentajaksi siirtyneen ratsumestari Leo Hälvän rykmentin esikunnalle tekemä ilmoitus: »Pojat äärimmäisen rohkeita ja hyviä, mutta loppuun väsyneitä. Pikapuoleen en vastaa enää mistään.»⁴² Yhteydet Äyräpään sillanpäähän olivat ajoittain poikki. Jatkuvassa kranaattisateessa vika-partioiden työskentely avoimella jäällä kävi mahdottomaksi. Rykmentti sai 10. maaliskuuta viestikoiria, ja niiden avulla voitiin pitää yhteyttä Hälvään. Vihollinen pääsi 11. maaliskuuta murtautumaan Vuoksen rantaan, ja tilanne oli hyvin epäselvä sodan viimeiset päivät. Tieto rauhasta tuli 13. maaliskuuta kello 12, kun hiihtolähetti saapui II/JR 23:n komentopaikalle.⁴³

Maaliskuun edetessä jalkaväen joukot hupenivat huolestuttavasti. Samat joukot olivat edessä ilman vaihtoja. Tykistön ammuukset olivat lopussa. Vihollisen onnistui 11. maaliskuuta tunkeutua Vasikkasaaresta mantereelle noin 500 metrin syvyyteen. Äyräpään aseman luona vallattiin sitä vastoin osa menetetyistä maastosta takaisin. Ylipäällikkö Mannerheim soitti Talvelalle ja korosti, että äärimmäisen tärkeää oli, että rintama kestäisi nyt jossain, jotta rauha saataisiin aikaan. Vuosalmen

sitkeä puolustus olisikin ollut tavanomaisissa oloissa suorastaan järjestöntä.⁴⁴ Venäläisten onnistui 12. maaliskuuta laajentaa sisäänmurtoaan Vuosalmella kylän suunnalla jo puolentoista kilometrin syvyyteen. Äyräpään harjulla vielä puoliaan pitävän JR 23:n I Pataljoonan isokyröläisten komppanian sotapäiväkirjasta löytyy merkintä: »Koko pataljoonasta on enää paikalla 1.K:sta 14, 2.K:sta 2 ja 3.K:sta 3 miestä. Muut ovat hävinneet. Toivoton tilanne!»⁴⁵

Puolustus alkoi siis olla kestävässä tilassa. Suomalaisjoukot oli 21. Divisioonan vasemmalla sivustalla käytännössä jo lyöty, vaikka hyökkääjän sisäänmurtoalue oli maantieteellisesti suppea. Pääpuolustuslinja oli käytännössä jo hyökkääjän hallussa. Suomalaisten elävä voima oli kulunut mitättömäksi ja hengissä selviytyneiden taisteluarvo oli vähäinen. Helpotusta ei ollut odotettavissa, koska reservejä ei ollut. Vuosalmen maastossa olleet puolustajan yksiköt eivät enää edes olleet kiinteässä johdossa. Inhimillinen kestävyys oli ylittynyt. Saatuaan tiedot tilanteesta III Armeijakunnan komentaja päätti illalla 12. maaliskuuta antaa luvan pääpuolustuslinjan siirtämisestä Vuosalmella tukilinjalle seuraavana yönä. Kenraali Talvela kirjoitti 12. maaliskuuta muistiinpanoihinsa, että rauha oli saatava mitä pikimmin, sillä kaikki oli hiuskarvan varassa. Talvelan jo antamaa käskyä ei ennetetty toteuttaa ennen taistelujen päättymistä rauhansopimuksen mukaan 13. maaliskuuta kello 11.00.⁴⁶

Äyräpään harjulla taisteltiin loppuun saakka. Kun rauhan hetki koitti, niin omat miehet kuin vihollisetkin nousivat asemistaan. Vihollisen puolella oli koko seutu ja metsät täynnä miehiä, tuhansia ja taas tuhansia. Äyräpään harjulla nousi taisteluhaidoistaan vain kymmenissä, korkeintaan sadoissa laskettava miesmäärä. Joku vihollisista lausuikin kenraali Talvelalle myöhemmin, että heistä oli täysin käsittämätöntä, että tuollainen kourallinen oli voinut pitää puoliaan heitä vastaan.⁴⁷

Arviointia ja pohdintaa

Kevyt Osasto 8:n Eskadroonan ja Konekiväärijoukkueen vastaiskusta Äyräpään kirkonmäelle mainitaan sotahistorian teoksissa niukasti ja jopa väärin. Se oli yksi nopeasti ja lähes olemattomin valmisteluin annettu, käsketty ja toteutettu melkein itsemurhatehtävä, joita talvisodas-

sa jouduttiin tekemään lukuisia.⁴⁸ Puutteellisin tiedoin ja vähäisin resurssein yritettiin äkkiä ottaa menetetty tärkeä maastonkohta takaisin vallalla olleen käytännön mukaisesti.

Kevyt Osasto 8 oli illalla 4. maaliskuuta alistettu JR 23:n komentajalle, everstilutnantti Laurilalle. Divisioonaa antoi kello 23 rykmentille käskyn vallata ensin Mustasaari ja sitten Kirkonmäki. Laurila joutui yöllä valmistelemaan nämä operaatiot, ja aikaa oli vain muutamia tunteja.

Kirkonmäen takaisinvaltaus suunniteltiin tehtäväksi 7.–8. maaliskuuta. Eversti Hersalon suunnitelmaan sisältyi 11 kohtaa. Hyökkäykseen olisi osallistunut yksi komppania, kolme taisteluryhmää, konekivääri- ja pioneerijoukkueet. Hersalo perui yritykset pitäen niitä hätköitynä. Valmistelu-aikaa oli ollut toista vuorokautta.

Jalkaväkirykmentti 23:n sotapäiväkirjamerkintä hyökkäyksen keskeyttämisestä kello 8 on mielenkiintoinen. Miten tieto olisi hyökkäävälle joukoille viety? Miten vastaisku ylipäättään olisi voitu keskeyttää? Kauanko taistelu kesti? Lääkintäaliupseeri Luukko arvelee taistelun kestäneen tunnista kahteen. II Joukkueen varajohtaja, kersantti Lauri Salokorpi kertoi olleensa sidontapaikalla puolen päivän aikaan. Vihollisen välittömästi suorittamasta vastahyökkäyksestä ei sotapäiväkirjoissa mainita juuri mitään. *Talvisota*-elokuva esittää asian kuten mukana olleet ovat sen kertoneet.

Kevyt Osasto 8 valikoitui tehtävään kaiketi siksi, että se oli lähellä ja käytettävissä. Ilmeisesti ratsumestari Hälvä oli jo 4. maaliskuuta ilta-päivällä, jolloin osasto sai lähtökäskyn Uusikylästä, suunniteltu II/JR 23:n uudeksi komentajaksi. Majuri Sihvo oli kaatunut samana aamupäivänä. Kun sitten Kirkonmäki iltayöstä menetettiin, oli vastaiskua varten vapaa joukko lähistöllä. Rykmentin tappiot olivat olleet suuret ja osa Kevyt Osasto 8:sta käskettiin puolustuksen vahvennukseksi. Polkupyöräkomppania meni aseisiin harjanteelle. Maaliskuun 5. päivän iltaan mennessä JR 23 oli ennättänyt menettää Vuosalmella 418 miestä. Tässä vaiheessa jo Taipaleenkin kovissa taisteluissa kuluneessa rykmentissä oli mukana paljon täydennysmiehiä eri puolilta Suomea, joten tappiot eivät kohdistuneet yhteen pitäjään.⁴⁹

Vähällä eivät päässeet vastapuolenkaan sotilaat. Venäläinen sotahistoriantutkimus antaa 2000-luvulla tunnustusta: »Suomalaisjoukot tekivät tyhjäksi 15. jalkaväkiarmeijakunnan Vuosalmen hyökkäyksen me-

Jääkärieverstiluutnantti Matti Laurila oli Jalkaväkirykmentti 23:n komentaja. Hänen tehtävänään oli järjestää puolustus Äyräpään harjanteille. Kuva Suojeluskunta- ja Lotta Svärd -museo, Seinäjoki.

Jäger Lieutenant-Colonel Matti Laurila was the commander of 23 Infantry Regiment. His mission was to organize the defence of the Äyräpää ridge.

Ratsumestari Leo Hälvä oli Kevyt Osasto 8:n komentaja. Maaliskuun 5. päivän jälkeen Osasto liitettiin II/JR 23:een, jonka komentajana Hälvä toimi sodan loppuun. Eeva Tammen kuvakokoelmat.

Cavalry Captain Leo Hälvä was the commander of 8 Light Detachment. After 5 March the Detachment was incorporated in II Battalion, 23 Infantry Regiment and Hälvä served as the battalion commander until the end of the war.

nestymismahdollisuudet pitämällä sisukkaasti Äyräpään ja Kylä-Paakolan väliset harjanteet. Armeijakunnan joukkojen saavuttamasta vähäisestä menestyksestä maksettiin tappioina kova hinta. Äyräpään harjanteella taistelleen 4.D:n tappiot nousivat 1.-5.3. 2608 mieheen.»⁵⁰

Sotahistorian suurten yleisteosten mukaan Kevyt Osasto 8 oli myöhässä ja tämän on esitetty olleen yhtenä syynä hyökkäyksen epäonnistumiseen.⁵¹ Tieto on vahvassa ristiriidassa mukana olleiden kertomaan, jonka mukaan joukot olivat ylittäneet Vuoksen jo kolmen ja neljän välillä yöllä. Miehet palelivat hyökkäysasemissa pakkasessa valkenevassa aamussa odotellessaan tykistön tuli-iskua ja liikkeellelähtökäskyä. On-

ko tähän sekoitettu III/JR 24:n epäonnistunut yritys vallata Vasikkasaari takaisin alkuyöstä 6. maaliskuuta? Jo hyvissä ajoin ennen määrättyä h-hetkeä oli ollut selvää, ettei jalkaväki ehdi lähteä oikea-aikaisesti liikkeelle tulivalmistelun alkuun nähden. Tietoa asiasta ei kuitenkaan ollut mahdollista viestittää tykistölle ajoissa. Pataljoona joutui hyökkäämään avomaastossa ilman onnistumisen kannalta välttämätöntä tulitukea. Eteneminen tyrehtyiikin jo rantamaastoon. Heikkojen yhteyksien tulenjohtoon katsottiin olleen merkittävässä osassa hyökkäyksen epäonnistumisessa.⁵²

Reservin vänrikki Mauno Vehkaoja oli Keyvt Osasto 8:n Konekiväärijoukkueen johtaja. Vastaiskun jälkeen hän toimi Äyräpään itäisimmän tukikohdan päällikkönä ja toi joukkonsa pois saarroksista sodan viimeisen päivän 13.3.1940 aamuyön ensimmäisinä tunteina. Eeva Tammen kuvakokoelmat.

Reserve Ensign Mauno Vehkaoja was the commander of the machine gun platoon of 8 Light Detachment. After the counter attack he served as commander of the most easterly strong point at Äyräpää and brought his platoon out of encirclement in the early hours of 13 March 1940, the last day of the war.

Lutnantti Olavi Peltola oli Keyvt Osasto 8:n Eskadroonan päällikkö. Hän johti 5. maaliskuuta vastaiskua ja jäi kentälle sankarivainajana. Kuva Etelä-Pohjanmaan sankarivainajat 1939–1940.

Lieutenant Olavi Peltola was the commander of the squadron of 8 Light Detachment. He led the counter attack on 5 March during which he was killed in action.

Äyräpään kirkonmäen vastaiskussakin oli yhteydenpito tykistön kanssa ongelma. Toimiva puhelinyhteys oli. Tulta jopa johdettiin taistelun aikana hyökkääjien tueksi. Miten on mahdollista, että hyökkäystä johtanut Eskadroonan päällikkö ei ollut tästä tietoinen? Kaksi puhelinryhmää oli ollut mukana ratsumestari Hälvän käskynjaossa.

Selkeitä dokumentteja tykistön osuudesta taisteluun ei ole. Lohkolla patterinpäällikkönä toiminut Martti Ulkuniemi arveli, että tulivalmisteluun oli käytettävissä vain vaatimattomat 600 kranaattia. Hyökkäysasemissa olleet miehet laskivat ammutun vain 10–12 kranaattia. Heille oli kerrottu, että ensin ammutaan 150–200 kranaattia. Kun tykistö ampuu tuli-iskun, on se noilla kranaattimäärillä 1–2 minuutin jytinä, josta yksittäiset laukaukset eivät ole erotettavissa.⁵³ Yhteistoiminta tykistön ja jalkaväen välillä oli vähäistä. Yleisesti voidaan todeta, että puolustajan tykistön tuli oli tarkkaa. Koordinaatit osattiin ja tuli meni sinne, minne pitikin. Tykkejä tosin ei ollut kuin kahden patteriston verran, ja edustettuna oli vuoden 1870 tykkimallikin. Täytyi enimmäkseen tyytyä 10–20 kranaatin ryöppyihin. Varsinkin Vasikkasaaren ja Äyräpään rautatieasemalle, minne vihollinen kokosi joukkoja, ammuttiin silloin tällöin satojakin kranaatteja. Ammuspula aiheutti talvisodassa sen, että haku- ja tarkistusammuntoihin ei ammuksia riittänyt, vaan hyvällä onnella yritettiin suoraan vaikutukseen maalissa.⁵⁴

Mikä vaikutus hyökkäyksen onnistumiseen oli sillä, että puolustusaluejärjestelyt ja niihin liittyneet joukkojen rintamavastuuvaihdot olivat käynnissä kestäen useita päiviä? 2.D:n ja 8.D:n väliin tuli 21.D, joka otti keskeisellä lohkolla rintamavastuun. Äyräpään kirkonmäen vasta-iskun aikana vastuussa olleen 2. Divisioonan asiakirjoista löytyy erittäin vähän mainintoja taistelusta ja jopa aivan väärää tietoa. Eversti Koskimiehen komentaman divisioonan aamuissa tilannetiedotuksessa todettiin, ettei Kevyt Osasto 8:n Eskadroona olisi kyennyt edes aloittamaan tehtävää saavuttuaan alueelle vasta valoisana aikana. Hyökkäys oli kuitenkin lähtenyt liikkeelle käskyn mukaisesti kello 5.50, ja jo tilanneilmoitusajankohtaan kello 8.30 mennessä se oli päättynyt tuhoisin seurauksin. III Armeijakunnan sotapäiväkirja mainitsee, että vastahyökkäystä yritetään yöllä Vasikkasaaren kautta kirkonmäelle Kevyt Osasto 8:lla. 2.DE:n ilmoituksen mukaan kello 13.10 kaikki kirkonmäen maastosta Kaukisenlammen suuntaan tehdyt hyökkäykset on torjuttu.⁵⁵

Talvisodassa noudatettu tiukka periaate menetettyjen tukikohtien ta-

kaisinvaltaamisesta oli silloisen ohjesäännön mukainen ja sitä noudatettiin kaikkialla Kannaksella.⁵⁶ III AK:n komentaja, kenraalimajuri Paavo Talvela kirjoitti päiväkirjaansa talvisodan lopulla: »Täytyykö näitä tosiaan näin sitkeästi yrittää pitää?» Maaliskuun alussa oli tilanne Viipurinlahdella kehittymässä kriittiseksi. Itsenäisyydestä taisteltiin tunti tunnilta. Jos vihollinen olisi Viipurinlahdella päässyt läpimurtoon, miten maamme sitten olisi käynyt? On helppo arvioida jälkepäin, että muualla olisi pitänyt säästää miehiä, koska sodan ratkaisu tapahtui Viipurinlahdella. Ylipäällikkö Mannerheimin käsky oli pitää asemat, ja rauhanneuvottelut olivat käynnissä. Talvisodan kahtena viimeisenä viikkona käytiin äärimmäisen ankaria taisteluja muillakin rintamilla.

Jatkosodassa perusteltiin sillanpään pitämistä Äyräpään harjulla sillä, että voitettiin aikaa varustaa asemia ja järjestää puolustusta Vuosalmen puolelle. Talvisodassa tätä asetelmaa ei ollut. Voidaankin ajatella, että tuolloin sillanpää aluksi hidasti vihollisen etenemistä. Kun talvisodassa neuvostojoukot saivat Vuoksen saaret haltuunsa ja etenivät niiden kautta Vuosalmelle, harjanteen hallussapito menetti merkityksensä. Ankarin ponnistuksin se kuitenkin pidettiin rauhan tulon asti.

Heti tuoreeltaan kesällä 1940 kerätty kokoelma Äyräpään kirkonmäen vastaiskuun osallistuneiden kokemuksista on arvokas dokumentti taistelusta, josta ei sotapäiväkirjoja tai taistelukertomuksia ole jäänyt talteen. Veteraanahaastatteluja on tehty myöhemminkin, mutta niiden kerrontaan on esimerkiksi jatkosodan vaikutus tehnyt oman lisänsä. Vuosikymmenien päästä tehdyistä haastatteluista voidaan todeta, että näin asiat ovat jääneet elämään mielessä. Esimerkkinä muisteluista voi mainita ilman lämpötilan. Eräs veteraani kertoi 1980-luvulla, että Äyräpäässä yhtenäkin päivänä ei pakkaneen laskenut alle 39 asteen. Kolme ja puoli kuukautta lähes yötä päivää ulkona ankarassa talvessa on varmasti piirtänyt mieleen tämän vaikutelman. Lämpömittareita ei tuolloin monessa paikassa ollut ja lämpötila on monesti ollut kuulopuheiden varassa. Tykistöissä ilman lämpötilat on mitattu tarkasti. Lähi-alueella sijainneen Kenttätykistörykmentti 21:n Esikunnan sotapäiväkirjan mukaan 5. maaliskuuta kello 9.30 pakkasta oli 11,6 ja viisi tuntia myöhemmin 7,7 astetta.⁵⁷

Nurmolaisten eskadroona ja ylistarolainen konekiväärijoukkue eivät talvisodassa olleet vielä aiemmin olleet suorassa taistelusketketyksessä viholliseen. Tositoimiin päästiin 5. maaliskuuta eikä yritystä varmasti

puuttunut. »Kova taistelun melske todisti omiemme hyökkäyshalua hinnalla millä hyvänsä», luonnehti tilannetta toisen joukkueen johtaja, kornetti Yrjö Koivusalo. Vaikka olikin oltu rauhallisemmilla rintamansilla, sodan loppuinferno antoi aavistusta edessä olevasta. Vastaiskussa kadonnut ratsumies Heikki Salokorpi oli 2. maaliskuuta kirjoittanut kotiin: »... eihän täällä eläminen kenelläkään ole kuin tikun varas. Vaikka kyllä se kualema tuloo, koska vaan jos kohoralle sattuu... lisää joskus toiste, jos elonpäiviä suodaan...» Salokorven viimeinen kirje on päivätty 4. maaliskuuta, mutta se on niin kyynelten haurastuttama, että ei ole enää luettavissa. Taistelussa kaatuneen ratsumies Huugo Yli-Korttesniemen viimeinen kirje on niin ikään päivätty 4. maaliskuuta: »... nuo rysän lentokoneet oikein yrittävät kylvää kuolemaa meirän keskellä. Täs on kolme päivää ollut sellaista, että niin luulis, ettei ole yhdessäkään enää henkiä. Kyllä elämä on nyt niin heikolla asteella, ettei yhtään tierä näkeekö huomista päivää...»⁵⁸

Äyräpään kirkonmäen vastaiskussa kaatuneet sotilaat jäivät kentälle yhtä lukuun ottamatta. Vihollinen ei antanut rauhan tultua hakea ruumiita. Jatkosodan alussa syyskuussa 1941 löydettiin Äyräpäästä yhteensä 82 talvisodan sankarivainajaa, jotka vihollinen oli haudannut mataliin kuoppiin. Tunnistetut vainajat lähetettiin kotipitäjiin. Melkein puolet jäi tunnistamattomiksi ja heidät haudattiin Äyräpään sankarihautausmaan yhteyteen perustettuun kenttähautausmaahan. Kotiseurakunnilla oli tapana merkitä kirjoihinsa kentällejäneistä ainoastaan poissaolleen siunaamispäivä. Tieto siitä, että kadonnut sotilas on sittemmin löydetty ja tuotu kotiseurakuntaan haudattavaksi, on kuulopuheiden varassa. Äyräpään kirkonmäellä 5.3.1940 kaatuneista kerrotaan syksyllä 1941 viiden sankarivainajan tulleen haudatuksi Nurmoon ja yhden Ylistaroon.⁵⁹

Kevyt Osasto 8 oli talvisodan viimeiset viikot liitettynä Jalkaväkirykmentti 23:een, joka oli rintamavastuussa Äyräpään harjanteilla. Rykmentin komentaja, talvisodan jälkeen everstiksi ylennetty Matti Laurila luonnehti tapahtumia loppuvuodesta 1940: »Lakeuden henki on voima, joka taistelijan ominaisuutena erikoisesti oli merkitsevä. Taipaleenjoki oli yksi niitä rintaman osia, joita vihollinen ankarimmin ja yhtäjaksoisesti yritti murtaa. Taivasalla hangella taisteli JR 23 kaksi viimeistä sotaviikkoa. Vuosalmi oli rykmenttillemme raskaampi ja verisempi, kuin Taipale oli ollut.»⁶⁰

Lähdeviitteet

- ¹ Kansallisarkisto, menehtyneet-tietokanta ja *Nurmon historia* 2, Nurmo 1994, s. 637–639. Taistelussa kaatui 44 miestä, joista 40 oli Eskadroonasta ja 4 Konekiväärijoukkueesta.
- ² *Talvisodan pikkujättiläinen*, Porvoo 1999, s. 823, mainitsee lisäksi Kevyt Osasto 8:n Eskadroonan tappioiksi 5.3.1940 kaatuneina ja kadonneina 42 miestä. Luku on väärä. Kts. ed. *Sodan taisteluja 1, talvisota*, Porvoo 2005, s. 266, mainitsee, että Nurmon sankarihautausmaalle haudattiin myöhemmin 38 Äyräpään harjanteilla 5.3. kaatunutta. Luku ja asia ovat väärin. Kaikki nurmolaiset siunattiin 1940 poissaolevina. Jatkosodan alussa heistä löydettiin ilmeisesti ainoastaan viisi, jotka haudattiin sittemmin kotiseurakuntaan.
- ³ Kevyt Osasto 8:n Eskadroonan III Joukkueen johtaja, reservin vänrikki Paavo Saari keräsi heti tuoreeltaan kesällä 1940 Äyräpään vastaiskusta 5.3. henkiin jääneiden, lähinnä joukkueen- ja ryhmänjohtajien kertomukset talteen. Aikomus oli tehdä kirja, mutta hanke lykkääntyi. Taistelussa itsekin haavoittunut Saari kokosi kertomukset sittemmin yksin kansiin 1975 kunnioittamaan nurmolaisen eskadroonan vastaiskun 35-vuotismuistoa.
- ⁴ *Talvisodan pikkujättiläinen*, s. 822–823.
- ⁵ *Jatkosodan pikkujättiläinen*, Porvoo 2005, s. 85.
- ⁶ Äyräpää muistojen kotiseutu, Kurikka 1997, s. 9.
- ⁷ Karjalan kirkkokummut, Sulkava 1999, s. 227.
- ⁸ Rautala, Ari, *Sotiemme taistelupaikoilla*, Jyväskylä 2002, s. 117.
- ⁹ *Sodan taisteluja 2, jatkosota*, Porvoo 2005, s. 320, 333.
- ¹⁰ Ahto–Pirilä, *Etelä-Pohjalaisia taisteluissa*, osa 2, Keuruu 1989, s. 288.
- ¹¹ Kansallisarkisto, menehtyneet-tietokanta ja kantakortisto. Esimerkkinä merkintä-tapojen kirjavuudesta on reservin vänrikki Erkki Lehtivuoren tapaus. Taistelutoveri kertoo nähneensä hänet viimeisen kerran Äyräpään lossirannassa, jossa hän joukkueineen oli asemissa. Pian vihollisen onnistui tässä kohdin murtautua Vuoksen rantaan asti ja joukkue tuhoutui lähes viimeiseen mieheen. Suomalaiset ottivat sittemmin vastaiskulla asemat takaisin. Lehtivuoren kantakorteissa on kaksi eri mainintaa: kaatui Taipaleenjoella ja kaatui Vuosalmella. Kansallisarkiston menehtyneet-tietokannassa kaatumispaikaksi on kuitenkin vielä alkuvuodesta 2009 merkitty naapurikunta Vuoksela, kun oikea merkintä olisi Äyräpää.
- ¹² Saari, Paavo, Nurmon Eskadroonan vastaisku Äyräpäässä 5.3.1940, Helsinki 1975 ja Nurmon kirjasto, veteraanien videohaastattelut.
- ¹³ Talvitie, V. J., toim., *Nurmolaiset sotien veteraanit*, Seinäjoki 1980, s. 166, Äyräpäässä talvisodassa vangiksi jäänyt oli JR 23:n riveissä taistellut korpraali Matti Hemminki, joka sittemmin kertoi jääneensä varhain aamulla 5.3. Vasikkasaarassa saarroksiin. Vihollisotilaat olivat valmiit tekemään hänestä lopun, mutta pari upseeria esti aiheet. Sekä Alava–Frolov–Nikkilä, *Rukiver! Suomalaiset sotavangit Neuvostoliitossa*, Helsinki 2002.
- ¹⁴ Ahto–Pirilä, s. 226, *Talvisodan historia*, osa 1, Porvoo 1978, s. 165.
- ¹⁵ KArk P 929/3.
- ¹⁶ *Talvisodan historia*, Toim. Sotatieteen Laitoksen sotahistorian toimisto, Porvoo 1979, osa 4, s. 418. KArk ratsumestari Leo Hälvän ansioluettelossa päivämäärä on 26.1.1940.
- ¹⁷ KArk P 929/1. Reservissä ollessa huolehdittiin kunnosta ja järjestettiin jopa paini-kilpailuita. Eskadroonassa oli kaksi Suomen mestaripainijaa: alikersantti Aate Soini 1939 (kreikkalais-roomalainen paini, sarja alle 66 kg) ja ratsumies Niilo Ala-Penttilä 1937 (vapaapaini, sarja alle 79 kg). Molemmat osallistuivat Äyräpään kirkonmäen vastaiskuun 5.3.1940, jolloin Soini haavoittui ja Ala-Penttilä katosi.
- ¹⁸ KArk P 929/3. Saari sekä KK-joukkueen johtajan Mauno Vehkaojan muistiinpanot ja haastattelut 2008–2009, kopiot tekijän hallussa.
- ¹⁹ KArk kantakortisto.
- ²⁰ Sodan kartat, Porvoo 2003, s. 26, *Talvisodan historia* 2, s. 26 ja 100, Kilkki–Pohjanpää, *Suomen ratsuväen historia*, II osa, Vammala 1991, s. 86–87.

- ²¹ *Sodan taistelut 1*, s. 226, 230.
- ²² Sama, s. 242 sekä Tuompo–Karikoski, *Kunnia – Isänmaa*, Helsinki 1941, karttaliite.
- ²³ *Sodan taistelut 1*, s. 257.
- ²⁴ Sodan kartat, s. 89 ja Laaksonen, Lasse, *Todellisuus ja harhat*, Jyväskylä 2005, s. 186.
- ²⁵ Tervasmäki–Ahto, toim., *Paavo Talvela, sotilaan elämä*, osa 1, Jyväskylä 1976, s. 202–203.
- ²⁶ Laaksonen, s. 186–187.
- ²⁷ Laaksonen, s. 188, 193 ja Ulkuniemi, Martti, *Tykistö taistelussa*, Vaasa 1952, s. 83–84, 88.
- ²⁸ Tervasmäki–Ahto, s. 206 ja Ulkuniemi, s. 83, 88–90.
- ²⁹ KArk. Spk 3327 ja Isänmaan puolesta, Porvoo 1949, s. 502.
- ³⁰ Laaksonen, s. 195 ja KArk, Spk 3327.
- ³¹ *Talvisodan historia 2*, s. 288, KArk Spk 1892, Ulkuniemi, s. 90.
- ³² KArk Spk 3327.
- ³³ Tervasmäki–Ahto, s. 207.
- ³⁴ Saari. Kirjoitus perustuu mukana olleiden tuoreeseen kerrontaan, suorat lainaukset kursivoituin tekstein.
- ³⁵ Sama sekä *Nurmolaistet sotien veteraanit*, s. 155–162 ja *Nurmon joulu 1975* -lehti.
- ³⁶ Saari.
- ³⁷ Mauno Vehkaojan muistiinpanot ja tekijän haastattelut 2008–2009.
- ³⁸ Ahto–Pirilä, s. 291, Laaksonen, s.196, Ulkuniemi, s. 96–97.
- ³⁹ KArk Pk 1894.
- ⁴⁰ *Talvisodan historia 2*, s. 292, KArk Pk 1894.
- ⁴¹ Laaksonen, s. 332–333 ja *Sodan taistelut 1*, s. 271, vertaa Sodan kartat, s. 14, suomalaisen pataljoonan määrävahvuus talvisodassa oli 845 ja divisioonan 17 500 miestä.
- ⁴² KArk Spk 3327 ja Laaksonen, s. 330. Laaksonen käyttää tässä yhteydessä ratsumestari Hälvän toista nimeä Reinoa, mikä ei ollut hänen kutsumanimensä.
- ⁴³ KArk Spk 3327 ja *Nurmon Joulu 1975*.
- ⁴⁴ KArk, spk 3327, Tervasmäki–Ahto, s. 211–212.
- ⁴⁵ Ahto–Pirilä, s. 297.
- ⁴⁶ Tervasmäki–Ahto, s. 212–213, *Sodan taistelut 1*, s. 272 ja Laaksonen, s. 332–333 ja 343.
- ⁴⁷ Tervasmäki–Ahto, s. 215.
- ⁴⁸ Juutilainen, Antti, *Mottien maa*, Juva 1985, s. 194–195, esimerkkinä Laatokan Karjala ja kapteeni Mäkeläinen: »Juuri käsketyistä hyökkäyksestä ei kukaan palaa elävänä.»
- ⁴⁹ Ahto–Pirilä, s. 289 ja *Etelä-Pohjanmaan sankarivainajat*, Vaasa 1941.
- ⁵⁰ *Sodan taistelut 1*, s. 269 ja 273.
- ⁵¹ Laaksonen, s. 195: Äyräpään kirkonmäkeen kohdistunut offensiivi lähti liikkeelle pahasti myöhästyneenä vasta varhain aamulla, *Talvisodan historia 2*, s. 288: Vastahyökkäyksen Äyräpään kirkonmäen takaisinvaltaamiseksi oli määrä alkaa 5.3. aamu-yöllä. Kun kuitenkin tehtävään suunniteltu ratsumestari L. Hälvän komentama Kevyt Osasto 8 saapui paikalle vasta kello 5.30, oli hyökkäys siirrettävä valoisaan aikaan. *Sodan taistelut 1*, s. 266 kertoo tapahtumista samoin sanoin.
- ⁵² Laaksonen, s. 197 ja 419 ja Ahto–Pirilä, s. 96–97.
- ⁵³ Eversti Paulaharjun haastattelu.
- ⁵⁴ Ahto–Pirilä, s. 294 ja *Kansa Taisteli 12/68*, Aarre Hankia.
- ⁵⁵ KArk tsto III/III AKE:n spk 90 ja 2.DE:n spk 217 sekä *Sodan taistelut 1*, s. 269 ja 271.
- ⁵⁶ Tervasmäki–Ahto, s. 195.
- ⁵⁷ KArk Esik./KTR 21:n spk 2042 ja Poterossa ja partiossa tapahtui, toim. Martti Rautila, Kakkola 1987, s. 40.
- ⁵⁸ Omaisilta saatujen kirjeiden kopiot kirjoittajalla.
- ⁵⁹ *Nurmolaistet sotien veteraanit*, s. 53 ja 59, *Ylistarolaiset talvi- ja jatkosodassa*, Kauhava 1983, s. 295 sekä useat omaishaastattelut ja Sotavainajien Muiston vaalimisyhdistyksen tiedonanto.
- ⁶⁰ *Etelä-Pohjanmaan sankarivainajat*, s. 7–9.

Äyräpää, 5 March 1940 – The Counterstroke as told by the Combatants

Summary

The counter attack by the squadron and machine gun platoon of 8 Light Detachment on the church hill at Äyräpää on 5 March 1940 represents one of the greatest losses suffered by a single parish on one day during the Winter War of 1939–40. In the battle which ended in disaster forty-four men were killed, of whom thirty-nine came from Nurmo in Southern Ostrobothnia.

The battle is also a graphic example of the enormous sacrifices with which Finland preserved its independence. To some extent the large general histories of the war describe the battle incorrectly. Immediately in summer 1940 the recollections of the survivors, particularly platoon and section commanders, were assembled in Nurmo while they were still fresh. This material is a unique document about the battle. The war diaries or combat reports of 8 Light Detachment have not survived.

The majority of the battle sites of Finland's last wars have become known as either battle sites of the Winter War or of the Continuation War (1941–44). Äyräpää and Vuosalmi have been the scenes of significant battles in both wars. Äyräpää ridge is a commanding point in the terrain and low-lying Vuosalmi is situated on the other side of the Vuoksi river. When the fighting began the terrain was untouched and no positions had been dug. During the Winter War the remnants of the Finnish troops remained in their positions on Äyräpää ridge until the very end. In accordance with prevailing practice, attempts were made

to recover lost ground by means of counter attacks. This was a cause of heavy casualties. The severity of the fighting at Äyräpää during the Winter War is very well reflected by the small number who became prisoners of war. Those present have related that »no mercy was given and nor was it asked for».

The South Ostrobothnia Military Area formed 8 Division on mobilization, in accordance with the plans of the general staff. Troops from South Ostrobothnia formed the bulk of 8 Light Detachment and one of 8 Division's three infantry regiments, 23 Infantry Regiment.

In autumn 1939 8 Light Detachment was deployed to the central Karelian isthmus in the area of 8 Division, in the western sector of III Corps. There was no proper fighting contact with the enemy for the entire Winter War before the counter attack on the church hill at Äyräpää.

The great offensive by Soviet troops reached the Äyräpää ridges at the end of February 1940. There was particularly heavy fighting for the important features of the terrain at the church hill and at Vasikkasaari, which was like a stepping stone for advancing to the Vuosalmi side. The Finns lost the church hill on 4 March 1940 at 22.00 hours and the order to recapture it arrived at 23.00 hours. In the evening 8 Light Detachment was put under the command of 23 Infantry Regiment and the task was given to its squadron and machine gun platoon. They arrived at the place in good time in the early hours. There was uncertainty about cooperation with the artillery and an artillery preparation was expected. The attack on the church hill began promisingly early in the morning on 5 March supported by weak artillery but was soon stopped with severe casualties by heavy Soviet fire. Lieutenant Peltola, who had led the action, was among those killed. By midday the Finns retreated from the hill the best way they could. The enemy's counter attack began immediately. It was repelled by the machine gun platoon, the fewer than twenty men left of the squadron, and parts of 23 Infantry Regiment. Almost all of those killed in the fighting remained on the battlefield and the enemy did not permit the evacuation of bodies after the coming of peace.

The remnants of 8 Light Detachment were incorporated into 2 Battalion, 23 Infantry Regiment. Cavalry Captain Hälvä, the detachment's commander, was appointed to replace the battalion commander, who had been killed the previous day. The Äyräpää bridgehead was held by

heavy fighting until the coming of peace, although its importance was slight after enemy troops had advanced through Vasikkasaari to the Vuosalmi side. During the final phase the situation was unclear and communication with the ridges was maintained in the final phase by even using dogs to carry messages. Extreme exhaustion weighed down the men and the defence of the area was in an untenable condition. There were no reserves and everything hung by a thread. The peace which ended the Winter War came at 11.00 hours on 13 March.

The counter attack of the squadron and machine gun platoon of 8 Light Detachment was one of several almost suicidal tasks during the Winter War which were quickly ordered and carried out without almost any preparation. The big general histories of the war wrongly state that those sent into the attack had reached the place late. Was this a confusion with the unsuccessful attempt of 3 Battalion, 24 Infantry Regiment to recapture Vasikkasaari on 6 March? There it had become clear already well before the prescribed H-hour that the infantry would not be in time to start to move at the right moment with regard to the commencement of the artillery preparation. Information about that did not reach the artillery. Poor communications with fire control were considered to have been a significant factor in the failure of the attack.

The time to prepare the attack on 5 March was only six hours, and even those in the middle of the night. The note in the war diary of 23 Infantry Regiment about the decision to break off the attack at 08.00 hours is interesting. How could that information have been conveyed to the attacking troops? How could it have been broken off at all? The recapture of the church hill was planned again on 7 and 8 March. The plan by Colonel Hersalo, the commander of 21 Division who was responsible for the front, comprised eleven points. However, he cancelled the attempts at the last moment, considering them hasty. This time there would have been more than a day to prepare for the attack.

Because exact lists of the men are not available, the number who took part in the battle is an estimate. It is said that 120 men began the counter attack. This may represent ninety men from the squadron and thirty from the machine gun platoon. Medical NCO Luukko estimated that the squadron's casualties had been about 45 per cent killed and around 35 per cent wounded.

Documents about the activity of the artillery during the action are

not available. Cooperation failed completely. The men counted that only ten–twelve shells were fired. An artillery preparation of 150–200 shells should have been heard as a din lasting one–two minutes, in which individual explosions were indistinguishable. The shortage of ammunition during the Winter War generally meant that ammunition was insufficient for ranging and for firing corrections. Instead the attempt was made to hit the target directly by good luck.

The strict principle followed during the Winter War to recapture lost strong points was in accordance with the then regulations and it was obeyed everywhere on the Karelian isthmus. Major-General Paavo Talvela, the commander of III Corps, wrote in his diary at the end of the Winter War: »Must we really try to hold these so stubbornly.« At the beginning of March the war was being decided on the Gulf of Viipuri (Vyborg). It might even be thought that elsewhere men should have been spared. On the other hand, the positions had to be held because the peace negotiations were in progress.

The descriptions by the participants in the counter attack on the church hill at Äyräpää, which were assembled in summer 1940 while still fresh, form a particularly valuable picture of the battle. In interviews conducted later the narrative has begun to change, partly because of the influence of experiences during the Continuation War. Recollections decades later can be said to describe the events in the form they live on in memory.

At the beginning of the Continuation War only six of the fallen heroes of the counter attack on the church hill at Äyräpää were found. They were moved to their home parishes of Nurmo and Ylistaro for burial. Remains of those killed in the Winter War were found in later searches only on the Vuosalmi side. In the 2000s Russian military history research has accorded this recognition: »By stubbornly holding the ridges between Äyräpää and Kylä-Paakkola the Finnish troops frustrated the possibilities of a successful attack on Vuosalmi by 15 Infantry Corps. The slender success attained by troops from the Corps had to be paid by heavy casualties.«

The commander of 23 Infantry Regiment, Matti Laurila, who was promoted colonel after the Winter War, characterized the events at the end of 1940: »The spirit of the plains [of Ostrobothnia] is a force which is particularly significant as a characteristic of the fighter. The Taipale

river was one of those sectors of the front which the enemy tried to break most strongly and continuously. For the two last weeks of the war 23 Infantry Regiment fought in the deep snow under the open sky. Vuosalmi was for our regiment more severe and more bloody than Taipale had been.»

(s. 1936) yleisikuntaeverstiluutnantti. Ollut laatimassa teossarjoja *Talvisodan historia* ja *Jatkosodan historia*, kirjoittanut mm. teokset *Mottien maa* (1985) ja *Ilomantsi, lopultakin voitto* (1994) sekä neljä katsausluonteista artikkelia *Sotahistorialliseen Aikakauskirjaan*. Toimittanut dosentti Jari Leskisen kanssa teokset *Talvisodan pikkujättiläinen* (1999) ja *Jatkosodan pikkujättiläinen* (2005).

Tuntematon kenraali – Einar Nikolai Mäkisen tie puolustusvoimien kakkospaikalle

Sotahistoriallinen Aikakauskirja julkaisi vuonna 2004 katsauksen viime sotiemme komentajien henkilökuvista.¹ Jo silloin kirjoittaja totesi, että komentajaelämäkertojen ilmestymisen myötä on unohtumassa tuntemattomuuteen omien alojensa johdossa vaikuttavan elämäntyön tehneitä jääkärikenraaleja: Grandell, Hanell, Lundqvist ja Mäkinen.

Artikkelin laatija on pysähtynyt useasti miettimään, miksi Mäkisestä löytyy harvoin mainintoja sotahistorian alan perusteoksista. Mikä sysäsi puolustusvoimien hierarkiassa kakkospaikalle edenneen ja ylipäällikön luottokenraalina pidetyn järjestelymiehen sivuun?

Useita kenraalielämäkertoja² tihein välein laatinut Robert Brantberg julkaisi vuonna 1998 kokoomateoksen *Sotakenraalit*³. Siinä Brantberg valottaa 21:n yleistä mielenkiintoa herättäneen suomalaisen kenraalin vaiheita – jättäen Mäkisen mainitsematta.

Einar Mäkisen sukulaisetkaan eivät ole rohkaisseet tutkijoita tuntemattomaksi jääneen kenraalin vaiheiden selvittelyyn.⁴

Korkeimpiin komentajatehtäviin määrätty upseerit ovat olleet tunnettuja hahmoja lukeneistolle. Joskus jälkipolvet ovat korottaneet heidät lähes jumalolennoiksi – nostettuina Olympon kartanoille heikkouksineen ja virheineen.

Maalaispojasta Saksan jääkäriksi

Einar Nikolai Mäkinen syntyi 3.7.1895 Maarian pitäjässä Turun kupeessa ainoana lapsena maanviljelijä Fredrik Mäkisen ja Fredrika Johanssonin vaatimattomissa oloissa elävään perheeseen. Edellisenä vuonna kruunattu uusi keisari herätti vanhemmissa uskoa parempaan ja se lie antanut aiheen nimenvallinnalle. Aleksantereita oli kastettu 1800-luvulla runsaasti. Ei Nikolaillakaan huonoa nimeä ollut kansan muistikuivissa. Miksei siis poikaa voitaisi kastaa Nikolaiksi, nimikaimaksi toiveita herättäneelle suuriruhtinaalle? Kenties vanhemmat aikaan joutuivat pettymään nimivalintaan, mutta silloin Einar oli jo kouluikässä ja aloittanut vapaaoppilaana Turun Klassillisessa Lyseossa. Sieltä hän valmistui vuonna 1914 ja kirjoitti ylioppilaaksi. Samana vuonna koulusta tuli ylioppilaaksi myös Paavo Palkén – vuodesta 1934 Paalu.⁵

Einar Mäkinen ja Paavo Palkén aloittivat opinnot Keisarillisen Aleksanterin yliopiston lainopillisessa tiedekunnassa ja liittyivät Varsinais-suomalaiseen osakuntaan.⁶

Suuren värvösaallon myötä ylioppilas Mäkinen lähti Kemin etapin kautta jääkäriksi Saksaan. Perillä Lockstedtissa Mäkinen ja Palkén sijoitettiin Ausbildungstruppe Lockstedtin (myöh. JP 27:n) 2. Jääkärikomppaniaan vuoden 1916 tammikuun 7. päivänä.

Korkeakouluopintojen puolesta Mäkinen kuului pataljoonan sivistyneistöön, mutta ura ei noussut jääkäriaikana rivimiestasolta. Lainehdittavaan kielitaisteluun hän ei näytä osallistuneen jääkärinä eikä liioin myöhemmän sotilasuran aikana. Jo silloin Mäkinen vältti liian voimakaiden mielipiteiden esiintuontia. Ajassa eläneet aatteet eivät temmanneet nuorta miestä mukaansa.

Jääkäri Mäkinen kuului Libaun vaiheessa löysästi järjestäytyneeseen »pataljoonan neuvostoon», joka oli muodostunut lähinnä lukeneistoon kuuluneiden ryhmänjohtajien ja rivimiesten piirissä. Tähän neuvostoon kohdistettiin kritiikkiä pataljoonan Suomesta lähtöisin olevassa päällystössä.⁷

Paluu Suomeen ensimmäisiin tehtäviin

Jäger-arvolla Mäkinen kuului kahdeksan jääkäriin muodostamaan komennuskuntaan, joka lähti vuoden 1917 lokakuun lopulla Danzigista meritse kohti Pohjanmaata aseita kuljettavan kauppalaiva *Equityn* retkelle.⁸ Polangenin »räjäytyskomennuskunnan» kursseilla matkalaiset oli perehdytetty räjäytystöihin eli lähinnä sabotaasitoimintaan Suomessa.⁹

Into päästä kotimaahan ja toimintaan paloi jääkäreissä. Uudelle vuosituhannele astuneitten lukijoitten mielessä sabotöörillä on huono maine. Itsenäisyyttä tavoittelevien jääkärien arvojen järjestys oli täysin toinen.

Tuolla aselaiva *Equityn* retkellä purettiin kahteen paikkaan Pohjanmaan rannikolla 6500 kivääriä, 30 konekivääriä, 500 mauser-pistoolia, kahdeksan moottoripyörää, patruunoita ja 5000 käsikranaattia.

Jääkärikomennuskunnan viisi miestä rantautuivat Tolvmangrundenin saarelle Luodon pitäjässä 2.11.1917. Perillä Suomessa tuholastoiminta sai siirtyä sivuun ja miehet päätyivät suojeluskuntien kouluttajiksi.

Jääkäristä järjestelyalalle

Suomen kamaralla Mäkinen osallistui ensi töikseen *Equityn* tuomien aseiden siirtämiseen hajaryhmitukseen. Sen jälkeen oli vuorossa suojeluskuntien koulutuksen käynnistäminen Lapualla Karhunmäen kansanopistolla, Mustasaarella ja Kauhavalla. Jääkäri oli myös opettajana¹⁰ Vimpelin sotakoulun kurssilla ja kävi opettamassa myös naapuripitäjässä Lappajärvellä Järjestyslipuston kursseilla.¹¹ *Equityn* matkalaisia oli Vimpelin 14 opettajasta neljä, mikä osoittaa Suomeen jo ehtineiden jääkärien vähyyttä.

Jääkäri Mäkinen toimi vapaussodan alkaessa Kauhavan suojeluskunnan päällikkönä apulaisinaan jääkärit Reino Vuolle ja Juho Komonen. He olivat kauhavalaiden riveissä aloittamassa Pohjanmaan venäläisten varuskuntien aseistariisuntaa Lapualla 28.1.1918 aamuyöllä ja Seinäjoella saman päivän aamupäivällä.¹² Kauhavalaiset ottivat osaa myös Raahen¹³ ja Oulun valtaustaisteluihin.

Mäkinen osallistui vapaussodan myöhemmässä vaiheessa kauhavalaistensa kera taisteluihin Kurun ja Ruoveden välisen tien suunnassa Jäminkipohjan Huovilassa.¹⁴ Vapaussodasta julkaistu ns. osallistujateos kertoo Huovilan taistelusta melko peitellen, mutta myöhemmin 1990-luvulla kirjoitetuissa teksteissä¹⁵ asiat todetaan huomattavasti raadollisemmin. Vöyriläisiä johtanut jääkäritoveri Kaarlo Viljanen saa kirjoituksissa johtamistoimista hieman Mäkistä paremman arvion. Punaisen eteneminen pohjoiseen kohti Ruhalaa saatiin joka tapauksessa pysäytetyksi.

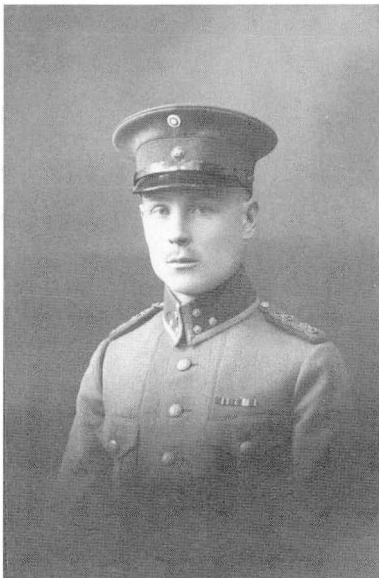
Rintaman kiinteydyttyä Vilppulaan Mäkinen toimi 8. Komppanian päällikkönä Mäntän pataljoonassa.¹⁶ Matrikelitiedon¹⁷ mukaan hän toimi myös pataljoonan komentajana Vaasan Rykmentin III Pataljoonassa Vilppulan, Ruoveden ja Tampereen taisteluissa. Mäkinen haavoitui Tampereella¹⁸ maaliskuun viimeisenä päivänä.¹⁹ Kaupungin itäosa päättyi tuona päivänä valkoisille.

Suomessa Mäkisen ensimmäisenä sotilasarvona oli edelleen jääkäri. Alaiset ja työtoverit eivät vapautusarmeijassa sotilasarvoja kyselleet. Riitti, kun mies oli tehtävään valikoitunut ja siihen hyväksytty jääkäri.

Kauhavan suojeluskuntaa taiten johtanut rivijääkäri ylennettiin suoraan luutnantiksi 3.3.1918. Hänestä tuli kapteeni toukokuun 16. päivänä – vapaussodan päättyessä.²⁰ Nuori kapteeni oli paikalla kaksi päivää myöhemmin, kun säveltäjä Toivo Kuula sai surmansa viipurilaisessa ravintolassa kosteiden juhlien aikana.²¹

Elämä palasi rauhan uomiin vuonna 1918, kun luutnantti avioitui 24.8.1895 Kauhavalla syntyneen Mandi Perälän kanssa. Tapasivatko nuoret toisensa Kauhavalla Einarin ollessa suojeluskunnan päällikkönä? Tästä Mäkisen ensimmäisestä avioliitosta syntyivät lapset Eino, Maire, Paavo ja Marja.

Vapaussodan jälkeen jääkärikapteeni Mäkinen palveli koulukaupungissaan Porin Rykmentissä. Vuoden 1919 elokuun alussa²² hän toimi I. Konekiväärikomppanian päällikkönä jääkärimajuri L. Homénin komentamassa I Pataljoonassa. Mäkinen oppi rykmentissä tuntemaan palvelustovereina muun muassa jääkärioveljet Uno Fagernäsin, Väinö Ilvánin (Polttilan), Lars Leanderin ja vuonna 1937 kuolleen Yrjö Väinönheimon. Todella lämmin elämänmittainen ystävyysuhde säilyi Fagernäsin ja Mäkisen välillä myös jatkosodan vuosien läpi. Kilpailuasetelmaa näiden kenraalien välille ei missään vaiheessa syntynyt, ja vuon-

Jääkärikapteeni Einar Mäkinen, kuvattu 9.5.1920. Kuva Sotamuseo.

Jäger Captain Einar Mäkinen, photographed on 9 May 1920.

na 1944 Fagernäs toivotti Mäkinen tervetulleeksi esimiehekseen tyytyväisellä mielellä.²³

Mäkinen oli konekivääri- ja miinanheitto-opin opettajana Haminassa huhtikuussa 1920 alkaneella nelikuukautisella reserviupseerikurssilla.²⁴ Tuolta ja sitä seuranneilta kursseilta kerättyjen kokemusten pohjalta muodostettiin kolme vuotta myöhemmin itsenäinen Reserviupseerikoulu. Haminan komennukselta Mäkinen palasi Porin Rykmenttiin ja toimi siellä I Pataljoonan komentajana vuosina 1922–23.

Joukko-osastopalvelua seurasi siirto toimistoupseeriksi pitkään jalkaväen tarkastajana toimineen kenraaliluutnantti E. Löfströmin alaisena. Mäkinen osallistui pikakiväärikokeiluihin ja ohjesääntötyöhön. Majuriksi vuonna 1923

ylennetty Mäkinen palveli toimiston kirjoilla vuodet 1923–26, viimeiset kaksi vuotta komennettuna Sotakorkeakoulun oppilaaksi.

Sotakorkeakoulun ensimmäisellä kurssilla Mäkinen sijoittui toiseksi Paavo Talvelan ollessa priimus. Kurssin kolmestakymmenestä oppilaasta kaksitoista yleni aikanaan kenraalikutnaan. Vuoden 1944 kuudesta armeijakunnankomentajasta vain Laatikainen ja Blick valmistuivat myöhemmiltä kursseilta. Kurssitovereina Mäkinen, Siilasvuo, Talvela ja Svensson tunsivat toistensa taidot ja yhteistyökyvykkyuden.

Majuri Mäkinen laati Sotakorkeakoulun diplomityön aiheesta »Venäjän kenttäohjesääntö». Numerolle 10 kirjattu diplomityö, kuten niin moni muukin alkuvuosien töistä, on kadonnut tai hävitetty vuosien varrella.²⁵ Löytyisipä edes tieto, milloin työ on kadonnut tai todettu kadonneeksi. Mäkinen venäjätaito on arvioitu arvosanalla 9 ja ranskan kielestä arvosanaksi on merkitty 9.²⁶ Saksan-komennuksella vuonna

1941 Mäkisen ja myös eversti K. Tapolan saksan kielen taito on arvioitu vain välttäväksi.²⁷

Sotakorkeakoulussa palvellessaan Mäkinen oli majurina koulun johtajan apulaisena ja vuosina 1926–31 pitkäaikaisena yleisen taktiikan opettajana. Mäkinen oli tässä tehtävässä ensimmäinen suomalainen ruotsinmaalaisien everstiluutnantti E. Malmbergin ja hänen apulaisensa, kapteeni K. Brattin jälkeen. Ensimmäisenä opettajavuonna Mäkistä ehdittiin kaavailla Yleisesikuntaan koulutustoimiston päällikön tehtävään, mutta siirto ei toteutunut.²⁸ Sotilasaikakauslehdessä käytiin 1920- ja 1930-luvuilla ajoittain vilkasta keskustelua ajankohtaisista taktillisista aiheista. Ainakaan Vesa Tynkkysen väitöskirjan lähdeluettelon merkintöjen mukaan Mäkinen ei osallistunut lehtikirjoitteluun.²⁹ Jo tuolloin liikekannallepanoon liittyvät asiat haluttiin pitää ulkopuolisten tietomäärän ulkopuolella ja asiapaperit varustettiin salainen-lemalla.³⁰ Ollessaan opettajana Sotakorkeakoulussa Mäkinen sai yleisesikuntaupseerin arvon vuonna 1926. Arvo on sittemmin kärsinyt jonkinasteisesta inflaatiosta.³¹ Mäkisen ollessa opettajana hän osallistui myös Suomen sotatieteellisen seuran toimintaan ja oli seuran varapuheenjohtajana vuosina 1929–32 K. L. Oeschin ja A. E. Heinrichsin puheenjohtajakausina.³² Opettajana Mäkinen osallistui jalkaväen ohjesääntökomitean työskentelyyn vuosina 1927–28.³³

Sotakorkeakoulun opettajakausi mahdollisti Mäkisen yliopisto-opintojen jatkamisen Helsingissä. Hän suoritti ylemmän oikeustutkinnon vuonna 1934 Helsingin yliopistossa ja otettiin auskultantiksi Turun hovioikeuteen samana vuonna. Harjoittelujaksolle Mäkinen määrättiin Ahvenanmaalle.³⁴

Mäkinen oli Upseeriliiton hallituksen jäsen vuosina 1929–31 ja Viipurista Helsinkiin palattuaan liiton varapuheenjohtaja vuodesta 1935 alkaen vuoteen 1946. Vuonna 1932 Mäkinen valittiin kenraalimajuri Oeschin johtamaan kolmemiehiseen valiokuntaan, jonka suosituksen perusteella seuraava Upseeriliiton vuosikokous päätti, etteivät liiton jäsenet saaneet kuulua vapaamuurarilooseihin.³⁵

Sotakorkeakoulun opettajavaiheen jälkeen Mäkisellä oli esittää jalkaväkiupseeriksi varsin komea, nousujohteinen virkaura.

Mäkinen sai oman joukko-osaston komennettavakseen Viipurista. Kaksivuotinen kausi Huoltopataljoona 2:n komentajana Viipurissa 1.9.1931–1.7.1933 muodostui seuraavaksi vaiheeksi uralla.

Sotakorkeakoulun opettajakuntaa 1920–30-lukujen vaihteessa. Pöydän takana koulun johtaja, eversti Erik Heinrichs vasemmalla puolellaan everstiluutnantti Einar Mäkinen. Kuva Sotakorkeakoulu 25 vuotta.

The teaching staff of the War College at the turn of the 1920s–30s. Behind the table is the director of the College, Colonel Erik Heinrichs, and on his left Lieutenant-Colonel Einar Mäkinen.

Huoltopataljoonan jälkeinenkin palveluspaikka löytyi Viipurista, jossa everstiluutnantti Mäkinen palveli Armeijakunnan esikuntapäällykkönä vuoden ajan (1.7.1933–27.4.1934). Hänet nimitettiin alemman palkkausluokan everstin virkaan ja ylennettiin everstiksi vuoden 1933 itsenäisyyspäivänä.

Järjestelyalan johdossa

Eraät upseerit muistavat Mäkisen järjestelmällisenä työskentelijänä ja ajanvietteenä pelattujen korttipelien, eritoten skruuvien, ystävänä. Tuo

pelit oli 1920- ja 1930-luvuilla tykistöupseerien ja järjestelyalan miesten suosiossa.³⁶

Monitahoinen palvelusura oli perehdyttänyt Mäkisen järjestelyalan tehtäviin. Myös hänen siviiliopintonsa³⁷ tukivat alalle hakeutumista, ja niinpä tuntuu varsin ymmärrettävältä, että eversti Mäkisen tapaa seuraavaksi 27.4.1934 puolustusministeriön sota-asiaosaston päällikkönä. Osastoon kuuluivat tuossa vaiheessa järjestelytoimisto (everstiluutnantti E. Honko), everstiluutnantti J. Ståhlströmin johtama liikekannallepanotoimisto ja kutsunta-asiaintomisto (everstiluutnantti L. Brunila).

Muutoksen tuulet olivat jo aistittavissa ja puolustusministeri Arvi Oksala asetti vuonna 1935 toimikunnan, johon kuuluivat everstit Oiva Olenius, Mäkinen ja Leonard Grandell sekä hallitusneuvos H. A. Aarnio. Kokoonpanon pohjalta toimikuntaa on kutsuttu »everstikomiteaksi».³⁸ Toimikunnan ehdotus johti teollisuuden liikekannallepanoa koskevien asioiden ja everstiluutnantti Ståhlströmin siirtämiseen uuteen muodosteilla olevaan kenraalimajuri (yl. 1938) Grandellin johtamaan sotatalousosastoon. Näillä uudistuksilla luotiin pohjaa kehitykselle, joka takoi aiemmasta kolmen linjan kivääriin ja 76 K 02 -tykkiin pohjautuvasta sotaväestä ajanmukaiseksi aseistautuvan armeijan. Se armeija kesti seuraavien sotavuosien taakan.

Puolustusvoimain ylintä johtoa järjestettiin uudelleen. Mäkinen määrättiin vuoden 1937 kesäkuussa kenraaliluutnantti Oeschin toimikuntaan, jonka tehtävänä oli laatia esitys ylimmän sotilasjohdon järjestelystä.³⁹

Vuoden 1938 lopulla Mäkinen vaikutti puolustusministeriössä järjestely- ja liikekannallepano-osaston päällikkönä. Hänen alaisuudessaan toimivina yksikköinä olivat järjestelytoimisto (evl U. Tähtinen), asevelvollisuusasiain toimisto (evl Brunila) ja liikekannallepanotoimisto (evl S. Malm). Teollisuuden liikekannallepanoon liittyvät asiat oli 10.1.1936 irrotettu viimeksi mainitun toimiston tehtävistä everstiluutnantti Ståhlströmin johtamina sotatalouspäällikön johtoon. Tämän jälkeen liikekannallepanotoimisto saattoi keskittyä kenttäarmeijan liikekannallepanoon liittyviin tehtäviin.

Neuvostoliiton hyökättyä Suomeen marraskuun viimeisenä päivänä vuonna 1939 Päämaja siirtyi Helsingistä Mikkeliin. Mäkisen johtoon uskotun Päämajan järjestelyosaston perimmäisenä tehtävänä oli toi-

mittaa komentajille hyvin koulutettuja ja järjestettyjä miehiä käytettäväksi oikea-aikaisesti. Osasto aloitti työskentelyn Mikkelin keskustassa, mutta tammikuun 5. päivän pommituksen jälkeen se muutti Kyyhkylän kartanoon kaupungin eteläpuolelle. Sieltä Päämajan järjestelyosasto säilytti kiinteän yhteyden Otavaan siirtyneisiin Päämajan pääosiin sekä Kotijoukkojen Esikunnan komento- ja järjestelyosastoon sodan päättymiseen asti.

Kyyhkylän ajalta Alve Juutilainen kertoi aikoinaan pojalleen, miten eräänä talvi-iltana odotettiin Kotijoukkojen Esikunnan upseerikuriiria, majuri E. Kuusela saapuvaksi. Oli jo lähes puoliyö. Silloin puhelin soi. Odotettu kuriiri ilmoitti eksyneensä ja selosti, miten hän oli eksynyt kaupungista tullessaan Moisio sairaalan tielle ja soittavansa nyt Moisio mielisairaalan yöpäivystäjän puhelimesta. »Herra eversti, olen myöhässä! Olen nyt täällä Moiossa.» Naurahtaen Mäkinen totesi: »Ei majuri väärässä paikassa ole. Mutta tulkaa nyt toki tänne Kyyhkylään.»⁴⁰

Operatiivisen osaston maavoimatoimiston päällikön, eversti Valo Nihtilän elämäkertateoksessa⁴¹ kertoja mainitsee Mäkisen ensimmäisen kerran vasta siinä vaiheessa, kun järjestelyosaston päällikkö ja Nihtilä joutuivat eri linjoille uusien reservidivisioonien (21.D ja 23.D) käyttöideasta. Mäkisen kanta pitää divisioonat koossa sai ylipäällikön puolelleen. Kumpi ratkaisu sitten jälkiviisaasti olisikaan ollut parempi? Kaikei Nihtilä ei voinutkaan paneutua järjestelypuolen ratkaisuihin syvemältä. Ei ainakaan niin kauan kuin ne sujuivat ongelmitta.

Mäkisen työstä voidaan kaunis – tosin epäsuora – kiitos lukea talvisodan jälkeen julkaistusta ylipäällikön päiväkäskyn kohdasta »Armeijamme oli pieni ja sen reservit ja kaaderit riittämättömiä».⁴² Juuri järjestelyosaston oli venytettävä nuo voimat äärirajoilleen.

Niin sanotun aseellisen rauhan eli välirauhan aikana Mäkistä tarvittiin jälleen johtosuhdeongelmien pariin. Hänet määrättiin heti sodan päätyttyä Yleisesikunnan päällikön, kenraaliluutnantti Oeschin johtamaan toimikuntaan. Sen oli laadittava ehdotus puolustusvoimien ylimmän johdon järjestelystä.⁴³ Tämänkaltaisessa työssä Mäkinen oli osoittanut kyvykkyytensä jo 1930-luvun loppuvuosina.

Einar Mäkisen kirjallinen tuotanto jäi suppeaksi. Kenraalimatrikkeli mainitsee hänen tuotannokseen vain aiemmin mainitun Sotakorkeakoulun diplomityön. Sen lisäksi hän kirjoitti heti talvisodan jälkeen

teokseen *Kunnia – Isänmaa* omalta erikoisalaltaan eli järjestelysektorilta katsauksen Näkökohtia Suomen erikoisolosuhteiden vaikutuksesta puolustusvoimien järjestelyyn.⁴⁴ Artikkelin oli syntynyt talvisodassa tehdyistä havainnoista. Se oli melko suppea eli parikymmentä runsaasti kuvitettua sivua. Artikkelin on jostakin syystä jäänyt lähes tuntemattomaksi.

Euroopassa käynnissä olleen sodan laajentumisesta maailmansodaksi ei haluttu ilmaista vielä suoranaista uhkaa, joten kirjoituksissa käytettiin suursota-termiä. Artikkelissa Mäkinen kuvasi ensimmäisen maailmansodan perintönä syntyneen Suomen puolustuslaitoksen järjestelyä. Kokemukset oli otettu tuon sodan pohjalta, mutta Mäkinen alleviivasi, että Suomen olot erosivat täysin keskieurooppalaisista. Suorana lainauksena Mäkinen toteaa kirjoituksessa, että »köyhän kansan taloudellisten mahdollisuuksien ja väkiluvun pienuuden asettamat rajoitukset, puolustusvoimamme tehtävän luonne, maan pohjoisesta asemasta johtuva ilmasto sekä maastopiirteet ovat tekijöitä, joiden tuli heijastua myös puolustuslaitoksen järjestelyyn». Kaikki resurssit oli otettava käyttöön. Sotilaskoulutus oli annettava kaikille asekuntoisille. Se oli yleisen asevelvollisuuden velvoitteet ja vaatimukset omaksuneen miehen puhetta. Mäkinen totesi artikkelissa arvostellen, että talvisota oli osoittanut kotiseudun organisoimisen jääneen keskeneräiseksi. Tällä hän ei suinkaan tarkoittanut Kotijoukkojen toimintapiiriä, vaan talouselämän sopeuttamista vastaamaan sodan ajan haasteisiin. Kukaties Mäkinen näin sanoessaan sinetöi oman kohtalonsa siirtyäkseen jatkosodan aikana valtakunnan työvoimapäälliköksi.

Ryhtyessään käsittelemään aselajeja Mäkinen toteaa, että »jalkaväki on ja pysyy meidän puolustusvoimiemme pääaselajina». Hän esittää, että kaikki epäolennainen oli karsittava ja »puolustusvoimiemme yksinomaisena tehtävänä on maan itsenäisyyden ja koskemattomuuden suojaaminen». Luonnollisena päätelmänä hänellä oli, että aseistuksen tulee vastata puolustustaistelun vaatimuksiin. Hän ei kuitenkaan halunnut antaa aseita arvostelijoiden käsiin, vaan katsoi hyökkäysoperaatioidenkin olevan tarpeelliset siellä, missä niihin tarjoutui mahdollisuuksia. Kirjoituksensa toisessa kohdassa hän toteaa nimenomaan Suomussalmen taistelun osoittaneen sen, että menestyksekkäille hyökkäysoperaatioille tarjoutuu mahdollisuuksia jalkaväen omin välinein. Ratsumiehen käyttömahdollisuuksista Mäkinen antaa varsin hylkäävän ar-

vion. Lauseet ovat niin taiten muotoiltuja, että tuskin ylipäällikkö on saattanut noista pahastua. Panssarivoimien käytölle Mäkinen näkee maaston asettavan rajoituksia, mutta toteaa vihollisen olevan valmis panssarijoukkojen massoitettuun käyttöön. Merirajojen turvaamisen Mäkinen jättäisi pääosin rannikkotykistölle. Laivaston tulisi täydentää rannikkotykistön toimia ja suojata merijälkiyhteyksiä. Viimeksi mainitulla Mäkinen saattoi peittää tarkoittaa meriteiden pitämistä auki Ruotsiin. Laivaston tuli koostua keveistä ja nopeista alusyksiköistä.

Artikkeli päättyi toteamukseen, jonka mukaan sota oli osoittanut puolustusvoimien joutuneen tunnustamaan kouraantuntuvasti tehdyt erehdykset ja laiminlyönnit, mutta kykenevän entistä tukevampana seisomaan maan koskemattomuuden ja kansan itsenäisyyden vartijana.

Jokainen artikkelin sana on loppuun asti punnittua asiategistiä. Sitä voi luonnehtia enemmän päiväkäskyksi kuin kirja-artikkeliksi. Siihen Mäkinen on halunnut tiivistää linjauksensa järjestelyasioissa.

Eversti Mäkiselle myönnettiin talvisodan ansioista 25.4.1940 Vapaudenristin 1. luokka miekkujen kera. Kunniamerkin arvoa korostaa se, että Mäkinen, vaikka oli palvellut koko sodan ajan osastopäällikkönä Päämajassa, sai ristsinsä ensimmäisenä osastopäällikkönä ja samalla kertaa kuin Taipaleen joukkojen komentajana kunnostautunut Blick, Suomussalmella ja Pitkärannassa rykmentteineen taistellut Fagnäs sekä Hämeen Ratsurykmenttiä Lemetin valtauksessa johtanut ja siellä kunnostautunut everstiluutnantti Matti Tiiainen. Heitä ennen tuo kunniamerkki oli myönnetty lähinnä sodan ajan divisioonien ja aselajien komentajille.⁴⁵

Mäkinen jatkoi talvisodanaikaisessa tehtävässä eli Päämajan jaoston päällikkönä 1.8.1940 asti, jolloin hänet määrättiin Puolustusvoimien Pääesikunnassa aluejärjestön tarkastajaksi.⁴⁶ Tämä merkitsi nimitystä ylemmän palkkausluokan everstin virkaan joulukuun 16. päivänä.

Lyhyeksi jäänyt rauhanjakso oli työteliäs. Moni käynnissä ollut muutostyö oli saatettava valmiiksi vastaamaan muuttuneita oloja. Rajan siirtyminen, uusi aluejärjestön rakenne ja uusien palvelusaikamääräysten soveltaminen lisäsivät järjestelyalan työtaakkaa. Haasteista selviytymiseen ei auttanut muu kuin rehellinen työ. Virkansa puolesta eversti Mäkinen oli mukana vuonna 1941 maaherra G. Ignatiuksen johtaman komitean työssä. Sen oli valmisteltava esitys sota-ajan hallinnon keskitämisestä.⁴⁷

Ylipäällikkö Mannerheimin eri alojen kiistattomista asiantuntijoista muodostama sotilasvaltuuskunta⁴⁸ lähti Saksaan toukokuun 24. päivänä 1941. Tehtävänä oli sopia saksalaisten kanssa siitä, miten Saksan ja Suomen toimet olisi koordinoitavissa Neuvostoliiton toteuttaessa ehkäisyhyökkäyksen Suomeen. Saksalaiset halusivat neuvotteluissa selvyyttä Suomen valmiudesta sotate toimiin. Kenraaliluutnantti A. Heinrichsin valtuuskuntaan kuuluivat eversti Tapola operatiivisen, eversti Mäkinen liikekannallepanoasioiden, eversti Harald Roos huoltoalan ja kommodori Svante Sundman merivoimien edustajana.⁴⁹ Ohto Mannisen artikkelin mukaan kaikki Salzburgiin, Zosseniin ja Berliiniin suuntautuneelle matkalle osallistuneet osasivat saksaa – Tapola ja Mäkinen arvion mukaan välttävästi. Viisipäiväisen matkan ohjelma oli tiivis ja asiapitoisten keskustelujen leimaama.

Matkasta tehty kertomus⁵⁰ ei muuta Mäkisestä muodostunutta kuvaa. Niin hyödyllinen kuin matka näyttääkin olleen osallistujille kesäkuussa 1941, tuohon joukkoon kuuluminen haittasi heidän urakehitystään viisi vuotta myöhemmin. Silloin heidän matkaansa löytiin poliittinen leima.

Mäkinen siirtyi järjestelyalan tehtävistä lyhytaikaiseksi operatiivisen puolen johtajaksi, kun hänet määrättiin 30.6.1941 operatiivisen osaston päälliköksi. Yhteistyö päämajoitustestarin, kenraalimajuri Airon kanssa sujui hyvin.⁵¹ Osastopäällikön paikka oli auennut, kun eversti Tapola siirtyi esikuntapäälliköksi kenraaliluutnantti Heinrichsin komentamaan Karjalan Armeijaan. Seuraavien kuukausien aikana hyökkäyssotate toimet etenivät aiemmin laadittujen suunnitelmien mukaan eikä operatiivisen osaston ohjausta tarvittu.

Everstinä armeijakunnan komentajaksi

Ensimmäinen suuri johtosuhteita muuttava ratkaisu tehtiin 8. elokuuta 1941, kun Karjalan Armeijan ja sen länsipuolella hyökänneen II Armeijakunnan hyökkäyssuunnat ja tavoitteet olivat jakautumassa Laatokan eri puolille. Kehittymässä olevan ongelman ratkaisemiseksi ylipäällikkö päätti muodostaa aukkoa täyttämään I Armeijakunnan 7., 9. ja 2. Divisioonasta. Uuden sotateoimiyhtymän tuli ottaa rintamavastuu elokuun 13. päivänä kello 12. Silloin siihen liitettiin kenraalimajuri W. Hägglun-

I Armeijakunnan komentaja, eversti Einar Mäkinen esikunnassaan Räisälässä elokuun lopulla 1941. Kuva Sotamuseo.

The commander of I Corps, Colonel Einar Mäkinen, at his headquarters in Räisälä at the end of August 1941.

din komentaman VII Armeijakunnan länsiosan (lähinnä 7.D ja 19.D) sekä kenraalimajuri Laatikaisen komentaman II Armeijakunnan itäisen sivustan (lähinnä 2. Divisioonan) joukot. I Armeijakunnan komentajaksi ylipäällikkö määräsi eversti Mäkinen.⁵² Tämä oli lähinnä Airon ehdokas⁵³ ja tunti sotatoimelle asetetut vaatimukset. Monet merkit viittaavat siihen, että armeijakunnan antaminen Mäkiselle oli tarkoitettu vain väliaikaiseksi.

Nimityksellä Mäkinen ylitti erään yleensä tarpeelliseksi katsotun väliportaan. Hän ei ollut koskaan toiminut divisioonan, mutta ei liioin muissakaan sodan ajan komentajatehtävissä. Vallinneessa tilanteessa armeijakunnan komentajaksi ei voitu nostaa Laatokalle lähes rinnakkain kilvoitellen edenneistä komentajista Svenssonia eikä Blickiä – saati yhtymän komentajista vanhinta, eversti H. Hannukselaa – vielä pinnassa olleiden Kumurin tapausten vuoksi.

Esikuntapäälliköksi uuteen armeijakuntaan Päämaja määräsi operatiivisen toimistonsa päällikön, everstiluutnantti Einar Hämäläisen. Operatiivisen puolen upseerien nopea vaihtuminen Päämajassa kieli, että odotettiin sodan nopeaa päättymistä. Suunnittelukapasiteettia ei katsottu enää tarvittavan.

Armeijakunnan hyökkäys oli tarkoitus toteuttaa kaksivaiheisena: ensin katkaistaisiin vihollisjoukkojen yhteys Laatokan rantoihin ja sitten lyötäisiin yhteyksistään irrotetut viholliset.

Hyökkäyksellä ei kyetty saamaan otetta taitavasti kohti Laatokan rantaa vetäytyvistä – lähinnä 168. Divisioonan joukoista. Suomalaisen armeijakunnan taisteluideana oli saada nopeasti haltuun Otsoisten seutu. Sieltä olisi saatu haltuun tuliasemat, mistä tykistö olisi yltänyt vihollisen lastauspaikoille ja Rautalahteen. Suomen ilmavoimat oli sidottu muihin tehtäviin eikä niillä kyetty estämään vihollisten kuormautumista ja pelastautumista Laatokalle. Tappioiden karttumista välteltiin, olihan johtajia vielä painamassa aiempien hyökkäysten miehistötappiot.

Y. A. Järvisen teoksen⁵⁴ kuuluisuuteen nostamien »vesiperämöttien» selvittelystä myöhempi tutkimus on antanut kriittisiä arvioita, ja vastaavaa on esitetty Mäkisen johtamistaidoista. Mikko Uola toteaa kansallisbiografiassa, että Mäkisen johtamat joukot onnistuivat tehtävänsään Mannerheimia tyydyttävällä tavalla. Mannerheim on kirjannut asian toisin: »Laatokan Karjalan ja Laatokan rannikon operaatiot oli suoritettu suunnitelman mukaisesti, mutta siitä huolimatta tulos ei ollut aivan sellainen kuin olin tarkoittanut.»⁵⁵ Olisi pitänyt iskeä voimalla Otsoisiin ja jättää Sortavalan voitosta nauttiminen myöhempään vaiheeseen. Y. A. Järvisen kirjassaan esittämä arviointi on hienotunteinen. Se toteaa virheet, muttei osoittele niiden tekijöitä. Järvinen halusi ihmisenä nousta yli-ihmismyyttien rakentajien ja toisaalta pieksevän henkilökritiikin läpuolelle.

Uudet tehtävät odottivat

Toiminta Rautalahden alueella vaikenä elokuun 20. päivänä. Mäkisen armeijakunnan esikunta sekä 2. ja 19. Divisioonan joukot saattoivat aloittaa siirtymisen Kannakselle. Siellä Mäkisen oli otettava johtoon Kannaksen itäpuoliskon joukot ja hyökättävä Valkjärven kautta Lipo-

laan ja Rautuun. Neuvostoliittolaisten joukkojen vastarinta alueella oli murtumassa ja ne olivat keskittymässä Leningradin pitämiseen. Rintamalinjat kiinteistyivät valtakunnan rajan tuntumaan. Asemasota teki tuloaan Kannaksella.

Ylipäällikkö yleni Mäkisen 3.10.1941 kenraalimajuriksi ryppäässä, johon kuuluivat everstit Blick, Lagus, Pajari ja Martola. Päämajassa käytiin keskustelua Martolasta, jota ei pidetty käynnissä olleen sodan rintamaeverstinä, sekä kunnostautuneita divisioonia johtaneiden komentajien määrästä.⁵⁶ Ylempään kategoriaan luokitetun Mäkisen ylenys hyväksyttiin.

Kun armeija oli saavuttanut vuoden 1942 alkuun mennessä asetetun tavoitteen, ylipäällikkö järjesti johtosuhteet. Kunkin kolmen saavutetun maakannaksen joukot koottiin yhtenäiseen johtoon. Aunuksen kannaksen joukoista muodostettiin kenraaliluutnantti Oeschin komentama Aunuksen Ryhmä. Sen länsiosan joukot pysyivät kenraaliluutnantti Talvelan johdossa VI Armeijakuntana.

Syvärin yläjuoksulla toiminut 7. Divisioona (kenraalimajuri Svensson) ja uuden armeijakunnan alueelle kootut 11. Divisioonan (eversti Heiskanen) joukot koottiin kenraalimajuri Mäkisen johtamaksi V Armeijakunnaksi. Sen esikunnaksi Päämaja siirsi Karjalan kannakselta aiemman I Armeijakunnan Esikunnan esikuntajoukkoineen.

Helmikuun 18. päivänä kenraalimajuri Mäkinen otti rintamavastuun uudella loholla, jonka rintamalinja oli vakiintumassa talven ajaksi. Esikuntansa hän sijoitti Latvan suurkylään. Moni muukin halusi käyttää kylän tarjoamia mahdollisuuksia. Richard Lorentzin elämäkerrassa on maininta Latvan alueen komentajasta (Mäkinen?), jolla oli eriyvä käsitys täällä sijainneelle peltoalueelle sijoitetun lentokentän tarpeellisuudesta. Se aiheutti häiriöitä Latvan kylän esikunnissa ja laitoksissa.⁵⁷

Armeijakunnan huollon järjestelyt vaativat seuraavina vuosina monenmuotoista ponnistelua. Näin kyettäisiin takaamaan niiden kahden divisioonan huolto, jotka taistelivat keskimäärin 300 metriä leveän virran eteläpuolella kahden pommituksille aran siltayhteyden varassa.

Svenssonin divisioona oli edennyt kirjaimellisesti sanoen tietä rakentaen korpien läpi Kaskanasta Tarsepoliin. Tuota yhdystietä ei seuranneina vuosinakaan saatu täysin ajokelpoiseksi. Kelirikkokausina sen kunto olisi estänyt joukkojen nopeat siirrot.

Itä-länsisuuntainen poikittaisyhteys Syvärin eteläpuolella Syvärin

Kenraaliluutnantti Oesch käymässä 11. Divisioonan alueella Syvärin rintamalla kesällä 1942. Vasemmalla V Armeijakunnan komentaja, kenraalimajuri E. Mäkinen, oikealla 11. D:n komentaja, kenraalimajuri K. Heiskanen. Kuva Sotamuseo.

Lieutenant-General Oesch visiting the sector of 11 Division on the Svir front in summer 1942. On the left the commander of V Corps, Major-General E. Mäkinen, on the right the commander of 11 Division, Major-General K. Heiskanen.

niskalta Vosnesenjasta Juksovaan, Pertjärvelle, Bulajevaan ja Semenskin pohjoispuolitse Syvärinkaupunkiin osoitautui myös haavoittuvaksi. Neuvostojoukkojen onnistui vuoden 1942 huhtikuun toisella viikolla katkaista tämä napanuora Pertjärven ja Bulajevan välillä armeijakuntien saumassa. Suomalaiset saivat tieyhteyden avatuksi viikossa, mutta kelirikkoaikaan osunut hyökkäys oli osoittanut aiemmalle huoltomiehelle – Mäkiselle – poikittaisten yhteysteiden tarpeen virran pohjoispuolella. Venäjän hallintokaupunkikeskeinen rautatieverkko ei tarjonnut valmiita yhdysratoja. Kapearaiteisen rautatien rakentaminen Pajusuon asemalta Äänisen rannalla olevaan Kallion kylään näytti tarjoavan pysyvän ratkaisun. Työt alkoivat vuoden 1942 kesäkuun puolivälissä. Mittaa radalle kertyi 71 kilometriä.⁵⁸ Se otettiin käyttöön helmikuun lopulla 1944 ja ehti palvella yhtymien huoltoa ja Syvärin linnoitustyö-

maita. Kun myös vesitieliikennöinti Syvärillä saatiin toimivaksi, armeijakunta saattoi katsoa luottaen tulevaan. Liikenneyhteyksien kehittäminen ja varmentaminen, johon liittyivät Pidman proomusilta (valmistui 5.5.1942) ja Vosnesenjan kenttäsilta (valmistui 5.4.1942) sekä Nikolan ja Jyvenjoen välinen 8,1 kilometrinen puukiskorata⁵⁹, oli saatu kahdessa vuodessa valmiiksi. Nämä mittavat järjestelyt osoittivat, että armeijakuntien johdolta edellytettiin noina aikoina myös alueensa elämään liittyviä hallinnollisia ja tulevaisuuteen katsovia ratkaisuja. Laajan alueen siviilihallinto, tiestö ja linnoitustyöt kuuluivat selustapalveluun, josta Mäkinen kantoi huolta.

Mäkiselle myönnettiin 18.5.1942 Vapaudenristin 1. luokka miekkosen ja tammenlehvän kera samalla päivämäärällä kuin kenraalimajuri Blickille ja eversti Antti Kääriäiselle.⁶⁰

Ylipäällikkö teki uusilla maastoautoillaan laajan tarkastuskäynnin Syvärin eteläpuolisiin asemiin Latvasta Vosnesenjan kautta 7. ja 11. D:n lohkoille vuoden 1942 elokuun 18. päivänä. Sieltä matka jatkui länteen 8. Divisioonan lohkolle.

Armeijakunta toteutti 11. Divisioonan lohkolle vuoden 1943 maaliskuun 19. päivänä alkaneen rintamanoikaisun Harhansuon kaakkoskulmassa Suuren Kuzrajärven⁶¹ koillispuolella. Hyökkäys oli suomalaisten puolelta ainoa Mäkisen komentajakautteen ajoittuva aktiivisuutta osoittava sotaliike. Hyökkäykseen oli päädytty saksalaisten esityksestä. Heitä huoletti Aunuksen Ryhmän rintamalla jatkuva pysähtyneisyys aikana, jolloin Saksan joukot taistelivat säilyttääkseen Olhavan Rintaman vastaiset asemansa. Mutta toimintaa tarvittiin myös omien joukkojen herättämiseksi, ettei vuoden takainen kelirikko- ja hyökkäys uusiutuisi.

11. Divisioonalle käsketty hyökkäys suunniteltiin ja valmisteltiin huolellisesti. Hyökkäykseen muodostettiin Heiskanen divisioonan joukoista vahvennetun pataljoonan suuruinen iskuosasto.

Everstiluutnantti Martti Ahon komentaman Jalkaväkirykmentti 50:n III Pataljoonan komentaja, kapteeni Jukka Malmivaara, joka johti tuota iskuosastoluonteista hyökkäystä, on todennut⁶², että Heiskanen oli ilmoittanut rintamanoikaisun syyksi etulinjan lyhentämisen. Kyseessä oli myös aktiivisuuden osoitus saksalaisten vaatimuksesta. Hyökkäyksen merkittävyttä osoittaa, että divisioonan komentaja, kenraalimajuri Heiskanen ja armeijakunnan komentaja, kenraalimajuri Mäkinen oli-

vat seuraamassa tehtävän suorituksen alkamista Jalkaväkirykmentti 50:n komentopaikalla.⁶³

Kuzrajärven hyökkäyksessä sovellettiin 11. Divisioonassa kehitettyä tulenjohtojärjestelmää, jota ei vielä ollut kokeiltu käytännössä. Kaikki tykistö- ja kranaatinheitinyksiköt keskitettiin yhden komentajan – tässä tapauksessa Kenttätykistörykmentti 4:n II Patteriston komentajan, majuri Martti Ahosen – johtoon. Mäkisellä ei ollut osuutta tähän ratkaisuun eikä liioin Heiskasella. Huonossa tilanteessa he molemmat olisivat kyenneet kieltämään nyt otettavat kehitysaskleet. Kenties divisioonan esikuntapäällikön, majuri Veikko Koppisen osuus voimien keskittämisessä yhteen tavoitteeseen on ollut olennaisen tärkeä.⁶⁴ Tykistön tarkastajan käskyssä n:o 7/1942 oli määrätty yhteistoiminnan ja keskitämisen periaatteet.⁶⁵ Nyt Kuzrajärvellä oli kehittämistyön seuraavan vaiheen, näytön paikka.

Robert Brantberg toteaa, että »suomalaiset maksoivat aseveljeydestä täällä kovan hinnan».⁶⁶ Mutta oli Kuzrajärven hyökkäyksestä hyötyäkin, sillä se osaltaan takasi yhteistyön jatkumisen saksalaisten kanssa. Toisaalta kokemusten saanti edisti pieneltä osalta tulevaa Ihantalan menestystä⁶⁷ ja todisti, että vain kaikkien voimien keskittämisellä päästäisiin tuloksiin.

Palkitakseen Kuzrajärvellä menestyneitä saksalaiset myönsivät 24.7. 1943 Mäkiselle ja Heiskaselle 1. luokan rautaristit.

Armeijakunnan komentaja siirtyy valtionhallintoon

Valtakunnan johdossa oli todettu katkerana vuoden 1941 kuluessa, että Suomi oli mobilisoitunut väkensä liian tehokkaasti. Maassa toteutettua ratkaisua ottaa käyttöön koulutetut reservit aina 45-vuotiaiden ikäluokkaa myöten on pidetty ylitehokkaana⁶⁸ ja usein jopa ylpeilyn aiheena. Pitkään jatkettuna ratkaisuun sisältyi kylmäävä vaara, sillä toimiakseen myös kotirintama tarvitsi työvoimaa. Tähän seikkaan viittaa pääministerinä toiminut Linkomies omassa muistelmateoksessaan. Hän arvioi presidentin ja ylipäällikön paikoin ristiriitaisia toimia ja niitä ongelmia, joita ratkottiin kutsuttaessa uusia ikäluokkia palvelukseen ja irrotettaessa pitkään palvelleita talouselämään.⁶⁹

Tilanne ratkaistiin kokoamalla valtakunnan työvoima-asiat yhdelle

miehelle eli valtakunnan työvoimapäällikölle. Mannerheim katsoi, että työvoimapulan poistaminen vaati radikaaleja järjestelytoimia.⁷⁰ Kuka pa olisi sopivampi tähän tehtävään kuin järjestelypuolen sotilasjohtaja. Mannerheimin ja puolustusministeri Rudolf Waldenin yhteisestä suosituksesta tehtävään palkattiin kenraalimajuri Mäkinen, joka sai ilmoittautuessaan ohjeet ylipäälliköltä.⁷¹ Mäkinen toimi 2.8.1943–15.6.1944 valtakunnan työvoimapäällikkönä kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriössä.

Tehtävä sopi johtavista kenraaleista parhaiten Mäkiselle, sillä hänellä oli selvä pätevyys tehtävään. Olihan hän suorittanut ylemmän oikeustutkinnon. Toisaalta hänellä oli toimivat suhteet Päämajan operatiiviseen johtoon ja etenkin järjestelyosastoon. Viimeksi mainittu oli tärkeä suunnitteluelin aikana, jolloin suunnitteluosasto puuttui ylimmästä sotilasjohdosta.

Melko pian sen jälkeen kun työvoimapäällikkö oli ryhtynyt työhönsä Edwin Linkomiehen 5.3.1943 aloittaneessa hallituksessa, hän joutui reviirikiiستoihin toiseksi kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriksi valitun kansanedustaja Toivo Ikosen (ml.) kanssa.⁷² Antrealainen maanviljelijä Ikonen oli valittu presidentti Rytin suosittamana ja karjalaiseen kansanosaan kuuluvana siirtoväen edustajaksi hallitukseen. Tosin Linkomies suhtautui alusta alkaen eduskuntakokemustensa perusteella Ikosen valintaan vastentahtoisesti ja piti tätä hätävararatkaisuna.⁷³ Linkomiehen mukaan hänen ennako-odotuksensa Ikosen mahdollisuuksista selviytyä vaikeita ratkaisuja vaativista tehtävistä osoittautuivat oikeiksi, sillä Ikonen ei kyennyt saamaan varmaa otetta hoitoonsa uskottuista asioista. Ikonen ja Mäkinen ajautuivat erimielisyyksiin, joiden seurauksena molemmat kiistakumppanit anoivat eroa tehtävästään. Presidentti Rytin aikanaan tehtävään suosittama Ikonen sai lähteä 13.1.1944 ja jättää ministerinpaikan myös karjalaiseen kansanosaan kuuluvalle puoluetoverilleen Väinö Kaasalaiselle.⁷⁴

Avioero ja uusi avioliitto

Einar Mäkinen haki avioeroa Mandi-rouvastaan (o.s. Perälä) 4.5.1943 ja solmi vielä samana vuonna avioliiton V Armeijakunnan Esikunnassa piirtäjänä tapaamansa Impi (Impo) Dagmar Aallon (*27.2.1913 Hel-

singissä) kanssa.⁷⁵ Helge Smedjebackan kirjoittaman Fagnäsän elämäkerran kertomus parin tapaamisesta on virheellinen ja voidaan jättää huomiotta.⁷⁶

Tästä avioliitosta syntyi 14.9.1944 Heikki Ilmari⁷⁷, joka aikanaan valmistui filosofian maisteriksi.

Uudelleen armeijakunnan komentajaksi

Mäkinen määrättiin uudelleen armeijakunnan komentajaksi vuoden 1944 kesäkuussa, kun Maaselän kannakselle tarvittiin komentajaa. Kenraaliluutnantti Oesch oli saanut käskyn siirtyä Kannaksella taistelevien joukkojen komentajaksi. Ylipäällikkö siirsi Maaselän Ryhmän komentajan, kenraaliluutnantti Talvelan Oeschin vapauttamalle paikalle Aunuksen Ryhmän komentajaksi.

Eräille tunnetusti työteliään ja särmikkään Talvelan alaisille komentajan vaihtuminen oli helpotus. Ainakin 1. Divisioonan komentaja Fagnäs kirjoitti kotiin vaimolleen kesäkuun 14. päivänä: »Jag behöfve alltså inte längre vantrivas i Talvelas sällskap. (Minun ei tarvinnut siis sietää enää kauemmin Talvelan seuraa.)»⁷⁸

Tietyin varauksin on suhtauduttava Fagnäsän elämäkerrassa olevaan kertomukseen Mäkisen ylenpalttisesti innosta nuorikkonsa vaalimiseen, sillä olihan Impo jo raskaana ja synnytti pojan syyskuun puolivälissä.⁷⁹ Yllättävää on, että Suomen päivä päivältä vaikeutuneessa tilanteessa Mäkinen otti rouvan mukaan rintamaoloihin. Vain muutama päivän kuluttua ratkaisu oli osoittautuva virheeksi. Uuteen toimintaympäristöön siirtynyttä Mäkistä odotti Maaselän kannaksella todellinen ystävä, jääkäri- ja nuoruusvuosien palvelustoveri Porin Rykmentin ajoilta, kenraalimajuri Fagnäs. Kuten edellä kerrotusta on pääteltävissä, tämä jotenkin ihasteli uuden armeijakunnan komentajan saavutusta avioliittomarkkinoilla. Viimeistään vetäytymisen alettua Mäkinen joutui toteamaan ratkaisunsa vääräksi, jos Impo oli lähtenyt yleensäkin mukaan Maaselän-matkalle.

Mäkinen saapui kesäkuun 16. päivänä Itä-Karjalaan armeijakunnan komentajaksi ja kävi Aunuksen Ryhmän Esikunnassa senhetkisen esimiehensä, kenraaliluutnantti Talvelan luona⁸⁰ perehtymässä tilanteeseen.

Kun Mäkinen saapui yhä Semsjärvellä sijainneeseen II Armeijakunnan Esikuntaan, hän kohtasi hänelle melko vieraan henkilöstön. Kenraalimajuri Einar Vihma oli hoitanut Maaselän Ryhmän komentajan tehtäviä sijaiseksi määrättyä Talvelan lähdettyä. Armeijakunnan esikuntapäällikkö, eversti Gösta Snellman määrättiin juuri komentajan vaihtovaiheessa Kannakselle täyttämään kenraalimajuri Paalulta vapaaksi jäänyttä 18. Divisioonan komentajanpaikkaa. Snellmania seurasi esikuntapäällikön tehtävässä eversti Martti Vihma, joka ehti tehtäväänsä II Armeijakunnan Esikunnan ollessa heinäkuun 2. päivänä jo Suojärvellä.⁸¹ Vihma oli siirretty uuteen tehtävään Kotijoukkojen Esikunnasta. Kansa taisteli olemassaolostaan, joten nopeat henkilövaihdokset olivat puolustettavissa. Tässä tapauksessa on rikottu tietien erästä tehokkaan sotilasjohtamisen peruslinjaa: komentajaa ja esikuntapäällikköä ei koskaan pidä vaihtaa samanaikaisesti, mutta nyt muutokset olivat olleet yllättävän äkkinäisiä ja toisistaan johtuvia.

Vaikka Mäkistä on pidetty enemmän hallintotyyppinä kuin sotilaskomentajana, hän saattoi juuri näiden ominaisuuksien puolesta sopia Maaselän suuntaan Talvelaa paremmin.⁸²

Äärimmilleen supistetuin joukoin Mäkisen oli siirryttävä vetäytymistaisteluun. Sen aikana hänen joukkonsa kävivät suomalaisittain vaikeimpana taistelulajina pidettyyn taistelulajiin: viivytykseen.

Armeijakunnan kannalta oli eduksi, että ylempien johtajien vaihtuessa esikunnan tärkeiden osastojen johto pysyi muuttumattomana. Tärkeimmäksi osoittautui operatiivisen osaston päällikkyyden pysyminen everstiluutnantti Y. A. Järvisen hoidossa. Majuri T. Kytölä toimi komento-osaston päällikkönä. Aselajien johto oli alojensa kiistattomien asiantuntijoiden (tykistökomentaja – eversti E. Honko⁸³, ilmatorjuntakomentaja – everstiluutnantti H. Baeckman, pioneerikomantaja – eversti K. Olanti, viestikomentaja – eversti M. Liesi ja huoltopäällikkö – eversti U. Jonkka) otteessa. He olivat tottuneet yhteistyöhön. Eräänlaisena selustapäällikkönä armeijakunnan alueella toimi ilmasuojelukompanioiden toiminnasta vastannut everstiluutnantti Paavo Susitaival. Hänen tehtävänään oli selustan tiestön valvonta ja desanttivaaran torjunta. Nämä tehtävät kasvoivat, mitä lähemmäs pakkorauhan raja tuli.⁸⁴

Kunniakkaat komentajanurat omaavat kenraalimajuri Fagnäs ja eversti T. Ekman olivat vetäytymisvaiheessa Mäkisellä yhtymien komentajina.

Vetäytyminen ei kaikkialla sujunut ongelmitta. Ne ilmenivät, kun Fagnäs joutui poistamaan Erillisen Pataljoona 1:n komentajan, evers-tiluutnantti Jarl Wickströmin päällikkyydestä 5.7.1944. Tämä oli ottanut pataljoonansa vastaan toukokuun viimeisenä, mutta joutunut haittaamaan liikuntasodassa, ettei hallinnut itseään ja vaihtuvia tilanteita. Kun uusi komentaja oli määrätty, vanha katsoi »Luoja ties minne».⁸⁵

Käytyään todennäköisesti korkeammissa esikunnissa valittamassa kohtelusta Wickström sai esimiehiltään luvan palata pataljoonaan. Hän ilmoittautui hoitamaan päällikkyyttä heinäkuun kymmenentenä. Kaksi päivää myöhemmin komentajan epävarmat otteet johtivat Annanteh-taan linjasta luopumiseen. Saatuaan tietää tästä Talvela vaati 14. heinä-kuuta, että Mäkisen oli asetettava Wickström paosta sota-oikeuteen.⁸⁶ Johtajaotteensa toistamiseen 23. heinäkuuta menettänyt Wickström poistettiin komentajatehtävistä.⁸⁷

Toisen Armeijakunnan Esikunta oli asettunut vuoden 1941 syksyllä Semsjärven karjalaiskylään. Vetäytymisen alettua komentopaikka siirtyi 24.6.1944 Savastilan maastoon.⁸⁸ Sieltä siirryttiin Suojärven Evaniemen kylästä kilometri luoteeseen.⁸⁹ Taistelujen painopiste siirtyi Suojärven alueelle. Päämaja selkiytti kesäkuun 30. päivänä Itä-Karjalassa toimivien joukkojen johtosuhteita ja otti II Armeijakunnan suoraan johtoonsa.

Suojärven ja Porajärven suuntien taistelujen jälkeen Mäkinen saattoi katsoa onnistuneensa vaikean vetäytymistaistelun johtamisessa. Taiste-lut takarajalla olivat vielä edessä, mihin – kiitos lisäjoukkojen – puolus-tus alkoi kiinteytyä.

Ilomantsin voittajako?

Ilomantsin taistelut, joista sotatoimiyhtymä selvisi voittajana,⁹⁰ alkoivat armeijakunnan vetäytymisalueen takarajalla.

Nihtilän muistelmat antavat vain vähän tietoa johtosuhdejärjeste-lystä Ilomantsin taistelun hoitamiseksi. Henkilövalinnan päätymisen Raappanaan Nihtilä toteaa tapahtuneen Airon esityksen pohjalta.⁹¹

Kaikkea kiitosta tehdystä ratkaisusta ei pidä kuitenkaan suunnata Airoille, koska myös Mäkisellä on ollut olennainen osuus tapahtuneeseen. Tästä kertoo Martti Paajasen esitelmä tarkemmin:

Mäkinen tunsu Turun kouluajoilta hyvin A. F. Airon. Tämä mahdol-

listi herrojen välisen tavan käyttää asioiden salaamiseen puhuessaan Turun koulupoikien slangia ja tuttuja paikallistermejä. Kaikesta päätellen Ilomantsin taistelun idea syntyi Mäkisen soittaessa Airoille ja aloittaessa: »Eikös tehdä sama tempu kuin ennenkin?» Airo ilmeisesti antoi myöntymyksen. Sen jälkeen Mäkinen: »Minä kyllä hoitelen suuret puitteet, kyllä Raappanan joukot tulevat toimeen ilman häntäkin. Pannaan R. hoitamaan varsinaiset operaatiot.»

Esitelmöitsijä on jatkanut tuon vuorokeskustelun jälkeen toteamalla, että niin Raappana komennettiin Ilomantsiin ja hänelle annettiin osasto R:n johtaminen.⁹² Todennäköisesti henkilövalinta on ratkennut näin yksinkertaisesti. Taisteluidea on syntynyt täysin Raappanan aivoitusten pohjalta.⁹³

Kun vielä Isaksonin divisioona oli siirtynyt heinäkuun 15. päivänä Mäkisen⁹⁴ johtoon, armeijakunnan alayhtymien määrä kohosi kuuteen. Elokuussa 1944 Mäkisestä tuli Suomen armeijan suurimman sotatoimiyhtymän komentaja.

Otsikon kysymykseen »Ilomantsin voittajako?» on annettava kieltävä vastaus. Missään vaiheessa Mäkinen ei ole asettanut Raappanan ratkaisevaa osuutta kyseenalaiseksi. Mutta täällä, jos jossain, Mäkisen henkinen suuruus näkyi. Suuren voiton hetkillä Mäkinen pysyi taka-alalla eikä halunnut nostaa itseään ja apulaisiaan esiin.⁹⁵ Kunnianhimoisempi mainetta tavoitteleva komentaja olisi kenties toiminut toisin.

Mäkisen rooli Ilomantsissa oli järjestelymiehelle niin tyypillinen: taka-alalta vaikuttaminen ja edellytysten luominen. Siinä edesauttoi taitavan operaatioupseerin, everstiluutnantti Järvisen tarjoama tuki. Raappanan ja Mäkisen yhteistyö oli kaiketi kitkatonta.

Suojärveltä II Armeijakunnan komentopaikka siirtyi Kokkarin koillispuoliseen maastoon noin 10 kilometriä Tolvajärveltä luoteeseen.⁹⁶ Täällä toimittiin Ilomantsin taistelujen alkaessa. Kokkarista komentopaikka siirtyi vuoden 1940 rajan taakse Sonkusjärvelle,⁹⁷ missä oltiin aina aselepoon asti. Kun aselepo oli astunut voimaan, siirryttiin kauemmas valtakunnan rajasta Tuupovaaraan, missä esikunta toimi 14. syyskuuta alkaen.⁹⁸

Esittäessään Raappanaa palkittavaksi toisen kerran Mannerheim-ristillä Mäkinen täytti alaistensa odotuksia.⁹⁹ Kenraalimajuri Raappana sai 22.8.1944 rintatähden 1. luokan Vapaudenristiin kuin hyvityksenä saamatta jääneestä toisesta Mannerheim-rististä.

Jatkosodan ajan tapahtumia käsittelevässä kirjallisuudessa on harvoin mainintoja Mäkisen yhteyksistä Päämajan muihin upseereihin. »Päämajan muihin osastopäälliköihin Nihtilällä oli lyhyesti kuvattuna hyvät suhteet.»¹⁰⁰ Yhteyksistä järjestelypuoleen Nihtilä kertoo muistelmissaan kerran ja silloinkin vuosiin 1943–44 ajoittuvasti. Nihtilä kuvaa silloin luottamussuhteen syntyä järjestelyosaston päällikköön, eversti Urho Tähtiseen. Nihtilä jättää Mäkisen mainitsematta, mutta saman hän teki myös eversti S. Isaksonille.

Nihtilä ei käsittele muistelmissa lainkaan Mäkisen osuutta Ilomantsin tapahtumiin, ei edes armeijakunnan komentajan nimeä mainiten. Nihtilä antaa perustellusti kaiken kunnian ansioituneesti toimineelle Raappanalle.¹⁰¹ Tässä vaiheessa tutkija jää miettimään, oliko Nihtilällä ja Mäkisellä edelleen joitakin piileviä ristiriitoja, jotka kenties johtuivat talvisodan päiviltä. Silloin Nihtilä oli kärsinyt tappion ns. porsliinidivisioonien käyttöä koskevassa kiistassa. Syntyiköhän silloin eripuraa, joka ei kuitenkaan pulpahtanut koskaan pintaan.

Johtajana ja ihmisenä

Valokuvissa Mäkinen näyttää esimiestään keskittyneesti kuuntelevana, kuten esimerkiksi Latvasyrjässä Hägglundin kanssa.¹⁰² Yleensä hän ei valokuvissa ole työntämässä itseään esiin. Kuvien perusteella Mäkinen ei ollut syrjään vetäytyjä, vaan pikemmin tarkkaavainen kuuntelija.

Yleensä Mäkinen tuli toimeen työtoverien, alaisten ja esimiesten kanssa. Hän antoi alaisten yrittää – joskus liiankin pitkään – kuten Wickströmin tapauksessa.

Suuriin sotapäälliköihin on katsottu liittyvän aimo annos diivaimaisuutta. Mäkiseen tuskin on yhdistetty tuota piirrettä. Liioin hän ei tuonut voimakkaasti esiin jotakin hyviin johtajiin liitettyä luonteenpiirrettä, esimerkiksi kansanomaisuutta tai huumorintajuisuutta. Jonkinasteista puolittaista ilkeyttä on hänessä kuitenkin näkyvissä.

Mäkisen taktilliseen ajatteluun ei liittynyt suurien operaatioiden avaruutta. Pikemminkin hänen toimintaansa luonnehti niissä hyökkäysliikkeissä, joihin hän ryhtyi, vihollisen työntäminen edestä kauemmas kohti omaa tavoitetta. Näin tapahtui vesiperämotteja purettaessa

ja samaa näkyi myös Itä-Kannaksen hyökkäyksessä vuoden 1941 alkusyksystä.

Mäkisen voi perustellusti katsoa onnistuneen viivytystaistelun johtajana. Matti Koskimaa ja Ari Rautala ovat kiinnittäneet kirjoissaan¹⁰³ tähän huomiota. Edellä mainittu on todennut, että Mäkinen johti vaikean vetäytymis- ja viivytysvaiheen taitavimmin kaikista armeijamme armeijakunnan komentajista.¹⁰⁴

Ylipätevydestäkö uran este?

Toistaiseksi korkein Mäkisen kunniamerkki oli ollut Vapaudenristin 1. luokka miekkojen ja tammenlehvän kera. Joulukuun 9. päivänä hän sai rintatähden edellä mainitusta onnistuneesta vetäytymisoperaatiosta ja aktiivisesta puolustustaistelusta takarajalla. Linjat vakauttava vastahyökkäys Ilomantsissa liittyi näihin sotatoimiin.

Kenraalimajuri Mäkinen toimi 27.11.1944 alkaen Päämajassa päämajoitustammarina, aluejärjestön tarkastajana sekä Yleisesikunnan vs. päällikkönä helmikuuhun 1946 asti. Suojeluskuntajärjestön lakkauttamiseen liittyvät ongelmat olivat ensimmäisiä tehtäviä, jotka tulivat rauhankannalle siirryttäessä Mäkisen hoidettaviksi. Puolustusministeriö asetti heti suojeluskuntien lakkauttamisen jälkeen Mäkisen johtaman toimikunnan selvittämään suojeluskuntaomaisuuden tulevaa käyttöä.¹⁰⁵ Eversti T. Aminoffin selvitystoimisto jatkoi toimikunnan työtä.

Mäkinen ylennettiin kenraaliluutnantiksi tammikuun 8. päivänä 1945. Töitä riitti puolustusvoimien rauhankannalle saattamisessa, varastotilojen järjestämisessä ja materiaalin keräämisessä. Kaiken lisäksi liittoutuneiden valvontakomissio hengitti kylmästi niskaan. Uusien liikekannallepanotoimien valmisteluun ei ryhdytty, etenäkään kun valvontakomissio oli huomauttanut asiasta. Pääesikunta käski vuoden 1945 tammikuussa lopettaa kaikki liikekannallepanon valmistelut ja operatiivisen suunnittelun.¹⁰⁶

Vuoden 1944 marraskuun lopulla puolustusministeri Walden oli halvaantunut, ja presidentti-ylipäällikkö määräsi joulukuun ensimmäisenä tehtävään merivoimien komentajan, kenraaliluutnantti Väinö Valven.

Kun eduskuntavaalit oli käyty maaliskuun 17. ja 18. päivänä ja uudet tuulet puhalsivat, hallituksen muodostaminen tuli ajankohtaiseksi.

Maaliskuun 30. päivänä 1945 käytiin keskusteluja siitä, millainen hallitus muodostettaisiin. Mauno Pekkalaista kaavailtiin puolustusministeriä. Vaalitulokset vahvistettiin viikkoa myöhemmin ja pääministeri Paasikivi jätti hallituksen erohakemuksen. Mannerheim pyysi Paasikiveä muodostamaan uuden hallituksen. Presidentti Mannerheim, jolle ylipäällikkyyks kuuluu, katsoi, että puolustusministeriksi oli asetettava sotilas. Hän totesi, että ellei Valve saa hyväksyntää, otettakoon kenraaliluutnantti Mäkinen.¹⁰⁷ Mannerheim katsoi, ettei puolustusministeriksi voinut asettaa henkilöä, jota presidentti ei hyväksy.¹⁰⁸ Tilanne oli hankala sekä Mannerheimille että Paasikivelle. Tuossa vaiheessa Urho Kekkonen ja Kalle Jutila esittivät, että puolustusministerin on oltava siviilimies. Paasikivi ehdotti tehtävään 16. päivänä huhtikuuta SKDL:n Mauno Pekkala.¹⁰⁹ Mannerheim halusi edelleen vaikuttaa sotilaan, s.o. Mäkisen puolesta.¹¹⁰ Hän piti tätä edelleen parempana kuin Pekkala.

Uudessa hallitusratkaisussa 17. huhtikuuta puolustusministerin tehtävät tulivat pääministeriksi valitun Mauno Pekkalan hoidettaviksi. Mannerheim antoi ratkaisussa periksi, kuten Paasikiven päiväkirja toteaa, ja »hyväksyi alakuloisella äänellä».¹¹¹

Puolustusvoimien ylimmässä johdossa kävi noina kuukausina voimakas tuuli, joka järjesti johtoa yllättävin kääntein. Nopeat muutokset seurasivat toisiaan, ja moni ylempi upseeri joutui toteamaan siirtämisenä sivuun ja omasta mielestään toisarvoiseen tehtävään. Kenraalikunnasta moni oli jo sodan vuosina joutunut paitsioon ajettuna hoitamaan eriasteisia tarkastajantehtäviä.¹¹² Moni kyvykkäänä pidetty upseeri saattoi nähdä uransa katkenneen. Jokainen näki, ettei rauhantietä kulkevissa puolustusvoimissa ollut tilaa kaikille sodan aikana ylenneille. Varsin moni joutui toteamaan, ettei eläkkeelle siirryttäessä tukena ollut edes sotilasarvoa vastaavaa virkaa samassa arvoluokassa. Sodanaikaiset ylennykset ruokkivat katkeruutta. Joidenkin vaikeuksia lisäsivät puuttuvat palvelusvuodet täydelle eläkkeelle pääsemiseksi. Monet, jotka katsoivat taloutensa olevan turvattu, siirtyivät siviilielämään.

Jalkaväenkenraali Heinrichs toimi tammikuusta 1945 alkaen Puolustusvoimain Pääesikunnan päällikkönä ja sitten puolustusvoimain komentajana. Kun asekatkentu alkoi paljastua, hän joutui pyytämään eroa 30. kesäkuuta 1945. Puolustusvoimain komentajana hän oli asettanut vuoden 1945 toukokuussa tutkijalautakunnan, johon kuuluivat kenraalit Airo ja Mäkinen sekä Pääesikunnan valvontatoimiston

päällikkö. Väliaikaiseksi komentajaksi määrättiin aiempi ilmavoimien komentaja, kenraaliluutnantti Jarl Lundqvist. Yleisesikunnan päällikön, kenraaliluutnantti Airon ollessa pidätettynä Mäkinen määrättiin hoitamaan hänen tehtävänsä. Väliaikaisratkaisu vahvistettiin Heinrichsin eron myötä. Näin 29.6.1945 Mäkinen määrättiin Yleisesikunnan päällikön viransijaiseksi. Sota Euroopassa oli jo päättynyt, mutta Suomessa asekatkentaajuttu alkoi paljastua. Viimeistään noissa oloissa olisi tullut vaikeuksia puolustusministeriksi valitulle sotilaille.

Paasikiven päiväkirjan mukaan Lundqvist ei ollut valvontakomissiossa hyväksytty henkilö ja, mikä pahinta, häneen ei luotettu edes puolustusvoimien piirissä. Seuraajaa etsittiin, jolloin Pekkala totesi, etteivät komentajan seuraajana tule kyseeseen Heinrichs, Mäkinen, Tapola, Sundman eikä Roos, koska kaikki nämä olivat olleet neuvotteluissa Saksassa vuoden 1941 keväällä. Näin raajan pudotuspelin jälkeen Paasikiven oli todettava: »Tällä hetkellä Sihvo paras sotaväen päälliköksi.»¹¹³

Yleisesikunnan päällikön viransijaisuutta Mäkinen hoiti 6. helmikuuta 1946 asti, jolloin hän erosi omasta pyynnöstään.

Puolustusvoimien rauhanajan historian 2. osan kuvatekstien laatija on pelkistänyt Mäkisen sodanjälkeisen kauden ansiot: »Hän joutui käsittelemään vaikeita sodanjälkeiseen joukkojen perustamiseen ja niiden operatiiviseen käyttöön liittyneitä kysymyksiä aluksi kenraaliluutnantti Aksel Airon alaisena.»¹¹⁴

Asekatkentaajuttun laajetessa Mäkinen pidätettiin ensimmäisen kerran vuoden 1946 marraskuussa ja päästettiin odottamaan jutun ratkaisua 1.11.1947.¹¹⁵ Juttua päätettäessä hänet vapautettiin syytteestä 9.4.1948. Silloin hänen pidätysajakseen kirjattiin kaksitoista kuukautta.¹¹⁶

Paasikiven päiväkirjaan on kirjattu 27.11.1945, että »sotaväen päällikkö» Lundqvist oli lähettänyt lokakuun lopussa 1945 kirjeen Pekkalle, joka toimi oman tehtävänsä ohella myös puolustusministerinä. Siinä esitettiin noin neljäkymmenen upseerin vapauttamista armeijasta. »Jotenkin kaikki olivat sellaisia, joita pidettiin kykenemättöminä.» Listalle päätymistä ei pidetty siinä mainittujen ansiona, mutta eivät liioin allekirjoittajat voineet pitää itseään tulokseen tyytyväisinä. Lundqvistille esitetyn listan olivat laatineet kunnian miehet, kenraaliluutnantti Mäkinen ja kenraalimajurit Tapola ja Heiskanen.¹¹⁷

Viran puolesta Mäkinen määrättiin asetetun puolustusrevision sihteeriksi. Hänellä oli aiemman virkauransa perusteella pohjatietoa miet-

tiä tulevan armeijan kokoonpanoa ja upseerien tarvetta. Tätä tehtävää hän hoiti asekatkentaajutun laajettua ja jouduttuaan pidätetyksi. Puolustusvoimien palveluksesta erotessaan Mäkinen luovutti sihteerintehtävät eversti Risto Pajarille. Mäkinen ei ehtinyt lyhyenä aikanaan vaikuttaa revision toimintaan. Kenraalimajuri Tapola vaikutti merkittävimmin sen työskentelyyn.¹¹⁸

Eläkeläisenä liike-elämään

Vapauduttuaan vakinaisesta palveluksesta Mäkinen siirtyi toimitusjohtajaksi Osakeyhtiö Paravaan, joka myi paperia ja puutavaraa ulkomaille.¹¹⁹

Eläkepäivinä Mäkinen luki historiallista kirjallisuutta ja seurasi penkkiurheilijana jalkapalloa ja yleisurheilua. Pojan innostuttua nyrkkeilystä isä seurasi myös nyrkkeilykisoja. Hän osallistui rauhallisesti kansalaiskeskusteluun, kuten muun muassa kirjoittamalla nimensä siihen julkiseen valittelukirjelmään, joka jätettiin Kustannusosakeyhtiö Otavalle Paavo Rintalan kirjasta *Sissiluutnantti*. Sen lottia käsittelevät kohdat pahoittivat mieltä.¹²⁰ Lähes koko eläköitynyt kenraalikunta oli allekirjoittajien joukossa.

Einar Mäkinen osallistui aktiivisesti eläkkeellä olevien kenraalien lounastilaisuuksiin. Tavan syntymiseen kenraaliluutnantti Oeschillä oli ratkaiseva osuus.¹²¹ Mäkinen oli mukana kokouksessa, jonka tuli antaa suosituksensa siihen, pitäisikö eläköitynyt Aarne Sihvo kutsua kenraalilounaille. Kutsuttavista kenraaleista oli eräissä aiemmissa tapauksissa käytetty syvällistä harkintaa.¹²² Mäkinen osallistui Upseerit evp ry:n toimintaan muiden tunnettujen evp-upseerien tavoin.¹²³ Hänet kutsuttiin myös huoltoupseeriyhdistyksen kunniajäseneksi.

Merkittävin kunniatehtävä oli Mannerheimin hautajaisissa vainajan arkun kantaminen Suurkirkosta tykinlavetille. Muina kantajina olivat Heinrichs, Valve, Österman, Öhquist, Tapola, Palojärvi, Alftan ja Puro.¹²⁴

Jääkärikenraaliluutnantti Einar Nikolai Mäkinen kuoli Helsingissä 8.9.1964 ja sai viimeisen leposijansa Suomen Kaartin hautausmaalta.

Jälkimuisto

Jalkaväki- ja yleisjohtajatehtävissä ansioitunut jääkäri, kenraaliluutnantti ja ylemmän oikeustutkinnon suorittanut yleisesikuntaupseeri eteni virkaurallaan puolustusvoimain toiseksi tai kolmanneksi¹²⁵ tärkeimmäksi luokiteltavaan tehtävään.

Sotilaan uraan liittyi epäonnistumisen hetkiä, kuten Jäminkipohjan Huovilassa ja vesiperämottien tyhjenemisessä Laatokan rannalla, mutta myös onnistumisen hetkiä Pohjanmaan nousun hetkillä ja viimeisen taistelun päättyessä Ilomantsissa Ryhmä Raappanan voittoon. Valtakunnan kriisivaiheissa Mäkinen oli saanut maan miesvoiman riittämään. Järjestelyupseerina ja ansioituneena hallintomiehenä hän oli osaltaan tehnyt mahdottomalta tuntuneen mahdolliseksi.

Ylipäällikköön, joka oli oppinut kunnioittamaan Mäkisen realismia, kenraalin suhteet olivat aina kunnossa. Hallinnollisin taidoin Mäkinen oli osoittanut kykynsä ja lunastanut ylipäällikön luottamuksen. Hän oli aloittanut rivijääkäriä ja ollut luomassa suojeluskuntia sekä ensi askeleitaan ottavaa suomalaista taktiikanopetusta. Mäkinen ei ole jäänyt tietämykseen hyökkäystaktiikan taiturina, mutta puolustustaistelut hän osasi käydä – viivytystaisteluista puhumattakaan. Onnistuminen jatkosodan päivinä armeijakunnan komentajana kaikilla kolmella kannaksella ja erityisesti harvaan puolustetussa Maaselän suunnassa on saanut kiitosta. Mäkiselle voidaan istuttaa vasta 2000-luvulla käyttöön tulleen käsitteen mukaisesti Suomen ensimmäisen logistiikkakenraalin mantteli.

Mäkinen oli osoittanut taitonsa suurissa esikunnissa ja tunsikin oma-kohtaisesti myös ylimmän valtionhallinnon siviilisektorin työtavat puolustusministeriössä ja valtakunnan työvoimapäällikkönä. Upseerikunta oli oppinut luottamaan hänen harkintakykyynsä. Sitä osoittaa osallistuva toiminta upseeriliittojen johtotehtävissä.

Alueellisesti Mäkinen oli etelän kenraali, sillä Lappi ja Pohjois-Suomen olot jäivät hänelle vieraisiksi. Oulu oli pohjoisin seutu, missä hän oli toiminut – silloinkin vain lyhyesti vapaussotavuonna.

Henkilökohtaisesta urheudesta Mäkinen ei halunnut tehdä numeroa. Työteliäänä hän tuli toimeen erityyppisten ihmisten kanssa, mutta asioihin perehtymättömyyttä hän ei hyväksynyt. Tarvittaessa hän oli kovakin. Hänen valmiutensa asettua ns. Lundqvistin listan taakse todistaa tunteista vapaata harkintaa.

Suuren sotapäällikön viittaa hänen hartioilleen ei pidä sovittaa, mutta onnellinen on se sodanjohtaja, joka saa käyttöönsä Mäkisen tiedoilla ja elämäkokemuksella varustettuja alaisia.

Mäkiselle kuuluu paikka suurten kenraaliluutnanttiemme eturintamassa.

Lähdeviitteet

- ¹ Antti Juutilainen: Talvi- ja jatkosodan komentajista laadittujen henkilökuvien anti sotahistorian tutkimukselle. *Sotahistoriallinen aikakauskirja* 23/2004, s. 67–89.
- ² Brantberg on julkaissut reportaasimaiset K. Heiskasen ja Raappanan henkilöhistoriat.
- ³ Brantberg, Robert: *Sotakenraalit*. Jyväskylä 1998.
- ⁴ Einar Mäkisen ensimmäisestä avioliitosta Mandi Perälän (*24. 8. 1895) kanssa syntyivät:
 - Eino Unto *1918, † 1936, ja kaksosina syntyneet:
 - Maire Sisko *1921, avioiduttuaan Paananen,
 - Paavo Veikko *1921, Espoossa asuva lääketieteen ja kirurgian tohtori (nimenmuutoksen jälkeen) Mäkisara sekä
 - Marja Inari *1939, †1942. Einar Mäkisen toisesta, vuonna 1943 solmitusta avioliitosta Impo Dagmar Aallon *27.3.1913 kanssa syntyi:
 - Heikki Mäkinen *1944, Helsingissä asuva filosofian maisteri.
- ⁵ Mäkisen ja Paalun urien yhtymäkohdista: Tuokko, Kaino: *Vaiennettu kenraali – Paavo Johannes Paalu*. Saarijärvi 2003, s. 26–27.
- ⁶ Mäkinen ja Palkén jatkoivat 1920-luvulla lakitieteen opintoja Helsingin yliopistossa. Mäkinen suoritti ylemmän oikeustutkinnon vuonna 1934. Palkénilta osa siitä jäi suorittamatta.
- ⁷ Lauerma, Matti: *Kuninkaallinen Preussin Jääkäripataljoona 27*. Porvoo 1966, s. 666.
- ⁸ Lauerma, s. 779–782. Equityn matkasta myös Hersalo N. V.: *Suojeluskuntain historia*, I osa. Vaasa 1966, s. 186 ja 391.
- ⁹ Polangenin kursseista katso Lauerma, s. 588–589.
- ¹⁰ Vanhala, M. J.: *Vimpelin sotakoulu*. Pitäjänmäki 1954, s. 111.
- ¹¹ Lauerma, s. 783.
- ¹² *Suomen vapaussota vuonna 1918*, II osa. Helsinki 1921, s. 51–62 Etelä-Pohjanmaan alkutapahtumista.
- ¹³ Em. teos, s. 214–217. Mäkisen ja hänen kauhavalalaistensa osuudesta Raahen taisteluun. Taistelu rajoittui yllätetyiksi tulleiden venäläisten antautumiseen sekä Raahen punakaartilaisien hajautumiseen ja etsintään.
- ¹⁴ Yläpohjan taistelusta 14. helmikuuta, katso *Suomen vapaussota*, IV osa, s. 308.
- ¹⁵ Jäminkipohjan taistelusta, katso Aunesluoma, Juhana – Häikiö, Martti: *Suomen vapaussota 1918 – Kartasto ja tutkimusopas*. Porvoo 1995, s. 54: »Huovilan puolustajat päättivät jääkäri E. Mäkisen johdolla jo ennen taistelun alkua (Yli-Pohjassa) siirtyä turvallisempiin aseisiin Ruhalaan.» Sampo Ahton vapaussotakuvaus teoksessa *Sotaretkillä*. Helsinki 1993, noudattaa samaa linjaa kertoessaan Jäminkipohjan tapahtumista. Kirjoitukset ovat pohjautuneet A. Heinosen artikkeliin Ruoveden–Väärinmajan taisteluista lehdessä *Pohjois-Hämeen vartio* 1/1933. Myös Eino Leinon *Vöyrin sotakoulu*. Helsinki 1918, s. 30, antaa K. Viljasen välittämän kuvan Yläpohjan taistelusta, ja siinä tunnustetaan rehellisesti valkoisten epäonnistuminen.
- ¹⁶ *Suomen vapaussota vuonna 1918*, V osan s. 68 todetaan Mäkisen olleen reserviksi varatuissa joukoissa Vilppulassa siinä vaiheessa, kun eteneminen alkoi Vilppulasta kohti Tamperetta. Hän oli kuitenkin sairastunut ja luovuttanut johtamansa 8. Komppanian päällikkyyden ruotsinmaalaiselle luutnantti Sjöströmille.

- ¹⁷ Maininta Rauno Lipposen toimittamassa teoksessa *Itsenäisen Suomen kenraalikuunta*, Porvoo 1997, s. 281. Pataljoonan komentajuus lienee ollut lyhytaikainen etenkin kun *Suomen Vapaussota*, V osa, ilmoittaa Mäkisen sairastuneen tuossa vaiheessa.
- ¹⁸ Vanhala, M. J. (toim): *Vimpelin sotakoulu*. Pitäjänmäki 1954, s. 111.
- ¹⁹ Haavoittumispäivä *Jääkärien elämäkerrasto* -teoksessa. Porvoo 1975.
- ²⁰ *Vimpelin sotakoulun* matrikeliosuudessa.
- ²¹ Heikki Mäkisen kertomaa 12.12.2008.
- ²² Sutela, Tauno – *Porin Rykmentti vuosina 1919–1939*. Taulukko 5 s. 204–205. Teoksessa Sutela, Tauno – Mikkola, Antti: *Kunnia – Velvollisuus – Tahto . . . Porin Prikaatin historia 1626–1985*. Hämeenlinna 1986.
- ²³ Paavo Talvela oli ollut Maaselässä Fagernäsin esimiehenä. Talvelan alaisena Fagernäs ei viihtynyt. Katso Smedjebacka, Helge: *Generalen från Terjärv*. Vasa 1983, s. 189.
- ²⁴ *Ympyröiltä kansalaistsvastuuseen – RUK:n 50-vuotiskirja*. Tapiola 1970, s. 16.
- ²⁵ Maininta Mäkisen diplomityön kadoksissa olosta on Vesa Tynkkysen väitöskirjassa *Hyökkäyksestä puolustukseen*, s. 429.
- ²⁶ Einar Mäkisen vieraiden kielten taito on merkitty Heikki Mäkisen 12.12.2008 ilmoittamina.
- ²⁷ »Tapola ja Mäkinen osasivat vuonna 1941 saksaa senaikaisen arvion mukaan vain välttävästi.» Ohto Mannisen teoksen *Molotovin cocktail – Hitlerin sateenvarjo*, s. 160 kirjoituksessa *Sotilasvaltuuskunnan matkakertomus toukokuulta 1941* on esitetty tämä arvio. On muistettava, että ylioppilaspohjalta ponnistaneella Mäkisellä oli jääkäriajalta periytyvää käytännön kielitaitoa. Hänellä on saattanut olla vaikeuksia ammattikielen hallinnassa liikekannallepanokysymyksissä. Artikkelista ei ilmene, kuka kielitaitoarvion on antanut.
- ²⁸ Elfvengren, Eero: *Laajasta johtoesikunnasta Mannerheimin Yleisesikunnaksi*. Helsinki 2000, s. 190.
- ²⁹ Tynkkynen, Vesa: *Hyökkäyksestä puolustukseen*. Joutsa 1966, s. 438–445.
- ³⁰ Järjestelyalan eri kehitysvaiheiden tutkimus kaipaa yhtä perusteellista tieteellistä selvitystä kuin taktiikan kehityslinjojen tutkimus on esitetty Vesa Tynkkysen väitöskirjassa.
- ³¹ 1920- ja 1930-luvuilla arvon saavuttamiseksi piti palvella yleisesikuntatehtävissä vähintään vuoden ennen nimityksen myöntämistä.
- ³² Sotatieteellisen seuran johtajat, *Tiede ja Ase* 63/2005, s. 326.
- ³³ Lipponen, Rauno (toim.): *Itsenäisen Suomen kenraalikuunta*, s. 281.
- ³⁴ Heikki Mäkinen kertonut 13.12.2008 Ahvenanmaan tehtävästä.
- ³⁵ Upseeriliittovuosista: Sillanpää, L. A.: *Upseeriliitto 1918–1958*. Helsinki 1958, s. 90–93 ja vapaamuurariongelmasta mt. s. 20–23.
- ³⁶ Korttipelien ystävänä tunnettu everstiluutnantti Alve Juutilainen muistutteli moneen otteeseen pojalleen Antille, että eversti Mäkinen oli hyvä skruuvinpelaaja. Heikki Mäkinen kertoi samaa.
- ³⁷ Myös Harald Öhquistillä oli suoritettuna oikeustutkinto Keisarillisesta Helsingin yliopistosta vuodelta 1914, joten Mäkinen ei ollut ainoa lainoppinut aktiiviupseereissa.
- ³⁸ »Everstikomitean» työskentelystä ja tuloksista tarkemmin Selén, Kari: *Mannerheim ja hänen puolustusneuvostonsa*. Keuruu 1980, s. 56.
- ³⁹ Seppälä, Helge: *Karl Lennart Oesch – Suomen pelastaja*. Jyväskylä 1998, s. 83.
- ⁴⁰ Järjestelytoimiston päällikön Alve Juutilaisen kertomaa.
- ⁴¹ Kilkki, Pertti: *Valo Nihtilä – Päämajan eversti*. Juva 1994, s. 52.
- ⁴² Ylipäällikön päiväkäsky 14.3.1940.
- ⁴³ Seppälä, Helge: *Karl Lennart Oesch – Suomen pelastaja*. Jyväskylä 1998, s. 116.
- ⁴⁴ Mäkinen, E.: *Näkökohtia Suomen erikoisolosuhteiden vaikutuksesta puolustusvoimien järjestelyyn*, *Kunnia – Isänmaa*. Helsinki 1941, s. 24–37.
- ⁴⁵ Castrén, Klaus: *Sodanajan ansioista*. Helsinki 1992, s. 28.
- ⁴⁶ Mäkisen siirryttyä tarkastajaksi jääkärieversti Selim Isakson peri hänen manttelinsa järjestelyalan johtajana. Mäkinen jatkoi aluejärjestön tarkastajana 18.6.1941 asti.
- ⁴⁷ Ignatiuksen komiteasta tarkemmin Jokipii, Mauno: *Jatkosodan synty*. Keuruu 1987, s. 38–39.

- 48 Valtuuskunta-nimitys on tässä yhteydessä liian juhlavasti sanottu, sillä tällä upseeriryhmällä ei ollut valtuuksia sitoumusten antamiseen. Ryhmän tuli vain kuulla vastaapuolen kantoja ja jakaa informaatiota.
- 49 Kapteeni Esko Rautaheimo osallistui matkalle adjutanttehtävissä.
- 50 Manninen, Ohto: *Molotovin cocktail – Hitlerin sateenvarjo*. Helsinki 1994, s. 159–178.
- 51 Rahikainen, E. A. (toim.): *Marski läheltä ja kaukaa*, Helsinki 1964, s. 84.
- 52 Laaksonen, Lasse: *Eripuraa ja arvovaltaa*. Jyväskylä 2004, toteaa s. 176, että Österman katsoi tulleensa ohitetuksi.
- 53 Em. teos, s. 213.
- 54 Järvinen, Y. A.: *Jatkosodan taistelut*. Porvoo 1950, s. 71–94.
- 55 Mannerheim, G.: *Muistelmat*, toinen osa. Helsinki 1953, s. 332.
- 56 Tuompo, W. E.: *Päiväkirjani Päämajasta*. Porvoo 1968, s. 73.
- 57 Nikunen, Heikki: *Richard Lorentz – Suomen hävittäjäilmailun isä*. Hämeenlinna 2005, s. 98.
- 58 Saarinen, Eero – Saarinen, Eetu: *Ylä-Syvärin kapearaiteinen rautatie*. Loimaa 1979, s. 8–13.
- 59 Puukiskorataa liikennöitiin hevosten tai traktorien vetämillä urapyörävaunuilla. Tällaista rataratkaisua oli käytetty Itä-Karjalan metsätyömailla jo 1930-luvulla.
- 60 Jääkäreiversti Selim Isaksen ja lukuisa joukko talvisodan divisioonankomentajia oli saanut VR 1 tlk:n jo vuoden 1941 lokakuun alussa. Päämaja tahditti korkeiden kunniamerkkien ja ylennysten myöntämistä. Kaikesta päätellen kenraaliylennys oli hidastanut Mäkisen ja Blickin kunniamerkin saantia.
- 61 Järvestä käytössä niminä sekä Kusrjärvi että Kuzrajärvi. *Jatkosodan historiassa* Kusrjärvi. Sorko, Kimmo: *Kolmen rintaman rykmentti – JR 50*. Saarijärvi 1988, teos käyttää Kuzrajärveä, jota on käytetty myös tässä artikkelissa. Leningradin Oblastin 1:200 000 -kartassa vuodelta 1998.
- 62 Kapteeni Jukka Malmivaaran lausuma teoksessa: Brantberg, Robert: *Kylmä-Kalle*, Jyväskylä 2000, s. 131.
- 63 Ukkola, Helge: *Iskevän Kiilan matkassa*, Forssa 1971, s. 46.
- 64 Kuvaus taistelusta Sorkon kirjan *Kolmen kannaksen rykmentti*, s. 320–340.
- 65 Paulaharju, Jyri: Luku: *Asemasota. Suomen kenttätykistön historia*, 2. osa. Pieksämäki 1994, s. 348.
- 66 Brantberg, Robert: *Kylmä-Kalle*, s. 134. Sorko toteaa s. 337 suomalaisten tappioiksi kaatuneina ainakin 34 miestä.
- 67 Paulaharju, Jyri: Luku: *Asemasota. Suomen kenttätykistön historia*, 2. osa, s. 348, asia esitetään kuin kaikilla suunnilla jo tapahtuneena, mutta Kuzrajärvellä se vietiin toteutukseen asti.
- 68 Mannerheim, G.: *Muistelmat*, toinen osa. Helsinki 1953, s. 424.
- 69 Linkomies, Edwin: *Vaikea aika*. Helsinki 1970, s. 173.
- 70 Mannerheim, G.: *Muistelmat*, toinen osa, s. 424.
- 71 Rahikainen, E. A. (toim.): *Marski läheltä ja kaukaa*, Helsinki 1964, s. 90–91.
- 72 1. Linkomies, Edwin: *Vaikea aika*. Helsinki 1970, s. 198;
2. Uola, Mikko: Artikkelit Einar Mäkisestä ja Toivo Ikosesta *Kansallisbiografiassa*.
- 73 Voimakastahtoisen ja erehtymättömäksi itsensä tunteneen Edwin Linkomiehen kanta Ikosesta ja tämän kyvyistä näkyy hänen teoksessaan *Vaikea aika*, s. 158 ja 62.
- 74 Soikkanen, Hannu: Ministeristöjen historia, luku *Sota-ajan valtioneuvosto*, s. 156 teoksessa: *Valtioneuvoston historia 1917–1966*. Henkilökohtaisia muistojaan tilittäessään Mäkinen kertoo kohteliaasti muutamaansa totuutta asioinnista ministeri S:n kanssa. Katso *Marski läheltä ja kaukaa*, s. 91.
- 75 Impon isä oli Adolf Aalto ja äiti Alma Maria Temmola. Tiedot Impon rouvan palvelusta Viidennen Armeijakunnan Esikunnassa Heikki Mäkisen kertomana. Vanhempien tiedot vuoden 1975 *Jääkärimatrikkelista*.
- 76 Smedjebacka, Helge: *Jääkärikenraalin elämä*, s. 218. Fagernäsin muistamassa hän virheellisesti kertoo Mäkisen olleen Tukholmassa sotilasiamiehenä talvisodan jälkeen ja tämän silloin rakastuneen Impon. Muutenkin kirjoittajan (AJ) mielestä Fagernäs on

- antautunut käsityksensä vietäväksi. Smedjebacka ei ole osannut epäillä Fagnäsin kertomaa.
- ⁷⁷ Vuoden 1975 *Suomen jääkärien elämäkerrastoon* on arvoiksi merkitty: biologian ylioppilas, aliluutnantti.
- ⁷⁸ Smedjebacka, Helge: *Jääkärikenraalin elämä*. Porvoo 2002, s. 218.
- ⁷⁹ Fagnäsin kesäkuun 14. päivälle kirjaama kertomus uuden armeijakunnankomentajan avioliitosta välittää tiedot: »Mäkinen rakastui ihastuttavaan naiseen, jonka kanssa hän meni naimisiin. Kun Mäkinen saapui Maaselän kannakselle, hänellä oli rouvansa (Impo) mukanaan. Mäkinen oli usein kiinnostuneempi vaimosta kuin sodasta. Sen vuoksi sain usein käytännössä hoitaa myös armeijakunnan asioita.» Tämä muistama on kerrottu teoksessa Smedjebacka, Helge: *Generalen från Terjärv*, Vasa 1983, s.189, ja teoksessa Smedjebacka, Helge: *Jääkärikenraalin elämä*. Porvoo 2002, s. 218.
- ⁸⁰ Talvela, Paavo: *Sotilaan elämä*, 2. osa, s. 324.
- ⁸¹ Y. A. Järvisen päiväkirjan mukaan Martti Vihma saapui II Armeijakunnan Esikuntaan 2.7.1944. *Jatkosodan historia*, 5. osa, s. 91 mukaan 3.7.
- ⁸² I. Divisioonan Esikunnassa palvelleen Lars Rönnquistin kertomaa Antti Juutilaiselle vuodelta 1993.
- ⁸³ Koskimaa, Matti: *Karhumäestä Ilomantsiin*. Porvoo 2000, s. 29, luonnehtii Honkoa sanoin »kuului ammattitaidoltaan yhtymien tykistökomentajien parhaimmiston».
- ⁸⁴ Selustansuojelua ei suomalaisessa sotahistoriankirjoituksessa ole paljoakaan käsitelty. Tässä pienessä yksityiskohdassa lähteenä on Ilomantsin ilmasuojelukomppanian sotapäiväkirja 28.6.–29.8.1944.
- ⁸⁵ Finell, Helge: *I fält med Er.P 1*. Ekenäs 1991, s. 87: »Wickström försvann, gudarna vet vart.»
- ⁸⁶ Paavo Talvelan muistelmien II osan s. 441 (Talvelan pvk. 13.7.)
- ⁸⁷ Finell, Helge: *I fält med Er.P 1* kertoo vaihe vaiheelta epäonnen komentajan tien, katso s. 86–87, 102, 120–122 ja 127.
- ⁸⁸ Tuokko, Kaino: *Yleisesikuntaeversti M. V. Vihma*, Saarijärvi 2006, s. 223.
- ⁸⁹ Em. teos, s. 210.
- ⁹⁰ Taistelun kulusta katso tarkemmin Juutilainen, Antti: *Ilomantsi – lopultakin voitto*. Rauma 1994.
- ⁹¹ Kilkki, Pertti: *Valo Nihtilä – Päämajan eversti*, s. 141.
- ⁹² Ote Martti Paajasen esitelmästä 1970-luvulla. Sen olennaisen sisällön – kenraalien vuorokeskustelun – silloinen eversti Elof Roschier on kertonut Paajaselle.
- ⁹³ Juutilainen, Antti: *Ilomantsi – lopultakin voitto*, s. 24. AJ kuuli Paajasen esitelmästä vasta kirjansa ilmestyttyä.
- ⁹⁴ Talvelaa »herra Airon» ratkaisu kiukutti. Katso Talvela, Paavo, 2. osa, s. 450, ja Laaksonen, Lasse: *Eripuraa ja arvovaltaa*, s. 332.
- ⁹⁵ Mäkisen alaisista everstiluutnantti Järvinen jotenkin katkeroitui Ilomantsin vaiheessa, kun huomasi jääneensä ylennyksissä jälkeen. Pettymyksen hän toi julki päiväkirjassaan. Hän toteaa, ettei ymmärtänyt, miksi toisissa suunnissa heikommin menestyneet etenivät nopeammin uralla. Siinä näkyy hämmästelyä T. V. Viljasen ylenemisestä everstiksi ns. keittiöoven kautta.
- ⁹⁶ Tuokko, Kaino: *Yleisesikuntaeversti M. V. Vihma*, s. 210.
- ⁹⁷ Em. teos, s. 210.
- ⁹⁸ Em. teos, s. 210.
- ⁹⁹ Mannerheim-ristin myöntämisestä toistamiseen Raappanalle katso Pasi Tuunaisen kirjoittamaa alalukua teokseen: *E. J. Raappana – Rajan ja sodan kenraali*. Keuruu 2007, s. 333. Myös Hurmerinta – Viitanen: *Suomen puolesta – Mannerheim-ristin ritarit 1941–1945*. Saarijärvi 1994, s. 342.
- ¹⁰⁰ Kilkki, Pertti: *Valo Nihtilä – Päämajan eversti*, s. 108.
- ¹⁰¹ Em. teos, s. 141.
- ¹⁰² Kuva teoksessa: Hahtela – Juutilainen – Salmela: *Taisteleva JR 9*. Joensuu 1987, s. 48 viimeinen kuva.
- ¹⁰³ Koskimaa, Matti: *Karhumäestä Ilomantsiin*. Porvoo 2000, s. 206, ja Rautala, Ari: *Itä-*

- Karjalan valtaus 1941*. Jyväskylä 2002, s. 65, jossa viittaa edellä mainittuun.
- ¹⁰⁴ Koskimaa, Matti: *Karhumäestä Ilomantsiin*, s. 206. Vertailukohteina Koskimaa ovat olleet todennäköisesti Laatikainen, Siilasvuo, Blick ja kenties ryhmän komentajana toiminut Talvela.
- ¹⁰⁵ Selén, Kari: *Sarkatakkien maa*, Juva 2001, s. 528.
- ¹⁰⁶ Tynkkynen, Vesa: *Puolustusjärjestelyt ja liikekannallepanon perusajatus ja valmistelujen kieltäminen* teoksessa: *Suomen puolustusvoimat 1944–1974*. Porvoo 2006, s. 435.
- ¹⁰⁷ J. K. Paasikiven päiväkirjat 1944–1956. Juva 1885. 1. osa, palsta 246.
- ¹⁰⁸ Em. teos, palsta 137.
- ¹⁰⁹ Em. teos, palsta 246.
- ¹¹⁰ Em. teos, palsta 249.
- ¹¹¹ Em. teos, palsta 250.
- ¹¹² Tähän ryhmään kuuluvista osa siirtyi kokonaan sivuraiteelle, mistä paluuta ei näyttänyt enää olevan komentajantehtäviin Mannerheimin ylipäällikkyyssaikana (A. Sihvo, J. Heiskanen, Wallenius ja Österman). Osa oli taas siirretty siinä määrin sivuun, ettei paluutietä löytynyt (Öhquist ja Hägglund). Kesän 1944 tapahtumat kasvattivat vaikeasti sijoitettavien kenraalien määrää (J. Sihvo, Melander ja Paalu).
- ¹¹³ J. K. Paasikiven päiväkirjat 1944–1956. 1. osa, palsta 300.
- ¹¹⁴ Arto Kotron kirjoittama kuvateksti teokseen *Suomen puolustusvoimat 1944–1974*, s. 435.
- ¹¹⁵ Päivämäärät Heikki Mäkisen kertoman mukaisesti.
- ¹¹⁶ Lukkari, Matti: *Asekätkentä*, s. 218, 266–267, 270–272 ja 343.
- ¹¹⁷ J. K. Paasikiven päiväkirjat 1944–1956. 1. osa, palsta 472.
- ¹¹⁸ Visuri, Pekka: Puolustuspolitiikka sodan jälkeisinä vuosikymmeninä, teoksessa: *Suomen puolustusvoimat 1944–1974*, s. 25.
- ¹¹⁹ Heikki Mäkinen kertoi 10.12.2008 Paravasta.
- ¹²⁰ Seppälä, Helge: *Karl Lennart Oesch – Suomen pelastaja*, s. 222–223.
- ¹²¹ Em. teos, s. 209–211.
- ¹²² Seppälä, Helge: *Karl Lennart Oesch – Suomen pelastaja*. Sivulla 210–211 kenraaleiksi, joiden mukaan ottamiseen oli suhtauduttu varauksellisesti – kaikki eri syistä ja Sihvo useammastakin syystä –, mainitaan Lundquist, lääkintäkenraalimajuri Lindén ja kenraalimajuri Haaki.
- ¹²³ Römpötti, Kalevi: *Taistelujärjestöstä aatteelliseksi yhdistykseksi*, s. 59. Yhdistykseen kuuluivat rivijäsenenä muun muassa Blick, Hägglund, Erik Heinrichs, Oesch ja Talvela.
- ¹²⁴ Turtola, Martti: *Erik Heinrichs – Mannerheimin ja Paasikiven kenraali*. Keuruu 1988, s. 274.
- ¹²⁵ Toiseksi tärkein, jos armeijakunnan komentajantehtävä jätetään huomiotta.

The Unknown General. Jäger Lieutenant-General Einar Nikolai Mäkinen's Way to the Second Highest Appointment in the Defence Forces

Summary

Einar Nikolai Mäkinen, the son of a farmer, was born in Maaria parish near Turku on 3 July 1895. After going to school in Turku he applied to study law at the University of Helsinki (then officially called the Imperial Alexander University). In 1916 Mäkinen left for Germany to obtain military training, as did other young men – the jägers – whose aim was Finnish independence. He returned to Finland at the end of October 1917 on the ship *Equity* which was bringing weapons. In Finland Jäger Mäkinen took part first in training the Civil Guards in Ostrobothnia and then in the War of Independence as a junior officer.

When the War of Independence had ended, Captain Mäkinen had ahead of him the rising career of an infantry officer. A successful Jäger officer, he completed the first course at the Staff College in second place. He remained at the College, serving as the first Finnish instructor in tactics. The Jäger officers who had passed through the national Staff College formed a homogeneous group because of their age and the basis of their military training and knew each other well. They possessed a cooperative spirit, which facilitated their work in the coming years of war.

Appointment as an instructor at the Staff College afforded Mäkinen

the opportunity to complete his law studies at the University of Helsinki. Mäkinen became acquainted with practical service at unit level when serving in Viipuri (Vyborg) in the 1930s as commander of 2 Supply Battalion and as chief of staff at Corps headquarters.

Mäkinen, as a careful and conscientious general staff officer, was selected for duties relating to organizational matters. His legal knowledge led also to the membership of numerous committees and to leading positions in officers' organizations during the 1930s.

When the Winter War began in November 1939 we encounter Colonel Mäkinen in General Headquarters in Mikkeli as head of the organization section. The section's basic task was to send commanders well-trained and organized men for use at the right time, and to make the best of insufficient men and material. By the end of Finland's honourable 105 days of war Mäkinen had gained the trust of Field Marshal Mannerheim, the commander-in-chief. This entitles us to speak of Mäkinen as one of the generals who enjoyed Mannerheim's confidence.

In May 1941 Colonel Mäkinen was a member of the group of officers who, led by Lieutenant-General A. E. Heinrichs, went to Germany to discuss how German and Finnish measures could be coordinated when the Soviet Union carried out the feared preventative attack on Finland. Although the conversations were only feelers, Mäkinen's participation in them affected his post war reputation and that of the others who took part in the visit.

In August 1941 Mäkinen became the first Finnish colonel to command a wartime corps. The decision was criticised because Mäkinen had never commanded even a wartime division and had worked for only a short time as head of the operations section at General Headquarters. Promoted major-general, Mäkinen served as a corps commander until the beginning of August 1943.

Service as director of national manpower in the Ministry of Communications and Public Works was an important position for which Rudolf Walden, the defence minister, and Mannerheim selected Mäkinen. He had achieved results as an organizer and was considered likely to succeed in civilian administration as well. Working for the prime minister, Edwin Linkomies, who was known for his demanding character, Mäkinen fulfilled the required expectations.

When the Soviet Union's great offensive began in June 1944 Mäki-

nen was again appointed a corps commander, this time on the Masel'ga isthmus. In July 1944, supported by his high-quality staff and experienced front-line commanders, he capably led the fighting during the withdrawal. These battles ended in the victory obtained by the troops of Group Raappana at Ilomantsi in August 1944.

Immediately after the end of the War in September 1944 Mäkinen's career rose rapidly in a short time. The activity of the Allied Control Commission in Finland, the revelation of the concealment of arms by some officers in the Finnish army, the advent of the extreme left into political life and the general uncertainty about what would be best for the country brought about changes in the leadership of the defence forces during the first post war years. As acting chief of the general staff Mäkinen had been promoted lieutenant-general and to the second most important appointment in the defence forces in summer 1946. At that time, arrested and indicted in the arms concealment case, he retired. During his last year as president Mannerheim had to drain many a bitter cup, one of which was that he and J. K. Paasikivi, the prime minister, had to put up with the responsibilities of the minister of defence slipping away from Mäkinen, the commander-in-chief's candidate, into the hands of Mauno Pekkala. Pekkala, who subsequently became prime minister, was an extreme leftist but not a man to sell out his country to the Soviet Union.

After his retirement Mäkinen directed the firm Parava Ltd, which marketed paper and wood products abroad, and also took part in the work of officers' associations as an ordinary member.

Einar Mäkinen died in Helsinki on 8 September 1944 and is buried in the Finnish Guard's cemetery.

(s. 1943) valtiotieteen kandidaatti, tietokirjailija ja päätoiminen sukututkija. Sukukirjojen ja opaskirjojen lisäksi julkaissut mm. teokset *Suuri Pohjansota, Iso Viha ja suomalaiset* (2001) sekä *Karjalainen Karilainen; Nimi ja suku historian myrskyissä* (2006).

Suomen sota ja suomalainen ratsuväki

Suomalainen ratsuväki syntyi Kustaa Vaasan Venäjän-sodan aikana vuonna 1555, jolloin suomalaisista ratsumiehistä muodostettiin ensimmäinen suomalaisen ratsuväen joukko-osasto. Pitkän vihan (1570–95) aikana suomalaisen ratsuväen määrä kasvoi muutamasta sadasta pariin tuhanteen ratsukkaan.¹

Ratsuväen kehityksen kannalta merkittäviä olivat puolalaisia vastaan Liivinmaalla käydyt sotatoimet, joissa ruotsalaisen ratsuväen pääosa oli kansallisuudeltaan suomalaista. Niin sanotusti kantapään kautta opittiin taktiikka, josta suomalainen ratsuväki tuli hakkapeliittoina tunnetuksi 30-vuotisessa sodassa. Ratsuväen teho perustui hyökkäykseen, suljetun joukon tehokkaaseen iskuun, ja sitä seurasi lähitaistelu teräsein. Tähän taktiikkaan pakottivat suomalaisten huonot pistoolit ja pienet auran kurjesta otetut hevoset. Mutta kyläseppien takomat miekat olivat kovia ja teräviä.²

Suurvaltakauden monissa sodissa suomalaisen ratsuväen taktiikasta tuli koko Ruotsin ratsuväen taktiikka ja se oli äärimmilleen kehittyntä suuren Pohjan sodan alkuun mennessä.³ Tuon sodan alkuvuosina myös suomalaisen ratsuväen määrä oli suurimmillaan: kolme varsinaista ratsurykmenttiä kaksinnuksineen noin 6000 ratsukkoa ja rakuunoita kaksinnuksineen yli tuhat miestä.⁴

Ratsuväki oli ollut Ruotsin suurvalta-aikana pääaselaji, mutta suurvalta-aseman menetyksen myötä ratsuväen merkitys väheni. Taktiikka, joka sopi Euroopan tasangoille, ei sopinut Suomen oloihin. Suomessa maasto oli hyvin rikkonaista ja vaihtelevaa ja monin paikoin suurten yhtenäisten ratsuosastojen toiminta oli mahdotonta⁵, samalla kun eri-

tyiset rakuunarykmentit lakkautettiin. Tästä syystä suomalaiset ratsu-rykmentit oli Pohjan sodan päätyttyä muutettu rakuunarykmenteiksi. Ruotujakoista ratsuväkeä oli kaksi rakuunarykmenttiä ja yksi (Karjalan) eskadroona valtakunnan itärajan siirryttyä länteen.

Kustaa III:n Venäjän-sodan aikana ratsuväen tehottomuus suomalaisessa maastossa korostui. Hyvin kuvaavaa on, että kolmannen sotavuoden 1790 keväällä Karjalan rakuunoita lukuun ottamatta rakuunat komennettiin laivastoon ja ratsut lähetettiin tykistön käyttöön. Lähes kaksituhatta suomalaista ratsumiestä oli mukana voittoisassa Ruotsinsalmen meritaistelussa.⁶ Sodan jälkeen vuosina 1791–92 suurimmasta osasta ratsuväkeä muodostettiin keyyen jalkaväen pataljoonia, ns. rusthollipataljoonia.⁷ Näiden pataljoonien riveissä moni entinen rakuuna osallistui Suomen sotaan vuosina 1808–09. Kun seuraavassa luodaan katsaus suomalaiseen ratsuväkeen Suomen sodassa 1808–09, rusthollipataljoonia ei katsota ratsuväkeen kuuluviksi.

Sodan pääpiirteet

Ruotsissa oli ennen Suomen sodan syttymistä mietitty, miten Suomea voitiin puolustaa, kun tiedettiin Venäjän suuret voimavarat. Rannikko-puolustuksen lukoksi oli rakennettu Viapori. Taktiikaksi oli valittu vetäytyminen Pohjanmaalle, kunnes Ruotsista saataisiin apujoukkoja ja voitaisiin käydä vastahyökkäykseen. Viaporin tehtävänä oli sitoa venäläisiä joukkoja, suojata armeijan sivustaa ja tukea apujoukkojen saapumista.

Suunnitelman mukaan jätettyään Viaporiin vahvan varuskunnan pääarmeija vetäytyi vähäisin taisteluin Pohjanmaalle. Savossa oli erillinen prikaati, joka vetäytyi niin nopeasti Oulun seudulle, että pääarmeijan johto pelkäsi joukkojensa tien Pohjois-Pohjanmaalle tulevan katkaistuksi, joten vetäytymistä jatkettiin nopeutetussa tahdissa. Siikajoella käydyssä taistelussa venäläiset kärsivät tappion ja vetäytyminen pysähtyi. Pääarmeija alkoi hyvin hitaasti edetä kohti Etelä-Pohjanmaata. Huoltovaikeuksien ohella hitaus johtui Ruotsista luvattujen apujoukkojen odottelusta. Vain Sandelsin johtama Savon prikaati omaa erillistä sotaansa käyden eteni nopeasti Savoön ja piti siellä puoliaan syksyyn asti, ennen kuin vetäytyi pääarmeijan luo Oulun seuduille.

Sotasuunnitelmalta putosi pohja Viaporin valloittamattomana pidetty linnituksen antauduttua yllättäen 3. toukokuuta. Karstulan taistelusta 21. elokuuta 1808 tuli sodan käännekohta Ruotsin armeijan alkaessa taistellen vetäytyä pohjoista kohti.

Taistelutoiminnan katkaisivat aselevot Lohtajalla 1. lokakuuta ja Olkijoella 19.11.1808. Sairauksien, erityisesti punataudin, runtelema armeija vetäytyi Tornion seuduille. Sota jatkui kevättalvella 1809, jolloin venäläiset valtasivat Ahvenanmaan, tekivät Vaasasta jäitse Uumajaan hyökkäyksen ja aloittivat lopulta Tornion kautta etenemisen Vesterboteniin. Osa suomalaista armeijaa antautui Kalixissa 25. maaliskuuta, osa Härnösandissa 15. toukokuuta ja osa oli mukana sodan loppuun asti. Viimeiset taistelut käytiin elokuussa Uumajan koillispuolella Sävarissa ja Ratanissa, ja rauha solmittiin 17. syyskuuta 1809.

Suomalaiset rakuunat osallistuivat Suomen sotaan kolmella suunnalla. Pieni osasto rakuunoita oli Viaporin varuskunnassa antautumiseen asti. Enin osa rakuunoista oli Klingsporin johtamassa pääarmeijassa ja yhdestä kahteen eskadroonaa Savon prikaatissa. Pääarmeijan prikaatien toimintaa ei tässä artikkelissa ole mahdollista kovin yksityiskohtaisesti selostaa, vaikka kokonaiskuva voikin jäädä lukijalle epäselväksi.

Rakuunat sodan alkaessa

Sotavuoden 1808 alussa suomalaista ratsuväkeä oli kaksi joukko-osastoa, Uudenmaan kevyt rakuunajoukko (Nylands lätta dragonkår) eli rakuunarykmentti ja Karjalan kevyt rakuunarykmentti. Vähimmillään uusmaalaisia rakuunoita oli ollut vain kaksi komppaniaa eli eskadroonaa. Vuosina 1803 ja 1805 palautettiin jalkautettuja komppanioita ratsaille niin, että komppanioita oli sodan syttyessä kahdeksan. Toisaalta kun eskadroonien lukumäärää lisättiin, niiden kokoa pienennettiin. Kuudessa eskadroonassa oli 69 ja kahdessa 68 numeroa.⁸ Ennen jalkauttamista rakuunakomppaniat olivat olleet lähes kaksi kertaa suurempia eli 125-numeroisia.⁹

Uudenmaan rakuunajoukon päällikkö oli vuodesta 1804 eversti Gustaf Fredrik von Wright. Majureina olivat Johan Wentzel Rotkirch ja Johan Fredrik Spalding. Komppanioita johtivat ratsumestarit, Henki-

eskadroonassa Karl Henrik Toll, Tenholan eskadroonassa Johan Adolf von Post, Raaseporin eskadroonassa Gustaf Adolf Arenkihl, Vihdin eskadroonassa Johan Berndt Blum, Helsingin eskadroonassa Gustaf Magnus Adlercreutz, Sipoon eskadroonassa Anders Forsskähl, Porvoon eskadroonassa Berndt Otto Rehbinder ja Kyminkartanon eskadroonassa Karl Magnus Möllersvärd.¹⁰

Sodan syttyessä oli yhteensä 956 varsinaista rakuunaa ja 295 varamiestä. Liikekannallepanossa 1.2.1808 Uudenmaan rakuunoiden kuusi eskadroonaa määrättiin Kymihoelle, varamiehet Viaporiin ja Helsinkiin. Maaliskuussa 1808 Viaporissa oli Uudenmaan rakuunoiden varamiehiä kolme upseeria, neljä aliupseeria ja 187 miestä, varsinaisia rakuunoita upseeri ja 33 miestä.¹¹ Rakuunoiden varamiehet olivat ratsutomia¹², joten varsinaisen ratsuväen määrä Suomen sodassa oli vajaat tuhat miestä. Viaporiin komennettujen osuus sotatoimissa päättyi linnonituksen antautuessa.

Vaikka Karjalan kevyttä rakuunajoukkoa kutsuttiin rykmentiksi, siinä oli vain kaksi eskadroonaa. Rykmentin päällikkönä oli everstiluutnantti Adolf Ludvig Christiernin. Ylä-Savon komppaniaa johti majuri Axel Karl Martinau. Helmikuun lopulla taisteluvälmiissä Savon prikaatissa Mikkelissä oli Karjalan rakuunoiden kaksi eskadroonaa, Ala- ja Ylä-Savon komppanijat, yhteensä 210 miestä ja näiden varamiehiä 87 miestä. Ala-Savon komppanian päällikkö oli kapteeni Jacob Casper Fuchs. Varamiehet luutnantti Johan Poppiuksen johdolla yhdistettiin prikaatin jalkaväen varamiesten kanssa yhtenäiseksi osastoksi ja lähetettiin everstiluutnantti von Törnen alaisina Varkauteen suojelemaan siellä olevia varastoja.¹³

Venäläisten hyökkäys alkoi sunnuntaina 21. helmikuuta. Neljä eskadroonaa Uudenmaan rakuunoita oli Helsingissä. Puolustus Kymihoen takana oli jaettu kahdeksi prikaatiksi. Ensimmäistä prikaatia johti eversti August Fredrik Palmfelt. Siihen kuuluneet Uudenmaan rakuunoiden 6. ja 7. eskadroona olivat etuasemassa Tessjön kylässä rantatiellä Loviisan ja Lill-Abborforsin rajanylityspaikan puolivälissä. Toista prikaatia johti eversti Karl Johan Adlercreutz ja siinä oli kaksi Uudenmaan rakuunoiden eskadroonaa. Kyminkartanon eskadroona oli etuasemassa Elimäellä ja Helsingin eskadroona Kuivannossa.

Kymenlaakson suuntaan keskitetyt venäläiset ylittivät rajan Ahvenkoskella, Ruotsinpyhtäällä, Hirvikoskella, Anjalassa ja Keltissä. Oli hy-

vin kylmää ja Kymijoki oli vahvassa jäässä. Rajavartiostojen vähäiset miehistöt vetäytyivät vahvojen venäläisdivisioonien edestä. Kahakoita käytiin Ahvenkoskella, Elimäellä ja Tesjoella.¹⁴ Aliupseerin johtama kahdeksan miehen rakuunapartio jäi Loviisaa kohti vetäytymisen yhteydessä venäläisen ratsuväen eristämäksi. Partion onnistui lyödä itsensä läpi ja ottaa samalla kaksi venäläistä hevosineen vangiksi. Hornborg pitää tätä hämmästyttävänä osoituksena siitä, että ruotujakoinen ratsuväki pystyi muuhunkin kuin pysymään satulassa.¹⁵

Loviisan suunnalla olleet joukot vetäytyivät Forsbyhyn illalla 22. päivänä helmikuuta. Uudenmaan rakuunat taistelivat 24. päivänä kasakoita vastaan Pernajanlahden jäällä. Aamulla oli Sipoon eli 6. eskadroonasta luutnantti Mauritz Gustaf Wählinin ja aliupseerin johdolla lähtenyt 30 rakuunan partio Forsbyn ruukin ja Kuuskosken väliselle tielle. Partion palatessa sen tien katkaisi Pernajan kirkonkylästä hyökännyt joukko kasakoita. Rakuunat yrittivät lyödä itsensä läpi. Seuranneessa käsikähmässä kaatui yksi ja useita haavoittui korpraali Liljeforsin ja 14 miehen jäädessä vangiksi. Wählin 15 rakuunan kanssa selvisi takaisin. Vetäytymisen jatkuessa kolme haavoittunutta rakuunaa jouduttiin jättämään sairaalaan Porvoossa.¹⁶

Toiseen prikaatiin kuulunut Möllersvärdin eskadroona oli lähtenyt majoituspaikoiltaan kello kuusi aamulla ja marssinut Elimäen kirkolle, jossa etuvartiona oli jo 40 Elimäen jääkäriä majuri Arenkihlän johdolla. Päivällisen aikoihin Kymijoen jäällä näkyivät ensimmäiset venäläiset. Näiden lähettämät neuvottelijat kehottivat ruotsalaisia »ystävällisesti vetäytymään». Pian sen jälkeen husaarit ja kasakat hyökkäsivät kenttävartion päälle. Eskadroona vetäytyi Arenkihlän joukon kanssa Kimoböleen, jossa sata Turun läänin jalkaväen miestä tuli avuksi.

Seuraavana päivänä vetäytyminen jatkui Artjärven puolelle venäläisten hiihtäjien yrittäessä saarrostusta. Artjärvellä puolustusta johti Turun läänin jalkaväen eversti Herman Fleming. Möllersvärdin eskadroona ja jääkärit kahakoivat 24. päivänä Salmelan järven jäällä Grodnon husaarien kanssa lippujunkkari Nomellin vallatessa yhden husaarihevosen. Venäläiset vetäytyivät. Ruotsalaiset vetäytyivät Villikkalan kautta Orimattilaan, jossa seuraavana päivänä taisteltiin Käkelän luona kahdeksan tuntia kovassa pakkasessa.¹⁷

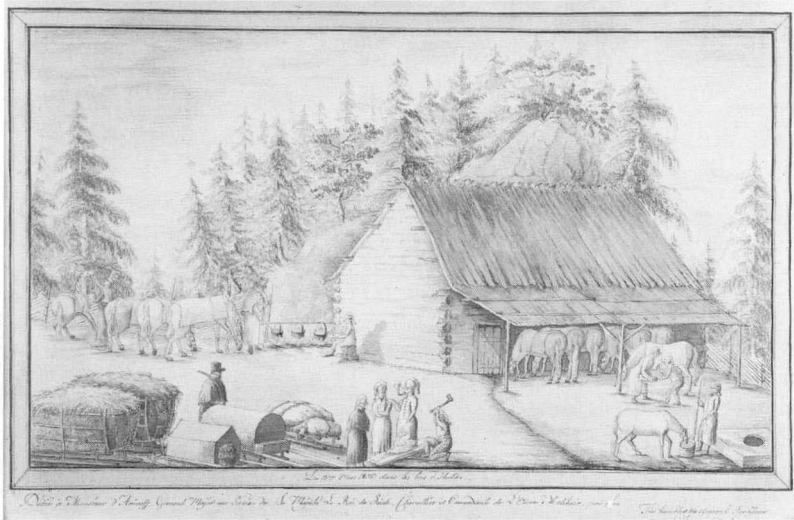
Vetäytyminen Pohjanmaalle

Armeijan lähtiessä vetäytymään Helsingissä olleet neljä rakuunaeskadroonaa marssivat helmikuun lopulla kohti Hämeenlinnaa. Vetäytyminen tapahtui vähin taisteluin ankarassa pakkasessa ja lumihangessa Hämeenlinnan ja Tampereen kautta Pohjanmaalle asti. Tampereella ollut jälkijoukko kävi 11. maaliskuuta pienen ratsuväkiottelun jäällä Hatanpään kartanon luona, jossa kaksi adjutanttia jäi vangiksi. Rakuunoiden muonittajia oli vielä Tampereella venäläisten ratsuväen tunkeutuessa kaupunkiin. Kaikki rakuunat eivät olleet ehtineet satuloida hevosiaan. Seuranneessa kahakassa muutama kaatui tai jäi haavoittuneina vangiksi. Ratsumestari Möllersvärd kirjoitti päiväkirjaansa, että hänen eskadroonansa menetti yhden miehen sapelilla kuoliaaksi lyötynä, »att min dragon blivit nästan halshuggen med en slipad sabel, vilket mordvapen ej lär nyttjas ibland civiliserade nationer, fingo vi befallning att även slipa våra för att vid tillfälle visa repressalier».¹⁸

Hämeenlinnasta lähdetäessä 5. maaliskuuta oli määrätty, että Palmfeltin prikaati vetäytyy Akaan ja Vesilahden kautta Lauttakylään ja sieltä Poriin. Adlercreutzin prikaati marssi Tampereen kautta, josta lähdetäessä 11. päivänä prikaati jakaantui kahtia. Adlercreutzin johdolla pienempi osa teki vaikean marssin lumisen erämaan halki Ikaalisten kautta. Suuremman osan sai johtaakseen eversti von Numers, jonka piti viedä joukkonsa pikamarssia Lauttakylän kautta Poriin. Adlercreutzin osastoon kuului tämän nuoremman veljen Gustav Magnusin johtama Uudenmaan rakuunoiden viides eskadroona.¹⁹

Möllersvärdin eskadroona kulki Tampereelta Kauniaisten kautta ja tuli 12. päivänä Tyrvälle, mistä jatkoi aikaisin seuraavana aamuna Villilään ja illalla Peipohjaan ja Kokemäelle. Tie kulki jäitä ja niittyjä pitkin purevassa kylmyydessä, jossa monet saivat paleltumia. Latoja revittiin ja tehtiin nuotioiksi, jotta välillä voitiin vähän lämmitellä. Möllersvärdin mukaan »vaarallista yötä» ei koskaan unohdetaisi.²⁰

Kokemäellä Palmfeltin ja von Numersin osastot yhtyivät. Jälkimmäisestä muodostettiin kolmas prikaati. Vetäytymisen sivustaa suojaasi kapteeni Grönhagenin johdolla kaksisataa Porin läänin jalkaväkirykmentin miestä ja 30 rakuunaa. Illalla 14. maaliskuuta Grönhagen raportoi, että venäläiset olivat miehittäneet Lauttakylän. Vetäytymistä kiirehditettiin ja myös Grönhagenin osasto yhtyi muihin Ylistaron luona. Maaliskuun

Ratsumestari G. M. Adlercreutzin piirros Uudenmaan rakuunoiden majoittumisesta 15.3.1808 Ikaalisten metsässä. Museovirasto.

Cavalry Captain G. M. Adlercreutz's drawing entitled The quarters of the Uusimaa Dragoons in the forest at Ikaalinen on 15 March 1808.

17. päivänä venäläisten etujoukko hyökkäsi jälkijoukon kimppuun Haistilan eteläpuolella. Syntyneessä taistelussa Möllersvärdin eskadroona oli mukana Kokemäenjoen jäällä.²¹

Seuraavana päivänä armeija jatkoi vetäytymistään Porista kohti pohjoista. Sipoon eskadroonan päällikkö, ratsumestari Anders Forskähl jäi Porissa sairaana venäläisten vangiksi. Sitten eskadroonaa johti sodan loppuun asti luutnanttina toiminut sotilasarvoltaan ratsumestari Johan Magnus Åkerstedt.²²

Adlercreutzin prikaati oli vaikeissa oloissa kulkenut kuudessa päivässä Hämeen metsän läpi ja lepäsi Ilmajoella, kunnes päämajasta tuli 23. päivänä käsky, että matkaa oli jatkettava Lapualle. Ilmajoelle jätettiin hiihtokomppania ja muutamia rakuunoita, kunnes siellä olleet varastot oli tyhjennetty.²³

Maaliskuun viimeisellä viikolla Möllersvärdin eskadroona sivuutti Jurvan, Maksmon, Monån ja Uudenkaarlepyyn ja tuli 28. päivänä Sundbyhyn. Myöhään 31. päivän iltana Möllersvärd komennettiin kor-

netti Segerstrålen, aliupseerin ja 25 rakuunan kanssa tiedustelemaan Soklotin suuntaan. Hän kirjoitti päiväkirjaansa, että oli jotain aivan uutta tiedustella yön pimeydessä. Hän arveli kuitenkin, että eversti Gripenberg tiesi mitä käski. Ei ollut ensimmäinen eikä viimeinen kerta tämän sodan aikana, kun komentajat eivät tieneet, oliko vihollinen lähellä vai kaukana. Tiedustelijat saivat jo vajaan peninkulman päässä etuvartiosta näkyviinsä husaareita ja kasakoita, jotka ryntäsivät ottamaan tiedustelupartiota vangiksi. Partio löi itsensä läpi menettäen kolme miestä. Kaksi rakuunaa haavoittui ja kornetti Segerstråle sai päähänsä kuusi iskua, mutta ne eivät olleet vaarallisia.²⁴

Levätyttyään Kaarlepyyn seuduilla armeija jatkoi huhtikuun ensimmäisenä päivänä vetäytymistä Pohjanmaan rannikotietä pitkin kohti Kalajokea. Jälkijoukkona oli eversti Gripenbergin osasto, joka samana päivänä kävi tiukan ottelun Kulnevin johtamia venäläisiä vastaan Pietarsaaren kirkon luona. Siinä oli mukana yksi rakuunaeskadroona. Gripenbergin johdolla hyökkäys lyötiin takaisin. Armeija oli Kalajoen seuduilla viikkoa myöhemmin. Kalajoella Möllersvärdin eskadroona määrättiin seuraamaan Hämeen rykmentin kolmatta pataljoonaa, joka palasi Rajankylään lähemmäksi vihollista. Seuraavina päivinä oli jatkuvasti hälytyksiä ja tiedustelupartioiteja. Möllersvärd kirjoitti päiväkirjaansa, että »hästarna ännu leva och stå på sina fyra ben». Kahdeksantena päivänä eskadroona vapautui tästä saatanallisesta komennuksesta.²⁵

Huhtikuun toisella viikolla vetäytyminen jatkui Pyhäjoelle. Siellä joukot lepäsivät viikon verran. Lepo käytettiin joukkojen uudelleen järjestämiseen. Eversti Sandelsin johdettavaksi muodostettiin uusi viides prikaati 7. huhtikuuta ja siihen kuului yksi eskadroona Karjalan rakuunajoukosta. Entinen savo-karjalainen prikaati sai järjestysnumeron neljä. Rakuunaeskadroonat jaettiin prikaatien kesken. Yksi eskadroona oli vuorollaan jalkaväkiosaston ohella päämajan vartiostona. Huomattavan suuri osa eskadroonien miehistä oli komennuksilla (användes som ordonanser). Huhtikuun lopulla ensimmäisessä prikaatissa oli kaksi eskadroonaa (Tenholan ja Henkieskadroona), toisessa prikaatissa kaksi (Vihdin ja Helsingin eskadroonat) sekä kolmannessa prikaatissa kolme (Kyminkartanon, Porvoon ja Sipoon eskadroonat). Raaseporin eskadroona oli päämajan vartiostossa.²⁶

Huhtikuun puolivälissä vetäydyttiin kohti Siikajokea. Hiljaiseloa jat-

kui pääsiäislauantain 16. päivän aamuun asti. Venäläiset hyökkäsivät jälkijoukon kimppuun Lahinsalossa kello neljä aamulla. Jälkijoukon johtajana oli nyt eversti von Döbeln. Majuri Silinin johtama venäläisten ratsuväki eteni jäätä pitkin kohti Pyhäjoen suuta. Kolmannen prikaatin rakuunaeskadroonat lähetettiin majuri Rotkirchin johdolla vastahyökkäykseen ja suojaamaan jälle ryhmittynyttä tykkipatteria. Husaareita ja kasakoita oli ainakin 200 miestä. Eskadroonissa oli päällystön lisäksi korkeintaan 120 ratsukkoa, koska monet olivat komennuksilla. Taistelun kuluessa itse pääadjutantti, eversti Löwenhjelmin kävi kiihkaasti kasakoiden kimppuun, haavoittui ja jäi adjutanttinsa kanssa vangiksi. Venäläisten eteneminen pysähtyi. Möllersvärdin eskadroonasta yksi upseeri ja kaksi rakuunaa haavoittuivat korpraalin ja kahden rakuunan jäädessä vangiksi. Seitsemännen eskadroonan tappiot olivat yksi upseeri ja 11 miestä. Yppäriin taistelu kesti kello kahteen asti päivällä. Taistelun aikana ensimmäinen prikaati oli vetäytynyt jäätä pitkin jalkaväki ja tykistö keskellä, ratsuväki sivustoilla. Illalla toinen prikaati majoittui Saloon, kolmas Raaheen ja ensimmäinen Pattijoelle. Löwenhjelmin tilalle pääesikunnan päälliköksi nimitettiin Karl Johan Adlercreutz ja tämän paikalle toisen prikaatin komentajaksi tuli von Döbeln.²⁷

Vetäytyminen jatkui 18. päivänä Siikajoen seuduille. Raahessa Uudenmaan rakuunoiden päällikkö von Wright ja henkieskadroonan ratsumestari Carl Henrik Toll jäivät 16. ja 18. huhtikuuta sairaina jälkeen armeijasta ja joutuivat venäläisten vangiksi. Päiväkirjassaan Möllersvärd paheksui heidän menettelyään ja epäili sairauden vakavuutta. Tollin jälkeen Henkieskadroonaa johti luutnantti P. O. Adelsberg. Samoihin aikoihin viidennen eskadroonan päällikkö, ratsumestari Adlercreutz komennettiin toisen prikaatin adjutantiksi ja eskadroonan johtajaksi tuli luutnantti D. R. Brunow.²⁸

Siikajoella käytiin 18. huhtikuuta yksi sodan tunnetuimmista taisteluista. Rakuunoita käytettiin tiedusteluun meren puolella. Venäläisen ratsuväen hyökätessä jäätä pitkin joen suun kohdalla vastaan lähetettiin majuri Rotkirchin johdolla kolme rakuunaeskadroonaa. Näissä oli yhteensä vain noin 80 miestä. Vastassa olivat Silinin ratsumiehet Niemilän ja Matinheikin talojen välillä. Rakuunat vetäytyivät pian takaisin kohti Pietolan taloa, koska venäläisillä oli moninkertainen ylivoima. Pietolan luona rakuunat saivat tukea Uudenmaan jääkäreiltä ja parilta tykiltä.

Myöhemmin iltapäivällä joukot vetäytyivät joen taakse. Venäläisten keskusta oli ohentunut niin, että Adlercreutz suuntasi siihen jalkaväen hyökkäyksen, ja tämä ratkaisi taistelun.²⁹

Savon prikaatin vetäytyminen Ouluun

Savossa sotatoimet käynnistyivät myöhemmin kuin Kymijoen linjalla. Savon prikaatin joukkojen pääosa oli koottu Mikkeliin, Varkauteen ja Joensuuhun helmikuun alkupuolella. Prikaatia johti eversti Cronstedt. Karjalan rakuunat olivat Mikkeliissä ja näiden varamiehet Varkaudessa. Tiedustelu puuttui lähes täysin. Venäläiset ylittivät rajan 28. helmikuuta ja etenivät ilman vastarintaa Juvalle maaliskuun ensimmäisenä päivänä. Vain ankara pakkanen ja syvä hanki vaikeuttivat etenemistä.³⁰

Savon prikaati vetäytyi Mikkelistä pohjoiseen kohti Haukivuorta, jonne Ala-Savon eskadroona tuli jo kuun ensimmäisenä päivänä, Ylä-Savon eskadroona 2. maaliskuuta. Viikkoa myöhemmin ne olivat Leppävirran seuduilla. Varamiehet vedettiin Varkaudesta 10. päivänä Niiralaan ja sieltä yömarssilla Pellosmäelle.³¹ Rasittavien marssien jälkeen Savon prikaati lepäsi. Pääosa majoitettiin Leppävirran kirkonkylään ja siitä pohjoiseen oleviin kyliin. Karlvikin etuasemassa oli Karjalan rakuunoita.³²

Savon rintaman ensimmäinen taistelu käytiin 11. maaliskuuta Karlvikin jäällä Leppävirran kirkon lounaispuolella. Venäläiset etenivät Unnukkaveden jäätä pitkin kohti Leppävirran kirkkoa. Jälle sijoitetussa puolustuslinjassa jalkaväen pataljoonien takana olivat rakuunat. Taistelu alkoi tykkien kaksituntisella vuoropuhelulla, jonka jälkeen venäläisten ratsuväki hyökkäsi, mutta lyötiin takaisin jääkärien tulella ja rakuunoiden vastahyökkäyksellä. Hämärän tullen joukot vetäytyivät ja jatkoivat yöllä kohti Kuopiota, jonne joukot saapuivat 13. päivänä.³³

Kuopiossa joukot lepäsivät hyvissä majoitustiloissa, mutta ahdasta oli. Parin kilometrin päähän kaupungin eteläpuolelle asetettiin vahvaksi kenttävartioksi pataljoona Savon jääkäreitä kapteeni Joachim Zachris Dunckerin johdolla. Sen tukena oli tämän serkun, kornetti Gustaf Dunckerin johtama rakuunaosasto. Kovan kylmyyden takia venäläiset jatkoivat etenemistään vasta 15. päivänä. Saman päivän aamuna Cronstedt alkoi tyhjentää Kuopiota, mutta kenttävartio unohtui Jynkkään.³⁴

Karjalan rakuunoiden ylintä päällystä, everstiluutnantti Christiernin, majuri Martinau ja kapteeni Fuchs. Tigerstedt 1908.

The senior officers of the Karelian Dragoons: Lieutenant-Colonel Christiernin, Major Martinau and Captain Fuchs.

Dunckerin 320 miehen osasto piti puolensa Jynkässä parintuhannen venäläisen hyökkäyksiä vastaan kolme tuntia ennen kuin vetäytyi. Kuopiosta vetäydyttiin Kallaveden jäätä pitkin taistellen Toivalanniemeen asti ja sen aikana myös Karjalan rakuunat kunnostautuivat. Kornetti Gustav Duncker hyökkäsi 20 rakuunan kärjessä päin venäläisiä ja sai vangituksi yhden Grodnon husaarin. Yksi rakuuna tuli ammutuksi kasakoiden viedessä hevosen. Tällöin kornetti Georg Fredrik von Nandelstadh lähti täyttämään laukkaa päin kasakoita, ratsasti nurin upseerin, tappoi hevosen ottajan ja toi hevosen takaisin. Nandelstadh sai itse useita keihäänpistoja ja ampumahaavan. Veren valuessa haavoista sidottuna kiinni hevoseensa häntä lähdettiin viemään kohti sidontapaikkaa, jos sellainen jostakin löytyisi.³⁵

Neljältä iltapäivällä Dunckerin osasto tuli Toivalan rantaan. Pimeän tultua prikaatin vetäytyminen jatkui kohti Oulua lumessa ja ankarassa kylmyydessä. Ouluun saavuttiin 29. huhtikuuta taisteluita. Raporttia kirjoitettaessa kornetti Dunckerin kunnostautuminen muuttui esikunnan ansioksi. Savon prikaatin esikuntapäällikölle, majuri Martinauille ehdotettiin kunniamerkkiä.³⁶

Maaliskuun viimeisenä päivänä Savon prikaatin pääosa lähti Oulusta edetäkseen Rantsilaan. Ensimmäisenä lähti rakuunoiden varamiehistönsä suojaamana prikaatin kuormasto. Tuntia myöhemmin everstiluutnantti Christiernin johdolla lähti kaksi jääkäripataljoonaa, kaksi jalka-

väkipataljoonaa, pääosa rakuunoista sekä tykkejä. Seuraavana päivänä jatkettiin Haran sillalle osan joukoista jäädessä Kempeleelle. Haran sillalla Sandels otti vastaan niiden joukkojen päällikkyuden, joiden piti jatkaa etenemistä Rantsilaan.³⁷

Kuten edellä on kerrottu, uusi eversti Sandelsin johtama viides prikaati muodostettiin 7. huhtikuuta. Siihen liitettiin Karjalan rakuunoista Ala-Savon eskadroona (88 miestä). Ylä-Savon eskadroona jäi Cronstedtin järjestysnumeron neljä saaneeseen prikaatiin. Se koottiin kuun puolivälissä Rantsilaan, jossa jo ennestään oli ollut 25 eskadroonan miestä, ja siirrettiin 22. huhtikuuta Temmeksen seudulle. Osa eskadroonasta oli 23.–24. päivinä ollut Haran sillalla ja sen jälkeen ennen Revonlahden taistelua Paavolassa.³⁸

Viidenteen prikaatiin sijoitettu hajallaan ollut Ala-Savon eskadroona koottiin Liminkaan. Yhden Vesterbottenin rykmentin pataljoonan kanssa 40 rakuunaa kävi Hailuodossa 25.–29. huhtikuuta.³⁹

Cronstedt sai 25. huhtikuuta käskyn hyökätä Revonlahdelle, jonne kenraalimajuri Bulatovin joukot olivat tulleet edellisenä päivänä. Hyökkäys alkoi aamulla kaksi päivää myöhemmin. Carl Johan Adlercreutz lähti liikkeelle Lumijoelta ja kun hän keskiyöllä oli venäläisten etuasemien lähellä, hänellä oli 150 jalkaväen miestä ja 30 rakuunaa. Hän aloitti hyökkäyksensä kello kolme, mutta joutui lopettamaan sen tuntuvien tappioiden jälkeen kello seitsemältä. Samaan aikaan vastakaiselta suunnalta etelästä käsin käynnistyi Cronstedtin joukkojen hyökkäys. Näiden mukana oli 50 rakuunaa. Joukot oli jaettu kolmeksi kolonnaksi. Vasemmanpuoleista jokuomaa pitkin etenevää kolonnaa johti Karjalan rakuunoiden everstiluutnantti Adolf Ludvig Christiernin ja tässä kolonnassa oli enin osa rakuunoista. Kolonna valtasi rynnäköllä pappilan.⁴⁰

Pääesikuntaan oli tullut tieto Adlercreutzin hyökkäyksen epäonnistumisesta. Siksi hämmästyks oli suuri, kun nuori rakuunakornetti tuli Klingsporin huoneeseen ilmoittaen Revonlahdella saavutetusta voitosta. Kornetti, jonka nimeä ei mainita, oli todennäköisesti Carl Gustaf Lemberg (s. 1782). Revonlahden taistelussa etujoukkoa johti Karjalan rakuunoista majuri Martinau ja mukana olivat myös adjutantti Severin Emanuel Schlüter ja lippujunkkari Johan Magnus Hofström. Uudelleen rakuunoista ratsumestari G. M. Adlercreutz haavoittui taistelussa neljännen prikaatin adjutanttina.⁴¹

Sandelsin prikaati Savossa ja Karjalassa

Koostumukseltaan kirjavassa eversti Johan August Sandelsin viidennes-ssä prikaatissa oli 14. huhtikuuta kapteeni J. C. Fuchsin johtamia Karjalan rakuunoita 10 upseeria ja aliupseeria, 90 soittajaa, korpraalia, rakuunaa ja upseeripalvelijaa sekä 147 hevosta. Prikaatin pääosa lähti 29. huhtikuuta Oulunsalosta kohti Rantsilaa. Mukaan lähti luutnantti Anders Norrgrenin johtamana vain 28 miehen rakuunaosasto.⁴²

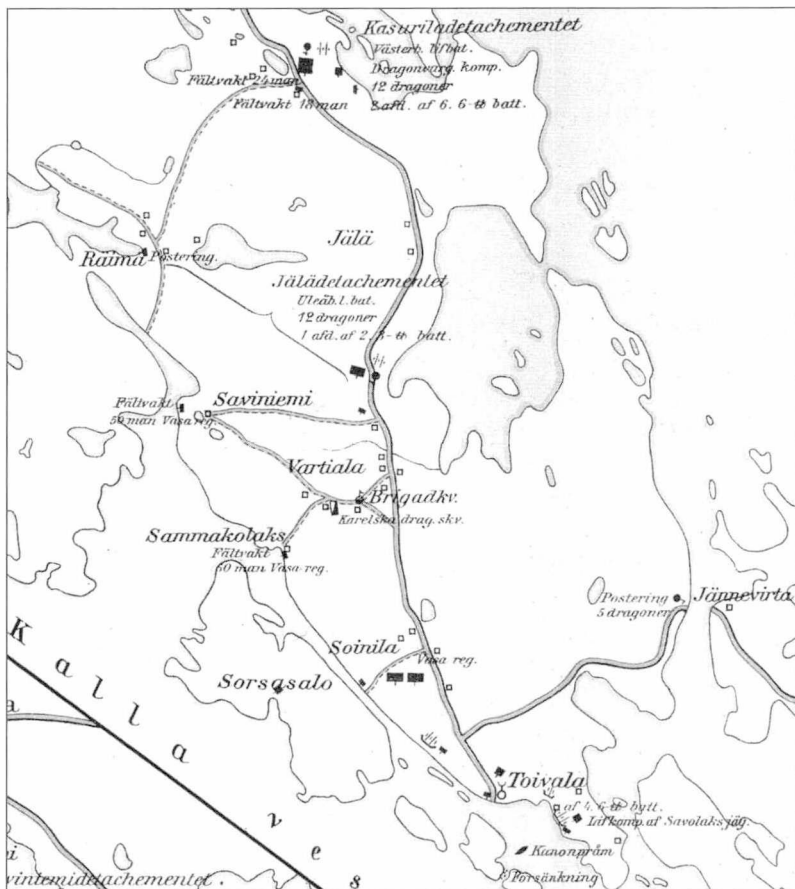
Sandels oli syntynyt Tukholmassa ja tullut joulukuussa 1790 majuriksi Karjalan rakuunoihin, mutta hän oli jo edellisenä vuonna Venäjän sodan aikana perustanut Savossa oman pataljoonan, »Sandelsin jalkajääkärit». Sittemmin hänestä tuli Savon jääkärirykmentin päällikkö ja hän perehtyi Sprengtportenin kehittämään prikaati-ideaan. Prikaatin tuli olla itsenäinen taisteluryhmä, jossa eri aselajit olivat yhteistyössä. Ytimenä oli yksi tai kaksi jalkaväkirykmenttiä, johon sidottiin eskadroona tai kaksi kevyttä ratsuväkeä.⁴³

Tiedustelu oli rakuunoiden ja hiihtomiesten tehtävänä. Nämä saivat selville, että Kuopioon johtavalla tiellä oli vain yksi eversti Obyhovin johtama noin 400 miehen vahvuinen venäläisosasto Pulkkilan kirkon seuduilla. Sandels löi Obyhovin joukot saarrostaamalla eli mottitaktiikalla 2. toukokuuta. Taistelun jälkeen lähipitäjiin lähetetyt partiot saivat kiinni useita vankeja ja Obyhovin joukoille tarkoitettuja kuormastoja. Taisteluun osallistui vain osa rakuunoista jaettuina eri osastoille.⁴⁴

Tie Savoona oli avoinna. Voiton jälkeen eteneminen jatkui Kuopioon asti, joka vallattiin 12. toukokuuta Karl Vilhelm Malmin johdolla. Prikaatin pääosa tuli Kuopioon vasta 20. päivänä. Malmin johtama etujoukko kävi toukokuun viimeisinä päivinä Juvalla asti. Vasta kesäkuun puolivälissä prikaatin saatua vahvennukseksen vastamuodostetun Vaasan rykmentin rakuunaeskadroonan pääosa tuli Fuchsin johdolla Oulusta.⁴⁵ Rakuunoista 40 sijoitettiin Toivalaan, 40 Suonenjoelle ja 40 Paukarlahteen.⁴⁶

Venäläisten vastahyökkäys käynnistyi kesäkuun alkupuolella. Peninkulman verran Suonenjoen eteläpuolella Kutumäessä sata pohjalaista ja 40 rakuunaa puolustautuivat kapteeni Johan Otto Söderhelin johdolla 14. kesäkuuta. Sieltä ne vetäytyivät Suonenjoelle ja 16. päivänä kohti Kuopiota. Kaksi päivää myöhemmin Sandels veti koko prikaatinsa puolustusasemiin Toivalaan.⁴⁷ Ala-Savon eskadroonan vahvuus

18. kesäkuuta oli viisi upseeria, neljä aliupseeria, kaksi soittajaa, 95 rakuunaa ja kuusi taistelutehtävien ulkopuolella olevaa miestä sekä 123 hevosta.⁴⁸

Sandelsin prikaatin asemat Toivalassa 22.9.1808. Rakuunaeskadroona oli prikaatin päämajan vieressä Vartialassa, mutta siitä oli jaettu 5–12 rakuunan suuruisia osia eri osastoille ja asemiin. Tällainen hajautus oli Suomen sodassa hyvin yleistä. Generalstaben V, liitekartta XXXIV.

The positions of Sandels's Brigade at Toivala on 22 September 1808. The dragoon squadron was next to brigade headquarters at Vartiala but groups of 5–12 of its dragoons were divided between different detachments and positions. Dispersal like this was very common during the War of 1808–09.

Sandels puolustautui aktiivisesti, ja venäläisten eteneminen pysähtyi Kuopion valtauksen jälkeen. Toivalassa Karjalan rakuunat oli sijoitettu prikaatinkomentaja Sandelsin majapaikan viereen Vartialaan. Rakuunoita käytettiin vartiointiin, käskyläisinä ja tiedustelutehtävissä.⁴⁹ Rakuunapuseerit saivat mainittavia johtotehtäviä jalkavaen johtajina. Ratsumestari Fuchs kunnostautui 1. heinäkuuta Kuopioon tehdyssä maihinnousussa johtaessaan sataa Västerbottenin rykmentin miestä, ja kornetti Nandelstadh oli Burmanin osaston mukana hyökkäyksessä Kelloniemeen.⁵⁰ Sandels lähetti 19. heinäkuuta prikaatinsa rakuunoista väepeli Paul Brunowin Pielisjärvelle ja kornetti Berndt von Brandenburgin Liperiin talonpoikaisjohtajien neuvonantajiksi ja 25. päivänä majuri C. W. Malmin sadan jääkärin kanssa Pohjois-Karjalaan. Rakuunoiden päällikkö everstiluutnantti Christiernin teki 3. elokuuta 300 miehen kanssa 30 veneellä epäonnisen yrityksen tuhota Varkaudessa olevat venäläisten varastot.⁵¹

Heinäkuun 17. päivänä Oulusta lähetettiin Karjalan rakuunajoukon varamieskomppania vahvistamaan Sandelsin prikaatia. Vararakuunoita johtanut luutnantti Poppius jäi komissariaatin palvelukseen Oulussa, ja Toivalassa varamieskomppanian johtoon tuli kornetti Nandelstadh. Syyskuun alussa komppanian vahvuus oli kaksi upseeria, kaksi aliupseeria ja 68 miestä. Näistä sairaina oli kahdeksan miestä.⁵²

Pohjois-Karjalassa sotinut majuri Malm vetäytyi elokuussa sotilaineen Joensuuhun ja syyskuun 5. päivän aamuun mennessä Viinijärven ja Heposelän väliselle Liperin Taipaleen kannakselle, jossa everstiluutnantti Christiernin oli asemissa kahden jalkaväkipataljoonan ja parin tykin kanssa. Sandels veti joukot kuun puolivälissä sieltä Toivalaan. Samoihin aikoihin Sandels valmistautui myös vetäytymään Toivalasta evakuoimalla sieltä ensin kaikki sairaat ja viimeiset joukot kuun lopulla.⁵³ Kenttämajoituksessa sairaudet olivat alkaneet levitä jo heinäkuussa. Rakuunoista luutnantti Anders Norrgren kuoli Toivalassa kovaan kuumeeeseen 12. elokuuta.⁵⁴

Muiden lähdettyä rakuunat jäivät viimeisinä Toivalaan ja muuttivat taloon, jossa aikaisemmin olivat olleet varastot. Tehtävänä oli pitää kenttävartiota Toivalan mäellä ja partioida ahkerasti, ettei vihollinen pääsisi yllättämään. Kenttävartioon ja partioimaan vesitse jäi myös aliupseeri, korpraali ja yhdeksän jääkäriä. Vartio ylläpiti tulta niin, että venäläiset luulivat joukkojen vielä olevan Toivalassa. Lopuksi jääkäreiden

tuli pakata teltat ja tavarat ja istua rakuunoiden taakse satulaan ja ratsastaa pääjoukon luo.⁵⁵

Lohtajalla solmitun aselevon tultua voimaan 1. lokakuuta joukot vedettiin Iisalmen Koljonvirralle. Nyt Sandelsin komentoon yhdistettiin sekä 4. että 5. prikaati, joka sai uuden numeron neljä. Yhdistymisen myötä Sandelsin alaisuuteen siirtyi Karjalan rakuunoista myös Ylä-Savon eskadroona. Eversti Aminoffin johdolla uudet vahvennukset lähtivät Kalajoelta 6. lokakuuta, tulivat Pulkkilaan 14. päivänä ja siellä levätyään Vieremälle 26. päivänä.⁵⁶

Aselevon aikana venäläinen kenraalimajuri Aleksejev järjesti Iisalmen pappilassa juhlan Sandelsille ja tämän upseereille. Kornetti Georg Fredrik von Nandelstadh voitti venäläiset juomakilpailussa, mutta oli paluumatkalla niin humalassa, että ratsasti yön pimeydessä alas Virran sillalta ja hukkui.⁵⁷

Sandels järjesti puolustusasemat Virran sillan luo. Silta oli 120 metriä pitkä ja sen toisella puolella oli rakuunoita etuvartiossa. Aselepo päättyi 27. lokakuuta kello 12 ja etuvartiolle oli jo edellisenä päivänä annettu käsky vetäytyä aselevon päätyttyä. Tätä varten siltaan oli jätetty purkamatta muutama lankku. Sandelsin adjutantti oli sillan toisella puolella vastaanottamassa tietoa sotatoimien alkamisesta. Laukatessaan takaisin omalle puolelle hän huusi etuvartioille, jotka seurasivat perässä kasakoiden lähestyessä pistoolejaan laukoen ja näiden takana juoksu-jalkaa venäläiset jääkärikomppaniat. Rakuunat joutuivat sillalla jalkautumaan ja taluttamaan ratsunsa. Yksi hevonen putosi virtaan, joka vei avuttoman hevosen mennessään.⁵⁸

Koljonvirran taistelusta, jossa Sandelsin joukot voittivat venäläiset, on runsaasti kuvauksia.⁵⁹ Rakuunat osallistuivat siihen jalkautuneina. Rakuunoiden varamiehet olivat Oulun ja Kajaanin pataljoonien mukana eversti Fahlanderin ja majuri Bosinin johdolla. Varsinaiset rakuunat olivat taistelun alkaessa Partalan kylässä ja varamiehet taistelun keskipisteessä vastahyökkäyksessä Linnan kylästä Kauppilan kylään. Ratsumestari Jacob Casper Fuchs ylennettiin taistelussa kunnostautumisesta majuriksi. Rakuunoiden päällystöstä taisteluun osallistuivat myös kornetit Gustaf Adolf Lange ja Berndt von Brandenburg.⁶⁰

Taistelun jälkeen solmittiin 36 tunnin aselepo, jota Sandels käytti vetäytyäkseen pimeyden turvin kohti Vieremää. Muutama rakuuna jäi aseisiin harhauttaakseen venäläisiä pitämällä vartiotulta. Vieremältä

joukot vedettiin 30. päivänä Salahmille. Sandelsin prikaati sai 12. marraskuuta käskyn vetäytyä Iisalmesta kohti Oulua. Sairaustilanteen ja kelirikon takia vetäytymismarssi oli joukoille kova koettelemus. Prikaati majoittui 18. päivänä Temmekselle ja Rantsilaan.⁶¹

Viaporissa olleet rakuunat

Uudenmaan rakuunoiden varamiehet yhdistettiin Viaporissa läänin jalkaväen varamiesten kanssa osastoksi, jota komensi majuri Johan Adolf Broberg.⁶² Kuten edellä on mainittu, varamiehet olivat ratsuttomia. Neljästä ensimmäisestä eskadroonasta komennettiin Viaporiin 31 ratsullista varsinaista rakuunaa. Töölön sairaalaan oli vetäytymisen alkaessa jäänyt pari rakuunaa, jotka vedettiin Viaporiin. Päälylystöstä Viaporiin komennettiin luutnantti Sahlstedt, kornetti von Platen ja neljä aliupseeria (Lostjerna, Svahn, Eschner ja Backman).⁶³

Piirityksen alkaessa rakuunoista oli sairaina neljä ja huhtikuun lopussa yhdeksän. Kolme kuoli piirityksen aikana tauteihin. Viaporin antautuessa toukokuun alussa siellä olleet rakuunat ja näiden varamiehet jäivät venäläisten vangeiksi, mutta tavalliset rakuunat saivat palata koiteihinsa.

Pohtiessaan sodanaikaista rekrytointia Hornborg päättelee, että miehistötäydennyksiä saatiin mm. Viaporista kotiutetuista sotilaista, ja olettaa, että varsinkin Uudenmaan läänin koulutetut rakuunoiden varamiehet olisivat hakeutuneet kesän aikana Pohjanmaalla olevaan armeijaan. Parhaana todistuksena tästä hän pitää kuudennen eskadroonan vahvuutta elokuun lopulla, koska Sipoon eskadroona oli menettänyt lähes kolmanneksen vahvuudestaan heti sodan alussa.⁶⁴ Hornborgin tulkinta on virheellinen. Käytettävissä on varsin hyviä lähteitä ja niistä löytyy vain muutama viite siihen, että Viaporissa olleet sotilaat hakeutuivat täydentämään Uudenmaan rakuunarykmenttiin syntyneitä aukkoja. Nämä alle kymmenen miestä tulivat vasta syyskuussa, ja muihin eskadrooniin kuin kuudenteen.⁶⁵ Jos varamiehiä hakeutui Pohjanmaalla olleeseen armeijaan, nämä hakeutuivat jalkaväen yksiköihin. Kahdessa tapauksessa rakuunarykmenttiin tullut reservirakuuna siirtyi kuukautta myöhemmin Uudenmaan jääkäreihin.

Pääarmeijan sota kesällä 1808

Pääarmeijan prikaatit aloittivat toukokuun alussa hitaan etenemisen kohti etelää. Hitauden syynä olivat huoltovaikeudet, koska kaikki muona oli haettava Oulusta. Lumen sulamisen takia tiet olivat kulkukelvottomia. Venäläiset vetäytyivät edellä, niin että hidassuus merkitsi kuuden viikon ajan aselepoa. Armeija oli lähes paikoillaan kesäkuun 15. päivään asti.⁶⁶

Varsinkin Sandelsin prikaatin toiminnan ansiosta venäläisten vankeiden määrä kasvoi ja vartiointiin tarvittiin lisää miehiä. Tätä varten Kempeleellä ollut Karjalan rakuunoiden varamieskomppania siirrettiin Ouluun. Kesäkuun alussa, kun Vaasan rykmentti ja Oulun pataljoona lähetettiin kenttäjoukkojen vahvennukseksi, Kempeleeltä siirrettiin tilalle Uudenmaan ja Karjalan rakuunoita. Nämä määrättiin Oulusta prikaatiensa vahvennukseksi 19. kesäkuuta. Tilalle muodostettiin eversti G. von Numersin johdolla erityinen varuskuntapataljoona, johon Karjalan rakuunoiden varamiehet kuuluivat.⁶⁷

Rakuunaeskadroonien hevosvajausta oli huhtikuun lopulla keskimäärin 14 hevosta eskadroonaa kohti. 12. ja 27. toukokuuta pidettiin katselmukset, joissa 42 rakuunaratsua todettiin palvelukseen kelpaamattomiksi. Jonkin verran täydennystä saatiin ostamalla hevosia sotatoimi-alueelta. Hylätyt hevoset huutokaupattiin tai siirrettiin tykistön käytettäväksi.⁶⁸

Lepoaika käytettiin harjoituksiin, jotka ratsuväessä kestivät tavallisesti neljä tuntia päivässä. Harjoiteltiin sitä, miten tuli toimia etuvartiomasenassa, sapelin käyttöä ja sivustan suojausta edettäessä ja vetäydyttäessä. Karjalan rakuunajoukkoon perustettiin erityinen harjoituskadroona, johon komennettiin vanhoja rakuunoita ja hevosia sekä alokkaita ja uudet hevoset.⁶⁹

Toukokuun alussa Möllersvärdin eskadroona äkseerasi syvässä lumessa. Kesäkuun alussa se oli Kempeleessä. Oli kelirikko ja äkseeraus täytti päiväohjelman. Kymmenentenä päivänä eskadroona lähti Ouluun, jolloin rehun saanti helpottui. Viikkoa myöhemmin Raahesta tuli majuri Rotkirch, jolle rakuunat järjestivät isot harjoitukset.⁷⁰

Sotatoimien jatkuessa kesäkuun puolivälissä päämajoitustalossa toimi Uudenmaan rakuunoista rykmentintalimestari J. M. Uggla. Eskadroonat oli jaettu prikaateittain oheisen asetelman mukaisesti, mutta

prikaatien kenttävahvuudessa oli vain 20–50 rakuunaa ennen Oulussa olevien saapumista prikaatiinsa.⁷¹

Päämajan vartiosto	Tenholan eskadroona 4.5. alkaen (päällikkö ratsumestari von Post).
1. prikaati (Palmfelt)	Henkieskadroona (luutnantti Adelborg).
2. prikaati (von Döbeln)	Raaseporin (ratsumestari J. R. Kuhlefeldt), Vihdin (ratsumestari J. B. Blum) ja Helsingin (luutnantti D. R. Brunow) eskadroonat.
3. prikaati (Gripenberg)	Majuri J. W. Rotkirchin johdolla Sipoon (ratsumestari J. M. Åkerstedt), Porvoon (ratsumestari B. O. Rehbinder) ja Kyminkartanon (ratsumestari C. M. Möllersvärd) eskadroonat.
4. prikaati (Cronstedt)	Ylä-Savon eskadroona (everstiluutnantti A. C. Martinau).

Armeija alkoi 15. kesäkuuta edetä, ja kuun lopulla venäläiset vetäytyivät Lapualle. Möllersvärdin eskadroona lähti muiden Oulussa olleiden tavoin 20. päivänä pitkälle marssille Siikajoen, Salon ja Yppärin kautta Kalajoelle. Venäläisten lähdettyä Uudestakaarleppyyttä eskadroonat jatkoivat Kokkolan kautta ja tulivat 2. heinäkuuta Soklotiin. Siellä kuhunkin prikaatiin erotettiin yksi eskadroona muiden jäädessä »armeijan taakse rehustamaan hevosiaan». Soklotissa rakuunat olivat paikoillaan, kunnes armeija laitettiin liikkeelle 11. päivänä.⁷²

Keski-Suomessa Lintulahdella taistelevalle von Fieandtin osastolle lähetettiin heinäkuun alussa avuksi mm. 20 rakuunaa luutnantti af Forsellesin johdolla. Möllersvärd kirjoitti päiväkirjassaan, että von Fieandt oli ylivoiman edessä taistellen joutunut vetäytymään Dunkarsin sillan luo. Yhden aikaan yöllä vasten 13. päivää Möllersvärd sai yli-päällikkö Klingsporilta omakätisesti käskyn lähteä heti eskadroonansa kanssa Dunkarsiin. Viiden peninkulman marssin jälkeen eskadroona lepäsi Merijärvellä ja oli 17. päivänä perillä Perhossa. Hevoset näkivät nälkää niin, että Möllersvärdin mielestä »så har ännu intet kavalleri blivit handterat». Päivää myöhemmin tuli käsky palata Uuteenkaarleppyyhyn. Paluumatkalla oli kova helle ja 23. päivänä eskadroona oli takaisin

Soklotissa. Möllersvärd piti koko komennusta typeränä ja hevosia turhaan rasittaneena.⁷³

Armeija päätettiin 10. heinäkuuta koota Lapualle hyökkäämistä varten. Von Postin johtama Tenholan eskadroona siirrettiin ensimmäiseen prikaatiin. Päämajan vartiostoon jäi 25 rakuunaa ja trumpetisti yhden upseerin ja aliupseerin johdolla. Lapualla kuun puolivälissä päämajan vartiostoksi vaihdettiin Vihdin eskadroona. Tenholan eskadroona siirtyi kokonaisuudessaan von Fieandtin alaisuuteen. Pääarmeijaan kuuluneita rakuunoita oli päällystön ohella 534 ja Savossa Sandelsin 5. prikaatissa 20 (ks. oheinen taulukko). Oulun varuskuntaan kuuluneessa Karjalan rakuunajoukon varamieskomppaniassa oli samaan aikaan upseeri, kolme aliupseeria ja 68 miestä. Näillä oli vain kahdeksan hevosta.⁷⁴

Prikaatit lähtivät liikkeelle 11. päivänä. Seuraavana päivänä majuri Martinau johti Kauhavan lähellä yhtä Savon jääkäreistä muodostettua

Pääarmeijan rakuunat 10.7.1808	Upseerit	Aliupseerit	Soittajat	Rakuunat	Yhteensä	Ei taistelevia	Hevosia
Päävartiosto	1	1	1	25	28	0	28
1. prikaati (URR)	8	9	1	88	106	17	109
2. prikaati (URR)	12	12	2	150	176	24	198
3. prikaati (URR)	15	15	3	168	201	36	254
4. prikaati (KRR)	7	3	2	71	83	26	103
5. prikaati (KRR)	1	1	1	20	23	5	28
von Fieandt (URR)	1	0	0	20	21	0	21
Sama osasto (KRR)	0	1	0	12	13	0	13
Yhteensä	45	42	10	554	651	108	754

tiedusteluosastoa, jossa oli mukana muutama rakuuna.⁷⁵ Lapuan taistelussa 14. päivänä venäläiset lyötiin. Taistelusta on runsaasti kuvauksia ja tässä mainitaan vain rakuunoiden osuudesta siinä.⁷⁶ Kärjessä eteni neljäs prikaati, jonka etujoukkona everstiluutnantti Aminoffin johdolla oli Karjalan jääkärien 1. pataljoona ja Ylä-Savon rakuunaeskadroona. Etujoukko törmäsi lähellä Kauhavaa pienehköön ratsujoukkoon, joka pian vetäytyi. Taistelua edeltävänä yönä päävoimat olivat Kauhavanjoen pohjoispuolella. Aminoff pataljoonan ja 20 rakuunan kanssa oli joen eteläpuolella. Jo aamuyöllä venäläiset hyökkäsivät etuvartion kimppuun, joka piti puolensa. Eteentyönnettyt joukot odottivat muun armeijan etenemistä, joka käynnistyi aikaisin aamulla.⁷⁷

Lapuan taistelussa kunnostautui erityisesti toiseen prikaatiin kuulu-
nut Porin läänin jalkaväkirykmentti. Prikaatin adjutanttina oli Uuden-
maan rakuunoista luutnantti Carl Gustaf Ramsay. Von Döbeln lähetti
adjutanttinsa johtamaan jääkäreiden hyökkäystä, mutta tämä kaatui
heti hyökkäyksen alussa.⁷⁸ Taistelun myöhemmässä vaiheessa Kauha-
valta Lapuan Isokylään johtavan tien varrella reservinä oli neljä rakuu-
naeskadroonaa yhden jalkaväkিপataljoonan kanssa: 67 ensimmäiseen,
102 kolmanteen ja 78 neljälänteen prikaatiin kuuluvaa rakuunaa. Vaikka
Uudenmaan rakuunoiden 3. ja 4. eskadroona olivat jääneet Kauhavalle,
ammuskelussa Lapualla kuoli yksi kolmanteen prikaatiin kuulunut ra-
kuuna. Sodan aikana rakuunoita komennettiin usein eskadronasta
toiseen.⁷⁹

Venäläiset vetäytyivät Alavudelle. Lapuan taistelussa kunnostautui-
vat Karjalan rakuunoista kersantti Gustaf Thuum, korpraali numerossa
14 Iern ja rakuuna numero 48 Lätt, joille 15. päivänä myönnettiin ur-
hoollisuusmitali.⁸⁰

Möllersvärdin eskadroona tuli Lapualle vasta siellä käydyn taistelun
jälkeen 25. päivänä. Se lepäsi 50 peninkulman marssin jälkeen pari päi-
vää ja jatkoi 28. päivänä Tiistenjoelle kolmannen prikaatin mukana.
Tiistenjoella prikaati oli toimeettomana ja palasi 2. elokuuta Lapualle.
Möllersvärd kirjoitti päiväkirjaansa, että upseerien aika kului politi-
koinnissa ja korttipelissä. Kello yksi yöllä vasten 9. päivää eskadroona
palasi prikaatin mukana Tiistenjoelle ja edestakaisten käskyjen aiheut-
taman epävarmuuden jälkeen lopulta Kuortaneen Salmelle. Lapualla
joukkoja oli alkanut vaivata punatauti. Siihen kuoli Salmella yksi ra-
kuuna ja Möllersvärdin hyvä ystävä, luutnantti Thomas Adlercreutz.⁸¹

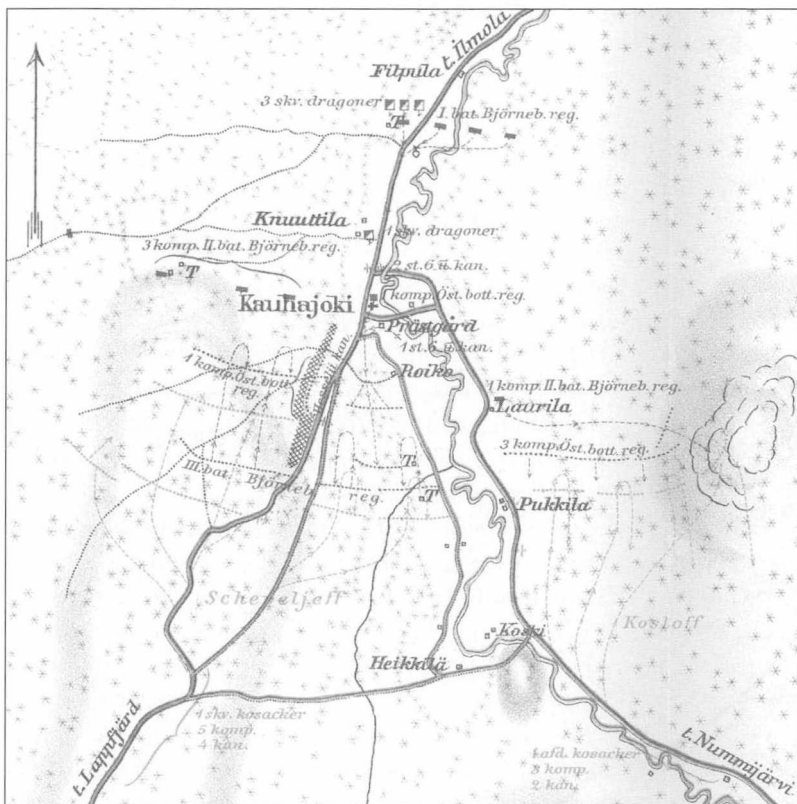
Lapuan taistelun jälkeen pääarmeija oli lähes toimettomana. Pääma- ja siirrettiin Uudestakaarleppyyttä Lapualle 20. heinäkuuta. Kuormasto lähetettiin Kauhavalle, jossa sitä vartioi Uudenmaan rakuunoiden neljäs eskadroona, ja kenttäsairaala perustettiin Ala-Härmään. Lapualle vedettiin ne osat rakuunoista, jotka olivat olleet Uudessakaarleppyyssä, ja vähän myöhemmin myös neljäs eskadroona Kauhavalta. Näiden tilalle kuormastoa vartioimaan tuli 30 Karjalan rakuunaa, joiden hevoset olivat sairaina.⁸²

Majuri Carl von Otterin osasto lähti 21. heinäkuuta Isostakyröstä ja eteni Ilmajoen kautta Kauhajoelle. Aron kylässä luutnantti Adlerborgin johtama Uudenmaan rakuunoiden Henkieskadroona tavoitti Kurikasta lähteneet kasakat ja husaarit. Siellä käytiin tämän sodan maininnan arvoisin ratsuväkikahakka 28. päivänä. Venäläiset ajettiin pakosalle. Kauhajoen Parjakannevilla käydyssä taistelussa 28.–29.7. rakuunat olivat reservinä.⁸³

Elokuun toisen päivän iltana eversti Palmfelt johti tiedusteluosastoa, jossa oli mukana 20 rakuunaa. Se eteni Kuortaneen Salmelta ja joutui Sarvikon luona rakentamaan uuden sillan poltetun tilalle. Rakuunoiden ja osan jalkamiehistä kanssa Palmfelt jatkoi Alavudelle. Kahdeksantena päivänä Sarvikossa oleva etujoukko vaihdettiin Turun läänin rusthollipataljoonaan, jonka vahvennukseksi tuli Uudenmaan rakuunoiden 7. eskadroona. Se eteni Rajalaan asti. Kun venäläiset hyökkäsivät Alavudella olleiden kimppuun 9. päivänä, nämä vetäytyivät Sarvikkoon, josta Palmfelt palasi koko etujoukon kanssa Ruonalle seuraavana aamuna. Sarvikkoon lähetettiin neljännessä prikaatista uusi, majuri E. W. Tujulinin johtama etuosasto, johon kuului rakuunoista upseeri ja 12 miestä.⁸⁴

Kauhajoella 10. elokuuta käydyssä taistelussa oli mukana osana reserviä kaksi vahvuudeltaan heikkoa eskadroonaa Uudenmaan rakuunoita, joista toinen oli kolmas eskadroona. Kolmas toiseen prikaatiin kuulunut eskadroona lähetettiin suojaamaan kirkon luo sijoitettua kuusinaulaista tykkiä. Reserveillä oli taistelussa ratkaiseva merkitys. Yksi rakuuna jäi vangiksi. Seuraavana päivänä käydyssä Tiukan taistelussa rakuunoita ei mainita. Seuraavina päivinä von Döbelnin joukot lepäsivät. Samaan aikaan kun pääarmeija eteni Alavudelle, Nummijärvelle ja Lappväärtiin lähetettiin 17. elokuuta osastoja, joiden mukana oli rakuunoita. Yksi upseeri ja 20 rakuunaa jäivät reserviksi Kauhajoelle.⁸⁵

Elokuun 17. päivänä armeijan pääosa eteni Adlercreutzin johdolla

Kauhajoen taistelussa 10. elokuuta 1808 oli poikkeuksellisen paljon rakuunoita mukana. Yksi eskadroona oli tykistön suojana Kauhajoen kirkon lähellä ja kolme eskadroonaa reservinä Filppulassa. Generalstaben V, liitekarta XI a.

Exceptionally many dragoons were present at the battle of Kauhajokki on 10 August 1808. One squadron was covering the artillery near Kauhajokki church and three squadrons were in reserve at Filppula.

Kuortaneelta kohti Alavutta. Sarvikkaan kohdalla Adlercreutz jakoi joukot kahteen osastoon. Kenraalimajuri Gripenbergin kolmas prikaati lähti katkaisemaan venäläisten vetäytymistietä Töysän suunnassa. Siinä oli mukana puoli eskadroonaa Uudenmaan rakuunoita. Päävoimat etenivät maantien suunnassa Alavudelle. Etujoukkoa johti kenraalimajuri Cronstedt, jonka haavoituttua taistelun alussa Lampimäen rinteessä komennon otti eversti Palmfelt. Tässä osastossa oli mukana 25 Karjalan

rakuunaa. Alavudenjärven pohjoispäästä Härkösen talojen kohdalle vetäytyneet venäläiset lyötiin tiukan ottelun jälkeen. Pimeän tulo keskeytti takaa-ajon Olkkosen talon luona.⁸⁶

Alavudella Ylä-Savon eskadroonasta kunnostautuneina mainitaan adjutantti Severin Emanuel Schlüter ja erityisesti luutnantti Abraham Axel Ruthensköld, jolle myönnettiin kultainen urhoollisuusmitali. Uudenmaan rakuunoista kunnostautuneina mainitaan ratsumestari G. M. Adlercreutz ja adjutanttina toiminut kornetti J. A. Stiernschantz.⁸⁷ Alavudelta Jyväskylään johtavan tien varressa venäläisiä oli Ähtärissä, jota valtaamaan lähetettiin 19. päivänä kaksi pataljoonaa savolaisia majuri Ehrnroothin johdolla. Ähtäri vallattiin seuraavana päivänä. Vaikka mukana ollut ratsuväkeä ei epätasaisen maaston takia voitu käyttää, adjutanttina Karjalan rakuunoista Ähtärissä kunnostautui edellä mainittu luutnantti Ruthensköld.⁸⁸

Möllersvärdin eskadroona tuli Ruonan sillan luo muutama päivä Alavuden taistelun jälkeen ja Alavuden taistelulentälle vasta 22. päivänä. Enteellisesti hän kirjoitti päiväkirjaansa: »Våra trupper komma att lämna Alavo för att ej bliva tagna i ryggen. Nu vänder sig bladet.» Seuraavana päivänä eskadroona lähetettiin tiedustelemaan Lintulahden suuntaan ja se palasi mukanaan tietoja, joiden mukaan venäläiset ovat Lintulahdella. Nälkää nähneet hevoset voivat huonosti, ja Möllersvärd ennakoiki, että muutaman päivän kuluttua Gripenbergin prikaatissa ei enää olisi ratsuväkeä. Ratsuväen luonnetta tässä sodassa kuvaa hyvin Möllersvärdin toteamus, että kuun viimeisinä päivinä Möllersvärdin rakuunoista oli paikalla vain kaksi miestä. Rakuunoita käytettiin viestinviejinä (ordonanser), adjutantteina ja renkeinä (för drängsysslor).⁸⁹

Vetäytyminen pohjoiseen

Karstulan taistelussa 21. elokuuta Otto von Fieandtilla oli etuvartioina rakuunoita, jotka taistelun alkaessa vetäytyivät. Karstulan taistelusta tuli sodan tosiasiallinen käännekohta, jota tappiot mm. Kuortaneen Ruonassa ja Salmella sekä lopulta Oravaisissa 14. syyskuuta täydensivät. Pieni rakuunaosasto oli mukana 28. elokuuta Nummijärven taistelussa, mutta Oravaisissa rakuunoita ei ollut edes reservinä. Lappväärtissä venäläiset voitettiin 29. elokuuta. Heitä ajettiin takaa Ömossaan, jossa ve-

näläiset olivat polttamassa kylää ja hävittämässä siltaa joukon jääkäreitä ja Uudenmaan rakuunoita tullessa paikalle. Seuraavana päivänä toisen prikaatin käskettiin marssia Ruunaan. Ömossaan jätettyyn osastoon kuului Uudenmaan rakuunoiden kolmas eskadroona, joka korvattiin pian ruotsalaisella ratsuosastolla. Viides eskadroona siirtyi 31. päivänä Bötomiin.⁹⁰

Kovien taisteluiden jälkeen Kuortaneella, ensin Ruonassa 1. syyskuuta ja seuraavana päivänä Salmella, armeija aloitti vetäytymisen. Möllersvärdin eskadroona oli läsnä molemmissa taisteluissa. Salmen taistelun aikana eskadroona komennettiin pois: »Jag behöfde därför ej ändamålslost sitta och klä skott.» Eskadroona ratsasti 6. ja 7. eskadroonan luo, jotka olivat seisseet toimettona. Yhdessä nämä vetäytyivät seuraavana päivänä Lapualle.⁹¹

Reutersköld sai tehtäväkseen lähteä muutaman pataljoonan kahden tykin ja Porvoon eskadroonan kanssa Kauhavalle suojaamaan von Fieandtin osaston vetäytymistä. Päämaja muutettiin 4. syyskuuta Ylistaroon ja 8. päivänä Vähäkyröön. Suurin osa armeijasta koottiin Ylistaroon. Vetäytymisen jatkuessa 10. päivänä käytiin useita taisteluita, mutta rakuunoiden osallisuudesta ei ole mainintoja. Sairaita siirrettiin laivoilla Vaasasta Uumajaan. Armeija vetäytyi rantatietä kohti pohjoista.⁹²

Välähdyksiä rakuunoiden toiminnasta ja mielialoista saa Möllersvärdin päiväkirjasta. Tiet olivat melkein kulkukelvottomia, satoi ja kylmyys oli tuntuva, hevosilta puuttui rehua ja vihollinen oli kantapäällä. Möllersvärdin eskadroonasta oli 12. päivänä 24 miestä lippujunkkari Nomellin johdolla kenttävartiossa, kun var-

Ratsumestari Carl Magnus Möllersvärd (1775–1845), joka piti sotaretken aikana päiväkirjaa. Öljymaalaukseen Johan Erik Lindh, noin 1835. Valokuva P. O. Welin. Suomen kansallismuseo.

Cavalry Captain Carl Magnus Möllersvärd (1775–1845), who kept a diary during the campaign. Oil painting by Johan Erik Lindh, circa 1835.

tion päälle kävi 400 ulaania ja kasakkaa. Ylpeänä Möllersvärd kirjoitti, että Nomell työnsi nämä takaisin, ja totesi, että tällä menestyksellä tuskin oli suurempaa merkitystä. Eskadroona oli 16. päivänä Kokkolan lähellä Linnusperässä. Möllersvärd majoittui kurjaan torppaan, mutta sai lukea kauan kaivattua kirjettä kotoaan Mäntsälästä päreän hehkuvassa valossa.⁹³

Päämaja muutettiin 17. päivänä Kronobyhyn ja muutama päivä myöhemmin Lohtajalle. Armeija siirtyi vuolaan ja syvän Ähtävänjoen taakse, jonne rakennettiin puolustusasemat. Aamusumussa 21. päivänä venäläiset kahlasivat joen yli ja työnsivät pois Ähtävän kirkolla olleen etuvartion, johon kuului myös Uudenmaan rakuunoita. Adjutanttina toiminut rakuunoiden kornetti J. A. Stiernschantz johti kahtasataa karjalaista ja savolaista jääkäriä Långforsin kohdalla, houkutteli vetäytymistä teeskennellen venäläiset avoimelle kentälle, jossa ne yllätettiin täysin ja ajettiin pakoon.⁹⁴

Aseleponeuvotteluiden johdosta sotatoimet olivat syyskuun lopulla vähäisiä. Lohtajan seudulla armeija järjestettiin uudelleen 23. päivänä. Ensimmäiseen osastoon, jonka pääosa oli ruotsalaisia joukkoja, tuli Uudenmaan rakuunoiden ensimmäinen pataljoona (eskadroonat 1.–4.). Suomalaiseen osastoon tulivat ensimmäinen, toinen ja kolmas prikaati ja neljännessä prikaatista Karjalan rakuunat. Tähän osastoon tuli Uudenmaan rakuunoiden toinen pataljoona (eskadroonat 5.–8.). Lohtajalla solmittiin 1. lokakuuta aselepo, jossa rintamalinja asettui Lestijoen eteläpuolelle. Joukot sijoitettiin Himangan ja Kalajoen seuduille. Kaksi rakuunaeskadroonaa tuli majuri Rotkirchin johdolla Hillilän kylään. Muut rakuunat päämaja komensi suoraan Pyhäjoelle.⁹⁵

Lokakuun ensimmäisenä päivänä tehdyn laskelman mukaan pääarmeijassa oli rakuunoita oheisen taulukon mukaisesti. Lukuihin sisälty-

Rakuunat 1.10.1808	Upseerit	Aliupseerit	Soittajat	Rakuunat	Yhteensä	Ei taistelevat	Yhteensä	Hevosia
Uudenmaan rakuunat	30	28	5	406	469	101	570	559
Ylä-Savon eskadroona	3	5	2	90	100	17	117	124
Yhteensä	33	33	7	496	569	118	687	683

vät leirissä sairaina olevat, joita Uudenmaan rakuunoista oli 48, savolaisista rakuunoista ei yhtään. Mukana taulukossa eivät ole sairaaloissa olevat, joita uusmaalaisista oli 30 ja savolaisista viisi. Sairaita hevosia uusmaalaisilla oli 82 ja savolaisilla 9.⁹⁶

Adlercreutz tarkasti rakuunaeskadronat Pyhäjoella 12. lokakuuta. Möllersvärdin eskadronan hevosista 13 todettiin kelpaamattomiksi. Tarkastuksen yhteydessä ratsumestari J. B. Blum kirjoitti ylistysrunon Adlercreutzille ja eräissä kesteissä »framvrålades den av major J. F. Thede». Möllersvärd siteerasi Blumin säkeitä ja kirjoitti sitten niitä mukailen ironisesti:⁹⁷

*Gräten, stridsmän, glasen tagen,
säkra i vår trånga vrå!
Skål för Adlercreutz! – Betagen
hären sett det bakut gå...*

Eskadronat oli jaettu eri prikaateille seuraavasti:

Ruotsalainen osasto

1. prikaati Henkieskadroona (johtaja luutnantti af Forselles)
2. prikaati Tenholan eskadroona (ratsumestari von Post)

Suomalainen osasto

1. prikaati Porvoon eskadroona (majuri Rotkirch)
2. prikaati Vihdin eskadroona (ratsumestari Blum)
3. prikaati Kyminkartanon eskadroona (ratsumestari Möllersvärd)

Lokakuun alussa päämajan vartiostossa oli rakuunoita aliupseerin johdolla 20 miestä. Kuun lopulla Helsingin eskadroona tuli Vihdin eskadronan tilalle vartiostoon. Sitä johti luutnantti M. G. Wählin, kunnes hänet 22. lokakuuta lähetettiin kuriirina kuninkaan luo, jolloin johon tuli kornetti G. Aminoff. Marraskuun lopulta alkaen päämajan vartiostoon ei enää kuulunut rakuunoita.⁹⁸

Pyhäjoella muodostettiin rakuunareservi 25. syyskuuta niistä eskadronista (3., 5. ja 6.), joita ei ollut jaettu prikaateille. Rakuunareserviä johti majuri J. F. Thede, siinä ollutta kolmatta eskadronaa ratsumestari J. R. Kuhlefelt ja kuudetta eskadronaa J. M. Åkerstedt. Kuhlefelt lähetettiin 10. marraskuuta kuriirina kuninkaan luo, jolloin eskadronan johtoon tuli luutnantti B. H. Rotkirch.⁹⁹

Lokakuun lopulla rakuunareservi määrättiin Kuivaniemeen ja Olki-

joen aselevon jälkeen Tornion pohjoispuolelle Kukkolan ja Karungin kyliin, jossa reserviä johti everstiluutnantiksi ylennetty J. W. Rotkirch. Ruotsalaisen osaston tultua lakkautetuksi 7. joulukuuta reserviin tulivat myös 1. ja 2. eskadroona, mutta 10. joulukuuta jälkimmäinen vaihdettiin toisessa prikaatissa olleeseen 4. eskadroonaan.¹⁰⁰

Armeija jatkoi vetäytymistä kohti pohjoista jo ennen Lohtajan aselevon päättymistä 31. lokakuuta. Himangalla olleet sairaat lähetettiin Uumajaan, ja Ouluun ne, jotka eivät kestäneet merimatkaa. Vetäytymisen aikana käydyissä taisteluissa rakuunoita ei mainita, mutta neljä Henkieskadroonan rakuunaa jäi Kalajoella 7. marraskuuta venäläisten vangiksi. Rakuunoita lähetettiin kruunun virkamiesten avuksi hakemaan kuljetuksia varten hevosia Siikajoelle ja Raaheen. Suurin huolen aihe olivat armeijan mukana olleet yli 6000 sairasta.¹⁰¹

Olkijoella 19. marraskuuta allekirjoitettu sopimus päätti vakinaisten armeijoiden sodan Suomessa. Vaikka vihollinen ei ahdistanut, sopimuksen edellyttämä vetäytyminen Tornioon oli tuskallista. Pääarmeija aloitti prikaateittain marssin Oulusta kohti Torniota 21. marraskuuta. Vain jälkijoukon neljännessä prikaatissa oli erikoisjoukkoja eli rakuunoita (Karjalan rakuunat) ja tykistöä. Muu ratsuväki ja tykistö marsivat omina kolonninaan. Ratsuväki ja sairaala lähtivät Oulusta 28. päivänä. 150 kilometriä pitkä marssi tehtiin keskeytymättä. Jälkijoukkoa lukuun ottamatta kaikki olivat perillä joulukuun ensimmäisellä viikolla.

Suomalaiset majoitettiin talveksi Tornion seuduille. Sairaita oli enemmän kuin terveitä. Pääsairaala perustettiin Haaparantaan. Karjalan rakuunoiden yksi eskadroona oli etuvartioasemissa. Toinen eskadroona ja Uudenmaan rakuunat olivat ylempänä Tornionjoen varressa. Sodan aikana hajalleen eri puolille armeijaa joutuneet eskadroonien osat koottiin yhteen. Rakuunoita oli silloin 65 upseeria ja aliupseeria ja 315 korpraalia ja miestä. Hevosia oli 596. Osa rakuunoista oli sairaaloissa, joissa kuolleisuus oli suuri.¹⁰²

Uudenvuoden aattona Möllersvärd teki laskelman. Kun eskadroona tuli Kukkolaan, siinä oli yksi sairas rakuuna, nyt oli 27 »ganska skrala». Edellisenä päivänä oli kaksi miestä kuollut, ja Möllersvärd odotti, että neljän miehen kurjuus kohta päättyisi. Miehistä 11 oli terveinä ja he hoitivat 27 sairasta sekä 36 hevosta. Yleistilanteesta hän totesi, että aselepo jatkuu, armeija hautaa kuolleensa ja päämaja pelaa korttia.¹⁰³

Sotavuosi 1809

Vuoden 1809 tammikuun 19. päivänä rakuunareservi siirrettiin rehpulan takia Hietaniemestä Piitimeen ja Skellefteåhon. Sieltä se lähti 27. helmikuuta Spjuteen Länsi-Norrlandin lääniin ja tuli perille 13. maaliskuuta. Näillä seuduilla rakuunoiden majoitus hajautettiin ja hevosten rehutilanne oli aikaisempaa parempi. Miesten terveystilanne koheni niin, että 13. huhtikuuta voitiin Uudenmaan rakuunat järjestää Sollefteåssa ja Sundsvallissa uudelleen neljäksi kenttäeskadroonaksi: Henki-
eskadroona, Tenholan, Raaseporin ja Vihdin eskadroonat, joissa oli yhteensä 108 miestä. Seuraavana päivänä Sollefteåssa ollut osa vedettiin Härnösandiin ja yksi kenttäeskadroona sijoitettiin Frösöhön.¹⁰⁴

Talvikeleillä 1809 venäläiset käynnistivät sotatoimet. Michail Barclay de Tollyn johdolla venäläiset lähtivät 21. maaliskuuta marssimaan jäätyneen Merenkurkun yli kohti Uumajaa. Neljäs prikaati oli vapautettu helmikuun lopulla rajavalvonnasta ja juuri ennen sotatoimien käynnistymistä asettunut Uumajan seudun kyliin. Samalla kun Uudenmaan rakuunoiden kuusi eskadroonaa oli lähetetty Länsi-Norrlandin lääniin Karjalan rakuunat siirrettiin Löfångeriin (Höckmark), kymmenen peninkulmaa Uumajasta koilliseen. Karjalan rakuunoita oli 121 miestä. Heidät komennettiin auttamaan tiedustelussa jäällä. Uumajasta luovutettiin taisteluitta, mutta venäläiset lähtivät pois jo 27. maaliskuuta.¹⁰⁵

Maaliskuun puolivälissä pohjoisen armeijan päämaja oli Torniossa, jonka vartiostoon kuului Uudenmaan rakuunoista Helsingin eskadroona. Muut eskadroonat jakautuivat prikaateittain seuraavasti:

1. prikaati Porvoon eskadroona (johtaja majuri B. O. Rehbinder)
2. prikaati Sipoon eskadroona (ratsumestari J. M. Åkerstedt)
3. prikaati Kyminkartanon eskadroona (ratsumestari C. M. Möllersvärd)
4. prikaati Karjalan rakuunat (majuri C. G. Sture):
Ylä-Savon komppania (luutnantti A. A. Ruthensköld)
ja Ala-Savon komppania (kapteeni J. C. Fuchs).

Reserviratsuväki johtajana everstiluutnantti J. W. Rotkirch:
Tenholan eskadroona (luutnantti O. Armfelt),
Henkieskadroona (luutnantti F. J. U. af Forselles),
Vihdin eskadroona (luutnantti G. Höök) ja
Raaseporin eskadroona (luutnantti B. H. Rotkirch).¹⁰⁶

Tornion suunnalla venäläiset sanoivat irti aselevon 23. maaliskuuta. Suomalaisen prikaatit 1–3 saivat käskyn kokoontua Kalixiin. Siellä joukot antautuivat Gripenbergin johdolla 25. päivänä. Suomalaiset joukot lähtivät 30. päivänä marssille itään ja luovuttivat aseensa Keminkirkolla, josta jokainen jatkoi kotiinsa.¹⁰⁷ Möllersvärd ja hänen rakuunansa matkasivat venäläisten asemien läpi 30. päivänä Sangisiin, sieltä Kemijoelle, luovuttivat aseensa voittajalle ja jatkoivat edelleen kohti kohtejaan.¹⁰⁸

Suomalaisesta armeijasta oli jäljellä 4. prikaati ja muiden joukkojen rippeitä, kuten rakuunareservistä muodostetut kenttäeskadronat. Karjalan rakuunoita oli 126, jotka aliupseerin johtamaa 21 miehen kenttävartiota lukuun ottamatta siirrettiin 2. huhtikuuta Skellefteåsta Rikleåhön. Rehun niukkuuden takia rakuunoita siirrettiin edelleen huhtikuun puolivälistä alkaen ja 21. toukokuuta he saapuivat Härnösandiin. Siellä rakuunat sijoitettiin Härnöhön ja alistettiin III (ruotsalaiselle) osastolle Skellefteåhön jääneitä ja postilinjoja ylläpitäviä osia lukuun ottamatta.¹⁰⁹

Huhtikuun lopulla venäläiset jatkoivat etenemistään Kalixista ja kohtasivat 15. toukokuuta ensimmäisen kerran vastarintaa Skellefteåssa, jossa everstiluutnantti Furumarkin johdolla 700 miestä oli asemassa, kun 2560 venäläistä hyökkäsi. Furumarkin joukoissa oli 30 Karjalan rakuunaa, joiden avulla kapteeni J. J. Burman yritti avata vetäytymistietä. Neuvoteltuaan venäläisten kanssa joukot kuitenkin antautuivat. Venäläiset miehittivät Uumajan taisteluita 1. kesäkuuta. Joukot vetäytyivät Örejoen taakse 21. Karjalan rakuunan sijoittuessa Långediin. Ratsuväen vahvennukseksi tuli 4. kesäkuuta 23 Uudenmaan rakuunaa.¹¹⁰

Kenraalimajuri Sandels otti 6. kesäkuuta komentoonsa Pohjoisen armeijan ja kokosi sen Ångermanlantiin. Örejoelta joukot vedettiin pois jo 8. päivänä. Joukoissa olleet 21 Karjalan ja 21 Uudenmaan rakuunaa jaettiin vartio-osastoihin Långedissä ja Brattforsissa. Heinäkuun 1. päivänä Sandelsin joukot etenivät Hörneforsin. Siellä 5. päivänä käytiin tämän sodan viimeinen taistelu, jossa suomalaiset olivat mukana. Taistelun jälkeen joukot vetäytyivät Örejoen taakse ja olivat näissä asemassa kuukauden. Sodan viimeinen taistelu käytiin 25. elokuuta ja rauha allekirjoitettiin 17. syyskuuta.¹¹¹

Sota päätty

Norjalaiset hyökkäsivät rajan yli Jämtlantiin 10. heinäkuuta. Puolustusta johti von Döbeln, joka lähetti Uudenmaan kenttäeskadroonista rakuunoita Frösöhön. Jämtlannissa, kuten lähes koko sodan ajan, rakuunat toimivat pieninä osastoina, kenttävartioina, partioina, komennustehtävissä ja viestinviejinä (ordonansser). Mukana ollut Fredrik af Forselles ylennettiin kapteeniksi 29. kesäkuuta. Jämtlannin sodassa ei ammuttu laukaustakaan norjalaisten vetäytyessä takaisin 2. elokuuta. Syyskuussa rakuunat siirrettiin Ångermanlantiin.¹¹²

Rauhan jälkeen 8. lokakuuta kenraali von Döbeln kotiutti jäljellä olleet suomalaiset joukot Uumajan torilla. Paikalla oli lähes 2400 miestä, joista Karjalan rakuunoita oli 80. Muiden lähtiessä syksyllä tai seuraavana keväänä koteihinsa noin 1300 miestä jäi Ruotsiin. Näistä muodos-

Ratsumestari Fredrik Johan Ulrik af Forselles (1783–1857) oli mukana sodan alusta loppukatselmuksiin asti. Öljymaalauk, tekijä tuntematon. Valokuva C. Grünberg, Museovirasto.

Cavalry Captain Fredrik Johan Ulrik af Forselles (1783–1857) took part in the war from its commencement until the final muster. Oil painting by an unknown artist.

tettiin 1. ja 2. kenttäpataljoona, jotka lähetettiin vartioimaan Ruotsin uutta rajaa Haaparantaan ja Grisslehamniin. Uumajassa 11. joulukuuta päivätyssä toisen kenttäpataljoonan rullassa on kahdeksan Karjalan rakuunaa ja yksi vararakuuna. Nämä olivat ottaneet kuuden vuoden pestin, olivat naimattomia ja iältään 18–33 vuotiaita. Muissa saman pataljoonan rullissa on yksi korpraali ja muutama rakuuna lisää, joista yksi värväytyi tykistöön. Uudenmaan rakuunoista koottiin ratsuton eskadroona, jonka päällikkö oli ratsumestari af Forselles. Osa kenttäpataljoonien miehistä palasi myöhemmin Suomeen, ja molemmat kenttäpataljoonat supistuivat vuonna 1810 kahdeksi rajakomppaniaksi. Nämäkin hajotettiin vuosina 1815–16.¹¹³

Se, mitä suomalaisista pataljoonista Ruotsissa oli jäljellä, marssi kesäkuussa 1810 Tukholmaan, jossa Adlercreutz piti sille katselmuksen. Näitä käytettiin jonkin aikaa kuninkaanlinnaa vartioimassa. Tehtävä oli kunnianosoitus veteraaneille. Kesäkuun 26. päivänä 18 Uudenmaan rakuunaa astui laivoihin, jotka saapuivat illalla 5. heinäkuuta Bastu-
backaan Inkoon pitäjässä.¹¹⁴

Tilinpäätös

Numeroilla voidaan piirtää yleiskuva suomalaisista rakuunoista Suomen sodassa, eräänlainen tilinpäätös.¹¹⁵ Uudenmaan rakuunarykmentissä varsinaisia rakuunoita oli 550 numeroa. Näistä täyttämättömiä tai sairaita heti sodan alkaessa oli 15 numeroa, aliupseereiden tai soittajien nimissä oli 9 numeroa ja Viaporiin jäi kolmisenkymmentä rakuunaa, joten vain noin 500 miestä lähti pääarmeijan mukana sotaan. Lukuun sisältyvät varakorpraalit.

Jaetaan sota-aika neljään jaksoon: ensimmäinen helmikuulta heinäkuun 1808 loppuun, toinen siitä vuoden 1808 loppuun, kolmas vuoden 1809 alusta helmikuun loppuun ja neljäs maaliskuun alusta loppukatselmukseen 24. lokakuuta 1809. Tämän aikajaon mukaisesti lähteistä voidaan laskea:

	Kuollut	Sairaana jälkeen	Vangiksi
1808 helmi–heinäkuu	8	12	43
1808 elo–joulukuu	48	29	19
1809 tammi–helmikuu	49	12	0
1809 maalīs–lokakuu	9	26	107
Yhteensä	114	79	169

Ensimmäisen jakson kuolleista ainakin neljä kuoli taisteluissa. Taisteluissa kuolleita oli koko sodan aikana enintään kahdeksan rakuunaa. Sairaina jälkeen jääneistä suuri osa kuoli. Kenttätaudit, erityisesti punatauti, vaivasivat armeijaa pahimmillaan joulukuussa 1808 ja tammi-

kuussa 1809. Kenttätautien hellittäessä helmikuussa joukkoja alkoi vai-
vata keripukki.¹¹⁶ Sodan alkukuukausina vangiksi jäämiset johtuivat
taistelutilanteista, mutta kaikki neljännen jakson vangiksi jääneet ovat
Kalixin konventiossa maaliskuussa 1809 antautuneita. Silloin muiden
lähtiessä luovuttamaan aseensa ja kotiin Tornion sairaalaan jäi 26 ra-
kuunaa. Vaikuttaa siltä, että myös hevoset oli luovutettava, koska kah-
deksannesta eskadroonasta 20 ratsua jäi Torniossa venäläisille. Muu-
toin jälkeenjäämiset tapahtuivat vetäytymistilanteissa. Muutama van-
giksi jäänyt palasi takaisin ja tusinan verran tunnetaan tyhjiin nume-
roihiin otettuja miehiä. Karkureita oli vain kahdeksan, joista seitsemän
oli loka–marraskuussa Henkieskadroonasta.

Rykmentti hajotettiin Härnösandissa eversti, kreivi Nils Gyldenstol-
pen 24.10.1809 pitämässä katselmuksessa. Paikalla oli 102 Uudenmaan
rakuunaa, neljä luutnanttia, kolme kornettia, parikymmentä aliupsee-
ria, pari soittajaa ja neljä kengitysseppää. Vain päällystöllä oli ratsuja.
Joitakin hevosia oli myyty jo Sollefteässä huhtikuun alussa ja 16. touko-
kuuta Frösössä. Lokakuun alussa jäljellä olleet sata ratsua jätettiin 11.–
18. lokakuuta sotakomissariaatille huutokaupattaviksi. Rakuunareser-
vistä peräisin olevassa miehistössä oli edustajia kaikista eskadroonista.
Vahvimmin edustettuja olivat Raaseporin ja Vihdin eskadroonat.
Useimmat pyysivät lupaa palata Suomeen. Neljätoista rakuunaa, jotka

Palvelusvuosia loppukatselmus	0–4	5–9	10–14	15–19	20–24	25–29	30–	Keskim. vuosia	Miehiä	Keski- ikä
I eskadroona	2	4	2	3	3	0	1	13,7	15	34,9
II eskadroona	0	2	4	1	1	1	1	15,8	10	38,0
III eskadroona	2	7	5	3	7	3	5	18,1	32	40,9
IV eskadroona	1	4	6	9	1	0	4	16,8	25	38,5
V eskadroona	0	1	0	0	2	0	0	16,7	3	38,0
VI eskadroona	0	1	1	0	2	0	1	19,8	5	43,2
VII eskadroona	1	3	1	1	0	0	1	15,1	8	36,6
VIII eskadroona	1	1	0	0	0	1	1	19,0	4	43,0
Yhteensä	7	23	19	17	16	5	14	16,6	102	38,8

olivat palvelleet vähintään 30 vuotta, pyysivät eroa ja eläkettä.

Loppukatselmuksen rullissa on 102 miehen henkilötietoja. Iästä ja palvelusvuosien määrästä voidaan laskea oheinen taulukko (ks. edellinen sivu).

Vain parilla poikkeuksella joku oli syntyisin muualta kuin Uudelta maalta. Ikä vaihteli noin 25 ja 55 vuoden välillä. Selvä poikkeus tästä oli 63-vuotias ja 36 vuotta palvellut Pyhtäällä syntynyt Erik Lindberg. Naimattomia oli vain kuusi.

Uudenmaan rakuunarykmentin joka eskadroonan muonavahvuudessa oli puoli tusinaa kuormarenkejä. Kaikkiaan rykmentissä oli noin 50 renkiä. Tiedot näistä ovat epätasaisia, mutta karkean arvion mukaan jopa puolet rengeistä kuoli sotaretkellä. Rengit olivat rakuunoita alttiimpia karkailemaan ja toisaalta karanneiden ja kuolleiden tilalle palattiin uusia.

Karjalan rakuunajoukon loppukatselmus pidettiin myös lokakuussa 1809. Nils Gylldenstolpe piti katselmuksen Härnösandissa 23. päivänä. Uumajassa olleen osan katselmuksen piti eversti Gustaf Edelstam 16. ja 17. päivänä Uumajan länsipuolella Baggbölessä. Näistä yhteenvetona saadaan oheinen taulukko. Ylimpiä eskadroonan omia upseereita paikalla Härnösandissa olivat majoitusmestari Stenroth, majuri Fuchs ja luutnantit Schlüter ja Ruthensköld, Uumajassa everstiluutnantti

Karjalan rakuunat, loppukatselmus lokakuu 1809	Ala-Savon eskadroona	Ylä-Savon eskadroona	Yhteensä
Härnösandissa läsnä	12	27	39
Uumajassa läsnä	29	15	44
Uumajassa sairaana	0	3	3
Uumajasta karannut 5.6.1809	0	1	1
Vangiksi 15.5. Skellefteässä	25	10	35
Komennettu Norrköpingiin	2	0	2
Sota-alueen ulkopuolella	22	24	46
Täyttämättä	10	20	30
Yhteensä	100	100	200

Christer Georg Sture ja kornetit von Brandenburg ja Berner.

Norrköpingiin vietiin venäläisiä vankeja. Osa rakuunoista oli komennettu Uumajaan ja näistä osa jäi ratsuineen vangiksi Skellefteåssa 15. toukokuuta 1809. Siellä jäivät vangiksi myös luutnantti Gustaf Magnus Duncker ja kersantti Gustaf Thimm. Sotatoimialueen ulkopuolella olevat olivat ennen Tornion seudulle vetäytymistä jälkeen jääneitä, kuolleita tai karanneita. Maaliskuun 1809 alussa alasavolaisia oli ollut rivissä ehkä 65 ja yläsavolaisia 56, mutta vielä edellisen vuoden loppuun alussa rivit olivat olleet lähes täysilukuisia. Rykmentin lähtövahvuuteen 210 sodan alussa sisältyy päällystö.

Loppukatselmusten rullissa on 50 yläsavolaisen ja 43 alasavolaisen rakuunan henkilötietoja. Alasavolaisten osalta on myös rulla, jossa ovat kaikkien sotaan lähteneiden ikä- ym. henkilötiedot. Näiden pohjalta on laadittu seuraava taulukko.

Palvelusvuosia loppukatselmus	0-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-	Keskim. vuosia	Miehiä	Keski-ikä
Ylä-Savo	18	11	11	3	4	3	0	9,4	50	31,1
Ala-Savo	3	15	7	6	6	4	2	14,2	43	38,9
Ala-Savon kaikki sotaan lähteneet	14	28	13	11	14	8	3	12,5	91	34,7

Taulukossa iät ja palvelusvuodet ovat loppukatselmusten mukaisia. Lähes poikkeuksetta kaikki miehet olivat Savossa syntyneitä. Uusmaalaisiin verrattuna naimattomien rakuunoiden määrä oli huomattavan suuri, noin kolmannes. Alasavolaisista sotaan lähteneistä oli naimattomia 35,6 prosenttia ja loppukatselmuksen yläsavolaisista 38,0 prosenttia. Kaikkein pisimpään, 39 vuotta, oli palvellut Osikonmäen Kalle Oskbärg, vaikka hänellä ei ollut ikää kuin 58 vuotta. Hän oli sodan päättyessä Härnösandissa ratsunaan kahdeksanvuotias rautio valakka.

Millaisilla hevosilla rakuunat ratsastivat? Jonkinlaisen läpileikkauksen saa Ala-Savon komppanian loppukatselmuksesta, jossa 43 rakuunan 36 hevosesta on tietoja seitsemän ollessa ratsuttomia. Hevoset olivat mittavaatimukset täyttäviä valakoita värin vaihdella punaisen ja ruskean sävyistä rautioon ja mustaan. Vain harvalla hevosella oli erityi-

siä tuntomerkkejä. Tavallisin ikä oli 7 ja 14 vuoden välillä keski-ikäen ollessa 9,8 vuotta.

Karjalan rakuunarykmentin erikoisuus oli hevossiittola Haapaniemen sotakoulussa. Se perustettiin vuonna 1798 siten, että kymmenen tammam omistavaa rusthollaria sai hoidattaa tammansa siittolassa vuotuista luontaismaksua vastaan. Näiden rusthollien rakuunat saivat tehdä palveluksensa kuormahevosilla (klippare). Rakuunoiden varamiehistä komennettiin vuosittain kaksi palvelemaan siittolassa renkeinä.¹¹⁷ Yksi Ala-Savon komppanian rakuuna oli rehumarskina (fodermarsk) komennettu Haapaniemeen. Rykmentin lähteistä ei ilmene millään tavalla, että Haapaniemen sotakoulussa olleet miehet tai hevossiittolan hevoset olisivat osallistuneet Suomen sotaan.

Sodan syttyessä Karjalan rakuunoiden varamiehiä oli 87 ja lokakuun 1808 alussa 63. Mahdollisesti jopa parikymmentä oli siirtynyt varsinaisiksi rakuunoiksi. Reservirakuunoiden komppania lopetettiin tammikuun 1809 lopussa ja siinä jäljellä olleet 37 siirrettiin varsinaisiksi rakuunoiksi. Edellisen vuoden lopulla oli kaksi kuollut, viisi jäänyt jälkeen sairaina ja yhdeksän karannut. Tammikuun 6. päivänä karkasi vielä kaksi ja samana päivänä Laivajärven sotasairaalaan lähetettiin seitsemän miestä. Ainakin kaksi näistä toipui ja siirtyi varsinaiseksi rakuunaksi.

Rakuunoiden merkitys sotatoimille oli vähäinen. Määrällisesti rakuunoita oli armeijan kokonaismäärään nähden vähän ja tämä vähäinen määrä jaettiin 4–5 prikaatin kesken. Prikaatien sisälläkin eskadroonat olivat usein hajautettuina monenlaisiin tehtäviin. Vain muutaman kerran sodan aikana rakuunat toimivat perinteisen ratsuväen tapaan ja suurimmillaan neljä eskadroonaa oli taistelutilanteissa yhteen koottuina. Kun hyvistä upseereista oli puutetta, rakuunapäällystä käytettiin adjutantteina, esikuntatehtävissä ja johtamassa jalkaväen osastoja.

Lähdeviitteet

Lyhenteitä:

GMR	General munster rullor (pääkatselmusrullat)
KA	Kansallisarkisto
KrA	Krigsarkivet (Ruotsin sota-arkisto)
KRR	Karjalan rakuunarykmentti
URR	Uudenmaan rakuunarykmentti.

- ¹ Werner Tawaststjerna: Suomen maasotaväki Kustaa Vaasan ja Eerikki XIV:n aikana; Hist. Ark. XIX, Helsinki 1905, s. 139–140, Arvo Viljanti: Gustav Vasas ryska krig 1554–1557, II, Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar, Stockholm 1957, s. 449, 488–490, Helge Pohjolan-Pirhonen: *Suomen historia 1523–1617; Suomen historia VII*, WSOY, Porvoo 1960, s. 206–211. Tämän artikkelin kirjoittaja on tehnyt käsikirjoituksen »Suomalainen ratsuväki vuosina 1555–1809», jolle laajuutensa takia ei ole vielä löytynyt julkaisijaa. Laajimmissakaan Suomen historian yleisteoksissa ei Hattujen sodan 1741–43 jälkeen käytännöllisesti katsoen ole mitään ratsuväestä.
- ² J. O. Hannula: *Sotataidon historia III*, Helsinki 1933, s. 23–24, 41–46, 52–55, 59–62, 70–72; J. O. Hannula: *Hakkapeliittoja ja karoliineja, kuvia Suomen sotahistoriasta*, Helsinki 1939, s. 15–21.
- ³ Alf Åberg & Göte Göransson: *Karoliner*, Bra Böcker 1976, s. 30–37, 109–110, 154–155.
- ⁴ Jussi T. Lappalainen: *Sadan vuoden sotatie, Suomen sotilaat 1617–1721*, Jyväskylä 2001, s. 166–167; Matti J. Kankaanpää: *Suuri Pohjansota, Iso Viha ja Suomalaiset*, Jyväskylä 2001, s. 39–42, 432–436, 444–445. Varsinaiset rykmentit olivat vuonna 1700 sotaan lähtiessään täysilukuisia, mutta lukuihin ei sisälly päällystää, muonavahuuteen kuuluneita renkejä eikä vapaaehtoisia (volontairit eli vapaaratsastajat).
- ⁵ Jo ensimmäisen Pohjansodan aikana 1650-luvulla Suomessa sodittaessa todettiin, että ratsuväen käyttö oli vaikeata, vrt. Jussi T. Lappalainen: Kaarle X Kustaan Venäjän-sota v. 1656–1658 Suomen suunnalla; *Studia historica Jyväskyläensia X*, Jyväskylä 1972, s. 261–262.
- ⁶ Alanan mt. s. 471–472, Mankell mt. I, s. 514–518, Blomstedt mt. s. 292–293; Hans Norman: Skärgårdsflottan; Uppbyggnad, militär användning och förankring i det svenska samhället 1700–1824, *Historiska Media 2000*, s. 295.
- ⁷ Korkiakangas mt. s. 172, Jussi T. Lappalainen, Lars Ericson Wolke ja Ali Pylkkänen: *Sota Suomesta, Suomen sota 1808–1809*, Hämeenlinna 2007 (jatkoksa tähän viitataan merkinnällä Lappalainen & al. 2007), s. 36; J. Mankell: *Finska Arméens och Finlands krigshistoria II*, Stockholm 1870, s. 1–2, Eirik Hornborg: *När riket sprängdes, Fälttågen i Finland och Västerbotten 1808–1809*, Helsingfors 1955, s. 22, Generalstaben: Sveriges krig åren 1808 och 1809, I, Stockholm 1890, s. 132–139.
- ⁸ Generalstaben mt. I, s. 139–141, B. O. Widnäs: Fredrik af Forselles, en Nylands dragon från 1808–1809, Kouvola 1943, s. 14, Wirilander mt. s. 213, 278.
- ⁹ Ks. esim. Bruun mt. s. 392 tai Uudenmaan kevyen rakuunajoukon pääkatselmus vuonna 1787 (KrA, GMR, mikrok. K05549).
- ¹⁰ Wirilander mt. s. 218–226. Spaldingista tuli sodan alussa pääesikunnan vartioston päällikkö. Ratsumestari Möllersvärd piti sodan aikana päiväkirjaa: Gunnar Mårtenson: Carl Magnus Möllersvärd, krigare och krönikör, Helsingfors 1947.
- ¹¹ Lappalainen & al. 2007, s. 30, 121, Mankell mt. II, s. 21, 23–24, Generalstaben I, liite-
taulukot.
- ¹² Hornborg mt. s. 22.
- ¹³ E. S. Tigerstedt: *Biografiska anteckningar om Savolax brigadens män 1808–1809*, Helsingfors 1908, s. 151–153, 158–159, Wirilander mt. s. 279, 289; Bertil Nelsson: Duncker och savolaxbrigaden; Finska kriget 1808–09, *Historiska Media 2000*, s. 29. Poppius johti Karjalan rakuunoiden varamiehiä vielä vetäytymisessä Ouluun ja sai pyynnöstään eron. Sittemmin varamiesten päällikkönä oli kornetti Berndt von Brandenburg.
- ¹⁴ Lappalainen & al. 2007, s. 58–59, 61, Mankell mt. II, s. 25–26, 31–32, Hornborg mt. s. 48–50, Generalstaben mt. II, Stockholm 1895, s. 101–102 ja liite 24, Widnäs mt. s. 16–18.
- ¹⁵ Hornborg mt. s. 51.
- ¹⁶ Hornborg mt. s. 52–53, KrA Finska lönefordringskommittén 1810–1812, vol. 11: 701, Gösta Forsskåhl: *Några blad ur släkten Forsskåhls historia, biografiska anteckningar 1556–1927*, Borgo 1927, s. 115, Generalstaben mt. II, liite 76.
- ¹⁷ Mårtenson mt. s. 43–44.

- ¹⁸ Lappalainen & al. 2007, s. 74, Mankell mt. II, s. 43–46, Generalstaben mt. II, s. 133–134 ja liite 24, Widnäs mt. s. 19–20, Hornborg mt. s. 63, Mårtenson mt. s. 44–45.
- ¹⁹ Generalstaben mt. II, s. 130–131.
- ²⁰ Mårtenson mt. s. 45, Hornborg mt. s. 63.
- ²¹ Generalstaben mt. II, s. 130, 137, 139–140, Hornborg mt. s. 64.
- ²² Forsskähl mt. s. 113–115, KrA Finska lönefordringskommittén 1810–1812, vol. 11.
- ²³ Generalstaben mt. II, s. 148.
- ²⁴ Mårtenson mt. s. 46–47, Widnäs mt. s. 21.
- ²⁵ Lappalainen & al. 2007, s. 79, Generalstaben mt. II, s. 155–156 ja liite 24, Mårtenson mt. s. 47, Widnäs mt. 21–22.
- ²⁶ Generalstaben mt. II, s. 156 ja liitteet 25, 26 ja 31, Hornborg mt. s. 64–65.
- ²⁷ Lappalainen & al. 2007, s. 81–83, Generalstaben mt. II, s. 156–157, 160–167 ja liite 24, Hornborg mt. s. 68–70, Mankell mt. II, s. 60–62, Mårtenson mt. s. 47–48, Widnäs mt. s. 22–30, 50–55.
- ²⁸ KrA finska lönefordringskommittén 11: 629, mf FR 430; Tor Carpelan: *Åttartavlor för de på Finlands riddarhus inskrivna ätterna III*, Helsingfors 1965, s. 1242, 1347, Mårtenson mt. s. 48–49, Generalstaben mt. II, liitteen 29 huomautukset, Generalstaben mt. III, Stockholm 1902, s. 56–59 ja liite 4. Myös kornetti Brummer joutui jälkeen jääneenä vangiksi, mutta hän oli paitsi pahasti sairas myös haavoittunut.
- ²⁹ Lappalainen & al. 2007, s. 84–87, 94, Generalstaben mt. II, s. 173, Mankell mt. II, s. 62–65, Widnäs mt. s. 30–32.
- ³⁰ Generalstaben mt. II, s. 177–178, 182.
- ³¹ Generalstaben mt. II, s. 183–184, 187–188 ja liite 32.
- ³² Nelsson mt. s. 37.
- ³³ Nelsson mt. s. 38–40, 43, Lappalainen & al. 2007, s. 72–73, 75, Generalstaben mt. II, s. 188–191.
- ³⁴ Nelsson mt. s. 43–44, 49–51.
- ³⁵ Lappalainen & al. 2007, s. 76–78, Nelsson mt. s. 50–53, Tigerstedt mt. s. 162–163.
- ³⁶ Lappalainen & al. 2007, s. 75, Nelsson mt. s. 55–56.
- ³⁷ Generalstaben mt. II, s. 202 ja liite 32.
- ³⁸ Generalstaben mt. II liite 32.
- ³⁹ Generalstaben mt. II liite 32.
- ⁴⁰ Generalstaben mt. II s. 209–216, Nelsson mt. s. 65–72, Lappalainen & al. 2007, s. 90–93.
- ⁴¹ Nelsson mt. s. 73, Tigerstedt mt. s. 152–155, 165, Generalstaben mt. II liite 76.
- ⁴² Lappalainen & al. 2007, s. 133–134, Nelsson mt. s. 77–78, Generalstaben mt. III, liitteet 31 ja 32. Varsinaisia rakuunoita osastossa oli 20.
- ⁴³ Nelsson mt. s. 78–79.
- ⁴⁴ Lappalainen & al. 2007, s. 136–139, Nelsson mt. s. 81–82.
- ⁴⁵ Lappalainen & al. 2007, s. 140–143, Nelsson mt. s. 85, 92–96, 99.
- ⁴⁶ C.-B. J. Petander: *Kungliga Wasa regemente 1808–1809; Österbotten Årsbok 1987–1988*, Vasa 1989, s. 42.
- ⁴⁷ Lappalainen & al. 2007, s. 146–147, Petander mt. s. 42–45, Mankell mt. II, s. 120–122.
- ⁴⁸ Generalstaben mt. III, liite 34.
- ⁴⁹ Lappalainen & al. 2007, s. 176–180.
- ⁵⁰ Lappalainen & al. 2007, s. 182–187, Nelsson mt. s. 118, 243, Tigerstedt mt. s. 158.
- ⁵¹ Lappalainen & al. 2007, s. 190, 295–296, Generalstaben mt. V, s. 365, Nelsson mt. s. 114, 117–118, 243, Tigerstedt mt. s. 158.
- ⁵² Generalstaben mt. V, Stockholm 1910, s. 108, liitteet 54 ja 55.
- ⁵³ Lappalainen & al. 2007, s. 293, 302, 304–305, Generalstaben mt. V, s. 368, 371–372, 392.
- ⁵⁴ Tigerstedt mt. s. 160, Nelsson mt. s. 133–134.
- ⁵⁵ Generalstaben mt. V, s. 275.
- ⁵⁶ Lappalainen & al. 2007, s. 306, Generalstaben mt. V, s. 403–404.
- ⁵⁷ Nelsson mt. s. 141, Tigerstedt mt. s. 162–163.
- ⁵⁸ Nelsson mt. s. 142–145.
- ⁵⁹ Mm. Lappalainen & al. 2007, s. 306–315, Generalstaben mt. V, s. 409–414, karttaliitteet

- XLII ja XLIII, Nelsson mt. s. 142–145, Tigerstedt mt. s. 158–164. Mahdollisesti Virran taistelussa varamiehiä johti kornetti von Brandenburg, joka sai osallistumisesta kultaisen urhoollisuusmitalin.
- ⁶⁰ Nelsson mt. s. 148 Lappalainen & al. 2007, s. 313.
- ⁶¹ Lappalainen & al. 2007, s. 314, 318, Generalstaben mt. V, s. 422–425, Nelsson mt. s. 149–151.
- ⁶² Generalstaben mt. II, s. 307 ja liite 48.
- ⁶³ KrA vuoden 1809 loppukatselmuksen rullat (Serien rullor 1724–: Nylands och Tavastehus läns dragonregemente 1809, avmönstringsrullor, mikrok. K03442) ja luettelot palkkasaatavista (Finska lönefordringskommittén 1810–1812, vol. 11).
- ⁶⁴ Hornborg mt. s. 218–220.
- ⁶⁵ Rakuunoiden varamiehistä ei ole löytynyt katselmusrullia, mutta eskadroonista on laadittu luetteloita palkkasaatavista (lönefordringar) ja pidetty sodan päättyessä myös loppukatselmuksat (avmönstringsrullor), vrt. viite 68. Viaporin komennettujen varsinaisten rakuunoiden nimet löytyvät näistä luetteloista, ja poikkeuksetta todetaan, että nämä jäivät ratsuineen vangiksi Viaporissa ilman myöhempiä tietoja.
- ⁶⁶ Lappalainen & al. 2007, s. 191–194, Generalstaben mt. III, s. 102–104, 109, 112–114.
- ⁶⁷ Generalstaben III, s. 140–141.
- ⁶⁸ Generalstaben III, s. 147–148.
- ⁶⁹ Generalstaben III, s. 148–149.
- ⁷⁰ Mårtenson mt. s. 50–51.
- ⁷¹ Generalstaben III, liite 18.
- ⁷² Mårtenson mt. s. 51–52, Generalstaben III, s. 177, 179, 181, 237–238, Widnäs mt. s. 33–34.
- ⁷³ Generalstaben III, s. 252, Mårtenson mt. s. 52. Af Forselles oli 8. eskadroonasta, joka 1.5. siirrettiin palvelemaan 1. eskadroonaan ja nyt heinäkuun alussa 2. eskadroonaan, jossa hän oli lokakuun loppuun asti (Lähde: KrA lönefordringar).
- ⁷⁴ Generalstaben III, liitteet 27, 28 ja 32, V, s. 165 ja liite 21.
- ⁷⁵ Tigerstedt mt. s. 152–153.
- ⁷⁶ Mm. Generalstaben III, s. 272–295, Hornborg mt. s. 123–129, Erkki Lehtinen: *Lapuan historia I*, Vaasa 1963, s. 625–635, Lappalainen & al. 2007, s. 203–207.
- ⁷⁷ Generalstaben III, s. 272–274.
- ⁷⁸ Generalstaben III, s. 286, Erik Lindh: *Kongliga Björneborgs regemente, Helsingfors 1928*, s. 194–195.
- ⁷⁹ Generalstaben III, s. 290, liite 29 ja karttaliite XIII B. KrA luettelot palkkasaatavista v. 1810.
- ⁸⁰ Lappalainen & al. 2007, s. 203–207, 209. Tigerstedtin mt. s. 154 mukaan Lapualla kunnostautui myös luutnantti Severin Emanuel Schlüter.
- ⁸¹ Mårtenson mt. s. 52–53. Rullien mukaan Adlercreutz kuoli Lapualla.
- ⁸² Generalstaben V, s. 106–107.
- ⁸³ Hornborg mt. s. 130, Lappalainen & al. 2007, s. 213–215, jonka mukaan Uudenmaan rakuunoita Aron kylässä oli 30.
- ⁸⁴ Generalstaben V, s. 124–126. Rakuunoiden pitää olla Ylä-Savon eskadroonasta. Tässä yhteydessä mainitaan myös everstiluutnantti Martinau johtamassa Karjalan jääkäreitä.
- ⁸⁵ Lappalainen & al. 2007, s. 216–217, Mankell mt. II, s. 178–180, Generalstaben V, s. 128–130, 136–137, 139, 142. Vangiksi jäänyt rakuuna oli 3. eskadroonasta, KrA Lönefordringar 1810. Tjockin taisteluun osallistui Uudenmaan rakuunoista ainakin luutnantti G. Höök, koska tämä kunnostautui: »Har bibehållit ordning, köld och ståndacktighet, anført kedjan tilde Tjök var intaget» (Generalstaben V, liite 70). Hän mahdollisesti johti jalkaväkeä.
- ⁸⁶ Lappalainen & al. 2007, s. 218, 220–221, 257, Generalstaben V, s. 149–154.
- ⁸⁷ Tigerstedt mt. s. 160–161, Generalstaben V liite 70.
- ⁸⁸ Lappalainen & al. 2007, s. 220–221, Generalstaben V, liite 70.
- ⁸⁹ Mårtenson mt. s. 53–55.

- ⁹⁰ Lappalainen & al. 2007, s. 224, 253, 257–258, 261, 263, Mankell mt. II, s. 205–206, Generalstaben V, s. 193–196.
- ⁹¹ Lappalainen & al. 2007, s. 265–270, Mårtenson mt. s. 55–56. Ruonan ja Salmen taisteluiden sinänsä tarkassa kuvauksessa Generalstaben V, s. 213–225 ei mainita mitään rakuunoista.
- ⁹² Generalstaben V, s. 236–285 Lappalainen & al. 2007, s. 251, 274–281.
- ⁹³ Mårtenson mt. s. 58–60.
- ⁹⁴ Generalstaben V, s. 291–293.
- ⁹⁵ Generalstaben V, s. 295–297, 301, Lappalainen & al. 2007, s. 290–291.
- ⁹⁶ Generalstaben V, liite 45.
- ⁹⁷ Mårtenson mt. s. 63–64.
- ⁹⁸ Generalstaben V, liitteen 47 huomautukset.
- ⁹⁹ Generalstaben V, liite 47.
- ¹⁰⁰ Generalstaben V, liite 47, Widnäs mt. s. 41.
- ¹⁰¹ Generalstaben V, s. 318–336, Lappalainen & al. 2007, s. 320–325. Vangiksi jääneet rakuunat mainitaan palkkasaatavien huomautuksissa.
- ¹⁰² Generalstaben V, s. 340–342, Lappalainen & al. 2007, s. 330–334.
- ¹⁰³ Mårtenson mt. s. 71–72.
- ¹⁰⁴ Widnäs mt. s. 41–42, Generalstaben VIII, Stockholm 1921, s. 340–341, 344, IX, Stockholm 1922, s. 187.
- ¹⁰⁵ Lappalainen & al. 2007, s. 354–357, Generalstaben VIII, s. 404–422.
- ¹⁰⁶ Generalstaben VIII, liite 25.a.
- ¹⁰⁷ Lappalainen & al. 2007, s. 358–360, Generalstaben VIII, s. 364–385.
- ¹⁰⁸ Mårtenson mt. s. 78–79.
- ¹⁰⁹ Generalstaben IX, s. 186, 203–204.
- ¹¹⁰ Lappalainen & al. 2007, s. 366–370, Generalstaben IX, s. 221–227, 238–239, Widnäs mt. s. 42, Mankell mt. II, s. 372, 376–377.
- ¹¹¹ Lappalainen & al. 2007, s. 371–374, 381, Generalstaben IX, s. 246, 256–259, 267–272, Ohto Manninen (toim.): *Suomalaisten taistelut Ruotsin, Venäjän ja itsenäisen Suomen riveissä*, Jyväskylä 2007, s. 375–381.
- ¹¹² Generalstaben IX, s. 280–287, 289, Widnäs mt. s. 42–43.
- ¹¹³ Lappalainen & al. 2007, s. 393, 395–397, Mankell mt. II, s. 405, KrA Rullor 1724–, Andra finska fältbatalj. 1809–1810, mf. WA 511, Widnäs mt. s. 43–44.
- ¹¹⁴ Hornborg mt. s. 261.
- ¹¹⁵ Lähteinä luettelot palkkasaatavista ja rullat loppukatselmuksista: KrA Finska Lönefordringskommittén 1810–1812, vol. 11 (Nylands kavalleri), vol. 12 (Karelska dragonkåren), mf FR 430, Serien rullor 1724–: Karelska dragonregemente 1809, avmönstringsrullor, mikrok. K03329, Nylands och Tavastehus läns dragonregemente 1809, avmönstringsrullor, mikrok. K03442.
- ¹¹⁶ Generalstaben mt. VIII, Stockholm 1921, s. 349.
- ¹¹⁷ Generalstaben mt. I, Stockholm 1890, s. 229.

The Finland War of 1808–09 and the Finnish Cavalry

Summary

During the Russo-Swedish War of 1808–09 (known to Finns as the Finland War) the mounted Finnish dragoons, who formed part of the Finnish army, numbered only about 1,000 whereas the Finnish cavalry at its most numerous during the Great Northern War (in around 1700–01) had comprised over 7,000 horsemen. In the forested and broken terrain of Finland cavalry was unable to operate in large units as it had done successfully on the plains of Europe when creating and maintaining Sweden's status as a great power.

During the Finland War there were two mounted units, the Uusimaa Light Dragoons or Uusimaa Dragoon Regiment and the Karelian Dragoon Regiment. The former comprised eight squadrons, each of 68–69 men, who were maintained by the richer farmers of Uusimaa province in return for freedom from taxation. Despite its name, the Karelian Dragoon Regiment's two companies or squadrons of 100 dragoons were maintained by the richer farmers living in Savo province.

The richer farmers also raised unmounted reservists, of whom there were 295 in Uusimaa and eighty-seven in Savo when war broke out. When the war began in February 1808 the dragoon reservists together with thirty-three ordinary dragoons from Uusimaa were deployed to Viapori (Sveaborg; Suomenlinna) and they were taken prisoner by the Russians when the fortress surrendered. The reservists from Savo formed their own unit, which was employed principally to guard stores

depots. Later, as a combined unit, they took part in the battle at Virta in Iisalmi parish on 27 October 1808. The remaining Savo dragoon reservists were converted into ordinary dragoons in January 1809.

During the Finland War the dragoons operated in small detachments and in consequence they were of minor significance in battles. The squadrons were divided between different brigades so that one squadron in turn was on guard duty at general headquarters. Several of the squadrons' officers were sent on detached duty as aides-de-camp and several also were used to command infantry detachments. The dragoons themselves were employed in reconnaissance tasks, in outposts, in carrying dispatches and even doing the work of hired hands. Sometimes the dragoons acted like proper cavalry in combat as on the ice in the Gulf of Pernaja and on the ice of Lake Salmela on 24 February 1808, in the battle of Leppävirta on 11 March, on the ice of the Gulf of Bothnia at Yppäri on 16 April 1808 and two days later at Siikajoki. However, the most important cavalry action of the war was fought in the village of Aro in Kauhajoki parish on 28 July 1808. During the battle at Kauhajoki on 10 August three squadrons formed part of the reserve, which played a decisive part in the course of the action.

In addition to their presence in the main army, dragoons also took part in Colonel Sandels's campaign in Savo from May to November 1808. Because the dragoons had been divided into fairly small detachments for different commanders, no coherent picture of their activity can be given in a short summary. However, the general picture is the same as that in the main army: first withdrawal from the line of the Kymi river to Ostrobothnia, in summer 1808 a phase of advance and in the autumn a new phase of withdrawal, which was interrupted by truces. After the truce of Olkijoki the dragoons, too, withdrew to the area of Tornio at the beginning of December 1808. During the withdrawal the situation was the same as in the main army; diseases began to spread also among the dragoons. Although at least one in five of the dragoons who began the war died during its course, only a few dragoons died in action. Most died from the diseases which raged at their worst from October 1808 to January 1809.

After the Russians had resumed operations in winter 1809, the army which had been in the Tornio region surrendered on 25 March. Among the troops who surrendered were 107 Uusimaa dragoons, as well as

twenty-six who remained in hospital in Tornio. After handing over their weapons, those who surrendered were allowed to return home.

When the Russians continued their attack, one detachment of the army, including thirty-five Karelian dragoons, surrendered at Skellefteå on 15 May 1809. After the end of the war the final musters of the regiments were held in October 1809. At Härnösand 102 Uusimaa dragoons were present, besides officers. By then only the officers had horses. Most dragoons requested permission to return to Finland. Of these thirteen had served as dragoons for at least thirty years and they also requested pensions. Present at Härnösand were thirty-nine Karelian dragoons and at Baggböle to the west of Umeå another forty-four.

The units were disbanded at the time of the final musters. Some dragoons remained in the field battalions formed for frontier guard duties and some transferred to Swedish units. Most of these also returned to Finland some years later. As a mark of respect to the war veterans the remaining men of the Finnish battalions mounted guard at the Royal Palace in Stockholm in June 1810.

After the Finland War there was no Finnish cavalry until 1889 when the Finnish Dragoon Regiment was formed. It was stationed in Lappeenranta. The regiment was disbanded in 1901. In independent Finland there existed the Uusimaa Dragoon Regiment and the Häme Cavalry Regiment, which were changed into jäger battalions in 1947 while retaining their names.

(s. 1977) filosofian maisteri, Suomen Sotahistoriallisen Seuran hallituksen jäsen, työskentelee Sotamuseossa suunnittelijana.

Sotamuseo 80 vuotta – museotoimintaa Suomessa sodan ja rauhan oloissa

Kansalliseen rakentamiseen liittyneen historia- ja museoharrastuksen osana myös Suomessa sotahistoriallista esineistöä alettiin kerätä eri koelmiin 1800-luvun jälkipuoliskolla. Varsinainen sotamuseaalinen näyttelytoiminta jäi kuitenkin pienimuotoiseksi ja keskittyi sotäväen joukko-osastojen yhteyteen. Haminan kadettikoulun yhteydessä toimi vuosina 1861–1903 museo. Myös Hämeenlinnassa Tarkk'ampujapataljoonan yhteydessä toimi museo vuosina 1889–1905. Suuremman yleisön tietoon sotamuseaalinen näyttelytoiminta tuli kuitenkin vasta toukokuussa 1908, kun Valtion historiallinen museo järjesti Helsingissä Hakasalmen huvilassa vuosien 1808–09 Suomen sodan satavuotismuistonäyttelyn.¹

Sotamuseon perustaminen

Suomen itsenäistyminen teki mahdolliseksi varsinaisen Sotamuseon perustamisen. Kevään 1918 aikana Karjalan armeijan silloinen päällikkö, everstiluutnantti Arne Sihvo antoi päiväkäskyssään alaisilleen kehotuksen ryhtyä keräämään talteen sodan esineellisiä muistoja. Samoihin aikoihin filosofian maisteri Kaarlo Soikkeli kääntyi korkeimman sotilashallinnon puoleen ja esitti sotahistoriallisen museon perustamista yhteen Viipurin linnan kerroksista. Soikkeli valtuutettiin Viipurissa ja sen ympäristössä keräämään talteen »aseita ja muistoja vapausodasta perustaakseen arsenaalimuseon». Hanke ei kuitenkaan eden-

Liisankatu 1 Liisanpuistikon suunnasta kuvattuna 1930-luvulla. Sotamuseo perustettiin rakennuksen kellarikerrokseen loppuvuodesta 1929. Kuva Sotamuseo.

Number 1 Liisankatu seen from the little park opposite in the 1930s. The Military Museum was founded in the building's basement at the end of 1929.

nyt esineistön hankintaongelmien vuoksi.²

Soikkeli ei hylännyt Sotamuseon suunnittelua Helsinkiin siirryttyään. Vapaussodan Historian Komitean sihteerinä toimiessaan hän jatkoi sotaan liittyneen materiaalin keräämistä. Vuosina 1918–19 syntyi myös Kansallismuseoon lähinnä lahjoitusten kautta vapaussotaan liittynyt kokoelma. Lisäksi pääkaupunkiin vuonna 1918 perustettuun Sota-arkistoon alkoi asiakirjojen lisäksi kerääntyä esineistöä. Soikkeli siirtyi Sota-arkiston palvelukseen vuonna 1926, ja esineistön keräystoiminta tehostui entisestään.³

Pääkaupungin katsottiin olevan parhaan ympäristön suunnittelulle Sotamuseolle, jonka perustamista kannattivat niin sotaväenpäällikkö, kenraalimajuri Sihvo kuin puolustusministeri Niukkanenkin. Museon perustamisasia oli esillä myös Upseeriliitossa vuosina 1924–25 toimineessa komiteassa, johon kuuluivat everstiluutnantti Wallenius ja ma-

jurit Talvela ja Ilmoniemi. Lisäksi Sotahistoriallisen toimiston päällikkönä toiminut everstiluutnantti Nurmio ajoi voimakkaasti museon perustamista. Marraskuun 25. päivänä 1929 puolustusministeriö lopulta hyväksyi Sotamuseon perustamisen Sota-arkiston tilojen yhteyteen Helsinkiin, Liisankatu 1:een.⁴

Sotamuseon toimitilojen korjaus- ja kunnostustyöt toteutettiin alkuvuonna 1930. Tämän jälkeen tiloihin siirrettiin eri toimijoiden haltuun kerääntynyt esineistö. Sotamuseon juhlalliset avajaiset pidettiin 18.10.1930 presidentti Relanderin ja ylimmän sotilasjohdon läsnä ollessa. Museon ensimmäinen näyttely oli laajuudeltaan noin kolmesataa neliometriä, ja se keskittyi vapaussodan ja jääkäri liikkeen esittelyyn. Maaailmansotaa edeltänyt aika oli esillä vain pintapuolisesti. Sotilas-esineistön tallennus- ja tutkimusvastuu oli jaettu museon perustamisvaiheessa siten, että Sotamuseon tallennusalue alkoi vuodesta 1878, ja tätä vanhemmat ajat kuuluivat Kansallismuseon vastuulle. Tämä työnjako on voimassa edelleenkin. Vuosina 1931–32 museoon tutustui yhteensä noin 7000 henkilöä.⁵

Sotamuseon perustajan, kanslianeuvos Soikkelin kuoltua 1.4.1932 museonhoitajan tehtävät käytännössä siirtyivät luutnantti R. W. Palmrothille. Uuden sota-arkistonhoitajan, filosofian tohtori Elmo E. Kailan esityksestä Sotamuseo muutti alkuvuodesta 1933 Suomenlinnaan Carpelanin kasarmiin. Suomenlinnassa toimitilat olivat koko laajuudeltaan vajaat kahdeksansataa neliometriä. Näyttely laajeni käsittämään myös eri aselajeja. Sotamuseoon tutustui Suomenlinnassa ennen talvisotaa keskimäärin noin 10 000 henkilöä vuodessa.⁶

Sotamuseo talvisodassa

Talvisodan kynnyksellä, syyskuun 7. päivänä 1939 museonhoitaja, kapteeni Palmroth sai käskyn astua Päämajan palvelukseen. Hänen vastuulleen tuli Päämajan Propagandaosaston apulaisjohtajan ja kotimaan propagandapäällikön tehtävät. Sotamuseon muukin henkilökunta komennettiin muihin tehtäviin, ja käytännössä toiminta keskeytyi sodan ajaksi. Museon mahdollinen sota-ajan toiminta oli siis jäänyt huomiotta rauhan ajan suunnitelmissa.⁷

Talvisota vaikutti Sotamuseon kokoelmiin kahtalaisesti. Sodan alus-

sa kokoelmat jopa vähenivät, kun kulutusluonteisia ja ajan näkökulman mukaan museaalisesti arvottomampia varusesineitä, joista Sotamuseolle oli vaatetusvarikolta lähetetty ennen sotaa mallikappaleet, otettiin varustepulasta kamppailevan armeijan käyttöön. Kokonaisuudessaan Sotamuseon kokoelmat kuitenkin laajenivat huomattavasti sodan seurauksena.⁸

Talvisodan museoesineistön hankinta alkoi virallisesti Päämajan 23.1.1940 päivätyllä huoltokäskyllä, jossa painotettiin, ettei puolustusvoimien eri sotanäyttämöillä suorittamia taisteluja voitaisi tulevaisuudessa kyllin tehokkaasti tuoda esille Sotamuseossa ilman esineiden johdettua keruutoimintaa.

Käskyssä korostui talvisodan materiaalipula, kun siinä terästettiin, ettei käyttökelpoisia ja koulutukseen soveltuvia aseita saanut kerätä museon käyttöön. Lisäksi suurikokoisen aseistuksen kerääminen ilmoitettiin suoritettavan erikseen. Talvisodassa tapahtunut esineistönkeruu jäi siten joukko-osastojen ja varikoiden oman aktiivisuuden varaan, ja siihen sisältyi käytännössä vain kevyemmän ja epäkuntoisen esineistön keräämisvelvoite.⁹

Talvisodan Sotasaalisnäyttely huomion kohteena

Talvisodan raskaiden taistelujen aikana 17.2.1940 avattiin Helsingin Messuhallissa laaja Sotasaalisnäyttely, jonka oli koonnut reservin sotilasvirkamies Bure Litonius työryhmineen. Sotamuseo toimi näyttelyn rakentamisvaiheessa ainoastaan avustavana tahona. Aikakautensa moderneimpana ja suurimpana näyttelyareenana Messuhalli mahdollisti nykyaikaisten näyttelyteknisten sovellusten toimeenpanon. Messuhallissa toteutettuna näyttely oli yleisön helposti saavutettavissa. Ennen sotaa Messuhalli oli toiminut kaupallisten messujen lisäksi tunnettujen ja kansallisesti merkittävimpien tapahtumien pitopaikkana ja nautti yleisön piirissä korkeaa statusta.¹⁰

Näyttelyn avaaminen sai lehdistössä runsaasti huomiota osakseen. Lisäksi Helsinkiin majoittuneen kansainvälisen median edustajat välittivät näyttelyn sanomaa kotirintamaa laajemmaltikin. Lehdistössä pidettiin näyttelyä erikoisimpana Messuhallissa koskaan esillä olleena. Näyttelyn vapaaehtoinen pääsymaksu käytettiin kaatuneiden sotilaiden perheiden

avustamiseen. Iltaisin näyttelyssä järjestettiin myös yleisöopastuksia.¹¹

Sotasaalisnäyttelyssä jouduttiin museaalisesta näkökulmasta varsin erikoiseen tilanteeseen. Näyttelyssä esiteltävä esineistö ei ollut lainkaan vanhaa, vaan muutamia viikkoja vanhojen historiallisten tapahtumien materiaalisia dokumentteja ja siten mitä moderneinta sotamateriaalia. *Hakkapeliitta*-lehti ei turhaan otsikoinut näyttelystä kertovaa artikkeliin sanoin »Uusin Sotamuseo maailman nykyaikaisin alallaan».¹²

Sotasaalisnäyttely mahdollisti kotirintamalle tutustumisen viholliseen tarkemmin. Messuhallin kummallekin sivustalle oli sijoitettu yhteensä parikymmentä osastoa, joissa oli esillä muun muassa kevyempää ja pienempää sotasaalisesineistöä, vihollisen sotapropagandaa ja motti-taisteluja valottavaa aineistoa. Raskasta materiaalia edusti kaksi alasammuttua pommikonetta ja tuhatta hyökkäysvaunua, jotka olivat esillä hallin keskiosassa. Niiden yhteydessä yleisön oli myös mahdollista tutustua niin sanottuihin tappiotauluihin, jotka ilmaisivat alasammuttujen viholliskoneiden sekä vallattujen tai tuhattujen hyökkäysvaunujen lukumäärät, jotka päivitettiin säännöllisesti.¹³

Loppukeväästä näyttelyn nimi vaihtui Sotamuistonäyttelyksi, ja Päämaja luovutti sen Sotamuseon hallintaan 3.6.1940. Sotamuistonäyttely purettiin Messuhallista puolustusministeriön käskystä 22.6.1940 ja siirrettiin Kaartin maneesiin, jossa se oli esillä puolustuslaitoksen sisäisenä näyttelynä ajalla 1.7.–1.9.1940. Näyttelyssä arvioitiin vierailleen kaikkiaan noin 120 000 henkilöä, ja sen purkamiseen nähtiin vaikuttaneen myös Neuvostoliiton painostustoimet.¹⁴

Sotamuseon sota-ajan toiminta hakee malliaan

Sotamuseolautakunnan kokoontuessa ensimmäisen kerran talvisodan jälkeen museonhoitaja määrättiin laatimaan Sotamuseolle liikekannallepanosuunnitelma museon sota-ajan toimintaedellytyksien parantamiseksi. Talvisodan esineistön aktiiviseen keräämiseen sen sijaan päätettiin vasta vuoden 1940 lopulla, kun Sotamuseon asiamiehenä toiminut varatuomari M. Eklund selvitti kiertomatallaan, oliko puolustuslaitoksen hallussa kokoelmiin liitettävää talvisodan esineistöä. Arvokasta esineistöä todettiin tuhoutuneen heikkojen varastointiolojen johdosta. Varikoissa kyllä ymmärrettiin hyvin talvisodasta kertovan materiaalin

museoon tallentamisen merkitys, mutta ne eivät päätehtäviensä vuoksi voineet tähän suuremmin osallistua. Keruutyö helpottui, kun Sotamuseo sai vuoden 1941 alkupuolella sovituksi maa-, meri- ja ilmavoimat kattavan yhteishenkilöstön.¹⁵

Yleisön suosioon noussut Sotasaalisnäyttely oli osoittanut museonäyttelyn käyttökelpoisuuden yhtenä kansan mielialoihin vaikuttamisen välineenä myös sota-aikana. Alkuvuodesta 1941 muuan yksityinen keräilijä ilmoitti sanomalehdessä olleella ilmoituksella järjestävänsä »Sotamuisto kokoelmat» -nimisen näyttelyn. Sotamuseolautakunta reagoi tähän toimittamalla julkisuuteen virallisen varoituksen »tällaisen Sotamuseon toimintaa hajottavien ja haittaavien yritysten johdosta». Samalla kentälle ei haluttu päästää toimimaan »yksityisiä puuhastelijoita». Sotasaalisnäyttelyn tehon ymmärtämisen myötä sotamuseaalinen näyttelytoiminta rajoitettiin Sotamuseon yksinoikeudeksi.¹⁶

Näyttelytoiminnan mahdollisuuksien ymmärtämisen myötä kiinnostuttiin myös muualla tapahtuvasta sotamusealisesta toiminnasta. Vuoden 1941 alussa museonhoitaja ehdotti tutustumismatkaa Saksassa esillä olleisiin sotamuistonäyttelyihin. Esitys sai sotamuseolautakunnan kannatuksen, ja kapteeni Palmroth matkusti tutustumaan Saksan, Tanskan ja Ruotsin sotamuseoihin maaliskuussa 1941. Matkan seurauksena Sotamuseon käyttöön saatiin uusinta tietoa sota-ajan sotamuseotoiminnan järjestelyistä. Palmroth perehtyi Saksassa myös sota-propagandan järjestelyihin ja sotilaiden viihdytystoimintaan.¹⁷

Kapteeni Palmroth pääsi pian hyödyntämään Saksassa päivitettyjä tietojaan. Päämaja määräsi hänet kesäkuun 22. päivänä 1941 silloisen Valtion Tiedoituslaitoksen palvelukseen, jossa hän viimeisteli muun muassa Sotamuseon suunnitelmat sota-ajan keruutoiminnan järjestelyistä. Valtion Tiedoituslaitoksesta hänet määrättiin edelleen Päämajan Sotahistorialliseen toimistoon. Elokuussa 1941, reilu kuukausi jatkosodan syyttymisen jälkeen, hänet komennettiin takaisin Sotamuseoon.¹⁸

Jatkosodan rintamakeruutyö kokoelmien laajentumisen pohjana

Jatkosodan esineistön keruutoimintaa toteuttamaan valittiin kesäkuun 1941 lopulla niin sanotut rintamakerääjät, jotka lähetettiin keruutyöhön eri rintamalohkoille Päämajan kautta. Hyökkäysvaiheessa rinta-

makerääjät etenivät hyökkäysjoukkojen mukana ja lähettivät rintamilta kerättyä materiaalia Sotamuseon kokoelmiin. Joukkojen parissa vallinnut »valtava ryöstövimma» ja epäselvät toimivaltakysymykset häittäsivät keruutyötä.¹⁹

Vuoden 1941 loppupuolella Sotamuseon kokoelmakysymyksiin heijastui myös suursodan kehitys. Kapteeni Palmroth osallistui niin sanotun Blomstedtin komitean kokouksiin, joka oli saksalaisten mahdollisen Leningradin valtaamisen johdosta kiinnostunut Sotamuseon toiveista suurkaupungista saatavasta sotasaaliista. Hän ilmoitti komitealle, että Sotamuseon kannalta olisi pidettävä erityisesti huolta siitä, »etteivät saksalaiset pääsisi hamstraamaan Suomelta eri aikoina vallattuja sotalippuja ym. arvomuistoista esineistöä».²⁰

Asemasotavaiheen aikana keräysmatkat eivät muodostuneet kuitenkaan yhtä runsaiksi kuin hyökkäysvaiheen aikana. Kesän 1944 alussa tehtiin yksityiskohtainen suunnitelma järjestelmällisen esinekeräyksen aikaansaamiseksi eri rintamaosilla ja laadittiin niin sanottu nykysodan materiaalin keruusuunnitelma. Sen mukaan rintamajoukoissa oli usein vaikea käsittää, että käytössä oleva kalusto voisi samanaikaisesti olla myös museotavaraa. Miltei kaikkien sotaan liittyvien esineiden ja esineluokkien nähtiin saaneen museaalisen merkityksen. Keruutulosten koettiin olevan hyvin riippuvaisia kerääjien valppaudesta sekä huomiointi- ja yhdistelykyvystä. Tapaukset oli nähtävä osana historiallista kehitystä, ja kaikkia esineitä ja ilmiöitä oli totuttava katsomaan niin sanotulta museaaliselta kannalta. Toisin sanoen Sotamuseon kokoelmiin otettavan esineen valintaprosessissa valtaa käytti rintamakerääjä tukeutuen omaan historiankäsitteeseensä. Kerrankin hyvin suunnitellun keräyksen kohtalona oli kuitenkin päättyä kesäkuussa 1944 alkaneiden suurtaistelujen vuoksi.²¹

Lapin suunnalla sotatoimet eivät vielä haitanneet esinekeräystä kesällä 1944. Toiminnasta alueella vastannut sotilasvirkamies Yrjö Grönhagen laati Sotamuseon Pohjois-Suomen keräyssuunnitelman, jonka mukaan rintamakeräyksen »tarkoituksena on säilyttää tulevia sukupolvia ja myöhempää historiankirjoitusta varten havainnollisena materiaalina ja muistiinpanoina vapaustaistelumme eri vaiheet. Kansan, jolla on niin sankarillinen sotahistoria, kuten meidän kansallamme, on huolehdittava siitä, että isien sankariteot, heidän voittonsa ja tappionsa, heidän huolensa ja vaikeutensa saavat osakseen tulevien sukupolvien ymmär-

ryksen ja kunnioituksen. Sillä pienen kansan, joka elää näin vaaranalaisella alueella, kuten meidän kansamme, on alituisen puolustauduttava. Ja tähän kykenee vain voimakas kansa. Kansa taas voi olla voimakas, jos se tuntee menneisyytensä ja pitää sitä arvossa. Tämä käy mahdolliseksi nuorison suunnitelmallisen kasvatuksen, määrätietoisen historiankirjoituksen ja havainnollisen valistuksen avulla.» Samalla Grönhagen avarsi ainakin omalta osaltaan Sotamuseon rintamakerääjän historiankäsitystä.²²

Grönhagen joutui dokumentoimaan myös sodan karmivimpia näkymiä. Eversti Villamon määräyksestä hän valokuvasi ja raportoi heinäkuussa 1944 Savukosken Seitajärvellä ja Sodankylän Lokassa neuvostopartisaanien siviileihin kohdistuneet raakuudet. Syksyllä 1944 Lapin sota keskeytti esinekeruun myös Lapissa, ja samalla se merkitsi Sotamuseon rintamakeruutoiminnan päätöstä.²³

Kokoelmat karttuivat jatkosodan aikana rintamakerääjien työn lisäksi myös muita reittejä. Sotamuseo toteutti varikkotarkastuksia ja kokoelmiin otettiin esineistöä myös suoraan rintamajoukoilta, kotirintaman eri laitoksilta ja yksityishenkilöiltä. Esineistön oma-aloitteista keruuta rintamajoukoissa pyrittiin myös tehostamaan *Päämajan käsky*-lehdessä julkaistulla artikkelilla »Sotamuistot talteen – ja oikeaan paikkaan!» Keräysmatkoillaan museon edustajat pyysivät lisäksi armeijan ylintä päällystää, valistusupseereita ja TK-miehiä »pitämään silmällä myös Sotamuseon etuja ja harrastuksia».²⁴

Jatkosodan aikana Sotamuseolla tuotettiin kokoelmiin myös itse uutta materiaalia, kun museon palveluksessa reserviläisinä toimineet kuvanveistäjät tekivät korkeimmasta upseeristosta muotokuva-sarjan. Pääosa kokoelmien kartunnasta tuli kuitenkin Sotamuseon oman keruutoiminnan kautta. Jatkosodan aikana museon hallussa olleen esineistön määrä moninkertaistui.²⁵

Jatkosodan näyttelyt huomion kohteina

Sotamuistonäyttely I

Sotamuistonäyttely I, eli »Neuvostopropaganda sotasaaliimme valossa», avattiin Messuhallissa syyskuun 27. päivänä 1941. Se oli koottu Palmrothin laatimien suunnitelmien pohjalta. Näyttelyn avaaminen sai

Syksyllä 1941 Helsingissä avatun *Sotamuistonäyttely I:n* julisteita ja tekstejä laaditaan. Näyttelyn aineisto koostui pääosaltaan Sotamuseon rintamakerääjien eri rintamaosilta lähettämästä sotasaalismateriaalista. Kuva Sotamuseo.

Posters and captions being composed for the first *War Commemoration Exhibition*, which opened in Helsinki in autumn 1941. The artefacts for the exhibition were chiefly composed of war booty materials sent from different parts of the front by the Military Museum's collectors there.

merkittävästi huomiota osakseen niin kotimaan kuin Saksankin lehdistössä. Näyttelyn tarkoituksena oli kääntää vihollisen propaganda sitä itseään vastaan.²⁶

Näyttely muodostui seuraavista osastoista: Venäjän historia propaganda-aiheena, bolševismin kehitys propaganda-aiheena, bolševikkien kuvien palvonta, jumalattomuusliike Neuvostoliitossa ja kuvagalleria bolševismin päähenkilöistä. Propaganda-aineiston lisäksi esillä oli sotatarvikkeita sisältänyt osasto, mutta sen tarkoituksena oli vain täydentää näyttelyn varsinaista teemaa. Raskaampaa sotakalustoa oli nähtävillä Messuhallin ulkopuolella. Messuhallin alakerrassa oli esillä muun muassa suuret Leninin ja Stalinin kuvapatsaat sekä puhujainkoroke. Keskelle hallia oli asetettu nähtäville Räisälästä tuotu »riemuportti». Kokonaisuena huoneinteriöörinä pääsi näyttelyssä tutustumaan niin sanottuun punaupseerin huoneeseen, jonka ilmoitettiin olevan tarkka

kopio näyttelijä Arvo Lehesmaan entisen asunnon yhdestä huoneesta »sellaisena kuin hän sen tapasi Viipurin takaisinvalloituksen yhteydessä».²⁷

Yhtenä näyttelyn saaman arvostuksen osoituksena voi pitää merkkihenkilöiden sinne tekemiä vierailuja. Tasavallan presidentti Risto Ryti vieraili näyttelyssä heti avajaispäivänä. Myös Ruotsin kruununprinssi Gustaf Adolf tutustui näyttelyyn seurueineen. Yrityksistään huolimatta ei kiireinen ylipäällikkö, sotamarsalkka Mannerheim ehtinyt näyttelyä katsastamaan, mutta kapteeni Palmroth sai tilaisuuden esitellä näyttelyn hänelle valokuva-albumista käsin. Marsalkka Mannerheim antoi samalla Palmrothille myös luvan seuraavan sotasaalinäyttelyn järjestämiselle »samoissa merkeissä ja tehostetuin toimenpitein».²⁸

Näyttelyssä vieraili kaikkiaan 122 000 henkilöä, ja sen pääsymaksuisista kertynyt rahallinen tulos, nettotuloina 200 000 markkaa, luovutettiin ylipäällikön määräyksestä presidentti Kallion rahastolle kaatuneiden perheiden avustamistarkoitukseen. Sotamuistonäyttely I suljettiin 9.11. 1941.²⁹

Sotamuistonäyttely II

Sotamuistonäyttely II, eli »Puna-armeija sotasaaliimme valossa», seurasi pian ensimmäistä. Se avattiin Messuhallissa 20.12.1941, ja tilaisuutta juhlistivat läsnäolollaan kutsuvieraina tasavallan presidentti, useita ministereitä ja diplomaattikunnan edustajia. Tiedotusvälineet huomioivat näyttelyn avaamisen jälleen näyttävästi. Näyttelyn piirustukset oli tällä kertaa suunnitellut arkkitehtikoulutuksen saanut Harry Rönehholm, ja sen tarkoituksena oli antaa vierailijalle yksityiskohtainen kuvaus hyvin aseistetusta vihollisesta, jota vastaan parhaillaan taisteltiin.³⁰

Näyttelyssä esiteltiin vihollisen eri aselajit alkaen Messuhallin katossa riippuvista valtavan suurista sulkupalloista aina ulos sijoitettuihin syöksyveneisiin saakka. Messuhallin alakerran osastoilla oli nähtävillä puna-armeijan aseita ja ammuksia. Tykistöä ja panssareita oli esillä, joten näyttelyn todettiin muistuttavan paremmanpuoleista asearsenaalia. Merisotaosastolla esiteltiin laivaston saavutuksia laivojen upotusmääriä visualisoivan kartta-aineiston avulla, ja ilmasotaosastolla yleisö sai laaja-alaisesti tutustua muun muassa lentokoneisiin, lentopommeihin ja ilmasotaan liittyvään varusteistoon. Näyttelymateriaali koostui kokonaisuudessaan rintamilta kerätystä sotasaaliista.³¹

Helsingissä Messuhallissa vuosina 1941–42 järjestetyistä kahdesta Sotamuistonäyttelystä tuli hyvin suosittuja. Vaikka näyttelyt olivat avoinna vain muutamia viikkoja, niissä ehti vierailta yli 200 000 näyttelykävijää. Kuva Sotamuseo.

The two War Commemoration Exhibitions arranged in the Exhibition Hall in Helsinki in 1941–42 became very popular. Although the exhibitions were open for only a few weeks, over 200 000 visitors managed to see them.

Markkinoinnista huolimatta näyttelyn kävijämäärä jäi lopulta edellistä näyttelyä alhaisemmaksi, 110 000 henkilöön. Näyttelyn pääsymaksuista nettotuloina saadut 70 000 markkaa luovutettiin ylipäällikön määräyksestä sotainvalidien avustamiseen. Sotamuistonäyttely II suljettiin 15.2.1942.³²

Kiertonäyttelyt maakuntien asukkaille ja Ruotsiin

Sotamuseo vastasi myös maakunnissa esillä olleen kiertonäyttelyn järjestelyistä vuosina 1941–43. Näyttely koostui sotamuistonäyttelyissä nähdyin esineistön kaksoiskappaleista, ja myös sen tarkoituksena oli yhdistää kotirintamaa taistelurintaman kokemuksiin. Näyttelyn kokoaamisessa avustivat paikalliset aseveliyhdistykset, joiden jaettavaksi myös pääsymaksuista kertyneet varat jäivät. Kiertonäyttelyn avajaisista muodostui paikallisesti merkittäviä sota-ajan seurapiiritapahtumia, joihin

ottivat aktiivisesti osaa maakuntien merkkihenkilöt. Avajaiset huomioitiin aina näyttelypaikkakuntien lehdistössä.³³

Kiertonäyttelystä tuli maakunnissa varsin suosittu tutustumiskohde. Esimerkiksi Tampereella näyttelyssä vieraili heti ensimmäisenä näyttelypäivänä noin 3500 henkilöä. Kaupungeissa käytiin jopa keskinäistä kilpailua kävijämääristä. Näyttelyn aukioloajat vaihtelivat paikkakunnittain, mutta pääsääntöisesti se oli auki työssä käyvien aikatauluun sopien arkisin iltapäivästä myöhempään iltaan.³⁴

Sotamuseon sota-ajan näyttelytoimintaa ei suunnattu ainoastaan suomalaisille. Maanpuolustuspropagandan ohjekirjassa vuodelta 1938 todetaan »ulkoasiain hallinnolle kuuluvan erilaisia keinoja käyttäen sellaisen mielialan muokkaaminen ulkomailla, että se takaa ainakin suopean suhtautumisen ulkovaltojen taholta suomalaisen maanpuolustuksen tai sitä edistävien toimenpiteiden osalle». Keväällä 1942 Suomen Tukholman-suurlähetystö pyysi Sotamuseota osallistumaan Ruotsissa pidettäväksi suunnitellun, Karjalan oloja välirauhan aikana käsittelevän näyttelyn järjestelyihin.³⁵

Kapteeni Palmroth piti näyttely-yhteistyötä sopivana, koska sen kautta voitiin tehdä »suomalaista valistuspropagandaa mm. Itä-Karjalan suomalaisesta asutuksesta ja sotatoimiemme oikeutuksesta, contra valloitusota-käsitys». Myönteiseen kantaan vaikutti myös se, että Sotamuseolla oli kohdentaa tähän näyttelyyn sotamuistonäyttelyissä käytettyä aineistoa. Palmroth piti myös tärkeänä mahdollisuutena saada näyttelyn avulla hankituksi varoja sotainvalideille, presidentti Kallion rahastolle tai Mannerheimin Lastensuojeluliitolle.³⁶

Näyttelyn nimeksi tuli »Finlands kamp för tro, hem och fosterland», ja se avattiin Tukholmassa Ostermanin hallissa kuninkaallisten läsnä ollessa 25.9.1942. Tukholmassa esilläolon jälkeen näyttely kiersi vielä talvella 1942–43 Upsalassa, Göteborgissa, Helsingborgissa, Malmössa, Kalskronassa ja Jönköpingissä.³⁷

Näyttelyhankkeet saksalaisten kanssa

Sotamuistonäyttely II:n vielä auki ollessa myös saksalaiset alkoivat kiinnostua yhteistyöstä Sotamuseon kanssa. Asiaa lienee edesauttanut sotamuistonäyttelyjen tavoittama laaja yleisömäärä.

Alkuvuonna 1942 saksalaiset ilmoittivat, että he halusivat sijoittaa itärintamaa kuvaavan näyttelyn samaisen vuoden huhtikuussa 3–4 vii-

koksi Messuhalliin Helsinkiin. Opetusministeriö asettikin huhtikuussa 1942 toimikunnan organisoimaan näyttelyn valmisteluja. Näyttely ei kuitenkaan toteutunut. Yhteydenpito saksalaisiin kuitenkin jatkui. Vuoden 1942 loppupuolella Sotamuseon taholta tiedusteltiin saksalaisilta heitä kuvaavan esineistön saamisesta valmistelutöiden alla olleeseen Sotamuistonäyttely III:een.³⁸

Loppuvuodesta 1942 Saksan asevoimien pääesikunta, Oberkommando der Wehrmacht, lähetti Suomeen neuvottelemaan museoasian-tuntijan, everstiluutnantti Rugen. Neuvottelut johtivat esinevaihtosopimukseen. Everstiluutnantti Ruge lupasi hankkia Sotamuseolle Sotamuistonäyttely III:ssa tarvittavat saksalaiset esineet sillä ehdoin, että Sotamuseo puolestaan hankkisi saksalaisille vastaavan suomalaisen esineistön, joka oli tarkoitus asettaa esille Zeughausissa Berliinissä Suomen osastona Saksan Pohjoisrintaman Sotamuistonäyttelyyn vuoden 1943 aikana.³⁹

Sotamuseo keräsi pyydetyn esineistön yhteistyössä Päämajan eri osastojen, Suojeluskuntajärjestön, Lotta-Svärdin keskusjohtokunnan ja Suomen Punaisen Ristin kanssa. Kahdeksantoista laatikollista monipuolista esineistöä toimitettiin Saksaan kesäkuussa 1943. Heinäkuussa 1943 näyttely nimeltään »Ausstellung der Kämpfe an der finnisch-lappländischen Front» ilmoitettiin järjestettävän aiemmasta suunnitelmasta poiketen Berliinin sijaan Wienissä. Siirron syynä olivat ilmeisesti Berliinin ilmapommitukset. Kapteeni Palmroth sai myös kutsun Saksaan valvomaan suomalaisten näyttelyesineiden esillepanoa näyttelyssä ja tutustumaan Saksan sotamuseotoimintoihin. Yleisesikunnan päällikkö kuitenkin kielsi Palmrothia matkustamasta elokuussa 1943.⁴⁰

Syksyllä 1943 kapteeni Palmroth yritti vielä jatkaa saksalaisten kanssa sovittua näyttely-yhteistyötä ja toimitti Yleisesikunnan päällikölle lisäinformaatiota Wieniin siirretystä näyttelystä. Näyttelyn osastolle X »Der finnische Waffenbruder» oli tarkoitus laittaa esille Suomesta Saksaan lähetetty materiaali. Näyttelyn osastoilla XI ja XII oli suunniteltu esiteltävän enimmäkseen valokuvien suomalaisia jääkäreitä ja vapaus-sotaa. Lisäksi osaston XIII tarkoituksena oli lähinnä kuvamateriaaliin tukeutuen »toimia osoituksena suomalaisesta soturikunnosta hakka-peliitta-aikana». Saksalaiset olivat luvanneet myös toimittaa kaikki näyttelyosastoille tulevat tekstit ja muun informaation Suomeen tarkastettaviksi. Palmroth yritti vakuuttaa Yleisesikunnan päällikölle, että

näyttely »ei tule olemaan luonteeltaan poliittinen, vaan yksinomaan museaalinen, ja sen päätarkoituksena on kuvata, millaisissa olosuhteissa saksalaiset taistelevat pohjoisrintamallaan ja millainen on Suomen kansa ja armeija».41

Syksyllä 1943 ylipäällikkö, marsalkka Mannerheim lopulta kielsi Suomen virallisen mukanaolon näyttelyssä. Sotamuseon vahingoksi sovitut vaihtoesineet Saksasta jäivät saamatta, ja samoin Suomesta sinne luovutetut esineet katosivat teille tietymättömille. Päätöksen taustalla lienee heijastunut suursodan kehitys ja muuttunut tilanne suomalais-saksalaisissa suhteissa.42

Toteutumaton Sotamuistonäyttely III

Sotamuseolla ryhdyttiin oma-aloitteisesti jo syksyllä 1941 suunnittelemaan Suomen taistelevalle armeijalle omistettavan ja Suomen sotahistoriaa kuvaavan Sotamuistonäyttely III:n, eli niin sanotun voittonäyttelyn, järjestämistä Helsingin Messuhalliin. Näyttelyssä oli tarkoitus esittää »propagandamielessä omat puolustusvoimamme niiden kunnian ja sankarimuiston hengessä, molemmat viime sodat huomioon ottaen sekä myös saksalaisille taistelutovereille sijaa antaen». Näyttelyn käytännön valmistelut alkoivat heti Sotamuistonäyttely II:n päätyttyä.43

Puolustusministeriö ja Päämaja kuitenkin kieltäytyivät määrärahan myöntämisestä näyttelyn ennakkokustannuksiin. Tämän jälkeen näyttelyn rahoitus yritettiin järjestää siten, ettei siitä olisi koitunut valtiolle suoria kustannuksia. Näyttelytyöryhmä muun muassa anoi valtioneuvostolta saksalaisten keväällä 1942 Messuhalliin suunnittelemaa ja myöhemmin peruuntunutta näyttelyä varten myönnetyn erikoispostimerkin oikeuden myymistä tälle »samanhenkiselle suomalaiselle näyttelylle».44

Sotamuistonäyttely III:n rakentaminen ei käytännössä kuitenkaan edennyt. Taustalla tässä vaikutti ylipäällikön linjaus, jonka mukaan näyttelyä ei saanut järjestää »ennen kuin meidän rintamaosamme voidaan katsoa lopullisesti selvitetynksi». Syksyllä 1943 sotamuseolautakunnan jäsen ja Propaganda-Aseveljien puheenjohtaja, eversti Leander yritti vielä jälkimmäisen yhdistyksen nimissä anoa Päämajalta lupaa Sotamuistonäyttely III:n järjestämiseksi. Kenraaliluutnantti Tuompon vastaus oli, marsalkan linjauksen mukaisesti, kieltävä. Tämän jälkeen varoja vaativat näyttelynvalmistelutyöt lopuivat. Kenraali Tuompon

ratkaisun taustalla lienee vaikuttanut ylipäällikön kielteinen kanta myös Sotamuseon mukanaoloon Saksan näyttelyhankkeissa, jotka olivat suunnitellun esinevaihdon kautta sidoksissa myös Sotamuistonäyttely III:n järjestelyihin. Muuttuneen tilanteen johdosta kaikki suunniteltu näyttelytoiminta tyrehtyi loppuvuodesta 1943. Sotamuseolautakunnan marraskuussa 1943 pidetyssä kokouksessa eversti Nurmio ilmoitti ylipäällikön määränneen kapteeni Palmrothin komennettavaksi toisiin sota-ajan tehtäviin ja hänen tilalleen tulevan vänrikki Kauko Rekolan.⁴⁵

Sota-ajan näyttelyjen sisältö ja merkitys

Sotamuseon sota-ajan näyttelyjen suunnittelijoilla oli käytössään 1930-luvulla virinneen suomalaisen sotapropagandan tutkimuksen uusin tietopohja, joka pohjasi ensimmäisen maailmansodan kansainväliseen tutkimukseen. Näyttelyjen sisältö ei päälinjoiltaan poikennut ensimmäisen maailmansodan sotapropagandan keinoista.⁴⁶

Sotamuseon sota-ajan näyttelyissä käytetyssä viholliskuvassa ei ollut väkivaltaisuuden, petollisuuden, kansan orjamaisuuden ja julmuuden osalta mitään poikkeuksellista. Samanlaisia määreitä sotapropagandassa oli liitetty esimerkiksi myös tanskalaisiin jo 1500-luvun Ruotsissa. Näyttelyissä vihollinen oli sotaan voimavaransa suunnannut ja muuten kurjuudessa elävä, fyysisesti epämiellyttävä ja likainen. Vihollinen nähtiin johtajiensa harhaan johtamana, vähälahjaisena, hieman koomisena ja heikosti sivistyneenä. Vihollinen oli raaka ja valheellinen. Vihollinen koettiin ikeikäisena uhkana vapaudelle ja uskonnolle. Todellisuudessa-kin puna-armeija oli valmistautunut hyökkäävään strategiaan, ja sen johtamistapa oli raaka.⁴⁷

Näyttelyissä suomalaisten omakuva tuotiin ilmi enimmäkseen vihollisen ominaisuuksien vastakohtana. Suomalaisten nähtiin ymmärtävän taistelun syyt. He olivat itsenäisiä, lujia, luotettavia ja sisukkaita. Näyttelyissä suomalaiset seisoivat sivistyksen etuvartiona barbaarista itää vastaan. Uskonto oli tärkeä tekijä, mikä erotti suomalaiset vihollisesta. Ateistisen Neuvostoliiton johdosta suomalaisen sotilaan kristillisyyden korostui.⁴⁸

Huoli Suomen väestöpohjan riittävydestä mahdollisten sotatoi-

mien kohdatessa oli tiedostettu jo ennen talvisotaa. AKS:n vuonna 1938 julkaiseman *Maanpuolustuspropagandan ohjekirjan* mukaan »väestököyhässä maassa on sotatapauksessa käytettävä heti sodan alusta alkaen kaikkien työhön pystyvien yksilöiden voima». Sota-ajan näyttelyjen voidaan katsoa toimineen sodan vaatimien uhrien ja uhrauksien eräänlaisena vastavoimana tai vahvistavana perusteluna niiden välttämättömyydelle. Niiden avulla myös kerättiin varoja sodassa menetyksiä kokeneille, kuten sotainvalideille ja kaatuneiden perheille.⁴⁹

Sotamuseon sota-ajan näyttelyjen suosiota selittänee osaltaan se, että siviilit eivät tunteneet rintamaoloja ja vihollista konkreettisemmin. Näyttelyt antoivat visualisoituja vastauksia moniin kysymyksiin ja mielikuviin, joita kotirintamalla saattoi syntyä esimerkiksi radion, lehtijuttujen ja rintamamiesten kirjeiden kautta. Näyttelyjen nähtiin toimivan kotirintamaa ja rintamajoukkoja yhdistäen sekä kotirintaman eri tehtävissä ja sotateollisuudessa toimivia motivoiden.⁵⁰

Yleisestä sotilaallisesta tilanteesta, mieshukasta ja varsinkin vihollisen ylivoimaisuudesta kiertävät huhut olivat vakava ongelma sodassa olevalle kansakunnalle. Kaikkien levottomuutta herättävien uutisten, yleisen epävarmuuden ja omien henkilökohtaisten huolien keskellä haluttiin myös kokea yhdessä jotain varmuutta luovaa ja mielialaa kohottavaa. Sotamuseon sota-ajan näyttelyt voi nähdä, ei pelkästään muistelupaikkana, vaan yhteisön kokoontumisina tärkeinä pitämiensä arvojen äärelle.⁵¹

Sota-ajan näyttelyt tavoittivat näyttelyvieraina yhteensä yli 300 000 kansalaista. Lisäksi niiden sanoma välittyi myös sanoma- ja aikakauslehtien artikkelien kautta sadoilletuhansille lukijoille. Näyttelyjen kautta avautui mahdollisuus käsitellä julkisesti ja yhdessä outoa ja pelottavaakin kansallista tilannetta. Pikemminkin kuin pyrkimällä peittelemään sotimisen ankaruutta näyttelyvieraille pyrittiin antamaan tietynlaisia vastauksia. Näyttelyjen tarkoituksena oli aktivoida massoja sodan päämäärien mukaiseen toimintaan niin koti- kuin taistelurintamalla.⁵²

Näyttelyt tukeutuivat historian todistusvoimaan. Suomalaisten käynnissä oleva taistelu nähtiin osana jatkuvaa kamppailua ikaikaista vihollista vastaan. Itsenäistyneen Suomen historiankirjoitus oli keskitynyt Suomen historian sotaisiin jaksoihin. Historiantulkinta oli siirtynyt kouluopetuksen ja muun ennen sotaa ilmestyneen historiankuvaa

heijastaneen aineiston kautta kansan tietoisuuteen. Näyttelyt opettivat vierailijansa näkemään oman toimintansa osana, ei vain armeijan ja kansakunnan nykytilaa, vaan myös historiallista jatkumoa.⁵³

Tehokkaimpaan näyttelymuotoon pyrittiin pääsemään hyödyntämällä ensimmäisen maailmansodan propagandaoppeja ja näyttelykeronnassa tukeutumalla, visualisoimalla ja korostamalla jo ennestään tuttuja, omiksi kansallisiksi hyveiksi ja vihollisen heikkouksiksi sanottuja ominaisuuksia. Keskeistä oli tuoda esiin vihollisen vaarallinen voima uhkana omille arvoille. Voidaan ajatella, että näiden keinojen kautta tapahtunut motivointi oli paljon vakuuttavampi tapa luoda maanpuolustushenkeä sodassa olevaan kansaan, kuin kieltää siltä joidenkin asioiden ja kysymysten olemassaolo kokonaan. Näin museonäyttelystä saatiin rakennetuksi mahdollisimman tehokas sodassa olevan kansan mielialan ja maanpuolustuksellisen hengen kohottamisen väline.⁵⁴

Sotamuseon tukiyhdistyksen perustaminen ja siirtyminen rauhan aikaan

Kapteeni R. W. Palmroth luovutti marraskuussa 1943 sotamuseonhoitajan tehtävät vänrikki Kauko Rekolalle. Lähtiäissanoissaan Palmroth kiitti Sotamuseon henkilökuntaa vaikeissa oloissa suoritetusta työstä sekä horjumattomasta uskosta Sotamuseon tulevaisuuteen. Palmrothin mukaan »viimeistään sodan päätyttyä Sotamuseon arvo ja merkitys Suomen puolustuslaitokselle ja kansamme puolustustahdolle tullaan huomaamaan sekä tunnustamaan».⁵⁵

Sota-ajan asettamista rajoituksista huolimatta eräissä kansalaispiireissä pidettiin tarpeellisenä antaa tukea niille puolustusvoimien toiminnolle, joilla oli tarkoituksena sotahistoriallisten muistojen tallentaminen. Sotamuseon toiminnan tukemiseksi perustettavasta yhdistyksestä kokoontui marraskuussa 1943 keskustelemaan joukko Sotamuseon palveluksessa olevia ja museon yhteistyöhenkilöitä. Kokouksessa kapteeni Palmroth kertoi suunnitellun yhdistyksen toiminnan tarkoituksen olevan lähinnä aatteellinen, ja sen roolina oli toimia myös jonkinlaisena välittävänä elimenä puolustusvoimien ja Sotamuseon välillä.⁵⁶

Käynnissä olevan sodan nähtiin lähentäneen Sotamuseota kaikkiin

kansalaispiireihin, ja tämän nähtiin entistä selvemmin tuoneen esille museon tarpeellisuuden »kansamme sotilasperinteiden vaalijana sekä puolustustahtoisien hengen kasvattajana ja ylläpitäjänä. Tulevaisuudessa suuresti laajenevalle Sotamuseolle on luotava perustus nyt, kun siihen ovat parhaat edellytykset olemassa. On ilmeistä, että mikä nyt löydetään laimin, on myöhemmin enää tuskin korjattavissa.» Sotatilanteen muuttumisen jälkeen ylimmän sodanjohdon suhtautuminen Sotamuseon tekemää työtä kohtaan oli käynyt huomattavasti kielteisemmäksi sodan alkuun verrattuna. Sotamuistoyhdistyksen perustava kokous pidettiin 18.1.1944 Katajanokan Upseerikasinolla. Yhdistyksen sääntöjen mukaan siihen kuului henkilöitä ja yhteisöjä, joita kiinnosti Suomen sotamuistojen tallettaminen ja vaaliminen.⁵⁷

Vaikka yhdistys oli jo perustettu, se päätti vielä varmistaa tammi-kuussa 1944 Yleisesikunnan päällikön kannan Sotamuseon ja Sotaarkiston kannatusyhdistyksenä toimivan yhdistyksen perustamiseen. Yhdistys tiedusteli, »onko herra kenraalilla mitään Sotamuistoyhdistyksen toimintaa vastaan ja pyytää kunnioittaen asianomaista toimilupaa». Päämajan Komento-osasto ilmoitti maaliskuussa 1944 vastauksessaan, ettei Yleisesikunnan päälliköllä ollut mitään Sotamuistoyhdistyksen perustamista ja toimintaa vastaan. Sotamuseon ja nykyisin Suomen Sotahistoriallisen Seuran nimellä toimivan yhdistyksen yhteistyö jatkui edelleen vireänä.⁵⁸

Välirauhansopimuksen 15. pykälän mukaisesti Sotamuseon piti palauttaa Itä-Karjalasta siirretty esineistö takaisin Neuvostoliittoon. Tämän vuoksi loka–marraskuun 1944 aikana osa itäkarjalaisesta esineistöstä siirrettiin maaseutuvarastoista Helsinkiin lajittelua ja kunnostamista varten. Marraskuun 1944 aikana palautettava ja vioittuneeksi katsottu esineistö kunnostettiin. Joulukuun alussa luovutettava esineistö lähetettiin Lappeenrantaan, ja sieltä suomalaiset sotilasviranomaiset toimittivat materiaalin edelleen Neuvostoliittoon. Sotamuseolta palautettiin takaisin Neuvostoliittoon yhteensä neljä junavaunullista esineistöä, muiden muassa kuvapatsaita, muotokuvia ja Petroskoin museosta tuotua materiaalia.⁵⁹

Lokakuun alkupuolella 1944 museonhoitaja, luutnantti Kauko Rekola totesi Sotamuseon sodanaikaisen toimikauden olevan päättymässä, ja edessä olevan siirtymisen rauhanomaisiin oloihin ja toimintamuotoihin. Sodan päättymisen hän odotti tuovan laajoja lisätehtäviä ja

järjestelyhaasteita. Hän toivoi esinekeruun jatkuvan entistä tehokkaammin niin armeijan keskuudessa kuin kotirintamallakin. Lisäksi Rekola painotti, että Sotamuseon olisi mahdollisimman pian varsinaisten tarkoituseriensä mukaisesti pyrittävä saamaan laajat esinekeräilynsä esille myös omissa näyttelytiloissaan.⁶⁰

Museonhoitajan mukaan oli valitettavaa, että esinekeräijinä ja monella muulla tavoin sota-aikana Sotamuseon toimintaan perehtyneet henkilöt, joille Sotamuseo oli käynyt myös sydämen asiaksi, joutuivat kotiutettavina siirtymään takaisin omiin rauhanaikaisiin tehtäviinsä. Museonhoitaja toivoikin »että te nyt ja lähiaikoina kotiutuva reservin henkilöstö myös alkavan rauhan vuosina olisitte valmiit antamaan tukenne meille kaikille rakkaaksi käyneen asian edistämiseksi».⁶¹

Sotamuseon tilakysymykset toisen maailmansodan jälkeen

Toisen maailmansodan jälkeen Sotamuseon tilantarve oli valtava. Laajoiksi kasvaneet kokoelmat olivat varastoituina ympäri maata. Museolta puuttuivat omat pysyvät näyttelytilat. Vasta loppuvuodesta 1948 Sotamuseo sai käyttöönsä uusia toimitiloja Suomenlinnasta, jossa avattiin laivasto-osasto Carpelanin kasarmissa ja noin neljänsadan neliömetrin laajuiseen ammus- ja ruutivarastorakennukseen rakennettu Rannikotykistömuseo.⁶²

Keväällä 1949 Sotamuseo sai käyttöönsä tiloja kantakaupungista. Ne sijaittivat Maurinkatu 1:n vuonna 1883 Uudenmaan Tarkk'ampujapataljoonan kasarmiksi valmistuneen rakennuksen ensimmäisessä kerroksessa ja sivurakennuksessa ja olivat kokonaisuudessaan noin viisisataa neliometriä. Halvimmilla materiaaleilla toteutettu museotilojen remontointi valmistui olympiakesäksi, ja 8.7.1952 vietettiin Sotamuseon 13 vuotta kiinni olleen perusnäyttelyn avajaisia. Uudenmaan kasarmin laajemman peruskorjauksen yhteydessä vuosina 1960–62 myös Sotamuseon tilat kunnostettiin uudelleen. Uudistetun museon avajaiset pidettiin huhtikuun 27. päivänä 1962. Sotamuseon kokonaispinta-ala oli noussut tuhanteen kahdeksaansataan neliometriin, mistä noin puolet oli varattu näyttelytilaksi.⁶³

Tilakysymysten osalta käytiin 1970-luvulla keskustelua Sotamuseon siirtämisestä Suomenlinnaan Merisotakoululta vapautuviin tiloihin.

Suunnitelma ei kuitenkaan konkretisoitunut Merisotakoulun jäädessä entisiin tiloihinsa. 1980-luvun alussa oli käynnissä hanke Sotamuseon siirtymisestä kokonaisuudessaan Suomenlinnaan, missä se tukeutuisi Maneesin, Inventaariokamarin ja Rannikkotykistömuseon tiloihin. Hanke toteutui osittain, kun Maneesi korjattiin näyttelyhalliksi ja Rannikkotykistömuseo remontointiin perusteellisesti vuonna 1987.⁶⁴

Sotamuseon kantakaupungin tilojen remontoinnista on käyty 1990-luvulta alkaen jatkuvaa keskustelua. Upseerien koulutuksen keskittyessä 1990-luvun loppupuolella Santahaminaan Maanpuolustuskorkeakoulun yhteyteen Sotamuseo sai käyttöönsä kokonaisuudessaan Liisankatu 1:n tilat, eli saman rakennuksen, johon museo oli aikoinaan perustettu. Liisankatu 1:ssä on vuodesta 1999 alkaen järjestetty aktiivisesti erikoisnäyttelyjä ja luentotoimintaa. Sotamuseon tulevaisuuden kehittämisen kannalta on keskeistä, että Liisankatu 1:n yli kymmenen vuotta suunniteltu remontointi nykyaikaiseksi ja modernin museotyön sekä museoesineistön turvallisen säilyttämisen mahdollistavaksi tilakokonaisuudeksi käynnistyisi mahdollisimman pian.⁶⁵

Toisen maailmansodan jälkeen pääosa Sotamuseon kokoelmista on ollut varastoituna puolustusvoimien eri varikoiden yhteyteen. Vuosikymmenten aikana kymmenientuhansien esineiden kokoelmia on jouduttu useaan kertaan muuttamaan paikasta toiseen. Kansallismaisuuden parhaan säilymisen vuoksi olisi järkevintä saada Sotamuseon käyttöön pysyvä varastoalue, jonka rakennuskanta myös mahdollistaisi riittävän laadukkaat ja turvalliset säilytystilat arvokkaille kokoelmille.⁶⁶

Sotamuseon näyttelytoimintaa toisen maailmansodan jälkeen

Sodan jälkeen ensimmäiset näyttelyt toteutettiin vasta vuonna 1948, kun Suomenlinnassa avattiin Meriupseeriyhdistyksen kanssa yhteistyössä rakennettu Laivasto-osasto ja Rannikkotykistön upseeriyhdistyksen kanssa yhteistyössä toteutettu Rannikkotykistömuseo. Tammi-kuussa 1952 ryhdyttiin Sotamuseon uusiin tiloihin Maurinkadulla valmistelemaan perusnäyttelyä työnimellä »Suomen armeija 1808–1952». Sen tavoitteena oli tuon ajan hengen mukaisesti esitellä puolustuslaitoksen rauhanomaista kehitystä ja kulttuurihistoriallista merkitystä. Vuosina 1953–58 Sotamuseo järjesti lisäksi viisi suppeahkoa erikois-

näyttelyä. Toukokuusta 1958 aina tammikuuhun 1960 saakka yleisön oli mahdollista tutustua Puolustusvoimien 40-vuotisnäyttelyyn, joka esitteli lähinnä vapaus-, talvi- ja jatkosotaa sekä aselajeja. Talvisodan 20-vuotismuistonäyttelyn Sotamuseo järjesti ajalla 24.3.–16.10.1960.⁶⁷

Maurinkadun syrjäiseen näyttelyyn tutustui ajanjaksona 1952–60 keskimäärin noin 3000 henkilöä vuosittain. Eniten kävijöitä, noin 8000, vieraili Talvisodan 20-vuotismuistonäyttelyssä. Suomenlinnassa Sotamuseon Laivasto-osastossa ja Rannikkotykistömuseossa vieraili keskimäärin noin 4500 kävijää vuodessa. Vuosina 1962–84 Sotamuseo järjesti yli kolmekymmentä erikoisnäyttelyä. Kenttätykistö- ja jalkaväkinäyttelyjen materiaali oli tarkoitettu myöhemmin perustettavien aselajimuseoiden perusaineistoksi.⁶⁸

Sotamuseon Maurinkadun perusnäyttelyn ja sinne koottujen erikoisnäyttelyjen kävijämäärät olivat 1960–80-luvuilla alimmillaan 6500 ja enimmillään 11 500 henkilöä vuodessa. Suomenlinnassa sijaitsevassa Rannikkotykistömuseossa vastaavana aikana luvut vaihtelivat 8000 ja 14 000 vuotuisen kävijän välillä. Laivasto-osasto Suomenlinnassa jouduttiin sulkemaan vuonna 1963, kun tiloissa ilmenneet kosteusongelmat uhkasivat museoesineistön säilymistä. Vuonna 1973 yleisölle avatussa sukellusvene Vesikossa vieraili vuoteen 1983 mennessä keskimäärin 33 500 henkilöä kaudessa. Suomenlinnan kohteet olivat ja ovat edelleenkin avoinna vain kesäkuukausina.⁶⁹

Erikoisnäyttelyjen järjestäminen on jatkunut aiempien vuosikymmenten tahdissa myös 1990-luvulta eteenpäin. Sotamuseon käyttöön vapautuneessa Liisankatu 1:ssä on järjestetty Sotamuseon rauhanajan suurimmat erikoisnäyttelyt Talvi- ja Jatkosotinäyttelyt vuosina 1999–2004 sekä viimeisimpänä vuonna 2008 Puolustusvoimat 90 vuotta -erikoisnäyttely.⁷⁰

Talvisotinäyttelyssä vieraili vajaan vuoden aikana yli 30 000 kävijää. Jatkosotinäyttelyssä vuotuinen kävijämäärä vaihteli 15 000 ja 20 000 henkilön välillä. Erikoisnäyttelyjen yhteydessä järjestetyistä luentosarjoista tuli myös hyvin suosittuja. Maurinkatu 1:ssä sijaitsevan perusnäyttelyn vuotuinen kävijämäärä on viime vuosina vaihdellut 6000 ja 8000 henkilön välillä.⁷¹

Suomenlinnan kohteissa tapahtunut suurin yksittäinen muutos viime vuosina on ollut Rannikkotykistömuseon lakkauttaminen vuonna 2007 ja siellä esillä olleen materiaalin siirtäminen Maneesin yhteyteen

Talvisota – 60 vuotta kunniamme päivistä -näyttely avattiin 30.11.1999. Näyttely oheistoimintoinen oli yksi Sotamuseon suosituimmista, siihen tutustui vuoden mittaisena avoinnaoloaikana noin 37 000 kävijää. Kuvassa venäläinen valiojoukkojen sotilas lumipuvussa. Lumipuku on otettu sotasaaliiksi Petsamon suunnalla. Valokuva Christina Backström-Kantola.

The Winter War 60th Anniversary Exhibition, which opened on 30 November 1999, with its associated activities, became one of the most popular in the Military Museum. It was open for a year and was seen by about 37 000 visitors. The picture shows a soldier from the Russian élite forces wearing a snow suit. The snow suit was war booty from the Petsamo (now Pechenga) front.

perustettuun rannikkotykistöä esittelevään näyttelyyn. Pääsyy tähän siirtoon oli Rannikkotykistömuseon vanhojen tilojen homeongelma. Suomenlinnassa on myös 2000-luvulla järjestetty säännöllisesti vaihtuvia erikoisnäyttelyjä. Suomenlinnan kaikkien kohteiden yhteenlasketut kävijämäärät ovat vaihdelleet kesäkaudessa 50 000 kävijän molemmin puolin.⁷²

Sotahistorialliset erikoismuseot osana sotilasmuseojärjestelmää

Sotahistoriallisten erikoismuseoiden syntyhistoriaan on vaikuttanut se tosiasia, että Sotamuseolla ei ole ollut säilytys- ja näyttelytilojensa puutteen, vähäisten henkilöstö- ja huoltoressurssiensa sekä jossain määrin myös sijaintinsa vuoksi mahdollisuuksia tallentaa riittävän laajasti Suomen puolustusvoimien käytöstä toisen maailmansodan jälkeen poistettua monipuolista ja kansainvälisestikin ainutlaatuista materiaalia. Romuttamisen sijaan monissa joukko-osastoissa esineistöä ryhdyttiin säilyttämään oma-aloitteisesti. Tämä paikallisesti toteutettu keruutoiminta on osaltaan mahdollistanut puolustushaaroja eri aselajeineen säilyttämään kehityksensä kuvaamisen ja perinteidensä vaalimisen kannalta keskeisen, historiallisesti ja teknisesti mielenkiintoisen materiaalin.⁷³

Joukko-osastojen esinekokoelmat ovat monin paikoin laajentuneet perinnehuoneiksi, joiden ensisijaisena lähtökohtana on ollut joukon sisäisen hengen lujittaminen tai ulospäin suuntautuneen suhdetoiminnan tehostaminen. Kokoelmia on käytetty myös opetustoiminnan havainnollistamiseen. Useimmat sotahistoriallisista erikoismuseoista ovat syntyneet Sotamuseon joukko-osastojen kokoelmiin kohdistamien esinetäydennyksien ja tukitoimien tuloksena.⁷⁴

Ensimmäinen sotahistoriallinen erikoismuseo, Pioneerimuseo, perustettiin vuonna 1945, kun alan esineistöä kerättiin museonäyttelyn muotoon Korialle. Panssarikillan aloitteesta ja yhteistoimin puolustusvoimien kanssa Parolaan perustettiin vuonna 1961 Panssarimuseo. Ilmatorjuntasäätiön alkuun saattamana Ilmatorjuntamuseo aloitti toimintansa vuonna 1968. Viestikillan vuodesta 1963 tallentama aselajiesineistö järjestettiin museonäyttelyn muotoon, ja se avattiin yleisölle vuonna 1974 Riihimäen varuskunnassa.⁷⁵ Tykistömuseon avaaminen

yleisölle Niinisolossa vuonna 1977 toteutettiin Tykkimiehet ry:n aloitteesta ja toimenpitein. Sotilasilmailua esittelevä Keski-Suomen Ilmailumuseo aloitti toimintansa Tikkakoskella vuonna 1979 edellisenä vuonna tarkoitusta varten perustetun säätiön työn tuloksena. Jalkaväensäätiö avasi vuonna 1982 Mikkelissä yleisölle Jalkaväkimuseon, ja seuraavana vuonna Lääkintäkilta Lahteen Sotilaslääketieteen museon.⁷⁶

Uusimpia museoita sotahistoriallisten erikoismuseoiden ketjussa edustaa Mobilia, vuodesta 1992 Kangasalla toimiva tieliikenteen alan valtakunnallinen erikoismuseo, jossa säilytetään osaa sotilasajoneuvokokoelmasta ja järjestetään vaihtuvan näyttelyohjelman mukaisesti myös erikoisnäyttelyjä sotilasajoneuvoihin liittyen. Vuonna 1998 Turkuun perustettuun Forum Mariniin on tallennettuna merivoimien toimintaa kuvaavaa historiallista materiaalia ja aluksina miinalaiva Keihässalmi ja tykkivene Karjala.⁷⁷

Kustannustehokasta yhteiskunnallista näkyvyyttä

Sotahistoriallisista museoista puolustusvoimille koituvat kustannukset ovat olleet aika ajoin esillä alaan liittyvissä keskusteluissa. Päävastuu sotahistoriallisten erikoismuseoiden taloudesta ja toiminnasta on niiden taustayhteisöinä toimivilla säätiöillä ja yhdistyksillä. Toimialalla tehty työ on perinteisesti pohjannut vapaaehtoisuuteen ja talkoohenkeen. Viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana myös sotahistoriallisten erikoismuseoiden toiminta on ammatillistunut, ja muutamissa kohteissa sotahistoriallisena erikoismuseona toimiminen on vain yksi osa museon laajempaa toimintakonseptia.⁷⁸

Suurin osa sotahistoriallisten erikoismuseoiden esineistöstä on Sotamuseon kirjanpidossa olevaa tai suoraan joukko-osastojen museoiden haltuun luovuttamaa puolustusvoimien omistamaa materiaalia. Puolustusministeriön nimeämät kymmenen sotahistoriallista erikoismuseota saavat Maanpuolustuskorkeakoulun kautta tukea lähinnä kiinteistö kustannuksiinsa.

Maanpuolustuskorkeakouluun kuuluva Sotamuseo valvoo ja ohjaa puolustusvoimien keskusmuseona valtakunnallista sotahistoriallisten erikoismuseoiden toimintaa.⁷⁹

Sotilasmuseotoiminnan yhteiskunnallinen näkyvyys on varsin mer-

kittävä. Maassamme toimii yhteensä yli tuhat museota, jotka tavoittavat vuosittain yhteensä noin viisi miljoonaa kävijää. Sotamuseossa ja kymmenessä sotahistoriallisessa erikoismuseossa kävijöitä on vuosittain noin neljännesmiljoona, joten Suomen historian sotilasmuseoiden välittämänä voi todeta kiinnostavan suurta yleisöä erittäin paljon. Sotilasmuseotoiminnan merkityksen veteraanien perinnön siirtäjänä tuleville sukupolville nähdään kasvavan tulevaisuudessa entisestään.⁸⁰

Sotilasmuseojärjestelmän nykytilasta

Vielä muutamia vuosikymmeniä sitten museon määritelmä oli hyvin yksinkertainen ja ytimekäs: museo on esine. Autenttisen esineen nähtiin toimivan suoraan siltana historialliseen todellisuuteen. Esineen, kuten myös museon, nähtiin puhuvan totta. Nykyään on tultu ajattelussa toiseen ääripäähän ja väitetään, että esine ei puhu mitään, vaan on mykkä, kunnes tulee sidotuksi johonkin asiayhteyteen. Oman elämäkerran lisäksi esineellä onkin mahdollisuus kertoa lukematon määrä muita tarinoita.⁸¹

Mielikuva museosta on aina kulttuuri- ja aikasidonnainen. Sen perustana on osittain alitajuinen, jatkuvasti muuttuva käsitys siitä, millainen maailma on ollut ja on, sekä millaisena ihmisen osa siinä on ymmärretty. Museo toimii kantavana rakenteena hiljaiselle tiedolle, johon sisältyy kaikki se geneettinen, ruumiillinen, intuitiivinen, myyttinen, arkkityyppinen ja kokemusperäinen tieto, jota ei voi pelkästään tai lainkaan sanoin ilmaista. Sen ansiosta meillä on jonkinlainen mahdollisuus seurata ja myös yrittää ymmärtää muuttuvaa maailmankuvaa. Jokainen aika luo oman museonsa.⁸²

Maailmassa arvellaan olevan tällä hetkellä noin 40 000 museota, joista puolet Euroopassa ja neljännes Amerikassa. Uusia museoita syntyy länsimaissa viikoittain yksi tai kaksi. Kansainvälisen museosuunnittelukonsultin Barry Lordin hahmotelmien perusteella uusia museoita tulee koko ajan lisää, ja ne ovat entistä erikoistuneempia. Vanhat museot tulevat lähettämään lisää alaostojaan toisiin maihin ja maakuntiin. Virtuaaliset kokemukset inspiroivat ihmisiä lähtemään myös itse paikalle museoihin saamaan autenttisuuden aistimuksia. Globaalin yhtenäiskulttuurin ohella paikallisten ja henkilökohtaisten identiteettien tarve

kasvaa kaikkialla, ja onkin jo synnyttänyt tarpeen elinikäiselle oppimiselle.⁸³

Sotamuseolla on keskeinen rooli puolustusvoimien keskusmuseona ja valtakunnallisena sotilasmuseotoiminnan ohjaajana. Toimiala on ollut jatkuvan kehityksen ja muutoksen kohteena viimeisten vuosikymmenten aikana. Sotamuseon sota-ajan jälkeen nimitetyt johtajat, filosofian maisterit Paavo Talvio ja Markku Melkko sekä valtiotieteen maisteri Markku Palokangas ovat menestyksellisesti luotsanneet sotilasmuseojärjestelmän kehittymistä kukin oman aikakautensa aina haasteellisissa kehyksissä. Heidän toimintakausilleen ovat asettuneet muun muassa Sotamuseon kokoelmarakenteen täydentyminen ja jäsentyminen, sotilasmuseoiden tehtäväkentän kasvu ja vakiintuminen sekä sotilasmuseotoiminnan niin kotimainen kuin kansainvälinenkin verkottuminen, alan tutkimuksen laajentumistakaan unohtamatta.⁸⁴

Sotamuseo pyrkii aktiivisesti kehittämään sotilasmuseotoiminnan kokonaisuutta yhteistyössä sotahistoriallisten erikoismuseoiden kanssa, jotta kansallisomaisuus ja sen eteen vuosikymmenten ajan tehty työ olisi myös tulevaisuudessa kansalaisten arvokkaana tietovarantona. Valintoja joudutaan tekemään mahdollisesti siitä, onko toimintamallina perinteinen museo kokoelmavastuineen, vai nyt trendikkääksi koettu tietokeskusmalli, tai ehkä jotakin niiden väliltä. Museoiden perustaminen on kautta aikojen ollut suosittua, mutta niiden arvo perustuu kuitenkin lopulta kokoelmiin, ja niiden tietoarvoa kasvattavaan pitkäaikaiseen ja sitoutuneeseen työhön. Rajalliset resurssit tulee saada jatkossakin riittämään. Museosta on joka tapauksessa tullut enemmän kuin esi-
ne: museo on idea.⁸⁵

Lähdeviitteet

¹ Rönkkö, Marja-Liisa, teoksessa *Museologia tänään*, Jyväskylä 2007, s. 82–87. Rekola, Kauko, Sotamuseo, teoksessa *Sotamuseo 1948*, Helsinki 1948, s. 9. Fewster, Derek, *Visions of Past Glory – Nationalism and the Konstruktion of Early Finnish History*, Tampere 2006, s. 304–308. Maunula, Kimmo, Sotamuseon vaiheita viiden vuosikymmenen aikana, teoksessa *Seppelöity Miekka*, Sotatieteen laitos 1925–1985, Joensuu 1985. Maunula 1985, s. 211–212.

² Rekola 1948, s. 9–10 ja Maunula 1985, s. 211.

³ Maunula 1985, s. 211–212 (Nimitys vapaussota kuvaa lahjoituskokoelman luonnetta parhaiten, AS). Rekola 1948, s. 13.

⁴ Rekola 1948, s. 10, 13, Maunula 1985, s. 211–213.

⁵ Maunula 1985, s. 212–213 ja Sotilasmuseotoimikunnan mietintö – Betänkande avgivet

av militärmuseikommissionen, Komitéamietintö – Komittébetänkande 1983:72, Helsinki 1983, s. 4.

⁶ Maunula 1985, s. 213–214 ja Rekola 1948, s. 15–16.

⁷ Sota-arkisto (SArk) T25373, Db 3, Sotamuseon toimintakertomus vuodelta 1940 ja Todistus S. V. Niemimäen palveluksesta Suomenlinnan poliisipiirissä 4.12.1939–1.4.1940. Ks. myös Hirviseppä, Reino (Palmroth, R. W.), *Kuin vierivä virta*, Porvoo 1975, Hirviseppä 1975, s. 340–349.

⁸ SArk T25373, Bc5. Poistettuja, vaihtokappaleina annettuja, varastossa (Sota-arkistossa) pilaantuneita, kadonneita ja sodan aikana 1939–40 käyttöön otettuja Sotamuseon esineitä ja Db 3, Sotamuseon toimintakertomus vuodelta 1940: Esinemäärää kasvatti erityisesti keväällä 1940 järjestetyn Sotamuistonäyttelyn siirtyminen esineistöineen sen hallintaan sekä lahjoitukset useilta yksityishenkilöiltä, virastoilta, yrityksiltä ja laitoksilta. Esimerkiksi elokuussa 1940 Sotamuseo sai kokoelmiinsa lisää arvokasta esineistöä, kun Päämaja käski entisiä joukko-osastoja jättämään lippunsa ynnä muut perinteisiin kuuluvat esineet sinne säilytettäviksi.

⁹ SArk T25373, Db 3, Päämajan käsky huollosta n:o 22 / 23.1.1940: Käskyssä kehoitettiin »eri aselajien ja sotatoimiyhtymien komentajia ryhtymään alustaviin toimenpiteisiin heidän toimialaansa ja taistelutoimintaa valaisevan sotsaalis- ym. muistoesineistön talteen ottamiseksi ja varaamiseksi Sotamuseota varten». Ks. myös Saari, Anssi, »Ryssä motissa Messuhallissa», Sotamuseo mielialan muokkaajana 1939–1944, Suomen historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 2008, s. 49–57.

¹⁰ SArk T25373, Db3, Sotamuseon toimintakertomus vuodelta 1940 ja *Hakkapeliitta* 8/1940, s. 189. Fewster 2006, s. 378: Esimerkiksi *Kalevalan* 100-vuotisjuhlanäyttely järjestettiin Messuhallissa vuonna 1935. SArk T25373, Ca1, Matkakertomus kapteeni Palmrothin komennusmatkalta Saksan, Tanskan ja Ruotsin sotamuseoihin ajalla 12.–29.3.1941: Myöhemmin Messuhalli toimi myös useiden Helsingissä järjestettyjen ja radioitujen aseveli-iltojen pitopaikkana. Kempainen, Ilona, *Isänmaan uhrin – Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana*, Helsinki 2006, s. 254: Sota-aikana Messuhallissa järjestettiin myös sankarivainajien muistojuhlia. Ks. myös Saari 2008, s. 57–62.

¹¹ *Aamulehti* 17.2.1940, *Helsingin Sanomat* 17.2.1940, *Suomen Sosialidemokraatti* 17.2.1940, *Uusi Suomi* 17.2.1940, *Hakkapeliitta* 8/1940, s. 180–181 ja 189 ja *Suomen Kuvalehti* 7/1940, s. 8–11.

¹² *Hakkapeliitta* 8/1940, s. 180.

¹³ *Helsingin Sanomat* 17.2.1940, *Suomen Sosialidemokraatti* 17.2.1940, *Aamulehti* 17.2.1940, *Uusi Suomi* 17.2.1940, *Suomen Kuvalehti* 7/1940, s. 9 ja *Hakkapeliitta* 8/1940, s. 180: Talvisota ei nykyaikaisena ja totaalisen sotana rajoittunut pelkästään taistelurintamalle. Siviilit joutuivat sotatoimien piiriin monin eri tavoin. Erityisesti kotirintamalla tämä ilmeni ilmapommituksissa. *Hakkapeliitan* mukaan »vain harva meistä kotirintamalaisista ovat nähneet läheltä, miltä ryssälinen pommikone oikeastaan näyttää. Yläilmoissa olemme kyllä kuulleet niiden moottorien jyrinää, nähneet näiden haaskalintujen leijailevan asutuskeskuksiemme yllä ja kokeneet, miltä tuntuu olla pommisateessa. Monen aatoksia on kuitenkin askarruttanut luonnollinen uteliaisuus: millaisia hirviöitä nämä molotohvii oikeastaan ovat läheltä katsoen.» Ks. myös Perko, Touko, *Aseveljen kuva, Suhtautuminen Saksaan jatkosodan Suomessa 1941–1944*, Keuruu 1971, s. 23–24, 56–59 ja 142. Vilkuna, Kustaa, *Sanan valvontaa, Sensuuri 1939–1944*, Keuruu 1962, s. 57 ja 97–99 ja Kempainen 2006, s. 27. Näyttelyn sisällöstä tarkemmin, Saari 2008, s. 57–62.

¹⁴ SArk T25373, Db 3, Sotamuseon toimintakertomus vuodelta 1940, *Hakkapeliitta* 8/1940, s. 189 ja *Hakkapeliitta* 1/1942, s. 6: »Sotamuistonäyttely oli ryssäin vaatimuksesta suljettava. Oikeastaan tuon ryssäin vaatimuksen käsittää paljon helpommin kuin heidän lukemattomat muut röyhkeilynsä ja kiristyksensä rauhan-teosta saakka. Olihan silloiseen sotsaalisnäyttelyyn todella kertynyt sellainen määrä arvokasta sotsaalisista, että sen näyttelemisen meikäläiselle yleisölle varmastikin oli enemmän kuin kiusallista 'voittajavallalle'.»

- ¹⁵ SArk T25373, Ca1, Sotamuseolautakunnan kokous 18.6.1940 ja Maunula 1985, s. 214: Sotamuseolautakunta oli perustettu vuonna 1932 Sotamuseon korkeimmaksi johtavaksi instanssiksi ja siihen kuuluivat valtionarkeologi, tohtori C. A. Nordman sekä everstint H. Nurmio ja L. Leander. Ks. myös Saari 2008, s. 49–63. SArk T25373, Db3, Eklundin Matkapäiväkirja ja Eklundin laatima muistio Sotamuseolautakunnan kokoukseen 11.1.1941, Sotamuseolautakunnan kokous 11.1.1941, Toimintaohjelma vuotta 1941 varten Sotamuseolle: Sotamuseonhoitajan oli viipymättä järjestettävä kuntoon Eklundin raportoitujen museoesineiden keruu, järjestettävä niille varastot ja annettava lautakunnalle kirjallinen selvitys museoesineiden säilytystilanteesta. Lisäksi sotamuseonhoitajan oli huolehdittava esineistön evakuoimissuunnitelmasta ja evakuoimista varten tarvittavista varastoista. Ca1, Raportti Sotamuseolautakunnalle sotamuseointoiminnasta ajalla 16.–31.1.1941: PE:n Taisteluvälineosasto määräsi helmikuussa 1941 museokeräysasioissa yhdysupseereiksi majuri Linkomiehen, IV Armeijakunnan Esikunnasta everstiluutnantti Nystedt ja Rajavartiolaitoksen Esikunnasta kapteeni Salosen. Ca1, Raportti Sotamuseolautakunnalle Sotamuseon toiminnasta ajalla 16.–28.2.1941: Kotijoukkojen Esikunta ilmoitti, ettei se runsaan työmäärän vuoksi voinut antaa kenellekään upseerilleen Sotamuseon yhdyshenkilön tehtävää. Ca1, Raportti Sotamuseon toiminnasta ajalla 1.–31.3.1941: Pääesikunta määräsi maaliskuussa yhdysupseeriksi Viestivarikosta kapt. Lyran ja Merivoimien Esikunnasta kapt. P. Mannisen.
- ¹⁶ SArk T25373, Ca1, Sotamuseolautakunnan kokous 11.1.1941, Raportti Sotamuseolautakunnalle Sotamuseointoiminnasta ajalla 16.–31.1.1941: Pääesikunta laatiin asiasta selityksen sanomalehdille, viitaten Päämajan käskyyn hullosta n:o 33/12.4.1940. Tämä ns. sotaesinekeräilijä Turusen asia oli saatu selvitettyksi tammikuun 1941 loppuun mennessä.
- ¹⁷ SArk T25373, Ca1, Matkakertomus kapteeni Palmrothin komennusmatkalta Saksan, Tanskan ja Ruotsin sotamuseoihin ajalla 12.–29.3.1941 ja Sotamuseolautakunnan kokous 11.1.1941.
- ¹⁸ SArk T25373, Ca1, Matkakertomus kapteeni Palmrothin komennusmatkalta Saksan, Tanskan ja Ruotsin sotamuseoihin ajalla 12.–29.3.1941 ja Sotamuseolautakunnan kokous 11.1.1941. Db3, Sotamuseon toimintakertomus vuosilta 1941–1944, Tarkastuskertomus 27.1.1943 ja Maunula 1985, s. 216.
- ¹⁹ SArk T25373, Ca1, Sotamuseolautakunnan kokous 11.1.1941. Db3, Tarkastuskertomus 27.1.1943. Db3, Kertomus Sotamuseon toiminnasta vuonna 1941, Lista VTL:stä Esikuntapataljoonaan siirretyistä sotilasvirkamiehistä, Sotamuseon toimintakertomus vuosilta 1941–1944 ja Pääasiallisimmat toimintamuodot: Rintamakerääjät merkittiin Valtion Tiedotuslaitoksen kirjoihin sotilasvirkamiehinä. Vasta loppuvuodesta 1941 heidät siirrettiin virallisesti Sotamuseon vahvuuteen. Rintamakerääjät varustettiin ja lähetettiin keruutyöhön eri rintamalohkoille Päämajan kautta. Rintamakerääjinä toimivat sotilasvirkamiehet Eero Schroderus, Oskar Elstelä, Arvo Lehesmaa, Reino Kukkonen, Väinö Tulosmaa ja museonhoitajan veli Toivo Palmroth. Lisäksi työhön osallistui hyökkäysvaiheen ajan TK-kuvaajan tehtävissä toiminut sotilasvirkamies Aarne Haapakoski. Bc10, Sot. virk. Schroderuksen kirjeet kapteeni Palmrothille 16.7.1941 ja 24.7.1941, ev. Nurmion sota-arkistonhoitajalle osoittaman kirjeen Sotamuseota koskeva osa VII ja Haapakosken kirje kapteeni Palmrothille 26.10.1941. Ca10, Kapteeni Palmrothin kirje eversti Nurmiolle 372/41. Ks. myös Maunula 1985, s. 216 ja Saari 2008, s. 52–57.
- ²⁰ SArk T25373, Bc10, ev. Nurmion sota-arkistonhoitajalle osoittaman kirjeen Sotamuseota koskeva osa. Ca10, Kapteeni Palmrothin kirje eversti Nurmiolle 372/41 ja Palmroth, R. W., Sotamuistonäyttelyt 1941–1943, teoksessa *Sotahistoriallinen Aikakauskirja 1*, Helsinki 1980, s. 205–206. Sotamuseolautakuntaan kuuluva valtionarkeologi, tohtori C. A. Nordman oli myös ns. Blomstedin komitean jäsen.
- ²¹ SArk T25373, Db3, Sotamuseon toimintakertomus vuosilta 1941–1944, III Pääasiallisimmat toimintamuodot ja ltn. Kauko Rekolan laatima päiväämätön käsky kesän 1944 työohjelmaksi. Bc8 ja Bc14, Nykysodan materiaalin keruusuunnitelma:

- Sodan totaalisen luonteen vuoksi oli Sotamuseon keräystyötä suunniteltaessa huomioitava myös niin sanottu »siviilimateriaali». Db3, Sotamuseon Päiväkäsky N:o 5, 17.7.1944. Ks. myös Saari 2008, s. 13–38, 54–56 ja 105–111.
- ²² Sark T25373, Da4, Sotamuseon keräyssuunnitelma Pohjois-Suomessa kesällä 1944 ja Plan der Sammeltätigkeiten des finnischen Kriegsmuseums in Nordfinnland im Sommer 1944. Da4, Raportti keräilytoiminnasta Pohjois-Suomessa ajalla 5.–26.7.1944: Grönhagen ilmoitti mm. »sopineensa eversti Villamon kanssa, että eversti itse ottaisi tehtäväkseen selittää Saksan Suomessa olevien joukkojen uudelle ylipäällikölle kenraali-eversti Rendulicille Sotamuseon tarkoituksen ja pyytää häntä tukemaan työtään eri rintamaloikoilla». Ks. myös Saari 2008, s. 13–38, 54–56 ja 105–111.
- ²³ Sark T25373, Da4, Raportti bolshevikkien tihutöistä Seitajärven kylässä 7.7.1944 ja Lokan kylässä 14.7.1944. Da4, Päämajan sensuuritoimistolle 19.7.1944, Selostus partisaanien hyökkäyksestä Seitajärvelle ja Lokkaan, Raportti keräilytoiminnasta Pohjois-Suomessa ajalla 5.–26.7.1944. Db3, Sotamuseon toimintakertomus vuosilta 1941–1944, III Pääasiallisimmat toimintamuodot ja I Henkilökunta.
- ²⁴ Sark T25373, Db3, Sotamuseon toimintakertomus vuosilta 1941–1944, III Pääasiallisimmat toimintamuodot. Bc6, Sotamuseoon saapuneita tai siirrettyjä esineitä 1934–1943. Bc14, Sotamuseoon saapuneita tahi siirrettyjä esineitä 1943–1944. SARK T25373, Dd3, »Sotamuistot talteen – ja oikeaan paikkaan!».
- ²⁵ Sark T25373, Db3, Sotamuseon toimintakertomus vuosilta 1941–1944, III Pääasiallisimmat toimintamuodot ja IV Museoesineistö: Vuoden 1944 lopulla muutokuvia oli valmiina yli 50 kpl ja niiden suunnitteluun ja tekemiseen oli osallistunut 12 taiteilijaa. Ks. myös Sotamuseon kokoelmakirjanpito.
- ²⁶ Sark T25373, Bc10, DNB:n kirjeenvaihtajan ennakkotiedotus Saksan lehdille 26.9.1941. Db3, Tarkastuskertomus 27.1.1943, Kertomus Sotamuseon toiminnasta vuonna 1941, Sotamuseon toimintakertomus vuosilta 1941–1944, III Pääasiallisimmat toimintamuodot: Näyttelyn päällikkönä toimi kapteeni R. W. Palmroth. Päällikön apulaisena oli Suomen Messujen toimitusjohtaja Harry Rönholm, sihteerinä amanuenssi L. Saastamoinen, taloudenhoitajana Helsingin komendantinvirastosta rva A. Nuorto ja sen komendanttina toimi ylikersantti O. Parkkinen. Tämän lisäksi näytellyssä palveli ja työskenteli lukuisia muita henkilöitä kielenkääntäjinä, oppaina, vartijoina ja siivojina. Ks. myös *Ajan Suunta* 12.9.1941, *Helsingin Sanomat* 27.9.1941 ja 28.9.1941, *Ilta-Sanomat* 29.9.1941, *Uusi Suomi* 27.9.1941 ja 28.9.1941, *Hakkapeliitta* 1/1942, s. 6, *Suomen Sosialidemokraatti* 27.9.1941, Palmroth 1980, s. 199 ja Maunula 1985, s. 216.
- ²⁷ *Helsingin Sanomat* 27.9.1941, *Hakkapeliitta* 40/1941, s. 1270–1276, *Suomen Kuvalehti* 40/1941, s. 10, *Suomen Sosialidemokraatti* 27.9.1941, *Uusi Suomi* 27.9.1941, *Ajan Suunta* 27.9.1941 ja Palmroth 1980, s. 199, Ks. myös Smus kuva-arkisto: Sotamuistonäyttelyjen kuva-albumit ja kokoelmat, Sotamuistonäyttelyjen julisteet ja Saari 2008, s. 63–67.
- ²⁸ Palmroth 1980, s. 201, *Helsingin Sanomat* 27.9.1941 ja 28.9.1941 ja *Uusi Suomi* 28.9.1941.
- ²⁹ *Helsingin Sanomat* 27.9.1941 & 28.9.1941 ja *Uusi Suomi* 28.9.1941. Ks. myös Palmroth 1980, s. 201 ja Sark T25373, Db3, Sotamuseon toimintakertomus vuosilta 1941–1944, III Pääasiallisimmat toimintamuodot: Avajaispäivänä näytellyssä vieraili heti noin 4000 henkilöä ja toisen näyttelypäivän iltaan mennessä siihen oli yhteensä tutustunut 16 000 kävijää.
- ³⁰ Sark T25373, Dd3, Kertomus Sotamuseon toiminnasta vuonna 1941, Sotamuseon toimintakertomus vuosilta 1941–1944, III Pääasiallisimmat toimintamuodot, Sark T25373, Ca10, Kapteeni Palmrothin kirje eversti Nurmiolle 372/41: Rönholm oli siviiliammatiltaan Suomen messujen toimitusjohtaja. *Uusi Suomi* 20.12.1941, *Ajan Suunta* 20.12.1941, *Aamulehti* 20.12.1942, *Hakkapeliitta* 1/1941, s. 6–8, *Suomen Kuvalehti* 1/1942, 11 ja Palmroth 1980, s. 201: Ensimmäisessä näytellyssä palveluttiin henkilöitä jatkoi pääosin samoissa tehtävissään. Näyttelyn vartiointiin saatiin lisäksi 12 sotainvalidista. Ks. myös *Helsingin Sanomat* 20.12.1941 ja *Suomen Sosialidemokraatti* 20.12.1941.
- ³¹ *Uusi Suomi* 20.12.1941, *Ajan Suunta* 20.12.1941, myös *Helsingin Sanomat* 20.12.1941,

- Suomen Sosialidemokraatti* 20.12.1941 ja *Hakkapeliitta* 1/1942, s. 7. Ks. myös *Suomen Kuvalehti* 1/1942 ja Smus kuva-arkisto: Sotamuistonäyttelyjen kuva-albumit ja kokoelmat, Sotamuistonäyttelyjen ja kiertonäyttely julisteet.
- ³² SARk T25373, Db3, Sotamuseon toimintakertomus vuosilta 1941–1944, III Pääasiallisimmat toimintamuodot, Db3, Tarkastuskertomus 27.1.1943 ja Tarkastuskertomus 3.2.1943. Ks. myös Cb1, Pöytäkirjat Messuhallissa 18.12.1941 ja 13.1.1942 toimitetuista alustavista kuulusteluista, Palmroth 1980, s. 201–203, *Uusi Suomi* 20.12.1941, *Ajan Suunta* 20.12.1941, *Suomen Sosialidemokraatti* 20.12.1941: Näyttely oli arkisin avoinna klo 12–20 (21) ja sunnuntaisin 10–20 (21). Pääsymaksu oli 5 mk.
- ³³ SARk T25373, Db3, Sotamuseon päiväkäskyt N:o 6–10, SARk T25373, Db3, Sotamuseon toimintakertomus vuosilta 1941–1944, III Pääasiallisimmat toimintamuodot, *Aamulehti* 17.11.1941, *Savon Sanomat* 20.3.1942, *Savo* 21.3.1942, *Vaasa* 18.4.1942, *Satakunnan Kansa* 17.5.1942, *Keskisuomalainen* 7.6.1942, *Kokkola* 27.6.1942, *Kaleva* 17.7.1942, 18.7.1942, *Karjala* 18.8.1942, *Lahti* 17.9.1942, 24.9.1942, *Etelä-Saimaa* 4.10.1942, *Hämeen Sanomat* 1.11.1942, *Karjalainen* 21.11.1942, 22.11.1942, *Lapin Kansa* 16.1.1943 ja *Turun Sanomat* 18.4.1943. Ks. myös Palmroth 1980, s. 203–204 ja Smus kokoelmat, Sotamuistonäyttelyjen ja kiertonäyttely julisteet. Kiertonäyttely oli esillä Tampereella 16.–30.11.1941 ja vuoden 1942 aikana Kuopiossa 21.3.–6.4., Vaasassa 18.4.–1.5., Porissa 17.–31.5., Jyväskylässä 7.–21.6., Kokkolassa 28.6.–12.7., Oulussa 18.–28.7., Viipurissa 15.–30.8., Lahdessa 18.–27.9., Lappeenrannassa 3.–18.10., Hämeenlinnassa 31.10.–9.11. sekä Joensuussa 21.11.–2.12.1942. Vuoden 1943 puolella näyttely oli esillä vielä Rovaniemellä 16.–25.1. ja Turussa 17.–30.4.
- ³⁴ *Aamulehti* 17.11.1941, *Vaasa* 18.4.1942, *Kokkola* 27.6.1942 ja *Karjala* 18.8.1942.
- ³⁵ Maanpuolustuspropagandan ohjekirja, s. 35–37. SARk T25373, Bc5, Kapteeni Palmrothin vastaus ulkoministeriölle 9.4.1942.
- ³⁶ SARk T25373, Bc5, Kapteeni Palmrothin vastaus ulkoministeriölle 9.4.1942.
- ³⁷ SARk T25373, Db3, Sotamuseon toimintakertomus vuosilta 1941–1944, III Pääasiallisimmat toimintamuodot ja Palmroth 1980, s. 204.
- ³⁸ SARk T25373, Bc10, Suomen Messujen toimitusjohtaja H. Röneholmin kirjelmä opetusministeriölle 11.8.1942: Toimikunnan puheenjohtajaksi tuli Suomen Messujen toimitusjohtaja Harry Röneholm ja jäseniksi vanhempi hallitussihteeri Antti Inkinen, tohtori Eino Jutikkala, majuri Gunnar Waselius ja maisteri Olavi Vantee. Näyttelyn talousasioiden selkiinnyttäjä toimikunta aloitti varsinaiset näyttelyvalmistelut. Bc16, Muistio Suomen ja Saksan sotamuistonäyttelyistä 17.8.1943.
- ³⁹ SARk T25373, Bc16, Kapt. Palmrothin kirje Sotahistorialliselle toimistolle 7.1.1943.
- ⁴⁰ SARk T25373, Bc16, Kapt. Palmrothin kirje Kotijoukkojen komentajalle 7.4.1943, Kapt. Palmrothin kirje Lotta-Svärdin keskusjohtokunnalle 7.4.1943 ja Kapt. Palmrothin muistio 17.8.1943. Kapt. Palmrothin anomus YE:n päällikölle 29.7.1943 ja Kapt. Palmrothin muistio 17.8.1943. Ks. myös Palmroth 1980, s. 204.
- ⁴¹ SARk T25373, Bc16, Kapt. Palmrothin kirje YE:n päällikölle 21.10.1943.
- ⁴² Palmroth 1980, s. 205. Suomalais-saksalaisista suhteista ks. esim. Jokipii, Mauno, *Panttipataljoona: suomalaisen SS-pataljoonan historiaa*, Helsinki 1996.
- ⁴³ SARk T25373, Db3, Sotamuseon toimintakertomus vuosilta 1941–1944, III Pääasiallisimmat toimintamuodot ja SARk T25373, Bc16, Kapt. Palmrothin muistio 17.8.1943.
- ⁴⁴ SARk T25373, Db3, Sotamuseon toimintakertomus vuosilta 1941–1944, III Pääasiallisimmat toimintamuodot ja SARk T25373, Bc10, Suomen Messujen toimitusjohtaja H. Röneholmin kirjelmä opetusministeriölle 11.8.1942.
- ⁴⁵ SARk T25373, Db3, Sotamuseon toimintakertomus vuosilta 1941–1944, III Pääasiallisimmat toimintamuodot, Bc10, Suomen Messujen toimitusjohtaja H. Röneholmin kirjelmä opetusministeriölle 11.8.1942. Bc16, Kapt. Palmrothin muistio 17.8.1943, Ca1, Pöytäkirja Sotamuseolautakunnan kokouksesta 3.11.1943 ja Palmroth 1980, s. 205. Ks. myös Kempainen 2006, s. 64, 88, 140, 176 ja 252: Sodan muuttanut yleistilanne ja sotaväsymys heijastuivat eteenkin mielialaan rintamalla. Jatkosodan vuosina monet ihanteet ja varsinkin niiden kirjallinen esittäminen kärsivät inflaation.

- ⁴⁶ Saari 2008, s. 13–43 ja 81–98. Ks. myös Lasswell, Harold D., *Propaganda Technique in the Word War*, London 1927, s. 7–108 ja Leppo, Jaakko, *Propaganda, ratkaiseva ase*, Helsinki 1939 sekä Huhtala, Olavi, *Propaganda, uusi sodankäyntiväline*, Helsinki 1937.
- ⁴⁷ Saari 2008, s. 81–103. Tarkiainen, Kari, »Vår gamble arffierende Ryssen»: synen på Ryssland i Sverige 1595–1621 och andra studier kring den svenska Rysslandsbilden från tidigare stormaktstid, *Studia Historica Uppsaliensia* 54, Uppsala 1974, s. 70–71. Luostarinen, Heikki, *Perivihollinen, Suomen oikeistolehdistön Neuvostoliittoa koskeva viholliskuva sodassa 1941–1944: tausta ja sisältö*, Tampere 1986, s. 58, 79 ja 396. Vrt. Kempainen 2006, s. 225–227, Vilkuna 1962, s. 142–143. Ks. Puna-armeijan hyökkäävästä strategiasta: Manninen, Ohto, *Talvisodan salatut taustat, Neuvostoliiton operatiiviset suunnitelmat 1939–1941 Suomen suunnalla*, Porvoo 1994, s. 42–45 ja Puna-armeijan johtamistavan raakuudesta: Merridale, Catherine, *Ivan's war, The Red Army 1939–1945*, London 2005.
- ⁴⁸ Saari 2008, s. 13–37 ja 81–103. Vrt. Kempainen 2006, s. 106 ja 223–228 ja Luostarinen 1986, s. 396.
- ⁴⁹ Maanpuolustuspropagandan ohjekirja Helsinki 1938, s. 24–25 ja Saari 2008, s. 105–111, Vrt. Kempainen 2006, s. 247.
- ⁵⁰ Saari 2008, s. 49–81 ja 105–111. Vrt. Kempainen 2006, s. 219.
- ⁵¹ Saari 2008, s. 49–81 ja 105–111. Ks. myös Perko, 1974, s. 23–24. Kempainen 2006, s. 172. Smart, Ninian. Religion, Myth and Nationalism, teoksessa *Religion and Politics in the Modern World*, New York 1983, s. 16–28 ja Mosse, Georg L., *Nationalization of the Masses, Political Symbolism and Mass Movements in Germany from the Napoleonic Wars through the Third Reich*, New York 1991, s. 6, 74–82 ja 208–211.
- ⁵² Saari 2008, s. 13–38 ja 105–111. Vrt. Kempainen 2006, s. 143, Smart 1983, s. 16–28 ja Mosse 1991, s. 6, 74–82 ja 208–211.
- ⁵³ Saari 2008, s. 13–38 ja 81–103. Ks. myös Kempainen 2006, s. 106 ja 223–224. Favorin, Martti – Heinonen, Jouko (toim.), *Kotirintama 1941–1944*, Helsinki 1972, s. 92–99. Vasara, Erkki, *Valkoisen Suomen urheilevat pojat: Suojeluskuntajärjestöjen urheilu- ja kasvatustoiminta vuosina 1918–1939*, Helsinki 1997, s. 199 ja 566–571. Fewster 2006, s. 184–185, 309–330 ja 394–405 ja Luostarinen 1986, s. 177–178, 277–280 ja 286–287 sekä Yksityiskohtaisia määräyksiä valistustyön suorittamisesta 1940, Puolustusministeriön Koulutusosasto, Helsinki 1940, kpl IX.
- ⁵⁴ Saari 2008, s. 13–38 ja 105–111. Vrt. Kempainen 2006, s. 143, Smart 1983, s. 16–28 ja Mosse 1991, s. 6, 74–82 ja 208–211.
- ⁵⁵ SARk T25373, Db3, Sotamuseon Päiväkäskey n:o 7, 5.11.1943.
- ⁵⁶ Lappalainen, Matti (toim.), *Sotahistoriallinen Aikakauskirja* 3, Helsinki 1984, s. 8 ja Sotahistoriallisen Seuran arkisto (SSA), säilytys Sotamuseolla, Arkistokansiot vuosilta 1943–1944, Pöytäkirja 13.11.1943 pidetystä kokouksesta: Sotamuseon niukkojen määrärahojen vuoksi tulisi yhdistys toimimaan lisäksi kipeästi tarvittujen rahavarojen hankkimisessa. Esimerkkinä kapteeni Palmroth mainitsi, että esimerkiksi Tanskassa vastaavassa yhdistyksessä johtokuntaan kuului mm. suurliikemiehiä ja tehtailijoita, jotka olivat henkilökohtaisesti innostuneita museosioista.
- ⁵⁷ SSA, Esitys Sotamuseon kannatusyhdistyksen perustamiseksi: Kannatusyhdistyksen perustamisesta Sotamuseon toimintaa tukemaan ja edistämään mallia katsottiin myös Ruotsista. Tavoitteena oli saada mahdollisimmat laajat piirit mukaan tukemaan Sotamuseon työtä, ja vuotuinen jäsenmaksu ajateltiin mahdollisimman pieneksi. SSA, Pöytäkirja Sotamuistoyhdistyksen perustavasta kokouksesta 18.1.1944 ja Sotamuistoyhdistyksen säännöt. Ks. myös Saari 2008, s. 103–104.
- ⁵⁸ SSA, Kirje Yleisesikunnan Päällikölle 20.1.1944 ja Komento-osasto N:o 459/Kom.2/37. Komento-osaston vastaus Sotamuistoyhdistys ry:lle 4.3.1944. Ks. myös Lappalainen 1984, s. 8.
- ⁵⁹ SARk T25373, Db3, Sotamuseon toimintakertomus vuosilta 1941–1944, II Sotamuseon toimintatilat ja III Pääasiallisimmat toimintamuodot.
- ⁶⁰ SARk T25373, Db3, Sotamuseon Päiväkäskey n:o 8, 5.10.1944.
- ⁶¹ SARk T25373, Db3, Sotamuseon Päiväkäskey n:o 8, 5.10.1944.

- ⁶² Maunula 1985, s. 218.
- ⁶³ Maunula 1985, s. 218–219 ja 224.
- ⁶⁴ Maunula 1985, s. 231 ja Sotahistorialliset erikoismuseot, Sotamuseon julkaisuja 1/2002, Helsinki 2002, s. 8 ja 10.
- ⁶⁵ Sotamuseon toimintasuunnitelmat ja vuosiraportit vuosilta 1998–2008.
- ⁶⁶ Sotamuseon toimintasuunnitelmat ja vuosiraportit vuosilta 1998–2008.
- ⁶⁷ Maunula 1985, s. 218–219.
- ⁶⁸ Maunula 1985, s. 219–220 ja 225–226.
- ⁶⁹ Maunula 1985, s. 219–227.
- ⁷⁰ Sotamuseon toimintasuunnitelmat ja vuosiraportit vuosilta 1998–2008.
- ⁷¹ Sotamuseon toimintasuunnitelmat ja vuosiraportit vuosilta 1998–2008.
- ⁷² Sotamuseon toimintasuunnitelmat ja vuosiraportit vuosilta 1998–2008.
- ⁷³ Sotilasmuseotoimikunnan mietintö – Betänkande av givet av militärmusei-kommissionen. Komiteamietintö – Komittébetänkande 1983:72, Helsinki 1983, s. 4–6 ja Sotamuseon toimintasuunnitelmat ja vuosiraportit vuosilta 1998–2008.
- ⁷⁴ Sotilasmuseotoimikunnan mietintö 1983, s. 4–6.
- ⁷⁵ Sotilasmuseotoimikunnan mietintö 1983, s. 4–5.
- ⁷⁶ Sotilasmuseotoimikunnan mietintö 1983, s. 5.
- ⁷⁷ Sotamuseon toimintasuunnitelmat ja vuosiraportit vuosilta 1998–2008, <http://www.mobilia.fi/fi/saatio> ja http://www.forum-marinum.fi/site/index.php?option=com_content&task=view&id=49&Itemid=66
- ⁷⁸ Sotilasmuseotoimikunnan mietintö 1983, s. 4–6 ja Sotamuseon toimintasuunnitelmat ja vuosiraportit vuosilta 1998–2008.
- ⁷⁹ Sotilasmuseotoimikunnan mietintö 1983, s. 4–6 ja Sotamuseon toimintasuunnitelmat ja vuosiraportit vuosilta 1998–2008.
- ⁸⁰ Sotilasmuseotoimikunnan mietintö 1983, s. 4–6 ja Sotamuseon toimintasuunnitelmat ja vuosiraportit vuosilta 1998–2008. Museotilasto 2005, Museovirasto. Tammenlehvän Perinneliiton museotyöryhmä teki vuosina 2006 ja 2007 kaksi kyselyä, joilla kartoitettiin viime sotiemme veteraanien ajasta kertovia museoita ja perinnetiloja. Linkki alan museoihin ja näyttelyihin <http://www.veteraaniperinne.fi/sivu.php?id=41>.
- ⁸¹ Rönkkö 2006, s. 70 ja 91.
- ⁸² Rönkkö 2006, s. 70–71 ja 91.
- ⁸³ Rönkkö 2006, s. 86–91.
- ⁸⁴ Sotamuseon toimintasuunnitelmat ja vuosiraportit vuosilta 1968–2008
- ⁸⁵ Sotamuseon toimintasuunnitelmat ja vuosiraportit vuosilta 1998–2008. Vrt. Rönkkö 2006, s. 91.

The 80th Anniversary of the Military Museum of Finland – Military Museum Work in Finland through Times of War and Peace

Summary

Before Finland became independent military museum work as such remained on a small scale and was focused on the units of the army. The centenary exhibition of the Russo-Swedish War of 1808–09 (the Finland War), organized at the State Historical Museum in May 1908, may be considered as the first public exhibition in this field in Finland.

Finland's attainment of independence made possible also the foundation of the Military Museum. The plan set in motion in spring 1918 to found the Military Museum in Viipuri (now Vyborg) Castle was not implemented and the »father» of the idea, Kaarlo Soikkeli, continued planning the Military Museum after he had been moved to Helsinki. The foundation of the Military Museum was supported by the top leadership of the defence forces and on 25 November 1929 the Ministry of Defence approved the foundation of the Military Museum in Helsinki at 1 Liisankatu. The ceremonial opening of the Military Museum was held on 18 October 1930 and the Museum's first exhibition concentrated on the War of Independence and the Jäger movement. In 1933 the Museum moved to Suomenlinna and the exhibition was enlarged to cover also the different branches of the army. Before the Winter War (1939–40) about 10,000 people visited the Museum annually.

During the Winter War the Military Museum organized an Exhibition of War Booty, which opened on 17 February 1940 in the Helsinki Exhibition Hall. Displayed in the exhibition, in addition to weaponry, were enemy war propaganda and material illustrating the encirclement battles. The exhibition was taken down on 22 June 1940 by which time about 120,000 people had visited it.

The War Booty Exhibition demonstrated that a museum exhibition could be used as a means of influencing national morale. In March 1941 Captain Palmroth, the museum curator, travelled to military museums in Germany, Denmark and Sweden and the information gathered about the most modern practice in organizing wartime exhibitions was used in the Military Museum.

The Military Museum's exhibition work during the Continuation War (1941–44) became successful. On 27 September 1941 the first War Commemoration Exhibition, or »Soviet Propaganda in the Light of our War Booty«, opened in the Exhibition Hall. The exhibition comprised sections on: Russian history as a subject of propaganda, the development of Bolshevism as a subject of propaganda, the worship of pictures of Bolsheviks, the atheist movement in the Soviet Union and a picture gallery of the leading personages in Bolshevism. The exhibition was visited by 122,000 people.

The Second War Commemoration Exhibition, or »The Red Army in the Light of our War Booty«, opened in the Exhibition Hall on 20 December 1941. The exhibition showed the enemy's different services. There were sections for the artillery and tanks as well as the display of naval and air force activities. The number of visitors to the exhibition was 110,000 and it was closed on 15 February 1942.

The Military Museum was responsible also in 1941–43 for the organization of the touring exhibition in the provinces. A small-scale exhibition »Finland's Fight for Faith, Home and Fatherland« also went round in Sweden in 1942–43. In addition the Military Museum concluded cooperation agreements with the Germans for the exchange of exhibits but in autumn 1943 the commander-in-chief, Marshal Mannerheim, prohibited this cooperation. The background to the decision reflected the altered situation in Finno-German relations and in the war as a whole. At the same time hopes of organizing a great Victory Exhibition withered away.

During the Continuation War the Military Museum's collectors at the front dispatched material for use in exhibitions and to be added to the collections. The number of artefacts in the Military Museum multiplied many times over and by the end of 1944 the collections comprised thousands of artefacts.

Over 300,000 citizens visited the wartime exhibitions. Articles in the press transmitted their message to hundreds of thousands of readers. Through the exhibitions conditions at the front and the enemy were brought home to civilians. With their help money was also collected for those who had suffered losses during the war, such as the war wounded and the families of the fallen. The exhibitions united the home front with the battlefield. Rather than trying to hide the harshness of combat, the attempt was made to provide the visitors to the exhibitions with some answers. The lessons of World War I propaganda were used to heighten the effect and the exhibitions illustrated the assumed characteristics of Finnish national virtues and the weaknesses of the enemy. In this way the museum exhibition was turned into a powerful means of raising the morale of the nation fighting the war.

The War Commemoration Association was founded on 18 January 1944 to support the Military Museum. Renamed the Military History Society of Finland, it continues to work in cooperation with the Military Museum. In accordance with paragraph 15 of the Armistice Agreement of September 1944 the Military Museum returned to the Soviet Union a total of four railway wagon loads of artefacts.

After World War II the Military Museum's need for space was enormous. The vastly-grown collections were stored around the country. The Museum also lacked its own permanent exhibition space. In 1948 the Museum obtained the use of new working premises in Suomenlinna in which a Naval Department and the Coast Artillery Museum were opened. The new permanent exhibition in 1 Maurinkatu, Helsinki, was opened on 8 July 1952. The Naval Department in Suomenlinna was forced to close in 1963 because of the poor condition of the premises. The submarine *Vesikko* was opened as a new exhibit there in 1973. The manège was repaired as an exhibition hall in 1987. At the end of the 1990s 1 Liisankatu came into use by the Museum. In recent years special exhibitions and lecture series have been actively arranged there. In 2007 the Coast Artillery Museum was forced to close because

of an internal ventilation problem.

It is vital for the future development of the Military Museum that the refurbishment of 1 Liisankatu, over ten years in planning, should be commenced as rapidly as possible to provide up-to-date premises for modern museum work and the safe preservation of museum artefacts.

Valuable collections have been accumulated since World War II by many units in which, supported by the Military Museum, most arms museums have been founded. Various associations have been behind the arms museums. The Ministry of Defence has designated ten of them as special military history museums, which at present receive financial support through the Military Museum.

The Military Museum plays a central role as the national director of the work of military museums. The Museum's field of activity has continually developed and changed. During their periods of appointment, the Military Museum's post-war directors, Paavo Talvio, Markku Melkko and Markku Palokangas, have laid down the structure for the growth and organization of the Military Museum's collection, the growth of the sphere of activity of the military museums and the networking of military museum activity both at home and internationally, as well as broadening research in the area.

About a quarter of a million visitors a year come to the Military Museum and the specialized military history museums, with the result that the sector is publicly extremely prominent. In the future it is also necessary to consider the direction the organization is to follow. What should be chosen: the traditional museum, with its responsibility for a collection, or the centre of information model, now so popular, or perhaps something in between?

(s. 1940) filosofian tohtori. Tutkinut muun muassa marsalkka Mannerheimia sekä suojeluskuntajärjestön historiaa. Julkaissut muun muassa kirjat C. G. E. *Mannerheim ja hänen puolustusneuvostonsa 1931–1939* (1980), *Sarkatakkien maa. Suojeluskuntajärjestö ja yhteiskunta 1918–1944* (2001), yhdessä Ali Pylkkäsen kanssa *Sarkatakkien armeija. Suojeluskunnat ja suojeluskuntalaiset 1918–1944* (2004) ja *Mannerheim. Puheet 1918–1947* (2008).

Malta sotahistoriallisena matkakohteena

Maltan saari sijaitsee Välimeressä 36. pohjoisella leveyspiirillä, 14. ja 15. itäisen pituuspiirin puolivälissä, noin 90 kilometriä Sisiliasta etelään ja noin 350 kilometriä Tunisian Soussesta länteen. Saari on pieni, vain noin 27 kilometriä pitkä ja 14 kilometriä leveä. Se on lähellä Afrikkaa oleva saari, jolla on sijaintinsa vuoksi ollut puolentoista vuosituhannen ajan suuri strateginen merkitys.

Maltan kohtalona on ollut kulkea kädestä käteen. Foinikialaiset ottivat saaren kaupankäyntinsä tukikohdaksi noin 700-luvulla eaa., ja Karthago otti saaren tiukasti haltuunsa noin 480 eaa. Rooma ajoi Kartagon pois saarelta vuonna 218 eaa. Rooman valtakunnan jakaannuttua ja sen läntisen osan sorruttua saari lienee ollut vandaalien ja länsigoottien hallussa noin vuosina 400–535, jolloin jälleen ryhdistäytynyt Itä-Rooma, Bysantti valloitti sekä Maltan että Sisilian. Islamin maailmanvalloitus alkoi räjähtävällä voimalla 630-luvun puolivälistä alkaen Lähi-idästä. Egypti oli vuorossa vuonna 640, Bysantti menetti Aleksandrian vuonna 642, Gibraltarin salmi ylitettiin vuonna 711 ja muutama vuosi myöhemmin islam oli alistanut Iberian niemimaan melkein Biskajanlahdelle asti. Vuonna 750 islamin valta ulottui Atlantilta Intian rajoille. Se hallitsi Välimeren länsi-, etelä- ja itärannikoita, mutta ei Maltaa, jonka aghlabidit ottivat haltuunsa vasta vuonna 870. Sisilian kreivi Roger I – normannilaisen Hautevillen herran poika – valloitti pitkällisen Sisilian-kampanjansa lopulla vuonna 1090 myös Maltan aghlabideiltä. Roger II:n kuoleman (1154) jälkeen Sisilian kuningaskunta siirtyi vähitellen äidinderintönä Hohenstaufien sukuun kuuluvalle Fredrik

II:lle vuonna 1209. Hän kuoli vuonna 1250 ja paavi antoi vuonna 1265 Fredrik II:n aviottoman pojan Manfredin hallitseman Sisilian kunin-gaskunnan Agnevineille, joista periytyi muun muassa kuninkaallinen Plantagenetien suku. Vallanvaihdos herätti tyytymättömyyttä, joka purkautui kapinana, niin sanottuna sisilialaisena vesperinä 30.3.1282. Agnevinit, tarkemmin Anjoun Kaarle menetti Sisilian ja Maltan, mutta pystyi pitämään Napolin. Sen jälkeen valta siirtyi Aragonin suvulle, jonka edustaja luopui Sisiliasta Anjoun hyväksi, mitä sisilialaiset eivät hyväksyneet, vaan tunnustivat Aragonin suvun Fredrik II:n kuninkaak-seen. Alfons IV yhdisti Sisilian ja Napolin yhdeksi kuningaskunnaksi vuonna 1442, ja vähitellen alueesta tuli kiinteä osa Espanjan valtakun-taa.

Lukuisilla hallitsijanvaihdoksilla ei ollut suurempaa vaikutusta elä-mänmenoon Maltalla. Tosin Fredrik II oli 1200-luvun alkupuolella jär-jestellyt saaren asutusta. Hän pakkosiirsi sinne kapinallisen Celanon kaupungin asukkaita, karkotti joitakin muslimeja ja yritti käännyttää loput kristityiksi. Muuten Maltan asioita hoidettiin saarella, jonne oli muuttanut niin espanjalaisten kuin italialaistenkin ylimyssukujen jäse-niä. Maltalaistuneet ylimyssuvut asuivat saaren pääkaupungissa Mdi-nassa muurien ja vallihaudan suojelemina. Niitä vahvistettiin useaan kertaan, ja kaupunkia rakennettiin kovalla kädellä uusiksi vuoden 1693 maanjäristyksen jälkeen. Tänäpäin tämä muutaman sadan asukkaan kaupunki edustaa paremminkin barokkia kuin keskiaikaa, mutta on ehdottomasti tutustumisen arvoinen kaupunkihistoriallinen kohde. Jo arabit olivat rakentaneet Birguun niemenkärkeen linnoituksen, jota Roger I kohensi vallattuaan Maltan. Se on jäänyt johanniittojen raken-taman St. Angelon linnoituksen alle, eikä siitä ole mitään jäljellä. Erin-omaiset luonnonsatamat ovat jäljellä – tosin aikojen saatossa suuria muutoksia lävitse käyneinä.

Johanniitat

Jo ennen ristiretkiä Jerusalemissa oli Pyhän Johanneksen, Aleksandrian patriarkan mukaan nimetty amalfilaisten kauppiaiden noin vuonna 1070 perustama hospitaali ristiretkeläisiä varten. Jerusalemin kunin-gaskunnan perustamisen jälkeen pyhiinvaeltajien määrän kasvu edel-

lytti toiminnan uudelleenjärjestämistä. Samalla suojeluspyhimykseksi vaihdettiin Johannes Kastaja. Uusi järjestys saavutti suosion ja toi lahjoituksina lukuisia maatiloja Euroopan maissa. Paavi otti järjestelmän erityiseen suojelukseensa vuonna 1113.

Suojeluspyhimyksensä mukaan johanniitoiksi kutsutut ritarit viettivät askeettista luostarielämää. He sitoutuivat köyhyyteen, naimattomuuteen ja kuuliaisuuteen. He olivat munkkeja. Varsinaisia jäseniä olivat jalosukuiset ritarit, toinen ryhmä olivat kersantit ja kolmas pappisveljet. Järjestöllä oli tiukka suurmestarin johtama hierarkia. Kirkollisesti he olivat suoraan paavin alaisia. Heillä ei ollut velvollisuuksia paikallisia piispoja kohtaan eikä piispoilla ollut oikeuksia heihin nähden.

Alussa johanniitat olivat aseettomia. Aseet tulivat vähitellen kuvaan noin vuonna 1140. Hospitaalitoiminta oli vielä keskeisellä sijalla. Aseellinen taistelu kristinuskon puolesta mainitaan johanniittojen säännöissä vasta vuonna 1182. Palestiinassa toimineiden ritarikuntien perustaminen merkitsi uuden ammattikunnan, sotilasmunkkien syntyä. He noudattivat – ainakin periaatteessa – luostarisääntöjä, mutta poikkesivat muista munkeista siinä, että he olivat nimenomaan sotilaita.

Kristuksen haudan vartiointi ja pitäminen kristittyjen hallussa oli mitä kannattavinta toimintaa, myös taloudellisesti. Johanniitat saivat suuria lahjoituksia. Niiden tuotot ohjattiin pyhälle maalle, jonka hallussapito oli kallista. He harjoittivat myös tuottavaa liiketoimintaa. Heillä oli omia laivoja, joilla kuljetettiin niin pyhiinvaeltajia kuin Levantin tuotteita. He harjoittivat pankkiiritoimintaa. 1200-luvun puolivälissä tehdyn arvion mukaan hospitaaliveljillä oli 19 000 maatilaa. Ritarit olivat sitoutuneet köyhään munkinelämään. He eivät omistaneet mitään. Sen sijaan ritarikunnalle mikään ei tuntunut riittävän.

Johanniittojen määrä ei ollut suuri ja he olivat jakautuneita eri linnoihin. Lisäksi osa heistä oli Euroopassa hoitamassa järjestönsä asioita ja omaisuuksia. Usein taisteluihin osallistui parisataa ritaria eri ritarikunnista, hieman suurempi määrä kersantteja ynnä palkattua jalkaväkeä.

Kun johanniitat lopulta ajettiin pois Palestiinasta vuonna 1291, he vetäytyivät Kyprokselle. Heidän maineensakin kärsi. Esimerkiksi paavi Nikolaus IV sanoi julkisesti, että juuri ritarikunnat olivat osasyllisiä Pyhän Maan menettämiseen. Miesmäärät olivat kutistuneet. Vuonna 1302 Limassolissa päämajaansa pitäviä hospitaaliveljiä, johanniittoja

oli vain 65. Miehiä oli vähän, mutta ritarikunnan suuri eurooppalainen omaisuus oli tallella.

Kypros oli johanniitoille vain väliaikainen olinpaikka. Järjestön silmät kääntyivät kohti lännempänä sijainnutta Rhodosta, josta oli tullut kreikkalaisten, italialaisten, saraseeni- ja yleensä Levantin merirosvojen pesäpaikka. Hospitaaliveljet päättivät tehdä siitä lopun ja valtasivat tämän Bysantin valtakuntaan kuuluneen saaren vuonna 1306. Johanniitat investoivat saareen. He rakensivat linnoituksia ja turvallisia satamia. Muutto saarelle muutti ratkaisevasti ritarikunnan luonnetta. Hospitaaliveljet siirtyivät maalta merelle, ja johanniitoista tuli merkittävä merivalta, joka kävi sotaansa vääräuskoisten merenkulkua vastaan. Ritarikunta ei suinkaan unohtanut alkuperäistä tehtäväänsä. Se rakensi Rhodoksen kaupunkiin tuhatpaikkaisen sairaalan, jossa ritarit osallistuivat käytännön hoitotyöhön.

Rhodoksella ritarikunta järjestäytyi uudelleen. Ritarikunta jaettiin seitsemään kieleen, joilla kullakin oli oma asuinrakennuksensa ja vastualueensa. Käytännössä samoilta seuduilta kotoisin olevat ritarit tekivät yhteistyötä. Sittemmin tätä jakoa täsmennettiin. Johanniitoilla oli vain 200 ritaria saarella vuonna 1330. Vuosisata oli raskasta aikaa. Talous oli tiukalla. Saaren linnoittaminen ja laivaston ylläpitäminen maksoivat. Ruttokin harvensi rivejä. Palveluksessa olevien veljien määrä kuitenkin kasvoi vähitellen: 350 vuonna 1466, 400 vuonna 1501 ja lopulta 550 vuonna 1514. Kun jalosukuinen nuori mies liittyi johanniittojen joukkoon, hänen koulutukseensa kuului vuoden palvelu sairaalassa ja vuoden palvelu laivoilla. Kersanttien määrä oli moninkertainen.

Hospitaaliveljien aktiivisuus muslimien merenkulun häiritsijänä muistutti jatkuvasti vastapuolelle Rhodoksesta. Egyptin armeijan hyökkäys torjuttiin vuonna 1444. Vuonna 1453 Konstantinopoli antautui osmaneille. Sen jälkeen oli selvää, että Rhodoksen vuoro tulisi vähitellen. Turkkilaiset valtasivat saaren toisensa jälkeen. Johanniitat onnistuivat vuonna 1480 vielä torjumaan osmanien hyökkäyksen. Yli puolet ritarikuntalaisista kaatui. Ratkaiseva piiritys alkoi kesäkuussa 1522 ja johanniitat joutuivat antautumaan joulukuussa. Voittaja kunnioitti sitkeää ja taitavaa vastustajaa ja antoi sen poistua vapaasti sekä ottaa mukaan omaisuutensa, myös aseensa lukuun ottamatta linnoitusten pronssisia kanuunoita. Ritarikunta lähti saarelta 1.1.1523. Se oli nyt koton.

Johanniittojen Malta

Espanjan kuningas Kaarle V tarjosi Maltaa ritarikunnalle jo vuonna 1524, mutta tarjous ei kelvannut. Ritarikunta halusi parempaa. Maltaan liittyviä ongelmia olivat saaren hedelmättömyys, joka pakottaisi tuomaan elintarvikkeita muualta, ja puolustuslaitteiden puute. Kaikki pitäisi rakentaa. Hyvä puoli oli saaren erinomaisesti satamiksi soveltuvat lahdet. Kun parempaakaan ei ollut saatavilla, johanniitat hyväksyivät Kaarlen tarjouksen vuonna 1530. Aragon-sukuinen hallitsija ei suinkaan antanut ritareille Maltaa omaksi, vaan muodollista vuokraa vastaan. Johanniittojen tuli maksaa hallitsijalle vuokrana metsästyshaukka vuodessa. Saaren antaminen johanniittojen hallintaan osoittaa, että kristitty maailma arvosti ritarikunnan taistelua kristinuskon puolesta osmanien laajenemishaluista valtakuntaa vastaan.

Kun johanniitat saapuivat saarelle vuonna 1530, siellä oli kaksi kaupunkia: sataman suulla olevan linnoituksen kylkeen kasvanut Birgu ja kaksoiskaupunki Mdina/Rabat. Merenkävijöinä he asettuivat Birguun, mikä samalla merkitsi saarten pääkaupungin vaihtumista. Ennen heidän saapumistaan Birgussa asui alle 5 prosenttia saaren väestöstä. Vuonna 1590 arviolta 1/3 asui Suuren sataman alueella. Ritarit ryhtyivät parantamaan sataman varustuksia. He olivat tuoneet Rhodokselta säilyneet kaleerinsa, jotka saivat tukikohdakseen Birgun. Ensi töikseen ritarikunta ryhtyi rakentamaan vanhaa linnoitusta uudelleen St. Angelon linnoitukseksi ja sitä vastapäätä Sceberrasin niemen kärkeen St. Elmon linnoitusta (1533–) ynnä maan puolella Birgua suojaavia muureja, kurtiineja. Lahtien suut varustettiin puomeilla ja kettingeillä. Suurmestari Sengle perusti Birgun viereiseen niemeen Senglean, jonka kärkeen rakennettiin Pyhän Mikaelin linnoitus (1552) suojaamaan kaleerien satamaa ja muuri maan puolelle. Ritarikunnan linnoitusupseerit olivat kyllä esittäneet vastapäisen Sceberraksen niemen rakentamista ja linnoittamista, koska se oli korkeammalla kuin St. Angelon linnoitus, mutta ritarit eivät halunneet muuttaa sinne vaan jäivät Birguun.

Ritarikunta rakensi tiiviin majoitusalueen, jossa kullakin kielellä italiaa lukuun ottamatta oli oma majatalonsa, aubergensa. Ne muodostivat collachion luostarialueen, jota ei tosin erotettu aidalla ympäröivästä kaupungista. Ritarikunnan säännöt vielä vuodelta 1562 määräisivät asuinpaikat collachioksi, konventiksi, jossa elettiin erossa ja erillään

Suomen Sotahistoriallisen Seuran Maltan-retkeläisiä Sengleassa P. Mikaelin linnoituksen kärjessä olevalla vartiotorinilla lokakuussa 2008. Tornin seiiniin on veistetty silmät ja korvat osoittamaan, että sieltä havaitaan kaikki liike. Maanpuoleiselle seinälle on veistetty haikara, joka pitää kynsissään kristillisessä ikonografiassa pahan ja synnin symbolina esitettyä käärmettä.

Participants in the Finnish Military History Society's excursion to Malta at the watch tower of St Michael's fortress at Senglea in October 2008. Eyes and ears have been carved into the walls of the tower to show that every movement can be observed from there. On the landward wall is a carving of a stork. It holds in its claws a snake, the symbol in Christian iconography of evil and sin.

paikallisesta väestöstä. Johanniitat olivat vielä luostarisääntöjä noudattavia sotilasmunkkeja.

Johanniitat havaitsivat 15.5.1565 lähes 200 purjetta horisontissa. Suuri piiritys oli alkamassa. Euroopassa tajuttiin taistelun merkitys. Maltalla joko pysäytettäisiin osmanien vallan laajeneminen tai heille avautuisi mahdollisuus tunkeutua läntiseen Eurooppaan. Turkkilaiset onnistuivat valloittamaan St. Elmon ja vaurioittamaan pahasti kaupungin muureja sekä saivat aikaan murtuman Pyhän Mikaelin linnoituksen muureihin, mutta joutuivat keskeyttämään piirityksen syyskuun alkupuolella 1565. Syitä oli useampiakin. Puolustajien vastarinta

Kurkistut St. Elmon alemman osan paraatitentille ja 1700-luvulla rakennetuille kasarmeille. Menestyselokuva *Midnight Express* on filmattu täällä.

A glimpse of the parade ground at the lower part of St Elmo and the 18th-century barracks. The hit film *Midnight Express* was filmed here.

oli sitkeää, huoltomatka Turkkiin oli pitkä ja alkavat syysmyrskyt tekivät huollon epävarmaksi, mikä puolsi laivojen siirtämistä pois Maltalta. Lisäksi Sisilian varakuninkaan avustusjoukot olivat nousseet maihin turkkilaisten selustassa 6. syyskuuta 1565.

Suuren piirityksen torjuminen oli viimeinen suurimittainen ja kunniasotilaallinen tapahtuma hospitaaliritarien sotilaallisessa historiassa. Birgu sai uuden voitokkaan nimen. Siitä tuli Vittoriossa. Ritarikunta oli kunniansa kukkuloilla. Se osallistui jatkossakin väärauskoisten vastaiseen taisteluun, mutta pienimuotoisemmin.

Johanniitat pitivät päämajaansa Birgussa vain neljä vuosikymmentä. Sinä aikana he ennättivät rakentaa paljon ja suuri osa siitä on edelleen nähtävissä. Rappautumaan päästettyä St. Angelon linnoitusta on ryhdytty korjaamaan, eikä yleisöllä ole sinne pääsyä. Muurit, joita on sittemmin vahvistettu, ovat tallella ja kartan avulla niiltä on helppo löytää koko joukko eri kielikuntien vastuulla olleita puolustusasemia. Vittoriosalle on käynyt niin kuin monelle muurien sisällä olleelle kaupungille. Se on ajan saatossa rakennettu täyteen. Sen vuoksi vanha collachio ei enää ole näkyvissä. Joitakin majataloja on säilynyt, mutta niitä on myös muutettu ja rakennettu eri kuosiin. Toisen maailmansodan pommituk-

set aiheuttivat suurta tuhoa etenkin Sengleassa, mutta myös Vittorio-sassa. Osa rakennuksista on korjattu, osa korvattu nykyaikaisilla uudisrakennuksilla, mikä on muuttanut etenkin Senglean kaupunkikuvaa. Pyhän Mikaelin linnoituksen kärjessä on pieni puistikko, josta on upea näköala Vallettaan. St. Elmo on moneen kertaan uudelleen- ja lisärakennettuna tallella. Linnoituksen toista päätä hallitsee poliisiopisto ja toinen puoli on pahasti rempallaan odottaen restaurointia. Portti repsoittaa avoimena, joten sinne voi tehdä omalla vastuulla pienen kävelyn ja ihailla muurilta avautuvia näkymiä.

Vallettan rakentaminen ja muutto sinne

Suuri piiritys merkitsi suurta muutosta niin ritarikunnalle kuin saarellekin. Vittoriosa oli osoittautunut sopimattomaksi pääkaupungin paikaksi. Siirtyminen lahden toiselle puolelle ei ollut helppoa, vaikka se oli suurmestari Jean de la Valetten (1557–68) kannattama vaihtoehto. Häntä vastassa oli vahva oppositio, joka piti hanketta liian raskaana pahoin kolhiintuneelle ritarikunnalle. Valettella oli hyviä tukijoita, ja hänen tahtonsa voitti. Paavi sekä Espanjan, Portugalin ja Ranskan kuninkaat lupasivat avustuksia. Paavi lähetti Francesco Laparellin, suuren Michelangelon oppilaan, Maltalle suunnittelemaan puolustuslaitteita. Laparelli saapui joulukuussa 1565, ja kolmen päivän kuluttua hänellä oli luonnos valmiina. Hän viipyi saarella vuoteen 1567, jolloin hän jätti työn jatkamisen maltalaiselle apulaiselleen, arkkitehti Girolamo Cassarille.

Sceberrasin niemen rakentaminen ja muuttaminen ritarikunnan uudeksi pääkaupungiksi alkoi maaliskuussa 1566. Niemi ympäröitiin muurein ja linnoituslaittein. Kallioon kaivettiin maarintaman kaksi vahvaa kavaljeeria, muita korkeammat puolustuslaitteet, jotka tykeillään hallitsivat edessä olevia puolustusasemia. Niiden edessä oli syvä kuiva vallihauta ja kontregardit, etuvarustukset. Alkuperäiseen linnoitussuunnitelmaan kuului yhdeksän kavaljeeria, joista toteutettiin vain nämä kaksi. Sceberrasilla oli sian selän muoto, jota yritettiin tasoittaa ylhäältä ennen katuverkon rakentamista. Se jouduttiin kuitenkin tekemään epätasaiselle pohjalle.

Kaksi suurta kaivaustyötä aloitettiin Sceberraksen pohjoislaidalla

Marsamxettin puolella. Tarkoituksena oli rakentaa sinne telakka ja kaleerien säilytyspaikka. Kiven leikkaaminen hidastui, kun törmättiin rakennustöihin kelpaamattomaan kalkkikiveen ja kun kävi ilmeiseksi, että kaleereilla operoiminen kovalla säällä oli Marsamxettissa vaikeampaa kuin Suuren sataman puolella. Hankkeen epäonnistumisen vuoksi kaleerilaihue sai jäädä Vittoriosan ja Senglean väliseen lahteen.

Vallettassa vallitsi tiukka rakennuskontrolli. Tehtävään asetetulla komissiolla oli visio kaupungista, jossa oli selvästi rajatut vyöhykkeet. Taivoitteena oli keskeisten katujen verkko, jossa majatalot, kirkot ja ritarikunnan muut rakennukset kuten suurmestarin palatsi sijaitsivat. Kaupunkiin ei Vatikaanin painostuksesta huolimatta rakennettu collachioita, joka olisi varattu yksinomaan ritarikunnalle ja jonne heidän rakennuksensa ja toimintonsa olisi keskitetty, vaan ritarikunnan rakennukset olivat muiden rakennusten ja toimintojen joukossa, ei kuitenkaan miten tahansa, vaan tarkan suunnitelmallisesti. Eri kielikunnille oli määrätty omat puolustusasemat, ja majatalot rakennettiin niiden lähelle. Tämä oli merkittävä maallistumisen askel alkuaan tiukasti hengelliselle ritarikunnalle.

Rakennusmääräykset sisälsivät tiukkoja rajoituksia: ei puutarhoja, ei pihoja tai portaita. Näin estettäisiin läpikulku ja pidettäisiin kulkijat kaduilla. Jokainen talo oli kytkettävä kadun alla kulkeviin viemäreihin ja katoilta valuva sadevesi oli kerättävä säiliöihin, sillä nyt rakennettiin linnoituskaupunkia, jonka piti kestää pitkäaikainenkin piiritys. Vesi-ongelma ratkesi vasta vuonna 1614, jolloin suurmestari Adrien de Wignacourtin akvedukti valmistui. Koska se oli haavoittuvainen, kaupungin vesisäiliöt oli edelleen pidettävä kunnossa.

Muutto vielä puolivalmiiseen Vallettaan tapahtui 18.3.1571. Laparelin seuraaja Girolamo Cassar (1520–92) oli vastuussa muurien suunnittelusta ja rakentamisesta vuosina 1567–92. Hänen kättensä jälki on seitsemän majataloa, seitsemän kirkkoa, suurmestarin palatsi ja ritarikunnan katedraali. Sen sijaan ritarikunnan suuren sairaalarakennuksen, Sacra Infermerian suunnittelijaa ei tiedetä varmuudella. Sen ylempi sali oli 155 metriä pitkä ja alempi vain 150 metriä pitkä ja siinä oli yli 750 sairaansijaa. Kaupungista tuli renessanssin linnoitusarkkitehtuurin helmi. Sen profiili oli matala, sillä matalat rakennukset olivat korkeita paremmin muurien suojassa. Suurmestarin palatsi ja ritareiden majatalot ovat hyviä esimerkkejä ritarikunnan kaksikerroksisista rakennuk-

Kuvassa keskellä baijerilaisten ritareiden kaksikerroksinen majatalo.

The two-storey hostel of the Bavarian knights is in the centre of the picture.

sista. Johanniittojen vaikuttavalla katedraalilla on leveyttä ja pituutta, mutta se ei tavoittele taivaita.

Todennäköisesti sairaalakin on Cassarin piirtämä; joka tapauksessa se on hänen hyväksymänsä. Siellä ritarit palvelivat sairaita. Ruoka tarjottiin hopealautasilta ja viini hopeapikareista. Sairaalalla oli myös toinen tehtävä: se varusti laivat lääkäreillä ja lääkintäarkuilla. Se ei ollut ritarikunnan ensimmäinen sairaala Maltalla. Birgussa ja Sengleassa oli suuren piirityksen alkaessa ollut kolme paljon pienempää sairaalaa. Nyt kaikki sairaalatoiminta siirtyi Sceberraksen niemelle. Noin vuonna 1600 kaupunki vaikutti ristiretkelijöiden päätukikohtalta. Se oli kuin suuri ankkuroitu taistelulaiva. Aina 1600-luvun jälkipuolelle asti ritarikunnan molemmat toiminnot dominoivat kaupunkia. Vuosisadan lopulla ja 1700-luvulla rakentamisen painopiste siirtyi kaupan ja paikallishallinnon tarpeisiin. Välimeren alueen tilannekin oli muuttunut. Ottomaanit olivat joutuneet vetäytymään Wienin muurien ulkopuolelta vuonna 1683 eivätkä he enää muodostaneet vakavampaa uhkaa Maltalle.

St. Elmoa vahvistettiin 1600-luvulla kahdesti. Sen ulkomuurit yhdistettiin kaupungin muureihin. Maanpuoleista vallihautaa yritettiin syventää alle merenpinnan tason, jolloin laivasto olisi voinut hyödyntää sitä. Suurmestari Lascaris (1636–57) määräsi kaikki saaren orjat töihin, mutta urakka oli liian suuri toteutettavaksi.

Valletta kasvoi nopeasti, sillä ritarikunta tarvitsi kaikenlaisia palveluita. Osa muuttajista tuli kaupunkiin sen statuksen ja turvallisuuden vuoksi. Vuonna 1638 aloitettiin Margherita-linjan rakentaminen Vittoriosan eteläpuolelle nousseen Bormlan (Cospicua) suojaksi. Myöhem-

Vallettan alueen linnoitusjärjestelmä.

The system of fortifications of the Valletta area.

P. Tuomaksen torni rakennettiin vuonna 1614 alueelle, jolla ottomaanit suorittivat maihinnousun vuonna 1565. Käynti kanuunoin varustettuun torniin tapahtui pitkin toisen kerroksen korkeudella ollutta laskusiltaa. Kuva Otto Selén.

St Thomas Tower was built in 1614 in the area where the Ottoman invasion took place in 1565. Entry to the tower, on which cannons were mounted, took place across a drawbridge at first floor level.

min 1600-luvulla italialainen Antonio Maurizio Valperga suunnitteli Cotonera-linjat, jotka rakennettiin Rafael ja Nicolas Cotonerin suurmestarikausilla (1660–80). Peruskivi laskettiin vuonna 1670 ja uusi linja sulki sisäänsä kolme kaupunkia ja Margherita-linjan suojatien laajan alueen. Cotonera-suunnitelmaan kuului myös Fort Ricasolin rakentaminen (1670–93) Suureen satamaan johtavan lahden suulle vastapäätä St. Elmoa.

Koska oli vain ajan kysymys, milloin Valletta käy ahtaaksi, 1640-luvulla alettiin rakentaa suunnittelijansa mukaan nimettyä Florianalinjaa hieman yli puolen kilometrin päähän Vallettan kontregardeista. Kun muurien sisälle oli tehty kadut 1720-luvulla ja kirkko otettu käyttöön, Florianan kaupungin rakentaminen alkoi.

Saaren rannikkopuolustus oli ritarikunnan saapuessa kovin puutteellinen. Ei riittänyt, että ritarikunta turvasi sille tärkeän Suuren sataman. Ritarikunta rakensikin lukuisia linnakkeita ja vartiotorneja pitkin saaren rannikkoja: lähes 30 kappaletta vuosina 1600–60. Niitä vahvis-

Kastilialaisten ritareiden majatalo.

The hostel of the Castillian knights.

tettiin vielä 1700-luvulla. Pienimmät niistä olivat aseistamattomia torneja, suuremmat tulitaisteluun pystyviä puolustusasemia. Niitä oli erityisesti saaren kaakkoisrannalla niin lähellä toisiaan, että viestit havainnosta olivat nopeasti perillä Vallettassa. Kun johanniitat olivat vielä 1720-luvulla rakentaneet Manoelin saarelle linnoituksen, joka toimi karanteenina, ja viimeisinä toiminaan Fort Tignen vuonna 1794, Vallettaa ympäröivät vedet oli suljettu mahdollisilta hyökkäyksiltä.

Valletta on muuttunut paljon sitten 1600-luvun alkupuolen. Kaupungin profiili ei enää ole matala, vaan kerrostalot dominoivat sitä. Ritarikunnan varhaisista säilyneistä hienoista renessanssirakennuksista mainittakoon katedraali, suurmestarin palatsi ja viisi majataloa, joista yhdessä sijaitsee tänä päivänä Maltaan arkeologinen kansallismuseo. Kastilialaisten ritareiden majatalo on säilyneistä upein, mutta se johtuu siitä, että sitä ehostettiin voimakkaasti 1700-luvun puolivälissä ja sille tehtiin barokille ominainen symmetrinen julkisivu, jotta kunnioitus ritarikuntaa kohtaan nousisi. Tänään siinä toimii pääministerin virasto, eikä se ole avoinna turisteille. Vallettan ja Florianan muurit ovat hyvin

säilyneitä ja kunnossa pidettyjä. Muurien ja meren saartama kaupunki on kasvanut luonnollista tietä. Kun rakennusmaata on ollut niukasti, kaupungin on ollut pakko kasvaa ylöspäin, mikä ei kuitenkaan ole tuhonnut kaupungin varhaisempia kerrostumia, vaan päinvastoin lisännyt ajallista syvyyttä. Kun kaupungissa on paljon julkisia rakennuksia, jollaisiksi ritarikunnan talot ja kirkon rakennukset on luettava, niiden mahdollisuudet säilyä jälkipolville ovat olleet paremmat kuin yksityisten hallussa olevilla kiinteistöillä. Toisaalta vanhoja rakennuksia, muureja, torneja ja linnakkeita on niin monia, ettei kaikkia ole voitu museoida. Niinpä ne saattavat tänään tarjota tilat kahvilalle tai ravintolalle.

Englannin aika

Ritarikunnan asiat eivät olleet parhaalla mahdollisella tolalla 1700-luvun lopulla. Se oli menettänyt funktionsa aseina kristinuskon puolesta taistelevana järjestönä. Sen talous oli kuralla lahjoitusten määrän laskettua. Suhteet saaren kantaväestöön olivat niin kehnot, että se vuonna 1775 johti papiston johdolla tehtyyn kapinayritykseen, jonka johanniitat kukistivat kovalla kädellä. Ranska oli ollut ritarikunnan tärkein tukija. Vallankumouksen myötä asiat muuttuivat. Paljastui, että ritarikunta oli ollut mukana rahoittamassa Ludvig XVI:n epäonnistunutta pakoyritystä vuonna 1791. Seuraavana vuonna johanniittojen ranskalainen omaisuus takavarikoitiin. Ritarikunta ei enää ollut taloudellisesti mahdollinen.

Ritarikunta etsi itselleen uusia liittolaisia ja tukijoita. Ranska päätti ennättää edelle. Egyptiin matkalla ollut Napoleon pysähtyi 9.6.1798 Maltan edustalle ja vaati pääsyä Suureen satamaan laivastonsa vesivaroja täydentämään. Puolueeton ritarikunta kieltäytyi. Kun ranskalaiset nousivat maihin 10. kesäkuuta, he saivat Vallettan taistelutta haltuunsa. Suurmestari pyysi aselepoa 11. kesäkuuta. Ehdot olivat kovat: ritarikunnan oli luovuttava saarista ja kaikesta niillä olevasta omaisuudestaan.

Siihen päättyi johanniittojen valtakausi Maltalla. Napoleon ei jättänyt saarelle sotahistoriallisia muistomerkkejä. Päinvastoin hän salli kolmen päivän ryöstelyn Vallettassa. Arvokas saalis vietiin lippulaivaan, *L'Orientiin*, mikä sittemmin osoittautui huonoksi päätökseksi. Napo-

Osa Victoria-linjaa Mostan lähellä.

Part of the Victoria Lines near Mosta.

leonin laivastoa jäljittänyt amiraali Nelson haastoi sen taisteluun Aboukirin lahdella Egyptin rannikolla. *L'Orient* tuhoutui ja upposi Maltalta ryöstetyt aarteet mukanaan. Niin meni hukkaan suuri määrä arvoesineitä, joiden oikea paikka olisi ollut Maltalla museossa.

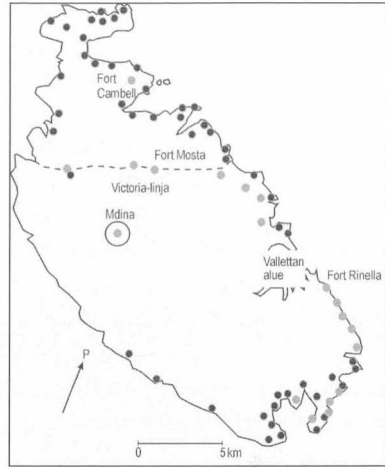
Napoleonin poistuttua saarelta ja jätettyä sinne ranskalaisen varuskunnan oli Englannin laivaston vuoro tulla Maltan edustalle häätämään ranskalaisia, jotka olivat linnoittautuneina Vallettaan. Ranskalaiset pitivät puoliaan kaksi vuotta, kunnes englantilaisten saarto pakotti heidät antautumaan ja poistumaan Vallettasta syyskuussa 1800. Eri näisten vaiheiden jälkeen Malta jäi brittien hallintaan.

Englantilaiset saivat haltuunsa saaren, jonka puolustuslaitteet olivat käymässä toivottoman vanhanaikaisiksi. Englanti ratkaisi ongelman sekä modernisoimalla vanhoja laitteita että rakentamalla uusia. Suurin linnoitustyö oli 1870-luvulta vuosisadan lopulle asti rakennettu, kuningatar Victorian mukaan nimetty linja, jonka pituus on 12 kilomet-

riä ja joka kulkee saaren poikki lännestä Fort Bingemman läheltä itään Madlienaan. Sen rakentamisessa hyödynnettiin maankuoren siirtymän luomaa harjannetta. Linjalle rakennettiin kolme linnoitusta ja kaksi patteria sekä kasarmit ja varikot. Lisäksi Madlienasta kaakkoon rakennettiin Pembroke-linnoitus ja kaksi rannikopatteria. Victoria-linjan tarkoituksena oli suojata Vallettaa pohjoisesta tulevalta hyökkäykseltä. Linjan sotilaallinen merkitys todettiin pian valmistumisen jälkeen vuonna 1900 kyseenalaiseksi ja siitä luovuttiin, lukuun ottamatta rannikolla olleita puolustuslaitteita, vuoteen 1907 mennessä. Linjan linnoitukset ja tornit ovat lukitut, sillä niillä on tänään muuta kuin alkuperäistä käyttöä. Linja muureineen on hyvin säilynyt ja kelpo retkeilykohde, jolta avautuu kauniita näkymiä.

Englanti oli aloittanut aktiivisen linnoittamiskauden jo 1850-luvulla. Italian laivaston perustamisen jälkeen emämaa tunsu tarvetta myös Maltan rannikopuolustuksen tehostamiseen. Sen seurauksena 1870-luvulla rakennettiin Sliemasta kaakkoon ja etelään kuusi rannikkolinnaa ja kuusi rannikopatteria ynnä paranneltiin vanhojen linnakkeiden kuten St. Elmon aseistusta. Saaren länsipuolen rantoja ei tarvinnut pahemmin linnoittaa jyrkkien rantojen vuoksi. Ne eivät soveltuneet mairinnoukseen. Linnakkeissa ja pattereissa oli muun muassa 152, 280 ja jopa 450 millimetrin kaliiperisia kanuunoita.

Linnoituslaitteissa merkittävimpiä olivat Cambridgen ja Rinellan yhden kanuunan patterit tai oikeammin tuliaseamat. Ne sijaitsivat Suuren sataman sisääntuloväylän molemmin puolin ja valmistuivat 1880-luvun puoliväliin mennessä. Niissä oli maailman suurin suustaladatta-

Johanniittojen rakentamat tornit, patterit ja redutit (harmaa ympyrä), englantilaisten rakentamat linnakkeet ja patterit (musta ympyrä).

The towers, batteries and redoubts built by the Knights of St John (grey circle), the forts and batteries built by the English (black circle).

va kanuuna, Armstrongin sadan tonnin painoinen tykki. Sen kranaatti painoi lähes tonnin ja pystyi lävistämään puolen metrin panssarin. Jättiläisen tehokkain ampumaetäisyys rajoittui noin viiteen–kuuteen kilometriin. Valmistuessaan kanuunat pystyivät tuhoamaan jokaisen italialaisen sotalaivan, joka uskaltautuisi niiden ampumaetäisyydelle. Samalla ne pystyisivät pitämään vihollisen niin etäällä, ettei sen laivatykistön tuli yltäisi itse satamaan ja telakoille asti. Kanuunoiden vaatimattomalta tuntuva kantomatka johtui siitä, että ne laukaistiin mustalla ruudilla, jota kului noin neljännessonnin verran. Kun Alfred Nobel kehitti uuden savuttoman ruudin 1880-luvulla, 100-tonnisten merkitys romahti, mutta niin pieneni myös Italian panssarilaivojen tykkien uhka. Uusi tehokkaampi ruuti kasvatti sitä varten suunniteltujen tykkien kantomatkaa. Pienemmillä kaliipereilla pystyttiin sen jälkeen samaan suurempaa tuhoa aikaan.

Cambridge-patteri menetti jättiläiskanuunansa, ja patteri on jäänyt uuden luksusrakentamisen jalkoihin. Sen sijaan vuonna 1906 käytöstä poistetun Rinellan kanuunaharvinaisuus on säilynyt. Toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeenkin Rinellan pommin kestäviä varastoja

Fort Rinellan kanuuna.

A cannon at Fort Rinella.

tarvittiin, viimeksi Royal Navyn rommivarastona. Hylätty patteri annettiin vuonna 1991 Maltan kansallisen perinnön säätiolle, joka ryhtyi kunnostamaan sitä vapaaehtoisvoimin. Tänä päivänä patteri on hyvässä kunnossa oleva pieni museo, sotahistoriallinen rariteetti ja miellyttävä käyntikohde.

Viimeinen mainittava englantilaisten linnoitustyö oli Fort Campbellin vuonna 1937 aloitettu rakentaminen saaren pohjoisosaan St. Paulin lahden suun tuntumaan. Linnakkeen muodot ovat varhemmista poikkeavia. Ilmasta tapahtuva tiedustelu oli otettu huomioon. Ylhäältä katsoen kevyet muurit muistuttavat peltoja reunustavia mutkittelevia kivi-aitoja. Samoin parakit ja muut rakennukset oli yritetty tehdä jotenkin maatilan rakennuksia muistuttaviksi. Fort Campbell oli rakennettu kolmea 152 millimetrin rannikkotykkiä varten. Itse asiassa Fort Campbell oli nimestään huolimatta luonteeltaan pikemminkin patteri.

Toisen maailmansodan alla Maltan prioriteetti oli alhaalla. Saari oli hylätty ja jokseenkin puolustuskyvytön. Mussolini julisti sodan 10.6.1940 ja ensimmäinen italialaisten hyökkäys tapahtui seuraavana aamuna klo 6.55. Ranska antautui pari viikkoa myöhemmin. Välimeren kuvio muuttui kerralla ja samalla Maltan asema. Lontoossa jopa harkittiin Maltasta luopumista, mutta Churchillin vaatimuksesta siitä päätettiin pitää kiinni. Italian sodankäynti Afrikassa, tavoitteena Egypti ja Suezin kanava, ei lähtenyt kunnolla käyntiin. Se tarvitsi aseveljen apua. Hitler määräsi tammikuussa 1941 perustettavaksi Deutsche Afrika-korpsin, jonka komentajaksi määrättiin Erwin Rommel. Samoihin aikoihin Saksa siirsi ilmavoimia Norjasta Sisiliaan pitämään Maltaa matallana. Tammikuu 1941 kertoi maltalaisille, mitä tuleman piti: 58 ilmahyökkäystä keskittyen pääasiallisesti satamaan. Se kärsi vaurioita, jotka yhdessä suutareiden kanssa vaikeuttivat työskentelyä. Lisäksi vihollinen pudotti satama-altaaseen miinoja, jotka piti raivata pois. Saksan ja Italian tavoitteena oli eristää saari katkaisemalla sen huolto ja siten polttoaineiden ja tarvikkeiden loppumisen kautta estää hyökkäykset Rommelin huoltokuljetuksia vastaan. Satama onnistuttiin kuitenkin pitämään ainakin jotenkuten toimintakykyisenä läpi sodan. Hyökkäykset jatkuivat; keskimäärin 50–70 konetta pommitti telakkakaupunkeja joka yö. Ta' Qualin lentokenttää vastaan tehtiin 21.3.1942 yli 200 koneen hyökkäys. Hyökkäyksen tarkoituksena oli estää lentotukialuksilta lähteneiden hävittäjäkoneiden laskeutuminen kentälle, mikä tavoite epäonnis-

tui ja kaikki yhdeksän tukialukselta lähtenyttä Spitfire-konetta pystyivät laskeutumaan. Englanti toimitti näitä huipputehokkaita hävittäjäkoneita Maltalle huhti–elokuussa 1942 kolmesataa kappaletta, mikä tehosti tuntuvasti Maltan ilmapuolustusta. Maltalta lähteneiden sukellusveneiden ja lentokoneiden hyökkäykset akselin saattueita vastaan olivat kuitenkin niin tehokkaita, että Rommelin panssarit joutuivat pysähtymään lähelle Egyptin rajaa polttoaine- ja tarvikepulan vuoksi.

Maltalle tehtiin vuosina 1940–44 kaikkiaan 3340 ilmahälytystä, joista 2031 vuonna 1942, minkä jälkeen niiden määrä laski jyrkästi: vuonna 1943 hälytyksiä oli enää vain 127 ja vuonna 1944 kahdeksan. Huhtikuussa 1942 pommeja tiputettiin saarelle peräti 6000 tonnia. Siviilejä kuoli noin 1500 henkilöä, lisäksi puolustuksen töissä olleita maltalaisia ja englantilaisia sotilashenkilöitä. Jopa 75 prosenttia Vallettan rakennuksista kärsi eriasteisia vaurioita. Suurmestarin talo säilyi pahemmitta vaurioita ja katedraaliinkin osui vain kaksi pommia, molemmat saksankielisten ritarien kappeliin. Sitä pidettiin hyvänä ennusmerkkinä. Moni julkinen rakennus tuhoutui tai vahingoittui pahasti, niiden joukossa viisi johanniittojen majataloa.

Väestölle pommitukset tiesivät raskasta aikaa. Elintarviketilanne oli huono, kansa laihtui. Pommisuojia louhittiin kalkkikiviseen kallioon. Loppukeväästä 1941 niissä oli tilaa noin 150 000 seisovalle ihmiselle, eli noin puolelle väestöstä, ja louhiminen jatkui. Noin 18 000 ihmistä nukkui yönsä pommisuojoissa Suurta satamaa ympäröivällä alueella. Rabatissa ihmiset turvautuivat 200–400-luvuilla louhittuihin katakombeihin. Myös Victoria-linjan rakenteet tarjosivat ihmisille suojaa pommeja vastaan. Huhtikuussa 1942 pommitusten ollessa kiivaimmillaan elvytettiin suunnitelma louhia turvasuojia sukellusveneille ja moottoritordoveneille sataman rantakallioihin. Niitä ei ennätetty tehdä valmiiksi ennen pommitusten laantumista. Muistoksi hankkeesta jäi kolme sukellusveneen mitoille suunniteltua keskeneräistä reikää vesirajassa.

Heinäkuun lopulla 1941 Italia teki uhkarohkean, mutta surkeasti epäonnistuneen pintahyökkäyksen yhdeksällä räjähdysaineella lastatulla pikaveneellä. Tavoitteena oli tuhota St. Elmon silta, josta roikkui pohjaan asti ulottuva metalliverkko estämässä pääsyn satamaan Sceberaksen rantaa pitkin, ja päästä tekemään tuhoja satama-altaaseen. Kaksi räjähdysainetta rysäytti sillan tukirakenteisiin, mikä ei räjäyttänyt kulkutietä satamaan, vaan romahdutti sillan alas. Rannan tykistö upotti

sitten loput näistä yhdeksästä räjähdeveneestä ja hävittäjät tekivät selvän muusta kohti Sisiliaa pakenevasta saattueesta.

Maltalla ei käyty maasotaa, joten jälkipolville näytettäväksi kelpaavia taistelupaikkoja ei ole. Toisen maailmansodan jättämät arvet ovat pommitusten jättämiä. Valletta on hyvin korjattu ja rakennettu toisen maailmansodan jälkeen sen ilmeen muuttumatta. Sodan jälkeen on pystytetty tavanomaisia muistomerkkejä, mutta muistomerkeiksi on jätetty ja jäänyt myös sodan jälkiä. Kaupunginportista sisään astuva kohtaa ensimmäiseksi edessään vuonna 1866 rakennetun kuninkaallisen oopperan rauniot. Rakennus tuhoutui pommituksessa 7.4.1942. St. Elmon silta repsottaa yhä. Pommisuoja on vielä jäljellä. Erikoinen nähtävyys on Mostan rotunda-kirkkoon 9.4.1942 pudonneen pommin jäljennös. Pommi tuli läpi kupolin ja jäi suutariksi. Sisällä olleet kolmisensataa ihmistä pelastuivat kuin ihmeen kautta. Vai oliko se ihme? Samalla hetkellä kirkon viereen putosi kaksi muuta suutariksi jäänyttä pommia. Oliko sittenkin kyseessä hutilointi tai sabotaasi?

Mostan kirkossa esillä oleva, katon lävistäneen suutariksi jääneen pommin kopio.

A replica displayed in Mosta church of the unexploded bomb which had penetrated the roof.

Museot ja näyttelyt

Maltalla ei ole koko sen sotahistorian kattavaa museota. Kansallinen sotamuseo (National War Museum), joka sijaitsee St. Elmassa, on keskittynyt Englannin vallan ajan sotahistoriaan. Se on tätä kirjoitettaessa suljettuna jo toista vuotta jatkuvan peruskorjauksen takia.

Lähellä St. Elmoa sijaitsevan Suuren sairaalan alla oleviin pommisuojiin on rakennettu ritareiden sairaanhoitoa esittelevä näyttely, jossa on niin nukkeja kuin alkuperäisiä esineitäkin. Näyttelyn majoittava pommisuoja on sen huomattavin nähtävyys. Kannattaa pyytää vahtimestaria raottamaan suljettuna pidettävää mahtavan 155-metrisen ylemmän sairaalasalalin ovea.

Sairaalaa vastapäätä rannan puolella sijaitsee Malta Experience -multivisioesitys, joka vyöryttää vajaassa puolessa tunnissa katsojan silmien eteen Maltan historian hamasta muinaisuudesta nykypäivään.

Suurmestarin palatsissa sijaitsee hieno asemuseo, jonka pääpaino on 1400–1500-lukujen aseissa ja varustuksissa. Esillä on lukuisia upeita käsityötaidon mestarinäytteitä niin haarniskoiden kuin aseittenkin joukossa. Asemuseon näyttelysalit ovat entisiä hevostalleja.

Johanniittojen Pyhän Johanneksen katedraali on myös museona, milloin siellä ei ole käynnissä kirkollisia toimituksia. Kirkossa on erikseen museo, jossa on kirkkotekstiilejä ja esineitä, ja Oratorio, jossa on Caravaggion maalauksia. Upea renessanssikatedraali on osoitus siitä, mitä johanniitat, sotilasmunkit, ovat saaneet aikaan rakennuttajina muulla kuin linnoittamisen alalla. Kirkko oli ritarikunnan tärkein rakennus.

Vittoriosassa sijaitsee kaksi museota, joilla on sotahistoriallista mielenkiintoa. Toinen, Malta at War on aragonilaisten ritarien puolustusaseman vieressä sijaitseva museoitu väestönsuoja, paljon pienempi kuin sairaalan alla oleva. Toinen, todella hieno museo on Merimuseo (Malta Maritime Museum), joka sijaitsee englantilaisten 1840-luvulla rakennuttamassa leipomossa ja asevarastossa. Se esittelee merenkulkua kokonaisuudessaan, sekä kaupallista että sotilaallista merenkulkua. Museo on huomattavasti laajempi kuin edellä mainitut museot.

Mainittakoon vielä Ta' Qalin sodanaikaisen lentokentän viereen perustettu yksityinen harrastajavoimin toimiva pieni ilmailumuseo. Siellä on joitakin lentokoneita ja niiden osia, joiden restaurointi on käynnissä.

Kaiken kaikkiaan Malta on antoisa sotahistoriallinen matkakohde. Siellä on paljon nähtävää ja kiintoisia kohteita 1500-luvulta toisen maailmansodan vuosiin. Tutustuminen on helppoa, sillä välimatkat saarella ovat lyhyitä ja linja-autolla pääsee jokseenkin kaikkialle.

(s. 1966) filosofian tohtori, sotahistorian ja sotataidon historian dosentti, historian lehtori Joensuun yliopistossa. Julkaissut tutkimuksia muun muassa Vietnamin sodan esihistoriasta, mottitaktiikasta sekä lukuisista muista sota- ja sotataidon historian erityiskysymyksistä. Kirjoittaja on bibliofiili, jonka talvi-sotakirjakokoelmassa on jo runsaat 1800 nidosta.

Jokaiselle jotakin – katsaus vuoden 2008 sotahistorialliseen kirjallisuuteen

Sotahistoria näyttää säilyttäneen varsin hyvin asemansa kirjamarkkinoilla. Kaupalliset kustantajat ottavat julkaistavakseen paitsi kotimaista alan kirjallisuutta myös käännöskirjallisuutta lähinnä Saksasta ja Englannista. Vakavaa sotahistoriallista tutkimusta ilmestyy kuitenkin edelleen vähän. Voidaan väittää, että tiukat tieteelliset kriteerit täyttävät tutkimukset sodasta, sodankäynnistä ja niihin liittyvistä ilmiöistä jäävät helposti populaarien ja puolipopulaarien esitysten varjoon.

Merkkivuodet ovat heijastuneet kirjatarjontaan. Vuonna 2008 ilmestyi lukuisia Suomen sotaan (1808–09) sekä vuoteen 1918 keskittyviä teoksia. Myös puolustusvoimien 90. juhlavuosi näkyi julkaisuissa. Perinteisen sotahistorian rinnalle on noussut erityisesti sodan yhteiskunnallisiin vaikutuksiin ja sodan kokemiseen pureutuvia julkaisuja. Nuoren polven siviilitutkijat ovat marssineet esiin. He hellivät uusi sotahistoria -käsitettä. Sen edustajat ovat tutkineet erityisesti sodan sosiaali-, kokemus-, nais- ja psykohistoriaa. Jako vanhaan ja uuteen lienee kuitenkin jossakin määrin keinotekoinen. Voidaan esimerkiksi kysyä, onko sotaliikkeitä uusin kysymyksenasetteluin ja innovatiivisin menetelmin analysoiva tutkija puhtaasti »vanhan sotahistorian» edustaja. Pelkkä tutkimusaihe tai aikakausi (puhumattakaan tutkijan sukupuolesta tai iästä) eivät tee kenestäkään automaattisesti »uutta sotahistorioitsijaa». Sitä paitsi vaikkapa sotatalouden tutkija voi helposti mieltää itsensä taloushistorioitsijaksi eikä laisinkaan sotahistorioitsijaksi. Asia ei siis ole yksiselitteinen, ja siinä on monta puolta.

Vuoden kuumat aiheet ovat liittyneet erityisesti jatkosodan »vaiet-

tuihin» teemoihin ja sodan varjopuoliin, luovutettuihin ja teloitettuihin sotavankeihin ja omiin ammuttuihin sekä siihen, missä määrin Suomea voidaan pitää osallisena natsien sotarikoksiin. Varsinaista poliittista historiaa ilmestyy nykyisin selvästi aiempaa vähemmän. Pintansa ovat sen sijaan pitäneet ilmailukirjallisuus ja henkilöhistoria. Kirjavuotta voidaan määrällisesti luonnehtia varsin hyväksi ja sen satoa monipuoliseksi. Sotahistoriaan liittyvillä teoksilla on myös laajempaa yhteiskunnallista merkitystä. Sotaa käsittelevät teokset saivat vuonna 2008 peräti kaksi Tieto-Finlandia-ehdokuutta.

Pyrkimyksenä on ollut kirjoittaa yleisluonteinen katsaus, joka olisi kohtuullisen edustava ja osoittaisi vuonna 2008 ilmestyneen sotahistoriallisen kirjallisuuden laajan skaalan ja – ennen kaikkea – sen moni-ilmeisyyden. Kukin teos mainitaan aiheenmukaisesti luokiteltuna ja osana omaa viiteryhmäänsä. Kustakin teoksesta on pääsääntöisesti kirjoitettu lyhyt kirjan sisältöä koskeva kappale. Poikkeamia on tehty joidenkin julkista keskustelua herättäneiden ja muutamien muiden merkittävimpien teosten osalta. Kyse ei kuitenkaan niissäkään tapauksissa ole syväluotaavasta kirja-arvostelusta sanan varsinaisessa merkityksessä. Sen sijaan on pyritty laatimaan ikään kuin lukijaystävällinen »kommentoitu uutuuskirjaluettelo», jossa esitellään vuoden 2008 kirjat tiiviillä ja riittävän informatiivisella tavalla. Toivottavasti se palvelee lukijoita ja auttaa heitä löytämään kiinnostavaa luettavaa.

Kirjojen saatavuus on nykyisin selvästi heikentynyt, mikä johtuu kirjojen kierron nopeutumisesta. Saattaa hyvin käydä niin, että tieto jonkin kirjan ilmestymisestä ei välttämättä ole edes saavuttanut potentiaalista ostajaa, kun se on jo loppunut kustantajalta. Joidenkin tässä katsauksessa lueteltujen suurten kustantajien teokset saattavat myös olla jo alennusmyynneissä (ellei niitä varten ole otettu uutta painosta). Onneksi erikoiskustantajien teoksia on yleensä saatavana vielä useita vuosia kirjojen ilmestymisen jälkeen.

Kustantajien tätä katsausta varten lähettämä kirjamäärä on yksinkertaisesti paisunut niin suureksi (runsaat puolentoistasataa teosta), että joitakin rajauksia on jouduttu tekemään. Mukana ovat lähinnä Suomen sota- ja sotilashistoriaan liittyvät teokset. Esitellyt teokset sivuavat pääosin sota-aikoja, mutta joissakin valotetaan yksinomaan rauhan ajan sotalaitoksen kehitystä. Mukana on myös muutamia teoksia sodankäynnin luonteesta.

Listaukseen on valittu varsinaiset tutkimukset ja sotahistoriallisten tietokirjojen valtaosa. Sen sijaan kaunokirjallisuutta ei ole katsottu tarpeelliseksi esitellä faktapitoisten teosten kanssa samassa katsauksessa. Elämäkertateoksissa saattaa olla yksi luku sotavuosista. Biografiat on otettu mukaan, mikäli on kyse merkittävästä tai mielenkiintoisesta sotilaasta tai jos miltei koko teos käsittelee sotavuosia. Tähän ryhmään kuuluu myös muutamia omakustanteita. Mukaan ei myöskään ole kelpuutettu sellaisia puhtaasti kaupallisessa tarkoituksessa tehtyjä tietokirjoja tai elämäkerrallisia teoksia, jotka perustuvat lähes yksinomaan aiempaan kirjallisuuteen ja joihin on monissa tapauksissa lisätty tekaituja vuorosanoja. Näillä perusteilla edellä mainitut puolifiktiiviset tietokirjat sekä ns. dokumenttiromaanit on tietoisesti jätetty käsittelyn ulkopuolelle.

Myöskään artikkeleita ei ole katsottu tarpeelliseksi esitellä tässä katsauksessa. Eripainoksia ei juuri enää ilmesty. Opinnäytetöitä sen sijaan valmistuu jatkuvasti, ja monet niistä ovat saatavissa verkkojulkaisuina. Mikäli niitä ei ole painettu, ne on sivuutettu.

Suomenkielisiin uusintapainoksiin tai ruotsinkielisiin käännöksiin on viitattu joissakin tapauksissa. Uusintapainosten ilmestyminen kertoo luonnollisesti merkkivuosista ja loppuunmyydyin teoksen ajankohitaisuudesta. Lisäksi se antaa aiheen olettaa, että kustantajilla on suorainainen pula julkaisukelpoisista käsikirjoituksista tai sopivista käännettävistä teoksista.

Vaikka yli 40 kustantajaa on lähestytty kirjeitse, kaikki julkaistut teokset eivät ole tulleet tämän kirjoittajan tietoon. Olen tietoinen, että esimerkiksi pienipainoksisia museojulkaisuja tai omakustanteita on saattanut jäädä huomaamatta. Toisaalta kaikki paikalliset veteraanikirjat tai omakustanteet eivät välttämättä edes ole laajemmin saatavissa. Raateenportista on esimerkiksi saatavissa keväällä 2008 valmistunutta Aarno Karin kirjoittamaa *Opas talvisodan taistelujen historiaan Suomussalmella* (Kuopion Veljmies Rotaryklubi) -vihkosta.

On ilahduttavaa havaita, että kirjantekijöiden joukossa on useita Suomen Sotahistoriallisen Seuran nykyisiä ja entisiä aktiiveja, muun muassa hallituksen jäseniä. Unohtaa ei tietenkään sovi, että Seura on myös kantanut kortensa kekoon julkaisemalla yhteistyössä Sotamuseon kanssa ulkoasultaan uudistetun *Sotahistoriallinen Aikakauskirja nro 27* -artikkelikokoelman, jossa on tutkimusartikkeleita eri aloilta.

Sota Suomesta 200 vuotta

Yksi mielenkiintoinen uusintapainos on ruotsalaisen Magnus Perssonin vuonna 1988 ilmestynyt teos *Suomen sodan unohdetut sankarit* (Otava), jossa käsitellään Suomen sotaa tavallisten ihmisten näkökulmasta. Teos tarjoaa lisävalaistusta myös sissisodan erityispiirteisiin Itä-Suomessa. Lisäksi Seppo Saurin suomentamassa teoksessa on suorastaan erinomainen Matti Klingen esipuhe.

Samaa tyyliä jatkaa Nils Erik Forsgårdin *September 1808* (Söderströms), joka käsittelee yksilöiden näkökulmasta Suomen sodan tapahtumia syyskuussa 1808. Syyskuu oli dramaattinen ajanjakso erityisesti Pohjanmaalla, jossa Ruotsin joukot olivat ajoittain hätää kärsimässä. Kirjan sivuilla vilahtelevat tappiolliset Ruona, Salmi ja Oravainen, mutta myös voitolliset Juutas ja Kruunupyy. Tapahtumat asetetaan myös niiden laajempaan kontekstiin.

Tom Gullbergin, Nils Erik Forsgårdin ja Joachim Mickwitzin *Finskt krig – svenskt arv: Finlands historia genom nyckelhålet 1808–1809* (Söderströms/Svenska litteratursällskapet i Finland) on merkkivuoden suuri satsaus. Se on koulukirjaa muistuttava yleisteos, joka on kirjoitettu, että lukija ymmärtäisi paremmin Suomen ja Ruotsin yhteistä historiaa. Kirjasta on otettu suomalaisittain suuri, 15 000 kappaleen painos. Sitä on jaettu kaikille Suomen ruotsinkielisille koululaisille.

Kuopion kulttuurihistoriallisessa museossa pidettyyn juhlanäytelyyn liittyy Jouko Aroalhon ja Marianna Falkenbergin toimittama *Täss' Savon joukko tappeli: Suomen sota Savossa 1808* (Snellman-instituutti). Kyseessä on kokoomateos, jossa kuvataan Suomen sodan tapahtumia, henkilöitä, sotilasammattajeja, aseita, varusteita sekä sotilasvirkataloja. Julkaisun painopiste on Savon ja erityisesti Kuopion seudun vaiheissa.

Jussi T. Lappalaisen, Lars Ericson Wolken ja Ali Pylkkäsen *Suomen sodan historia 1808–1809* (SKS/Karttakeskus) on edullisempi kansanpainos vuonna 2007 ilmestyneestä foliokokoisesta koruteoksesta *Sota Suomesta – Suomen sota* (Tammi). Uuteen laitokseen on tehty ainoastaan pieniä muutoksia. Kyseessä on laajalti keuhuttu merkkiteos. Hyvät arviot eivät ole vailla pohjaa: kirja on tasapainoinen lukuelämys. Lappalainen, joka on ahkeroinut osuuksia myös muihin Suomen sodasta kertoviin teoksiin, on kirjoittanut asiantuntevalla otteella suunnilleen puolet teoksesta. Wolkelle ja Pylkkäselle jää neljännes mieheen. Teok-

nessa korostuvat sodan ratkaisukohdat. Siitä selviää myös, että Sven Tuuva -myytti juontaa juurensa muinaiseen Roomaan. Teoksen autenttiset aikalaiskartat ovat upeita ja selkeitä.

Suomen sodan myyttejä pyritään niin ikään avaamaan Lars Lundinin teoksessa *Kriget som bär Napoleons skugga: Finska kriget 1808–1809* (Schildts). Kirja keskittyy henkilöihin ja tapahtumiin. Kyseessä on asianmukaiseen lähdeaineistoon perustuva yleisesitys.

Reima T. A. Luoto, Heikki Talvitie ja Pekka Visuri ovat kirjoittaneet helppolukuisen yleisteoksen *Suomen sota 1808–1809: taustat, tapahtumat, muistomerkit* (Fenix-kustannus). Siinä asetetaan Suomen sota eurooppalaiseen kontekstiin. Suomen Pienkustantajien liiton Sampo-palkinnon saanut teos pureutuu nimensä mukaisiin teemoihin unohtamatta myöskään J. L. Runebergia sodan kuvaajana.

Savon Prikaatin taisteluja tarkastelevan teoksen *Suomen sodan sankari: Duncker ja Savon Prikaati* (Ajatus) on kirjoittanut ruotsalainen Bertil Nelsson ja suomentanut Heikki Eskelinen. Kyse ei ole puhtaasta elämäkerrasta, vaikka tapahtumia kuvataan Savon Prikaatin riveissä Sulkavan komppanian päällikkönä taistelleen ristiinalaisen kapteeni Joachim Zachris Dunckerin kautta. Lukijaa kuljetetaan populaarilla otteella kirjoitetussa teoksessa Savon Prikaatin sotaretken paikoissa. Osansa saa myös osapuolten soveltama sotataito.

Vuoden 1918 sota jälkiselvittelyineen

Vuoden 1918 tapahtumien 90-vuotismuisto heijastui jossakin määrän kirjatarjontaan, mutta ei ehkä niin paljon kuin olisi voinut odottaa. Useassa teoksessa oli paikallinen näkökulma. Teokset keskittyivät sodan heijastumiseen Etelä-Suomessa sijaitseviin kaupunkiin. Suosituin kaupunki oli Tampere, jota käsiteltiin peräti neljässä teoksessa. Tämä on ymmärrettävää, sillä taistelu Tampereesta ratkaisi sodan lopputuloksen valkoisten eduksi.

Tampereen yliopiston historiatieteen laitoksen (nyk. historiatieteen ja filosofian laitos) ja Tampereen kaupunginmuseon vuosia kestäneen yhteistyön tuloksena syntyi Tuomas Hopun ja julkaisutyöryhmän toimittama *Tampere 1918* (Vapriikki). Kokoomateos liittyy samannimiseen juhlanäyttelyyn. Hoppu on itse kantanut suurimman vastuun

tekstiosuuksista, jotka käsittelevät Tampereen historiaa ennen vuotta 1918, taistelun kulkua, punaisia naissotilaita, vankien kohtaloja sekä sodan muistamista. Kirjoittajien joukossa on myös Marko Tikka, jonka aiheena ovat Hämeen Lentävän ratsuosaston sekä kenttäoikeuksien toiminta. Sami Suodenjoki on selvittänyt taistelun jälkiä Tampereella. Tamperelaisten punaorpojen kokemuksista kirjoittaa puolestaan Mervi Kaarninen. Pertti Haapala pohtii sodan totuuksia ja syitä. Teos on asiantunteva ja kiihkoton. Se on kaikin puolin onnistunut, ja sen kuvitus on laajaa ja monipuolista. Näin ollen se oli oikeutetusti vuoden 2008 Tieto-Finlandia-ehdokas.

Punakaartiin liittyneiden tamperelaisnaisten kohtaloita on selvitetty Tuomas Hopun teoksessa *Tampereen naiskaarti: Myytit ja todellisuus* (Ajatus). On yleisesti tunnettua, että Tampereella taistelutehtäviin osallistui lukuisia naispunakaartilaisia. Naiskaartilaiset on kuvattu eri tavoin, mutta Hoppu on selvittänyt heidän henkilöllisyytensä, motiivinsa ja vaiheensa. He olivat tehtaiden työntekijöitä ja piikoja. Naiskaartin esikuvat tulivat Venäjältä, ja naiset värväytyivät toimintaan omasta innostuksesta sekä lähiympäristön, usein perheen esimerkistä. Tamperelaiset selvisivät lievemmillä rangaistuksilla kuin turkulaiset kaartisisarensa.

Timo Malmin ja Ari Järvelän teoksessa *Tampere tulessa 1918* (Atena) seurataan päivä päivältä kaupungin hallinnasta käytyjä kolmiviikkoisia taisteluita. Teoksessa on erityisesti nostettu esiin ruotsalaisten vapaaehtoisten (ns. Ruotsalainen prikaati) osuus. Malmin ja Järvelän, jotka eivät tee tulkintoja tai tarjoa selityksiä, tavoitteena on ollut antaa taistelun kokeneiden äänen kuulua. Aineistonaan he ovat hyödyntäneet muun muassa päiväkirjoja sekä erilaisia muistelmia. Lyhyet tuokiokuvat tekevät teoksesta elävän oloisen, mutta samalla hieman pirstaleisen esityksen. Kirja muistuttaa Paavo Rintalan *Sotilaiden äänet* -tyyppistä teosta.

Samaan aihepiiriin liittyy myös Mervi Kaarnisen kirja *Punaorvot 1918* (Minerva). Se tuo koskettavalla tavalla esiin lasten kokemukset vuonna 1918. Lapsia sai surmansa molemmilla puolilla. Heitä joutui myös vanhempien mukana vankileireille, syntyä ja kuoli niissä. Vuoden 1918 sodan seurauksena jäi orvoksi suunnilleen 15 000 lasta. Vaikka Kaarninen tarkastelee koko ilmiötä, hänen teoksensa keskittyy tamperelaisien punaorpojen oloihin. Valtio, kunnat sekä järjestöt puuttuivat pian lasten hätään ja aloittivat huolto- ja lastensuojelutyön.

Tampereen lisäksi on kirjoitettu myös haminalaisten kokemuksista.

Olli Korjus tuo esiin uutta tietoa Haminassa ja sen ympäristössä tapahtuneista teloituksista teoksessaan *Hamina 1918: Nimi nimeltä, luoti luodilta* (Atena). Korjus luotaa sodan taustatekijöitä, mutta keskittyy erityisesti osapuolten tekemiin veritekoihin. Haminan alueella tapahtuneilla teloituksilla oli laajempaakin valtakunnallista merkitystä, sillä tieto niiden toimeenpanosta aiheutti lisää veritekoja muualla. Korjus selvittää yksittäisten henkilöiden todellisia kohtaloita. Näin tehdessään hän täsmentää osaltaan Jaakko Paavolaisen 1960-luvulla esittämiä tutkimustuloksia.

Vuosi 1918 on kiinnostanut myös omakustanteiden tekijöitä. Tauno Tukkinen on jo useissa aiemmissa teoksissaan selvittänyt punaisten puolella taistelleiden kohtaloita. Vuonna 2008 häneltä ilmestyi *Naiskapinallisten henkilötappiot 1918* (tekijä). Siinä esitetään tietoja 720 naisen henkilöllisyydestä sekä heidän viimeisistä vaiheistaan. Tukkinen on löytänyt huomattavia lisiä Kansallisarkiston Suomen sotaturmat -projektin lukuihin (180 surmansa saanutta enemmän). Naiset on luokiteltu ammuttuihin, kaatuneisiin, vankileirillä kuolleisiin sekä muihin. Henkilöitä voi etsiä syntymä- tai kuolinajan perusteella sekä joissakin tapauksissa myös kuolintavan mukaan.

Taistelu Lahdesta 1918 (Lahden kaupunki) on Hannu Takalan kirjoittama teos, joka liittyy Lahden Historiallisen museon järjestämään Taistelu Lahdesta 1918 -näyttelyyn. Punaisten hallussa sodan alussa ollut kaupunki siirtyi lyhyen taistelun jälkeen saksalaisten hallintaan. Punaisten yrittivät viikon ajan kaupungin länsipuolelta käsin murtaa saksalaisten asemat. Tämä onnistui vain pieneltä joukolta, joka kykeni murtautumaan linjojen läpi itään. Hannu Takalan teos pureutuu Lahdessa ja sen ympäristössä käydyn taistelun vaiheisiin. Kirjaan sisältyvät kartat mahdollistavat taistelupaikkoihin tutustumisen.

Raumalaisten sisällissota 1918 (Mediapinta) on Tapio Niemen teos, joka käsittelee Rauman kaupungin vaiheita ja raumalaisten kohtaloita vuoden 1918 sodassa. Niemi on koonnut kirjaansa nimiluettelon kaikista Rauman ja maalaiskunnan uhreista, niin kaatuneista, teloitetuista, murhatuista kuin vankileireillä menehtyneistäkin. Hänen tekstinsä on kriittistä ja hän myös pohtii esimerkiksi käyttämiensä lähteiden luotettavuutta.

Laura Kolbe ja Samu Nyström julkaisivat kirjan *Helsinki 1918: Pääkaupunki ja sota* (Minerva). Nyström keskittyy tarkastelemaan pääkau-

pungin asukkaiden arkista elämää, jota leimasi elintarvikepula. Hän tuo oivasti esiin eri osapuolten pelonsekaiset tunnelmat taistelun eri vaiheissa. Kolbe kuvaa puolestaan, miten Helsingin valtausta on muisteltu. Lopuksi Kolbe ottaa kantaa sodan nimeen. Hän vastaa ambivalentisti, että se on riippuvainen määrittelijästä. Teos on samalla kuvakertomus, joka on rakennettu Gunnar Lönnqvistin ottamien hienojen kuvien varaan.

Henkilöhistoriaa ja sotaveteraanien kertomuksia

Vuonna 2008 näki päivänvalon usea biografian alaan kuuluva kirja, joista pääosa oli enemmän tai vähemmän perinteisiä elämäkertoja. Kaksi vuoden aikana julkaistuista teoksista käsittelee Suomen marsalkka Mannerheimia. Uudempi niistä on Kari Selénin toimittama *Mannerheim: Puheet 1918–1947* (WSOY). Selén on pureutunut lähes tunteuttomaan aiheeseen. Hän on koonnut kirjaansa edustavan valikoidun marskin lähes kolmen vuosikymmenen aikana pitämiä puheita, joiden kautta lukija voi saada hyvän kokonaiskuvan Mannerheimista puheiden pitäjänä ja niiden laatijana. Selénin johdanto ja kommentaarit antavat lukijalle hyvät eväät kytkeä kukin puhe oikeaan historialliseen yhteyteensä. Lisäksi puheet heijastelevat Mannerheimin muuttuvia yhteiskunnallisia käsityksiä sekä antavat muutenkin lisävalaistusta henkilöstä ja hänen ajattelunsa taustoista. Monet puheista ovat aiemmin julkaisemattomia. Sotahistorian harrastajaa saattaa lisäksi ilahduttaa se, että kirjan mukana tulee CD-levyllinen Yleisradion arkistojen kätköistä kaivettuja äänitettyjä puheita.

Toinen Mannerheim-kirja on uusintapainos 1950-luvun alussa ilmestyneestä teoksesta *C. G. Mannerheim – Muistelmat* (Otava). Muistelmateos, joka on eniten myyty omaelämäkerta Suomessa, on aikaisemmin julkaistu erilaisina versioina ja useimmiten myös kahtena osana. Uusintapainos on muistelmien ensimmäinen lyhentämätön yksinitäinen laitos. Muutoksena alkuperäiseen laitokseen on paitsi kirjan massiivinen koko myös se, että teoksen lopussa Ohto Manninen pohtii asian- tuntevasti muistelmien syntyprosessia (muun muassa kirjoittajakysymystä ja niihin sisältyvää itsesensuuria) sekä niiden sanomaa. Lisäksi muistelmien kuvitukseen on tehty joitakin muutoksia. Vaikka alkupe-

räistä teosta on saatavissa lähes jokaisesta antikvariaatista, muistelmien uusintapainos on ehdottomasti tervetullut lisä Mannerheimianaan.

Heikki Tiilikainen on kirjoittanut elämäkerran *Tsaarin kenraali: Suomalainen Oscar von Kraemer* (AtlasArt), jossa kuvataan hauholaislähdtöisen meriupseerin vertaansa hakevaa 60-vuotista uraa. Hän eteni autonomian aikana ainoana suomalaisena aina amiraaliksi ja valtakunnanneuvoston jäseneksi. Von Kraemer haavoittui Sevastopolissa Krimin sodan aikana. Hän toimi vaikutusvaltaisissa tehtävissä, muun muassa Mustanmeren laivaston komentajana sekä vastasi Venäjän merivoimien teknisestä kehittämisestä. Hän oli myös seikkailija, joka pyöri hoveissa. Vaikka von Kraemer ehti palvella neljää keisaria, hän oli sydämeltään suomalainen. Visuaalisessa elämäkerrassa on nelivärikuvitus. Teos paljittiin Suomen Sotilasperinteen seuran vuoden 2008 perinnetekona.

Puolustusvoimain komentajaksi edenneen Jaakko Valtasen pitkistä sotilasurasta ovat kirjoittaneet Juhani Suomi ja Pertti Suominen elämäkertateoksen *Jaakko Valtanen: Tammenlelväkenraali* (Otava). Teos on kirjoittajien omien sanojen mukaan populaari esitys, josta on hieman oudosti jätetty lähdeviitteet ja jopa lähdeluettelo pois. Kirja on kahdesta kirjoittajasta huolimatta johdonmukainen ja kohdettaan kriittisesti tarkasteleva elämäkertateos. Teos on myös osuva kuvaus aikansa poliittisesta ilmastosta. Valtanen oli viimeinen rintamalla palvellut puolustusvoimain komentaja.

Jarkko Kempin A. E. Martolan elämästä ja urasta kertovassa teoksessa *Jalkaväenkenraali A. E. Martola* (Otava) on tutkimuksellinen ja kriittinen ote. Kemppi tuo esiin Martolan – jääkäritaustaisen Mannerheimin ritarin – vaikutuksen yhtenä itsenäisen Suomen puolustusvoimien alkuvaiheen sekä omaleimaisen suomalaisen sotataidon kehittäjänä. Hän muistuttaa Martolan vaikutuksesta suojeluskuntajärjestössä sekä menestyksestä viime sotien rintamakomentajana. Kemppi luo Martolasta kuvaa kyvykkäänä, jos kohta onnekkaana upseerina, joka toi ranskalaisia vaikutteita Suomeen. Kyse on kokonaiselämäkerrasta, jossa Kemppi tuo myös lyhyesti esiin Martolan toiminnan ulkoministerinä, maaherrana, paperiteollisuuden johtotehtävissä sekä YK:n rauhanturvakenraalina, josta hänet ehkä muistetaan parhaiten.

Isäni oli nuori sotilas (Ajatus) on Karin Ehrnroothin muistelmateos, joka täydentää omalta osaltaan jalkaväenkenraali Adolf Ehrnroothin henkilökuvaa. Kaksikielisessä (suomi-ruotsi) intiimissä teoksessa esite-

tään tyttären näkökulmasta lisätietoa kenraali-isästä ihmisenä ja kasvattajana. Tärkeä sija on isän ja tyttären välisen, ajoittain kompleksisen suhteen käsittelyllä. Sotahistorialliselta kannalta teoksella ei kuitenkaan ole paljoakaan annettavaa, koska se keskittyy pääasiallisesti 1960-luvun alusta alkaen Ehrnroothin kuolemaan asti vuonna 2004. Tarkasteluaikana kenraalin aktiiviura oli jo ohi ja hän vietti eläkepäiviään, joskin toimi aktiivisesti eri tahoilla.

Pentti Airio on laatinut tilauksesta teoksen *Ragnar Nordström ja talvisota* (Reidev). Jääkärieverstiluutnantti Nordström tunnetaan heimosoturina, loviisalaisena laivanvarustajana ja liikemiehenä sekä harmaana eminenssinä. Sen sijaan useimmille ei varmasti ole selvää, että talvisodan aikana Nordström järjesti Ruotsista omatoimisesti sotamateriaalia Pohjois-Suomen heikosti varustetuille suomalaisjoukoille. Hän vaikutti myös osaltaan siihen, että ruotsalaisia vapaaehtoisia käytettiin Lapissa Karjalan kannaksen asemesta. Airio arvioi, että Nordströmin toiminnalla oli huomattavaa merkitystä Sallan rintaman taisteluihin talvisodassa. Nordström hankki panssarintorjuntatykkejä, joiden avulla neuvostojoukkojen eteneminen onnistuttiin pysäyttämään. Lisäksi Pentti Airio on julkaissut Nordström-kirjaansa varten laatimansa yleiset talvisodan taisteluja käsittelevät osuudet havainnollisine liitekarttoineen Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen julkaisuja -sarjassa nimellä *Sallan suunnan taistelut 1939–1940* (MPKK), joka on tarkoitettu opetuskäyttöön.

Puukkojunkkareiden sukua olevan legendaarisen Antti Isotalon vaiheet käyvät hyvin ilmi Jussi Niinistön vetävästi kirjoitusta elämäkerrasta *Isotalon Antti: Eteläpohjalainen jääkäri, värväri ja seitsemän sodan veteraani* (SKS). Antti Isotalo nuoremmassa henkilöityi valkoisen Suomen arvomaailma. Hän ehti elämänsä aikana olla monessa mukana ja käydä läpi kaikki Suomen sotaisat murrosvaiheet. Isotalo ehti muun muassa osallistua kolmelle heimosotaretkelle, mikä teki hänestä tunnetuimman suomalaisen heimosoturin, jonka maine oli niin suuri, että hänestä sepitettiin laulujakin. Niinistön teoksessa on poikkeuksellisen laaja ja näyttävä kuvitus.

Jussi Jalosen teoksen *Haavoitettu ritari: Jääkärieversti, Mannerheimin ritari Berndt Eino Edvard Polónin elämä* (Apali) päähenkilö on Nokia-yhtymän perustajan esikoislapsi. Jalosen kriittisen analyttisessä elämäkerrassa, joka on hänen Tampereen yliopistoon tekemänsä lisen-

siaatintyö, on pääosassa Polón ja hänen perheensä. Teoksessa tuodaan kursailematta esiin päähenkilön monet epäonnistumiset ja tragediat: raiskaustapaus, sotaneuroosi sekä perheenjäsenten menetykset ja niiden vaikutus päähenkilöön. Lyhyesti mainitaan myös kohdehenkilön poliittinen toiminta lapuanliikkeessä. Jalonen pohtii muun muassa kohdehenkilönsä sankariutta, mikä on uutta elämäkertoissa, mutta osoittaa oivallisella tavalla, että akateemisia opinnäytteitä voi lukea myös suuri yleisö.

Harvempi tulee ajatelleeksi, että teollisuusneuvos K. H. Pentti on taustaltaan kadettiupseeri. Tämä ja monet muut seikat selviävät Antti Tuurin kirjoittamasta elämäkerrasta *Kaarle Henrik Pentti – suomalainen* (Lemminkäinen). Tuuri kirjoittaa Pentin vaikutuksesta muun muassa ilmatorjunnassa sekä sodanjälkeisen taloudellisen maanpuolustuksen saralla.

Lukuisia sotahistoriallisia teoksia, erityisesti Jalkaväkirykmentti 56:n sotataipaleelta, ahkeroinut Kaino Tuokko on saanut postuumisti poikansa Ilkka Tuokon toimittaman elämäkerran *Polun varrelta: Kaino Tuokon elämä* (tekijä). Kirjassa ei unohdeta sotavuosia, mutta se kuvaa Tuokon elämänvaiheita, erityisesti nuoruutta sekä hänen rooliaan metsämattilaisena.

Hannu Saraluoto on koonnut isänsä Esko Saraluodon (ent. Salin) sotamuistot julkaisuun *Tykki ravissa: Stadin kundina tykistösuojeluskunnan poikaosastosta jatkosodan yläsavolaisen raskaan haupitsipatterin tulenjohtajaksi Rukajärven suunnan etulinjan tukikohtiin, rämeille ja kivieliöihin* (Suomen Tykistömuseo). Teksti on yhdistelmä sotaveteraanin muisteluksista ja pohdinnoista, joita Hannu Saraluoto on viittein täydentänyt, ja kuvittanut sen isänsä ja tämän aseveljien jäämistöistä saamallaan ainutlaatuisella kuvamateriaalilla. Teoksen mielenkiintoinen juonne muodostuu päällystön ja miehistön välisen suhteen jännitteistä, tässä tapauksessa helsinkiläisnuorukaisen ja Iisalmen seudun maalaismiesten maailmojen kohtaamisesta.

On sinänsä hyvä, että kaikki muistelmat tai elämäkerrallista aineistoa sisältävät teokset eivät käsittele päällystää. Toisaalta upseeriston edesottamuksia voidaan katsoa myös heidän alaistensa näkökulmasta. Arto Pietilä on toimittanut loimaalaisen, JR 35:n riveissä taistelulähettinä palvelleen Onni Pitkäsen sotamuistot teokseksi *Yhdeksän komentajan lähetti – viisi sodan vuotta* (Kustannus HD).

»Kaukopartioromantiikalla» on Suomessa pitkät perinteet, mutta aiheesta voidaan kirjoittaa myös asiapitoista ja totuudessa pysyttelevää tekstiä. Päämajan kaukopartiomies Olavi Paukkunen toimi jo talvisodassa hiihtosissinä. He olivat eräänlaisia jatkosodan Päämajan kaukopartioiden edelläkävijöitä. Paukkunen teki välirauhan (siviilivaatteissa), jatkosodan ja Lapin sodankin aikana tiedustelumatkoja vihollisen selustaan. Paukkusen näistä retkistään tekemien autenttisten partiomuistiinpanojen perusteella on syntynyt teos *Päämajan tiedustelija* (Ajatus), jota varten Pekka Turunen on yhdistänyt Paukkusen tekstin eri versiot puuttuen myös joihinkin selviin muistivirheisiin. Turunen on myös kirjoittanut teokseen laajan johdannon. Teoksesta käyvät muun muassa hyvin ilmi suomalaisen tiedustelutoiminnan amatöörimäisyys ennen jatkosotaa sekä jatkosodan kaukopartiomiesten fyysisesti ja henkisesti raskas arki.

Viime aikoina on ilmestynyt aiempaa vähemmän henkilökohtaiseen kirjeenvaihtoon pohjautuvia teoksia. Yksi sellainen on kuitenkin tehty. Paavo Salmivaara on toimittanut kirjan *Sotajermun kirjesota: Tykkimies Paul Sarinin rintamakirjeet 1941–1944* (Johan Beckman Institute). Kyseessä ovat Sarinin sieltä jostakin Salmivaaran myöhemmälle Arja-vaimolle (o.s. Hiltunen) lähettämät 150 viatonta kirjettä, joissa tämä kuvailee muun muassa asemasodan ankeutta unohtamatta myöskään huumoria.

Omakustanteina on niin ikään ilmestynyt sota-aikoihin liittyvää henkilöhistoriaa. Esimerkkeinä mainittakoon Tapio Aallon ja Pekka Rikalan *Onni Heinolan polku Nakkilasta sinne jonnekin ja takaisin* (K-Supermarket Onnipokka), Aimo Ojasen *Harpatinvaaran korpraali: Kertomus eräästä pohjoiskarjalaisesta 7. divisioonan sotilaasta* (tekijä) sekä *Tolvajärveltä Kollaarjoelle* -teoksen kirjoittajana tunnetuksi tulleen Lauri Leikkosen syntymän 100-vuotispäivänä julkaistu *Rajalla*-näytelmä (Lauri Leikkosen omaiset). Se perustuu joukkueenjohtajana taistelleen Leikkosen omakohtaisiin kokemuksiin talvisodassa.

Varsinaisten veteraanikirjojen ja -matrikkeliä julkaisubuumi ajoittui pääosin 1980- ja 1990-luvuille. Nykyisin niitä julkaistaan harvakseltaan. Onneksi välillä ilmestyy laajempina kirjana myös jonkin paikkakunnan sotaa kokeneiden kertomuksia, kuten Markku Vainion ja Ilpo Norokorven kokoama 760-sivuinen *Sota ja Rauma: Raumalaisten muisteluksia talvi- ja jatkosodan päiviltä sieltä jostakin ja kotirintamalta*

(Rauman Isänmaallisen perinteen toimikunta). On mielenkiintoista havaita, miten monissa aselajeissa ja monilla rintamanosilla raumalaisia taisteli aluejärjestelmän periaatteista huolimatta. Heitä palveli käytännöllisesti katsoen kaikkialla. Teoksessa on myös 80-sivuinen, harvinaisia kuvia sisältävä kuvaliite.

Eric Gustaf Ehrström on julkaissut *Ylioppilaan sotapäiväkirjan 1808* (SKS), jonka on suomentanut Maija Hirvonen. Ehrström osallistui huollon tehtävissä Suomen sotaan vajaan neljän kuukauden ajan. Hän tekee sotaan liittyvien havaintojen ohella huomioita ympäristöstään ja tapaamistaan ihmisistä. Päiväkirjassa on myös romanttisia osuuksia. Se ilmestyi myös ruotsiksi nimellä *Dagbok från fälttåget i Österbotten 1808* (Svenska litteratursällskapet i Finland).

Lottana jatkosodassa palvelut May-Bee Rautio (o.s. Jacobson) oli talvisodan aikana 16-vuotias koululainen, joka piti monien muiden tavoin päiväkirjaa. Rautio osallistui unohduksiin vaipuneella päiväkirjallaan entisen Sota-arkiston (nyk. Kansallisarkiston Sörnäisten toimipiste) ja Helsingin yliopiston kirjaston keruukilpailuun, jonka päiväkirjasarjassa Raution päiväkirja sai toisen palkinnon. Päiväkirjamerkintöjä ei ole joka päivä. Se on silti julkaistu lähes alkuperäisessä asussaan nimellä *Talvisodan päiväkirja: Pelon ja toivon kuukaudet kotirintamalla* (Minerva). Päiväkirja valottaa hyvin nuoren naisen tunteja sekä helsinkiläisten arkea talvisodan pommitusten varjossa.

Martti Turtolan kirjoittamassa *Kenraali Johan Laidoner ja Viron tasavallan tuho 1939–1940* (Otava) sivutaan vähäisessä määrin myös Suomen talvisotaa. Veljeskansan sotaa käytetään kirjassa vertailukohtana. Turtola ei kannata ajatusleikkejä siitä, miten kauan virolaiset olisivat kyenneet pidättelemään puna-armeijan hyökkäystä. Sen sijaan hän korostaa maiden lähtökohtatilanteiden erilaisuutta, mutta toteaa, että talvisota oli järkytys Viron johdolle, joka uskoi suomalaisten valitsevan Baltian maiden tien ja pyrkivän välttämään sodan kaikin keinoin. Kun tiedostaa presidentti Konstantin Pätsin ja ylipäällikkö Johan Laidonerin noudattaneen kirjaimellisesti Viron ja Neuvostoliiton valtiosopimusta, voi Turtolan mukaan paremmin ymmärtää Viron poliittisen ja sotilasjohdon toimintaa, joka ensisijaisesti tähtäsi liittolaisuuteen Neuvostoliiton kanssa.

Synteesiä Suomen ja Neuvostoliiton välisiin sotiin liittyvästä päätöksenteosta ja diplomatiasta voidaan lukea myös Max Jakobsonin osin

omaelämäkerrallisesta teoksesta *Kohtalonvuodet: Suomi nousi, taipui ja selvisi* (WSOY). Siinä Jakobson sitoo Suomen vaiheet suurempiin historiallisiin yhteyksiinsä. Samalla hänen oman perheensä historia nivoutuu laajempiin historian myrskyihin.

Viime vuosina lukijoita ovat alkaneet kiinnostaa myös Suomen puolesta jatkosodassa taistelleiden heimosotilaiden värikkäät vaiheet. Vuonna 2008 ilmestyi kahden Heimopataljoona 3:n riveissä taistelleen sotilaan erilaiset elämäkerrat. Loikkarin pojan Kalevi Leppälän kohtalona oli pitkä vankileirikierre Siperiassa, kun taas Matti Nuija onnistui elämään Suomessa kuolemaansa saakka. Nämä vaiheet käyvät ilmi Matti Lukkarin teoksesta *Syyttömänä Siperiassa: Kalevi Leppälän tarina* (Otava) ja Martti Soikkelin kirjasta *Vaitelias Mies: Kertomus puna-armeijan entisen vakoojan, sotavangin ja heimosotilaan elämästä Suomessa ja Neuvostoliitossa* (Edita).

Kaikki suomalaisia koskettava sotahistoria ei välttämättä ole vanhaa. Siitä on hyvänä osoituksena Esko Heikkisen kirjoittama *OP Khiam – Tehtävä Libanonissa* (Edico). Se on jo kolmas Heikkisen kynästä lähtenyt YK-rauhanturvaamista käsittelevä kirja. Uusimmassa teoksessaan hän kuvaa työtään YK:n sotilastarkkailijana vuosina 1976–78. Teos ei rajoitu pelkästään Heikkisen omaan aikaan, vaan siinä käsitellään Lähi-idän sotilastarkkailijatoimintaa aina kapteeniluutnantti Jarno Mäkisen kaatumiseen saakka eli vuoteen 2006 asti.

Suomalaisia on palvellut erilaisissa tehtävissä myös Balkanin kriisipesäkkeessä. Kyse ei ole pelkästään rauhanturvaamisesta vaan myös siviilihallinnon kehittämiseen ja rauhanneuvotteluihin liittyvistä tehtävistä. Nina Suomalaisen ja Jyrki Karvisen toimittamassa teoksessa *Suomalaisen kovat paikat – Länsi-Balkan 1992–2008* (Tammi) useat suomalaiset kertovat kokemuksistaan etnisten puhdistusten ja monien sotien keskeltä sekä jälleenrakennuksesta.

Suurteokset

Yksi vuoden 2008 tapauksista oli kauan odotettu teos *Puolustusvoimat: Joukko-osastoperinteet* (Puolustusvoimat ja Sotamuseo). Laaja toimintuskunta ja erityisesti päätoimittaja Marko Palokangas ovat tehneet todellisen kulttuuriteon. Vahvistetuilla perinteillä on tärkeä merkitys so-

tilasjoukon identiteetin muodostumiseen ja yhteisiin arvoihin sitoutumiseen. Lisäksi ne luovat yhteenkuuluvuuden tunnetta. Perinnekirja pohjautuu Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen ja Sotamuseon toimesta kerättyyn, hajallaan olleesta perinnetiedosta koottuun tietokantaan. Kirjassa käsitellään pääosin rauhanaikaisia perinteitä koko itsenäisyyden ajalta. Rajavartiolaitoksen tai suojeluskuntajärjestön perinteet eivät sisälly teokseen.

Teos on hyvin havainnollinen ja selkeä hakuteos, jossa esitellään puolustusvoimiin kuuluvien joukko-osastojen, esikuntien, sotilaslaitosten ja sotakoulujen historiat, perinnejoukot, päälliköt ja komentajat, sijaintipaikat, liput, joukko-osastotunnukset, mahdolliset joukko-osastoristit ja kurssimerkit, kunniamarssit, vuosipäivät, museot, muistomerkit ja perinnetilat sekä killat ja perinneyhdistykset. Lisäksi erikoisartikkeleiden perään on listattu kirjallisuus ja lehdet, joista voi hakea lisätietoa. Vaikka lakkautetut joukko-osastot rajattiin työekonomisista syistä kirjan ulkopuolelle, mukaan on otettu vuonna 2006 lakkautetut joukot, joista esimerkiksi Savon Prikaatin perinteet ulottuvat 1600-luvulle. Hyödyllisiä ovat myös maininnat 1.1.2008 voimaan tulleen rakennemuutoksen vaikutuksesta kuhunkin joukko-osastoon. Mukana tulevalla CD:llä on kaikki kunniamarssit. Teos on samalla puolustusvoimien 90-vuotisen taipaleen juhlakirja.

Ari Raunion ja Juri Kilinin *Jatkosodan torjuntataisteluita 1942–1944* (Karttakeskus) on kolmas osa heidän viime sotien taisteluita kokonaisvaltaisesti kuvaavassa teossarjassaan. Kirja on »kansanpainos» ja laajennettu laitos Weilin+Göösin *Itsenäisyyden puolustajat* -sarjassa vuonna 2005 ilmestyneen *Sodan taisteluita 2 – Jatkosota* -teoksen jälkipuoliskosta. Sitä on täydennetty seitsemällä taistelulla. Kirjoittajat ovat valinneet merkittävimmiksi katsomiaan taisteluita, joista esitetään peräkkäin suomalainen tulkinta ja uutena Venäjän arkistoista kaivetut tutkimustulokset sekä jätetään johtopäätösten teko lukijalle. Painopiste on silti suomalaisten joukkojen toiminnassa. Kirjassa operoidaan enimmäkseen pataljoonan, toisinaan rykmentin tarkkuudella. Kirjoittajat liittävät käsittelemänsä taistelut, joista osa on useista pienemmistä taisteluista koostuvia sotatoimia, osaksi rintamasuuntiansa ja koko sodan kokonaisuutta. Kesän 1944 osalta teoksessa on hyödynnetty myös muiden suomalaisten asiantuntijoiden tekstiosuuksia ja karttoja, jotka on saatu Leo Skogströmin tuottaman *Jatkosota 1941–45* -multimedian kä-

sikirjoituksesta. Yksityiskohtaisten tekstien lisäksi kirjassa on runsaasti erittäin havainnollisia värikarttoja. Tietoruudut komentajista ja välineistä ovat niin ikään tervetulleita. Raunio uskaltaa ottaa kantaa. Lopputulosta voidaan pitää onnistuneena ja ansiokkaana.

De militär operationerna: De finska krigen 1941–1944 (Karttakeskus) on Ralf Sundbergin kääntämä ruotsinkielinen laitos Ari Raunion teoksesta, joka on vuonna 2003 ilmestynyt *Suomi 85 – Itsenäisyyden puolustajat* -teossarjassa nimellä *Sodan kartat* (Weilin+Göös) sekä vuosina 2004–2005 nimellä *Sotatoimet: Suomen sotien 1939–45 kulku kartoin* (Genimap). Raunio esittää viime sotien sotatoimet kronologisesti liittäen ne myös laajempiin yhteyksiinsä. Käsittelytaso on pääosin edellisestä teoksesta poiketen divisioonan ja sitä suurempien yhtymien taso. Kirjassa on yli 250 karttaa. Lukijaa palvelee hyvin se, että sotatapah- tumista kuvataan ensin kokonaisuus ja sitten siihen liittyvät sotatoimet, niin että kartat ja niihin liittyvät tekstiosuudet ovat samalla aukeamalla muodostaen käytännöllisiä asiakokonaisuuksia. Jään innolla odottamaan, milloin teos julkaistaan englannin- ja venäjänkielisenä.

Kai Linnilän toimittamassa, appensa Untamo Utrion järkälemäisessä muistelmateoksessa *Taistelu eetterissä: Talvisota ja hyökkäysvaihe* (Tammi) lähestytään sotaa propagandistien vinkkelistä. Utrio oli viime sotien tunnetuin radioääni. Kirja perustuu Utrion päiväkirjamerkintöihin. Teoksessa kuvataan sotien tiedotus- ja propagandatoimintaa sekä radioselostajien työtä. Suurikokoinen koruteos toimii myös laadukkaana kuvakirjana koko aukeaman kokoisine väri- ja mustavalkokuvineen. Valitettavasti Hanna Pukkilan laatimiin tietoruutuihin on jäänyt tois- tuvia ja vakavia asiavirheitä.

Sodassa koettua -sarjassa julkaistiin tarkasteluvuonna kaksi nidettä, osat 2 ja 3. Kotirintaman elämään keskittyvässä sarjassa ilmestyivät Sari Näreän päätoimittama *Uhrattu nuoruus* (Weilin+Göös) sekä Martti Turtolan päätoimittama *Arkea sodan varjossa* (Weilin+Göös). Ensiksi mainittu pyrkii luotaamaan sota-ajan nuorten kasvuympäristöä ja ko- kemuksia. Sodan tunneperintöä ja sen jättämiä jälkiä hahmottavassa teoksessa on kolme yhteiskunnallista juonetta: darwinismi, kollekti- vismi ja militarismi. Sodan aikana kasvanutta sukupolvea nimitetään kannattelijasukupolveksi, joka on kokenut kovia ja kantanut sisällään tuskaa, josta on ollut vaikea puhua. Jälkimmäisessä osassa etsitään vas- tausta siihen, millaista oli arkinen elämä kotirintamalla. Ihmiset, arjen

sankarit, olivat sopeutuvaisia ja he pyrkivät elämään mahdollisimman normaalisti huolimatta ympärillään riehuvasta sodasta. Ongelmista selviytymisen lisäksi 3. osassa kuvataan naisten roolia ja sen muutoksia, kotirintamalla eri tehtävissä työskennelleitä sotilaita, yhteiskunnan mobilisointia sekä rikollisuutta.

Sodassa koettua -sarjassa on asiantunteva kirjoittajakaarti, mutta tarkempi tarkastelu valitettavasti paljastaa, että *Uhrattu nuoruus* -teos ei tasollisesti näytä yltävän kuin viimeisen lukunsa osalta *Arkea sodan varjossa* -teoksen tasolle. Sarja on silti kohtuullisen onnistunut kokonaisuus. Sarjassa on satsattu näyttävään ulkoasuun. Molemmissa osissa on poikkeuksellisen tyylikäs taitto ja kuvitus, jota on haettu hyvinkin eksoottisista paikoista.

Venäjä vs. Suomi

Miten Suomi valloitetaan: Puna-armeijan operaatiosuunnitelmat 1939–1944 (Edita) on Ohto Mannisen laatima teos, jossa analysoidaan puna-armeijan johdon lukuisat, ennen toista maailmansotaa ja sen aikana laatimat suunnitelmat Suomen suunnalla. Suunnitelmat tähtäsivät joko rintaman siirtoon tai koko maan valloittamiseen. Ennen talvi- ja jatkosotaa voimassa olleiden vastahyökkäyssuunnitelmien tavoitteet olivat laajat. Myös jatkosodan loppuvaiheessa puna-armeijan piirissä laadittiin useita vaihtoehtoisia suunnitelmia suomalaisten lyömiseksi. Hyllätyistäkin suunnitelmista jäi dokumentteja jäljelle kassakaappeihin. Vaikka suunnitelmat ovat pysyneet salaisina, Ohto Manninen on onnistunut kaksi vuosikymmentä kestäneiden arkistotutkimuksiensa ansiosta selvittämään Venäjän arkistojen kätköissä olevien suunnitelmien pääsisällöt ja suoritusideat tavoitteineen, joukkoineen ja painopisteineen. Ne on voitu päätellä pääsotaneuvoston tai Stavkan (sodanjohdopäämajan) direktiivien ja käskyjen avulla. Korkeimman sodanjohdon suunnitelmien pääajatuksot sekä alempien johtoportaiden niiden toteuttamista varten tekemät päätökset Manninen on kyennyt selvittämään operaatiosuunnitelmien toteuttamisvastuun saaneiden joukkojen taistelukäskyistä, toimintailmoituksista sekä taistelukertomuksista. Mannisen mukaan eri suunnitelmissa on runsaasti yhteneväisiä piirteitä. Osa operaatiosuunnitelmista jäi toteuttamatta, ja osa keskeytettiin

alkuvaiheessa, mikä johtui resurssien puutteesta tai poliittisista syistä. Toteuttamatta jääneet, suunnitellut operaatiot ovat mielenkiintoisia arvioitaessa Stalinin sodanpäämääriä ja verrattaessa suunnitelmia tapah-tuneeseen. Suunnitelmat heijastelevat sotilaallisen ja poliittisen johdon ajattelua sekä muutoksia poliittisessa tilanteessa.

Pertti Luntisen *Sota Venäjällä – Venäjä sodassa* (SKS) on yli 1000-sivuinen tiiliskivi, jossa hän tarkastelee Venäjän ja sen edeltäjien käymiä sotia aina esihistoriasta näihin päiviin saakka. Luntinen kirjoittaa siitä, miten sota on oikeastaan aina ollut osa venäläisten elämää. Vahvoina päivinä venäläiset ovat harjoittaneet ekspansiivista politiikkaa, mutta heikkouden hetkillä muut kansat ovat tunkeutuneet maahan. Esitellyiksi tulevat lukuisat taistelut ja operaatiot, joista osa sivuaa jossakin määrin Suomea. Yleisteokseksi tarkoitettusta kirjasta puuttuvat lähdeviitteet.

»*Helmi Suomen maakuntien joukossa*»: *Suomalainen Itä-Karjala 1941–1944* (Edita) on Osmo Hyytiän eräänlainen kokonaiskartoitus suomalaisten miehityshallinnosta Itä-Karjalassa. Hyytiä käsittelee muun muassa aluetta, paikallisten asukkaiden elinoloja ja mielialoja suomalaisia kohtaan sekä keskitysleireille suljetun ns. epäkansallisen väestönsosan heikkoja oloja. Väestön luotettavuutta piti parantaa suomalaistamisen eli koulutuksen ja valistustoiminnan avulla.

Bair Irincheevin *Zabytyi front Stalina* (Eksmo) käsittelee Neuvostoliiton ja Suomen välisiä sotatoimia toisessa maailmansodassa. Irincheev kutsuu taisteluita »Stalinin unohdetuksi rintamaksi». Teos perustuu osapuolten arkistolähteisiin sekä tuoreeseen suomalaiseen ja venäläiseen kirjallisuuteen. Liitteinä on julkaistu runsaasti asiakirjoja. Teoksessa on muun muassa aiemmin tuntematonta osapuolten kuvamateriaalia, mutta sen painojälki on kehnoa. Sen sijaan värikkäät liitekartat poikkeavat edukseen Venäjällä julkaistun sotahistoriallisen kirjallisuuden valtavirrasta.

Väitöstutkimukset

Vain harvat sotahistoria-nimikkeen alla ilmestyvät teokset ovat tutkimuksia siinä mielessä, että niissä olisi tieteellinen kysymyksenasettelu (selvä ongelma), ne olisivat vakuuttavasti argumentoituja sekä asianmukaisesti viitotettuja ja sisältäisivät kunnollisen lähdeluettelon. Vielä

harvemmissä sota- tai sotilashistorian alaan kuuluvissa, pääosin laadullisissa tutkimuksissa sovelletaan muilta tieteenaloilta lainattuja menetelmiä tai teorioita. Tässä katsauksessa on kuitenkin kyse julkaistuista teoksista, ei juurikaan opinnäytteistä. Esimerkiksi kaupallisista kustanteista viiteparaatti on monesti jätetty pois (tai sitä on saatettu keventää) kustantajan vaatimuksesta. Tällä ilmeisesti halutaan kalastella suuren yleisön suosiota tai ainakin tieteellisyyden haihduttamisen perusteena käytetään useasti juuri luettavuus-argumenttia. Tämä perustelu ontuu, sillä loppuviitteet eivät voi häiritä kenenkään lukukokemusta. On kohtuullisen harvinaista, että kustantajat ottavat akateemiset väitöskirjat kustannettavakseen. Toisinaan sellaista kuitenkin tapahtuu, kuten Juha Mälkin ja Oula Silvennoisen tapaukset osoittavat.

Juha Mälkin väitöskirja *Herrat, jätkät ja sotataito: Kansalaissotilas- ja ammattisotilasarmeijan rakentuminen 1920- ja 1930-luvulla »talvisodan ihmeeksi»* (SKS) täyttää tutkimuksen tunnusmerkistön. Mälkin korkein akateeminen opinnäytetyö on lähinnä sosiaalishistoriallinen, mutta hän on perehtynyt myös muistitietotutkimuksen metodologiaan. Teoriausta ei välttämättä avaudu asiaan perehtymättömälle lukijalle. Aihe liittyy talvisodan menestyksen taustalla vaikuttaneisiin inhimillisiin voimavaroihin sekä sotilasorganisaation sisäiseen toimintakulttuuriin. Maailmansotien välillä ammattilaisista ja siviileistä kokoonpantu armeija ei toiminut vielä ongelmitta, mutta talvisodassa sen suorituskyky oli riittävä vastaamaan sodan monimutkaistuneisiin haasteisiin. Kansalaissotilaat eivät mukisematta sopeutuneet kuriin, ja jännitteitä esiintyi heidän ja ammattisotilaiden välillä. Motivaatiota kuitenkin löytyi tositalanteessa, ja yhteistoiminta sujui. Kummatkin tulivat kurikäsityksissään toisiaan vastaan. Tilanne muistutti läheisesti savottatyömaiden hierarkioita. Tällainen epävirallinen kurijärjestelmä tehosti Mälkin mukaan armeijan sotilaallista suorituskykyä. Kansalaissotilaat olivat halukkaita taistelemaan ja soveltamaan linjakasta ja käyttökelpoista sotataittoa, jonka ammattisotilaat olivat kehittäneet. Sotataito selittää silti vain puolet armeijan suorituskyvystä, ja toinen puoli muodostuu organisaation sisäisestä dynamiikasta.

Toinen kaupallisen kustantajan julkaisema väitöskirja on Oula Silvennoisen *Salaiset aseveljet: Suomen ja Saksan turvallisuuspoliisiyhteistyö 1933–1944* (Otava). Siinä pyritään valottamaan suomalais-saksalaisten suhteiden tuntematonta lukua eli turvallisuuspoliisiyhteistyön

keskeisiä ilmenemismuotoja ja henkilöverkostoja sekä niiden taustoja. Silvennoisen työ on ollut haasteellinen niukan lähdeaineiston vuoksi. Täydennystä hän on kaivanut ulkomaiden arkistoista. Valpon johto loi jo ennen sotia henkilökohtaiseen tuttavuuteen pohjautuneet suhteet SS:n ja kansallissosialistisen Saksan turvallisuuspoliisin johtoon. Silvennoisen väitöskirja nostatti kohun, etenkin siinä esiin tuotu ja julki-suudessa laajasti käsitelty uusi tieto, jonka mukaan kourallinen suomalaisia poliisimiehiä oli Lapissa mukana antamassa tulkkaus- ja kuulus-teluapua Saksan turvallisuuspoliisin salaiselle erikoisyksikölle, Einsatzkommando Finnlandille. Silvennoinen toteaa, että suomalaiset avustivat komennuskuntaa kommunistien ja juutalaisten teloituksissa. Hän ei sulje pois sitä mahdollisuutta, että poliisimiehet mahdollisesti jopa painoivat joissakin tapauksissa itse liipaisinta. Valpo toimi Silvennoisen näkemyksen mukaan piittaamattomasti luovuttaessaan vapaaehtoisesti satoja vankeja Saksan viranomaisille. Luovutetuista valtaosan, erityisesti ideologisiksi ja rodullisiksi vihollisiksi katsottujen, Silvennoinen otaksuu tulleen ammutuiksi. Voidaan silti kysyä, kytkevätkö Silvennoisen kirjassaan mainitsemat uudet tiedot suomalaiset tiiviimmin natsien toimeenpanemiin sotarikoksiin ja muuttavatko ne kokonaiskuvaamme jatkosodasta ja aseveljeyden luonteesta. Ainakin Silvennoisen tutkimus tuo lisän aiempaan tietämykseemme.

Siviilien, internoitujen ja sotavankien kohtelu sekä sotavankien ja omien teloitukset

Kansallisarkiston suojissa toimi vuosina 2004–2008 *Suomi, sotavangit ja ihmislouvatukset 1939–55* -tutkimushanke. Hankkeessa tutkittiin neuvostoliittolaisten ja saksalaisten sotavankien sekä Suomessa oleskel-leiden Neuvostoliiton ja Neuvostoliiton miehittämien maiden kansa-laisten (siviilien) vaiheita ja myöhempiä kohtaloita. Vangittujen lisäksi selvitettiin internoitujen siviilien kohtelua, myös merimiesten ja saksalaisten joukkojen mukaan lähteneiden suomalaisnaisten vaiheita. Sota-vankileirejä koskevissa tutkimuksissa kiinnitettiin huomiota esimerkik-si korkean vankikuolleisuuden syihin. Tutkittujen määrä oli yhteensä noin 36 000–44 000. Sodan jälkeen Neuvostoliittoon palautetut noin 55 000 inkerinsuomalaista rajattiin tutkimuksen ulkopuolelle. Hanke

julkaisi internet-tietokannan Suomessa jatkosodan 1941–44 aikana kuolleista neuvostosotavangeista ja Itä-Karjalan siviilileireillä 1941–44 kuolleista. Lisäksi sivustolla on julkaistu luettelo Suomessa talvisodan 1939–40 aikana kuolleista neuvostosotavangeista. Hankkeen tuloksena valmistui myös kolme julkaisua: *Prisoners of war deaths and people handed over to Germany and Soviet Union in 1939–55. A research report by the Finnish National Archives*. Ed. by Lars Westerlund (Kansallisarkisto 2008), *Sotavangit ja internoidut. Kansallisarkiston artikkelikirja. Prisoners of War and Internees. A Book of Articles by the National Archives*. Toim./Ed. by Lars Westerlund (Kansallisarkisto 2008) sekä *Talvi-, jatko- ja Lapin sodan sotavanki- ja siviilileirit 1939–1944. Käsi- kirja. The Finnish POW and Internee Camp. Handbook, 1939–1944*. Toim./Ed. by Lars Westerlund (Kansallisarkisto 2008). Ne ovat saatavissa pdf-muotoisina hankkeen verkkosivuilta (<http://www.narc.fi/Arkistolaitos/kansallisarkisto/tutkimushankkeet/ihmisluovutukset.htm>).

Edellä mainittu hanke poiki myös muuta sotavankien kohteluun liittyvää tutkimusta, jossa on pyritty vastaamaan, millä panoksella suomalaiset osallistuivat saksalaisten aseveljiensä tekemiin julmuuksiin. On pohdittu myös, kävikö Suomi sotaa oikeusvaltiona ja olivatko omien ja sotavankien teloitukset laillisia vai laittomia. Oula Silvennoisen väitöskirjan ohella sotavankiteemaa käsitellään kahdessa teoksessa. Niistä ensimmäinen on Antti Kujalan *Vankisurmat: Neuvostoliittolaisten laittomat ampumiset jatkosodassa* (WSOY), joka tuo päivänvaloon tietoja suomalaisten sotilaiden ja siviilien laittomasti tekemistä neuvostosotavankiinkin kohdistuneista henkirikoksista. Kujala lähtee liikkeelle rintamaoloissa tapahtuneista surmatöistä ja jatkaa vankileireillä tapahtuneista henkirikoksista. Hän osoittaa viileästi, että suomalaiset eivät demokraattisesta yhteiskuntajärjestyksestään huolimatta olleet mitään pulmusia. Hän keskittyy 200 korkeimpaan oikeuteen edenneeseen ampumistapaukseen, joihin osallistui vain pieni määrä rintamamiehiä ja vartijoita. Moni oli tekoja tehdessään alkoholin vaikutuksen alainen tai kärsi mielenterveysongelmista. Ilmiantajien ja todistajien motiivina oli monissa tapauksissa kauna. Kaiken kaikkiaan sotavankeudessa ammuttuiksi tuli noin 1200 neuvostosotilasta, mikä vastaa noin 5,5 prosenttia kuolleiden vankien kokonaismäärästä (22 000).

Neuvostovankien kohtaloita saksalaisten käsissä on kartoittanut Lars Westerlund teoksessaan *Saksan vankileirit Suomessa ja raja-alueilla*

1941–1944 (Tammi). Westerlund tuo esiin, että saksalaisilla oli toista-sataa sotavankileiriä ja vankityövoiman varassa toiminutta työmaata enimmäkseen Pohjois-Suomessa ja vallatuilla raja-alueilla. Osa vankeista oli tuotu Suomeen kauempaa, ja vankeja myös vaihdettiin suomalaisten kanssa. Huolimatta siitä, että pohjoisessa sijainneet leirit toimivat lievemmissä muodoissa kuin esimerkiksi itärintamalla tai Itä-Euroopassa, vankien kohtelu oli osittain epäinhimillistä; vankeja menehtyi nälkään, raskaaseen työhön sekä ammuttuina.

Jukka Kulomaan ja Jarmo Niemisen toimittama *Teloitettu totuus – kesä 1944* (Ajatus) on vastakirja vuonna 2007 ilmestyneelle Heikki Ylikankaan poleemiselle *Romahtaako rintama? Suomi puna-armeijan puristuksessa kesällä 1944* -teokselle (Otava). *Teloitettu totuus* -teos, jonka kirjoittajiin kuuluvat toimittajien lisäksi Ohto Manninen, Jukka Lindstedt, Tapio Nurminen ja Pasi Jaakkonen, onnistuu tehtävässään. Kirjoittajat kumoavat uskottavasti Ylikankaan esittämiä perättömiä väitteitä, jotka paisuttelivat jatkosodan loppuvaiheessa teloitettujen tai muutoin ammuttujen suomalaissotilaiden määrää sekä vihjasivat armeijan tarkoituksellisesti peitelleen tapahtumia. Teokseen sisältyy luetelo runsaasta viidestäsadasta sotavuosina suomalaisten tuomioistuinten päätösten perusteella teloitetusta sekä armeijan kurinpitotoimien yhteydessä ammutuista. *Teloitettu totuus* -kirjan mukaan todelliset teloitukset olivat vain neljäsosa Ylikankaan väittämistä luvuista, joihin tämä päätyi turvautumalla hyvin epämääräiseen tilastolliseen nikkarointiin. Teoksessa tuodaan myös julki, miten taitavasti Ylikangas on onnistunut manipuloimaan julkista keskustelua.

Sodan kokemus

Suurteosten yhteydessä esiteltyjen *Sodassa koettua* -kirjasarjassa ilmentyneiden teosten ohella sodan kokemushistoriaa on julkaistu myös sensaatiohakisemmassa formaatissa. *Uhrattu nuoruus* -kirjasta tuttujen Sari Näreen ja Jenni Kirveksen toimittama *Ruma sota: Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia* (Johnny Kniga) sai osakseen huomattavaa kohujulkisuutta. Hyvästä yrityksestä huolimatta se on kuitenkin pintaa raapaiseva esitys, eivätkä monet kirjassa käsitellyt aihepiirit todellisuudessa ole edes aidosti tabuja. Nykytutkijat, toimittajat ja kirjakustantajien

markkinointiväki eivät useinkaan näytä tuntevan olemassa olevaa vanhempaa kirjallisuutta, mikä paljastuu siitä, milloin mikäkin tieto nostetaan esiin julkisuuteen »vaiettuna salaisuutena». Tuleehan sodan rumuus esiin myös muussa aiheesta kertovassa kirjallisuudessa, erityisesti muistelmassa. Monien *Ruma sota* -teoksen artikkeleiden alussa esitetään huimia väitteitä, mutta niiden tueksi ei monestikaan tuoda riittävästi todistusaineistoa tai sovelleta käytettyihin lähteisiin asianmukaista lähdekritiikkiä. Ohuen lähdepohjan ohella joissakin artikkeleissa tarkastellaan erityisesti jatkosodan pitkittymisen vuoksi syntyneitä kielteisiä ilmiöitä liiaksi tämän päivän lähtökohdista käsin. Useat kirjoittajat tekevät pitkälle meneviä johtopäätöksiä tai kyseenalaisia yleistyksiä hakiesaan selitystä yhteiskunnallisten haavojen ja traumausten syntyyn ja sota-ajan katkeruuden ja muistojen vaikutukseen suomalaisten väkivaltaisuuteen, jopa nykyisiin koulusurmiin. Onneksi uudentyypin sotahistorian tulevaisuus ei lepää yksinomaan *Ruma sota* -teoksen varassa. Todettakoon kuitenkin, että eivät aivan kaikki kokoomateoksen artikkelit heikkotasoisia ole. Ville Kivimäki onnistuu tyylikkäästi käsitellessään rintamaväkivaltaa. Muuten teoksen anti jää vähäiseksi. Edellä esitetyn perusteella teoksen saama Tieto-Finlandia-ehdokkuus tuntuu oudolta.

Hanna Pukkilan *Kotirintaman lapset* (Tammi) on kevyt tietokirja, jossa kuvataan sota-ajan lasten ja nuorten työntekeä, iloa ja surua. Kantavana teemana kirjassa on selviytymistarina, jonka keskeinen rakennusaine oli yhteishenki. Lapset ja nuoret kantoivat aikuisten rinnalla vastuunsa. Osansa saavat myös sotalapset ja erilaiset keräykset. Kuva-toimisto Finlandia-Arkiston kuvat ovat puhuttelevia.

Miltä sota tuntui?: veteraanit G. A. Serlachius -museossa 1.3.2008–13.9.2009 (G. A. Serlachius -museo) on Pauli Sivosen kokoama teos, joka liittyy G. A. Serlachius -museon *Veteraanit*-näyttelyyn. Kirjassa peilataan sodan kokeneiden ajattelua ja tunteita. Teosta varten haastatellut 144 Mäntässä ja sen lähistöllä asuvaa veteraania kertovat muun muassa, miltä tuntui sotaan lähtö, ampua vihollista tai nähdä aseveljen kaatuvan viereltä. Kirjassa sivutaan myös kotirintaman elämää sekä sodasta palanneiden veteraanien sopeutumisvaikeuksia.

Leningradin kaupungin vaiheita toisessa maailmansodassa on kuvattu lukuisissa teoksissa. Ales Adamovitšin ja Daniil Graninin kirja *Leningradin piiritys: Kohtaloita saarretussa kaupungissa* (Minerva) keskittyy tavallisten ihmisten kokemuksiin. Keskeisenä aineistona on ollut

kolmen kertojan – arkistonjohtajan, pienten lasten äidin ja teini-ikäisen pojan – päiväkirjat sekä niitä täydentävät haastattelut. Inhimillistä näkökulmaa esille tuova teos ei varsinaisesti lisää tietämystämme Leningradin saarrosta, ja viittaukset suomalaisiin jäävät vähäisiksi.

Merisodankäyntiä ja rannikopuolustusta

Suomalaisista sukellusveneistä on kaiken kaikkiaan julkaistu niukasti teoksia, ja nekin ovat olleet jo kauan loppuunmyytyjä. Siinä mielessä Markku Melkon kirjoittama *Suomen sukellusveneet* (Minerva) on terve-tullut uutuus. Teoksesta käy ilmi, että Suomen pieni, viisi »vedenalaista alusta» käsittänyt sukellusvenelaivue oli määrätietoisen kehitystyön tu-los. Veneet olivat tekniseltä tasoltaan aikakautensa kärkeä. Laivue toimi tehokkaasti viime sodissamme. Saavutettu menestys oli Melkon mu-kaan rohkeiden päälliköiden, taitavan miehistön ja erityisen »sukellus-venehengen» ansiota. Talvisodassa toiminta-aika jäi talven ankaruuden vuoksi lyhyeksi, mutta jatkosodassa suomalaiset sukellusveneet kykeni-vät turvaamaan kauppamerenkulkuyhteydet Ruotsiin ja Saksaan. Su-kellusveneet välttyivät myös tappioilta.

Merisotahistoriaan voidaan tutustua myös yksittäisen aluksen vaihei-den kautta. Tällainen on esimerkiksi Merenkulkuhallituksen matkusta-ja-alus/jäänsärkijä *s/s Suursaari*, jota käytettiin talvisotaa edeltäneessä YH-vaiheessa Suomenlahden saarten asukkaiden evakuointiin. Sodan aikana alus toimi sairaalalaivana Viipurinlahdella ja seuraavaksi Kotkas-sa avustamassa jäänsärkijä *Tarmoa*. Jatkosodassa *Suursaari* vastasi Petsa-mossa saksalaisten huoltokuljetuslaivojen satamapalveluista. Sodan lop-pupuolella sitä käytettiin kauppalaivojen suojaustehtävissä Ahvenan-merellä ja Suomenlahdella. Sodan päätyttyä alus luovutettiin sotakor-vauksena Neuvostoliittoon. Edellä mainittu käy ilmi Risto Antilan teok-sesta *s/s Suursaari 1927–1945: Suomenlahdelta Petsamoon* (KR-Kirjat).

Merivoimissa palvelevat Sami Jalonen, Henri Kummala, Eero Ågrén ja Jussi Virkkunen ovat kirjoittaneet virkatyönään historiateoksen *Mat-kalla huomiseen. 4. Miinalaivueen 90-vuotishistoriikki: Miinalaivueen ja raivaajajyksiköiden toiminta vuosina 1918–2008* (4. Miinalaivue). Kirjas-ta saa hyvän käsityksen laivueen ja sen edeltäjien vaiheista ja toimin-nasta. Historiikki keskittyy paitsi organisaatioon ja henkilöihin myös

miinasodankäyntiin ja siihen valmistautumiseen. Kyse on miinojen laskeemisesta ja miinanraivaustoiminnasta (kaikkine tukitoimintoineen) osana merisotaa. Teoksessa esitellään niin ikään laajasti miinasodankäynnissä käytettyjä aluksia.

Laivastosta teoksia julkaissut Eino Pukkila laati todennäköisesti vuonna 1947 tutkielman *Merisodankäynti ja merisodankäyntivälineet toisen maailmansodan aikana* (toimittajat), josta sen toimittaneet Olavi Pukkila ja Eija Iirola (o.s. Pukkila) ovat julkaisseet faksimilen. Teoksessa käsitellään merisodankäynnin kokonaisuutta laaja-alaisesti sekä tuodaan muun muassa esiin alusten, torpedojen ja miinojen teknisiä tietoja.

Suomen laivasto -kirjasarjan kahdesta ensimmäisestä osasta (1918–1968, I–II) otettiin uusintapainos sekä julkaistiin III osa *Suomen laivasto 1969–2003* (Meriupseeriyhdistys). Kirjassa, joka on kehityskertomus, pohditaan merivoimien toimintaympäristön muutosta kylmän sodan aikana ja sen jälkeen, muuttuneita tehtäviä, tutkimus- ja kehittämistyötä, organisaatiouudistuksia, koulutusta sekä harjoitustoimintaa. Tarkastelujakson aikana merivoimat kansainvälistyivät. Viimeisten vuosikymmenten aikana tehtiin mittavia kalustohankintoja, joiden myötä Suomen merivoimista on tullut Itämeren piirissä varteenotettava toimija.

Rannikkotyökistön historiaa lukuisissa eri julkaisuissa käsitelleen Ove Enqvistin *Finska vikens port: Kustförsvarets historia i Västsnyland* (Västnyländska kultursamfundet) on monipuoliseen lähdeaineistoon pohjautuva tutkimus Länsi-Uudenmaan rannikopuolustuksen järjestelyistä Ruotsin vallan ajalta näihin päiviin. Havainnolliset tietoruudut ja taulukot selventävät käsiteltävää asiaa. Teos on asiantunteva esitys, jota voidaan käyttää hakuteoksena.

Ilmavoimien toimintaa

Ilmailukirjallisuudella on vankka harrastajakuntansa. Näin ollen on luonnollista, että ilmasotaa käsitteleviä teoksia ilmestyy yhä kohtuullisen tasaiseen tahtiin. Tällä saralla ovat erityisesti ahkeroineet Apali, Kari Stenman Publishing sekä Koala-kustannus. Niiden teokset ovat näyttäviä ja upeasti kuvitettuja.

Valtaosa ilmasotaa käsittelevästä kirjallisuudesta sivuaa lentävän henkilökunnan toimintaa. Keijo Elio ja Matti Siukkola ovat kirjassaan

Lentomekaanikot sodassa (Apali) ilahduttavalla tavalla nostaneet valokeilaan lentokoneiden huoltotoiminnan. Teoksessa on kuvattu haastattelujen pohjalta yksittäisten lentokonemekaanikkojen kokemuksia. Nämä tekivät vaativaa työtään vaihtelevissa oloissa, milloin paahtavassa helteessä ja milloin hyisessä pakkasessa – vieläpä pääosin ulkoilmassa.

Heimo Siropään, Jukka Vesenin ja Heikki Kauranteen *Tehtävä Utis- sa: venäläisen pommikonelaivueen tuho loppiaisena 1940* (Apali) tarkastelee Lentolaivue 24:n Neljännen Lentueen toimintaa vuoden 1940 alkupäivinä. Lentue tukeutui Uttiin, mistä se torjui Kouvolaan ja muualle Suomeen suuntautuneita ilmahyökkäyksiä. Kirjassa käsitellään seikka- peräisesti muun muassa Mikkelin ja Kuopion pommituksia ja suoma- laisten vastatoimenpiteitä. Tekijät ovat kaivelleet arkistoja sekä tehneet maastossa tutkimuksia. Tarkastelujaksolle osuu myös luutnantti Jorma Sarvannon »maailmanennätys», kun tämä ampui viidessä minuutissa alas kuusi Kuopiota pommittanutta konetta.

Teoksessaan *Punatähdestä hakaristiin: Suomen ilmavoimien käytössä olleet venäläiset sotasaaliskoneet 1918–1946* (Apali) Atso Haapanen sel- vittää sotasaaliskoneiden käyttöä Suomen ilmavoimissa. Haapanen muun muassa korjailee aiemmassa teoksissa esitettyjä lentotuntimää- riä, jotka hän on osin puuttuvien lentopäiväkirjojen vuoksi laskenut laivueiden lentopäiväkirjoista. Vaikka viimeinen lento sotasaaliskoneel- la tehtiin vuonna 1946, viimeiset niistä poistettiin ilmavoimien kone- vahvuudesta vasta vuoden 1950 alussa.

Suomen ilmavoimien määrävuosijuhliin liittyen ilmestyi Jyrki Lauk- kasen *Suomen ilmavoimat 90 vuotta* (Apali). Se käsittelee enimmäkseen sodanjälkeistä aikaa painottuen nykypäivään. Kaksikielisen (suomi- englanti) juhla- ja muistikirjan alussa on esimerkiksi tiivis johdatus viimeaikais- ten sotien lentotoiminnan saloihin. Lopussa on puolestaan kattava kuvagalleria ilmavoimien käytössä vuodesta 1918 olleista konetyypeistä.

Ilmavoimien merkkivuonna on julkaistu myös sodanjälkeisen ajan historiaan liittyviä teoksia. Jyrki Laukkanen on kirjoittanut teoksen *Suomen ilmavoimat 90 vuotta: Suihkukonekausi 1953–2007* (Apali) sekä Vilho Lukkarinen ja Veli Pernaa kirjan *Suomen ilmavoimat 1944–1980* (Ilmavoimien kiltaliitto). Jälkimmäinen historiateos on 6. osa *Ilmavoimien historia* -sarjassa.

Näyttävän näköinen on myös Lasse Laaksosen kirjoittama historia- teos *Taivaan vartijat: Ilmasotakoulun historia 1918–2008* (Minerva).

Työn tilaaja, Ilmasotakoulun Kilta ry, on asettanut tavoitteeksi tieteellisesti täsmällisen, helposti luettavan ja näyttävän kuvateoksen. Laaksonen painottaa identifioimiaan murrosvaiheita ja keskittyy annettuun lentokoulutukseen. Työtä ovat paikoin häirinneet aineistopuutteet. Sotavuosina järjestettyjä kursseja käsitellään kuitenkin riittävän laajasti.

Kari Stenman on pureutunut Laaksonen kanssa samaan aiheeseen ja laatinut teoksen *LeSK: T-LLv 17, T-LLv 25, T-LLv 29, T-LLv 35, T-LLv 39* (Kari Stenman Publishing), jossa aiheena ovat Lentosotakoulu ja täydennyslentolaivueet. Stenmanin vuonna 1970 käynnistynyt julkaisuutoiminta käsittää kymmeniä kaksikielisiä (suomi-englanti) kirjanimikkeitä eri konetyypeistä ja lentorykmenteistä. *LeSK*, kuten monet muutkin Stenmanin julkaisemat kirjat, on pääosin harvinaista valokuvamateriaalia sisältävä kuvateos. Se kuuluu *Suomen ilmavoimien historia* -sarjaan järjestysnumerolla 28.

Stenmanilla on myös pitkään ollut *Suomen ilmavoimat* -sarja, josta ilmestyivät vuonna 2008 Stenmanin ja hänen pitkäaikaisen yhteistyökumppaninsa Kalevi Keskinen yhdessä kirjoittamat *Suomen ilmavoimat V: 1943* ja *Suomen ilmavoimat VI: 1944* (Kari Stenman Publishing). Yksityiskohtaisten teosten kautta lukijalle välittyy hyvä kuva ilmavoimien päivittäisestä lentotoiminnasta jatko- ja Lapin sodan alkuvaiheessa. Niissä on julkaistu myös tietoja vastustajasta. Ne toimivat hakuteoksina.

Koala-Kustannus on julkaissut paitsi laadukkaita pommituslentolaivueiden historioteoksia myös yksittäisten suomalaisten taistelulentäjien elämäkertoja ja muistelmia. Useiden lentäjien vaiheista kirjoittaneelta Jukka Piipposelta ilmestyi tarkasteluvuonna teos *Sotavänrikki Kustaa Kotsalo – lentäjä toisessa polvessa* (Koala-Kustannus). Kotsalo palveli sodan alussa huoltojoukoissa. Hän pääsi upseerikoulun käytyään ilmavoimien täyhystäjäkursseille, mutta ohjaajakurssi jäi hänelle vain haa-veeksi. Kotsalon kone ammuttiin tiedustelulennolla alas, mutta hän onnistui takaa-ajettuna pääsemään omille linjoille.

Koala ei ole rajoittunut julkaisuutoiminnassaan pelkästään Suomen ilmasotaan, vaan se on kustantanut myös useita käännöksiä erityisesti saksalaisten sotilaslentäjien vaiheista ja jossakin määrin merisotaa käsittelevistä teoksista. Harvoilla niistä on suoranaista kytköstä Suomeen. Yksi tällainen kuitenkin on Walter Schuckin omaelämäkerrallinen *Pudotus! Hävittäjälentäjänä Jäämerellä ja valtakunnanpuolustuksessa* (Koala-Kustannus), jossa hän kuvailee toimintaansa pohjoisella sota-

näyttämöllä Petsamossa. Kaikkiaan 206 ilmavoittoa saavuttanut Schuck oli leimallisesti Messerschmitt-lentäjä. Toisen maailmansodan loppuvaiheessa hän lensi Me 262 -suihkuhävittäjällä. Teos esittelee Jäämeren tuntumassa käydyin ilmasodan erityispiirteitä. Teoksessa on loistava kuvitus, muun muassa runsaasti värikuvia.

Suomen Sotahistoriallisessa Seurassa aktiivisesti vaikuttavan Carl-Fredrik Geustin nimi on tuttu erityisesti Neuvostoliiton ilmavoimien Suomeen kohdistuneen toiminnan tuntijana. Hän on kirjoittanut yhdessä Erkki Rahkolan kanssa teoksen *Vaiettu Elisenvaaran pommitus: Evakkohelvetti 20. kesäkuuta 1944* (Ajatus). Kyse on merkittävän risteusaseman tuhoisista ilmapommituksista, joissa sai surmansa jopa kaksisataa suomalaista, pääosin siviiliä. Lisäksi satoja muita haavoittui pommeista ja hävittäjien konekivääritulesta. Sellaisenaan se oli suurin siviilihenkiä vaatinut yksittäinen terroriteko (vain panssarilaiva *Ilmarinen* vei upotessaan Suomenlahteen 271 suomalaissotilasta). Teos perustuu huolelliseen arkistojen käyttöön; kirjoittajat ovat hyödyntäneet muun muassa venäläisiä arkistoaineistoja sekä lukuisia silminnäkijöiden haastatteluja. Kirjassa käydään läpi myös Elisenvaaran asemansuodun vaiheet talvisodan aikana.

Geust on myös ollut mukana julkaisemassa jatkosodan ilmataisteiluista kertovaa teosta *Luftkriget över Finland* (Svenskt Militärhistoriskt Bibliotek), joka on ruotsinkielinen laitos Joppe Karhusen kahdesta ensimmäisestä kirjasta (*Ritarilentue* ja *Kannaksen kotkat*). Lisäksi Geust on yhdessä eräiden muiden suomalaisten sota- ja ilmailuhistorioitsijoiden kanssa ollut puuhaamassa saman, Suomen sotahistoriaan huomattavaa kiinnostusta osoittavan kirjakerhon laskuun käännoystä Ilja Mosjtjanskin teoksesta *Karelska näset 1944 – slutstriden* (Svenskt Militärhistoriskt Bibliotek). Teosta on täydennetty kuvituksella erityisesti ilmavoimista ja panssareista.

Petri Kortesus on suomentanut Chris Chantin *II maailmansodan lentokoneet* (Karisto). Kyseessä on pieni käsikirja, jossa esitellään värikuvien 300 eri maissa käytössä ollutta konetyyppiä, joistakin eri versioita ja väritysmuunnelmia. Mukana on myös muutama suomalaisten käyttämä konetyyppi. Teoksessa tuodaan esiin mallien kehitysvaiheet ja tekniset tiedot. Käsikirja on tiettyyn rajaan saakka hyödyllinen sotahistorian ja pienoismalliharrastajille, mutta kattava se ei ole. Teoksen päivittämistä suomalaiselle lukijakunnalle olisi voinut harkita.

Tekniikkaa ja ajoneuvoja

Kristian Lehtosen *Tyrskyjä, terästä, tekniikkaa: Itsenäisen Suomen meripuolustuksen tekninen tutkimus-, kehitys- ja koetoiminta* (Merivoimien Tutkimuslaitoksen perinneyhdistys ry) on lohduton kertomus resursien niukkuuden leimaamasta merivoimien ase- ja merivalvontajärjestelmien historiasta. Toisaalta nämä realiteetit ovat pakottaneet kehittäjiä luovuuteen sekä etsimään ongelmiinsa innovatiivisia ja omaperäisiä ratkaisuja. Lehtonen kuvaa innovointiprosessia ja insinööritaitoa, jotka ovat ohjanneet laivaston ja rannikkotyökistön asejärjestelmien kehitystyötä sekä siihen liittyvää tutkimus- ja koetoimintaa. Teos perustuu laajoihin haastatteluihin ja sisältää runsaan kuvituksen.

Alfamer-kustantamo on julkaisutoiminnassaan keskittynyt erityisesti moottoriajoneuvoista kertovaan kirjallisuuteen. Stuart Köhlerin teoksessa *Puukaasun aika* (Alfamer) tarkastellaan sota-aikana ja sitä seuranneena pula-aikana yleisiä puukaasukäyttöisiä moottoriajoneuvoja. Bensiini oli kiven alla, ja sitä riitti vain hyvin vähän siviiliautoliikenteen tarpeisiin. Köhler esittelee lukijoilleen puukaasun käytön historiaa, muun muassa puukaasuttimien eri mallit. Ne olivat laitteita, joissa kuiva puu tai vaihtoehtoisesti hiili hiljalleen kytymällä muodostuivat kaasumaiseksi polttoaineeksi.

Rakennusten liepeiltä

On yleisesti tunnettua, että 14. Divisioonan korpisoturit rakensivat ja lahjoittivat ylipäällikölle metsästysmajan. Sen sijaan on heikommin tunnettu asia, että samaisen yhtymän miehet rakensivat komentokämpän komentajalleen Erkki Raappanalle. Jorma Ikonen ja Matti Kallio ovat koonneet Tiiksaan pystytetyn rakennuksen vaiheet yksiin kansiin nimellä *Rukapirtti – Rajakenraali Raappanan maja* (Kustannusyhtiö ILIAS). Ensimmäisellä puoliskolla osansa saavat niin Raappanan henkilöhistoria, komentokämpän sodanaikainen sijainti ja myöhemmät sijaintipaikat, rakentajat sekä rakennustekniset yksityiskohdat: majan rakentaminen ja laajennusvaiheet ja siirto, ulkoiset muutokset sekä huonejako ja sisustus. Kirjan loppuosa käsittelee majan tehtäviä sotien jälkeisenä aikana. Rukapirtti on toiminut Somu-Seuran metsästys-

majana Lieksassa. Nykyisin se palvelee Rajakenraalin maja -nimisenä museona Ilomantsin Parppeinvaaralla.

Minna Kilkin toimittama *Tilkan verran tarinoita* (SKS) on pikeminkin tarinakokoelma tai perinneteos. Vaikka sotilassairaaloiminta päättyi vuonna 2005, Tilkan funkkisirakennus jatkaa toimintaansa vanhusten palvelukeskuksena. Uusi omistaja Eläkevakuutusyhtiö Etera käynnisti Tilkan tarinatalokoot, joiden tuloksena kerättiin sotilassairaalamuistoja. Teokseen on valikoitu satakunta keruun vastausta, joista käyvät muun muassa ilmi potilaiden vaihtelevat käsittelytavat ja hoitomuodot. Kertojina ovat potilaiden ohella myös sairaalan entiset työntekijät. Muisteluksissa on laaja skaala ja pitkä aikaperspektiivi.

Varuskuntahistoriaa

Santahamina – Viaporin linnoituksen itäinen lukko (MPKK) on Marko Niemisen laatima pitkä kartoitus Santahaminan saaren historiasta. Hän käy läpi Santahaminan kehityksen Ruotsin ajan kauppapaikasta varuskuntasaareksi. Teos keskittyy saaren sotahistoriallisiin vaiheisiin. Nieminen kytkee saaren historian laajempiin yhteyksiin. Hän tuo muun muassa esiin, miten linnoitettu ja suljettu varuskuntasaari on ollut tärkeä osa Helsingin puolustusta ja erityisesti Viaporin merilinnoitusta. Saari on joutunut Euroopan suurvaltapolitiittisten tapahtumien näyttämöksi varsinkin Krimin sodassa, ja Viaporin kapinankin vaikutukset ovat sinne ulottuneet. Vuonna 1918 siellä säilytettiin punaisia naisvankeja.

Hannu Takalan toimittama *Lahden kaupunki ja Hennalan varuskunta 1910–1930-luvuilla* -julkaisu (Lahden kaupunginmuseo) liittyy Lahden Historiallisen museon järjestämään *Taistelu Lahdesta 1918* -näyttelyyn. Kokoomateoksessa on artikkeleita, jotka valottavat eri näkökulmista Hennalan varuskunnan ja lahtelaisten välejä maamme itsenäistymisvaiheesta 1930-luvun lopulle.

Sodankäynnistä ja sen luonteesta eilen ja tänään

Leena Huldénin *Kuusijalkainen vihollinen: Niveljalkaisten vaikutus länsimaiseen sodankäyntiin* (Schildts) täydentää perinteistä sotahistorian-

kirjoitusta nostamalla keskiöön entomologisen eli hyönteistieteellisen näkökulman. Huldén kirjoittaa sellaisista ihmisen syöpäläisistä, jotka ovat vaikeuttaneet sodankäyntiä. Hän keskittyy Eurooppaan ja ylipäättään länsimaiseen sodankäyntiin. Hänen »sankareitaan» ovat muun muassa täit, kirput, kärpäset, hyttyset ja punkit, joilla on aseina taudinaiheuttajia. Huldén on kuvannut inhorealista otetta välttämällä »sankariensa» elämää sekä niitä vaatimuksia, joita ne ovat ympäristölleen asettaneet. Ihmiset ovat omilla toimillaan hyödyttäneet syöpäläisiä sekä edistäneet tautien leviämistä. On häkellyttävää lukea, että niveljalkaisilla »sankareilla» on aikojen saatossa ollut monesti enemmän vaikutusta sotien lopputulokseen kuin sotilasjohtajilla konsanaan. Punataudin, pilkkukuumeen ja malarian kaltaiset taudit ovat vieneet hautaan valtavasti sotilaita.

Sodan historia (Otava) on Janne Malkin, Risto Marjomaan, Jyri Raitasalon, Tero Karajärven ja Joonas Sipilän kirjoittama yleisesitys sodankäynnin historiasta ja siinä tapahtuneista muutoksista. Se pohjautuu *Suomen Sotilas* -lehdessä vuosina 2005–07 julkaistuihin artikkelisarjaan. Teos on ikään kuin päivitetty versio 20 vuotta aiemmin ilmestyneestä Jussi T. Lappalaisen yhteisestä *Aseet ja taistelut* (Otava). Teoksessa kiteytetään sotahistorian pääkehitystrendit esihistoriasta nykyaikaan. Lopussa tähtytään myös tulevaisuuteen. Osansa saa pohdinta siitä, miten sotalaitosten organisointi, yhteiskuntien rakenne sekä teknologia ovat vaikuttaneet sodankäynnin kehittymiseen. Näkökulma on eurooppalainen.

Aki-Mauri Huhtisen ja Jari Rantapelkosen englanninkielinen *Messy wars* (Finn Lectura) on analyttinen keskustelupuheenvuoro, joka keskittyy länsimaisen sivilisaation nykyisiin ja tuleviin sotiin. Kirjoittajat antavat lukijalleen eväitä ymmärtää informaatioajan sodankäynnin erityispiirteitä. He kritisoivat verkostokeskeisen sodankäynnin (network-centric warfare) perusteita.

Hannu Yli-Karjanmaan yleistajuisessa teoksessa *Valtiot ja terrorismi: Katsaus propagandan luomien kulissien taakse* (Multikustannus) paneudutaan tunnettuihin terrori-iskuihin. Alussa otetaan kantaa terrorismin määritelmiin. Yli-Karjanmaa asettaa kyseenalaisiksi viimeaikaisten terrori-iskujen viralliset selitykset. Hän pohtii iskujen tekotapoja, taustalla olevia motiiveja, niiden seurauksia ja mahdollisia vastuullisia tahoja. Kirjassa tuodaan julki valtioiden ja tiedustelupalveluiden kytkök-

siä terroristijärjestöihin. Keskiössä on myös valtioiden ja median suhde, erityisesti median ja kansalaismielipiteen manipulointi.

Omakohtaisten sotakuvausten ehdoton klassikkoteos on Ernst Jüngerin *Teräsmyrskyssä* (Ajatus), joka julkaistiin alkukielellä vuonna 1920. Se perustuu kirjoittajansa pitämään henkilökohtaiseen sota-ajan päiväkirjaan. Nuorena etulinjan saksalaisena upseerina palvellut Jünger tekee havaintoja ensimmäisen maailmansodan taistelukentiltä. Hän kirjoittaa sodasta ihailevaan sävyyn. Hänen tekstissään, jonka on kääntänyt Markus Lång, käsitellään runsaasti kuoleman ja toveruuden teemoja. Suomalaiseen laitokseen on lisätty Marjatta Hietalan jälkisanat. Hietala tietää mistä kirjoittaa, sillä hän on tehnyt Jüngerista väitöskirjan.

Erikoiskysymyksiä meiltä ja muualta

Hannu Niskasen ja Valde Palolan toimittamassa kokooma- ja juhlateoksessa *Rauhan asialla: Puolustusvoimien kirkollinen työ 90 vuotta* (Puolustusvoimien kirkollinen työ/ Minerva) arvovaltainen kirjoittajakunta avaa näkökulmia sotilassielunhoitoon. Useissa artikkeleissa ammennetaan historiasta nykytilannetta selittäviä esimerkkejä.

Suomen viime sotien aikaisen kuljetusjärjestelmän kehitystä aiemmin tutkinut Markku Iskanius on jatkanut aiheensa parissa teoksellaan *Vesikuljetukset Suomen sotaponnistusten tukena toisen maailmansodan aikana – Laivamiesten ja ahtaajien talvi- ja jatkosota* (MPKK). Iskanius tarkastelee aihettaan ylimmän siviili- ja sotilashallinnon näkökulmasta. Hän tutkii vesikuljetusorganisaation tehtäviä ja toimintaa kaikilla organisaatiotasolla pyrkimyksenään antaa kokonaiskuva viranomaisten organisoimien vesikuljetusten järjestelyistä. Suomen kuljetusjärjestelmä oli käytännöllisesti katsoen Päämajan johdossa kesästä 1941 marraskuuhun 1944 saakka. Tutkimuksesta käyvät hyvin ilmi sotatalouden tarpeet. Iskanius kuvaa kauppamerenkulkua, sisävesi- ja rannikkoliikennettä sekä satamia.

Rukajärven suunnalle leimallisen kenttävartiojärjestelmän saloihin perehdyttää lukijansa Tauno Oksanen teoksellaan *Armoton erämaa: Rukajärven etulinjan kenttävartioiden jatkosodassa 1941–1944* (Aittokoski Group). Vaikka 14. Divisioonan lohkokolla oli leveyttä noin 200 kilometriä, siellä oli kolmen päätien suunnassa ainoastaan kahdeksan kilomet-

rin pituinen yhtenäinen puolustusasema. Sivustojen laajoja korpialueita valvottiin partioinnin ohella rakentamalla kenttävartioita, joiden etäisyys seuraavaan kenttävartioon saattoi olla useita kilometrejä. Näin ollen kenttävartioiden joutuivat toisinaan puolustautumaan huomattavaa ylivoimaa vastaan. Oksasen teos valaisee mukaansatempaavasti kenttävartiopuolustuksen erityispiirteitä sekä kenttävartioiden omistuksesta käytyjä taisteluista erityisesti Rajajääkäripataljoona 6:n osalta.

Veli Kaurasen *Teiss' on tulta, tapparaa: Suomalaisten käymät sodat* (Tykistömuseo) on hakuteokseksi tarkoitettu kronikka. Karkeasti puolet Kaurasen tekstistä käsittelee aikaa keskiajalta autonomian ajan loppuun ja jälkipuolisko puolestaan itsenäisyyden aikaa.

Nicolas von Schmidt-Laussitz ja Klaus-Jürgen von Schmidt-Laussitz ovat laatineet teoksen *För Finlands frihet: Svenska frivilligkåren 1939–1940* (Förlag svenskafrivilliga.com). Kyseessä ei ole ensimmäinen talvisodan ruotsalaisvapaaehtoisten toimintaa Pohjois-Suomessa käsittelevä teos, mutta se on rehellisyydessään yksi onnistuneimmista, jota voi hyvin suositella suomalaiselle lukijakunnalle.

Pienestä pojasta saakka tinasotilaita harrastaneen Yrjö Larmolan pikkukirja *Tinasotilas: Käteen mahtuvaa historiaa* (Atena) ei käsittele pelkästään lasten leikkejä, vaan osoittaa, että tinasotilaat ovat lelujen lisäksi ihmisen kuvia. Larmola, joka on todellinen entusiastti, selvittää tinasotilaiden historiaa ja kirjoittaa myös tinasotilaiden univormuista ja siitä miten ne heijastelevat aikansa kulttuurihistoriaa.

Suomessa tehdään jossakin määrin kirjoja myös marginaalisemmista sotahistorian aiheista. Sellainen on Jari Teilaksen *Kirjoitettuna tuuleen: Little Bighorn 1876* (Mediapinta). Kyseessä on varsin yksityiskohdainen kuvaus itse taistelusta sekä everstiluutnantti George Armstrong Custerista ja hänen miehistään. Seitsemännessä ratsuväkirykmentissä palveli taistelun jälkeen myös vuonna 1847 Suomessa syntynyt Thomas Sorden. Aiemmin muurarina leipänsä ansainnut Sorden kuitenkin karkasi vajaan kahden vuoden palvelun jälkeen.

Sota ja luonto

Sotien ja sotaväen vaikutuksista luontoon on viime vuosina alettu julkaista kirjallisuutta. Hyvä esimerkki on Eeva Summasen toimittama

Luonto linnoituksessa (Museovirasto). Vaikka se keskittyy Kaakkois-Suomen linnoitusvyöhykkeeseen, aiheella on yleisempääkin merkitystä ja kiinnostavuutta. Artikkelit valottavat linnoitusten rakentamista ja restaurointia sekä linnoituksia kasvien, perhosten, kovakuoriaisten ja lintujen elinympäristönä. Sotaväen rehukuormissa Suomeen levisi polemokoreja eli sotatulokkaita.

Pertti Siilahti on julkaissut luovutetun alueen luonnonympäristöä käsittelevän kuvitetun luonto- ja matkaoppaan *Karjalan luonto: Kannas ja Laatokan Karjala* (AtlasArt). Siinä esitellään luonnontilaiset vanhat metsät, alueen ilmasto, maaperä sekä maastotyytit. Kirjan lopussa on tietokarttatyyppinen ajantasainen Karjalan kartasto (1:250 000), joka saattaa olla hyödyllinen talvi- ja jatkosodan taistelupaikoille retkiä tekeville.

Sankarivainajien muisto

Kuvanveistäjä Yrjö Liipola tunnetaan muun elämäntyönsä ohella useiden sankaripatsaiden veistäjänä. Niihin kuuluu muun muassa Vaasan massiivinen vapaudenpatsas. Aira Tuomisto kirjoittaa teoksessaan *Yrjö Liipolan sankarimuistomerkit aikansa historian kertojina* (Ooli), että Liipolan teokset muodostavat läpileikkauksen 1900-luvun suomalaisten sankaripatsaiden pystyttämisen syntyhistoriasta. Liipola sai patsaidensa aiheet Suomen itsenäistymiskamppailusta, itsenäisyyden puolustamisesta sekä niihin liittyvistä kansallisen historian vaiheista. Liipolan työt heijastelevat laajemminkin itsenäistymiseen ja sen säilyttämiseen liittyviä tunteja.

Sankarihautausmaiden perinne, hoito ja kunnostus (Museovirasto) on opaskirjanen, jonka alussa Liisa Lindgren kirjoittaa mielenkiintoisesti sankarihautausmaiden perinteestä ja kulttuurihistoriasta. Lisäksi oppaassa selvitetään hautausmaa-alueiden hoitovelvoitteet, vastuut ja niihin liittyvä lainsäädäntö. Hoito- ja kunnostustoimet tulee aina suunnitella yhdessä seurakuntien kanssa, ja moniin toimiin tarvitaan myös Museoviraston lausunto. Oppaassa annetaan myös käytännöllisiä hoito-ohjeita sekä annetaan eväitä suurempien kunnostustöiden suunnitteluun.

Elokuva- ja valokuvataidetta koskevat teokset

Åke Lindmanin viimeiseksi ohjaustyöksi jäi suomenruotsalaisten ja ruotsalaisten vapaaehtoisten roolia korostanut *Tali-Ihantala 1944* -elokuva. Elokuvan käsikirjoituksen yhdessä Benedict Zilliacuksen kanssa kirjoittanut Stefan Forss on julkaissut teoksen *Tali-Ihantala 1944: Elokuva ja historia* (Schildts), jossa hän avaa elokuvan juonen suhdetta todellisiin tapahtumiin. Forssin kirja on paitsi raportti elokuvahankkeen taustoista ja sen teosta myös kertomus Tali-Ihantalan suurtaistelun kuluista. Lisäksi kirjassa julkaistaan elokuvan käsikirjoitus. Teoksessa on näyttävä kuvitus, joka koostuu elokuvan promotioon käytetyistä still-kuvista sekä sodan aikaisesta kuvamateriaalista. Näin elokuvan henkilöhahmot saavat oikeat kasvot.

Miten sota soi? Sotaelokuva, ääni ja musiikki (Tampere University Press) on Susanna Välimäen tutkimus sotaelokuvien ja ylipäätään elokuvien äänimaisemasta. Kuvan ja vuorosanojen lisäksi musiikin ja äänisuunnittelun avulla luodaan elokuvaan merkityksiä. Välimäki tarkastelee sellaisia toista maailmansotaa käsitteleviä elokuvia, jotka rakentavat kriittisiä viestejä. Yksi hänen tutkimansa esimerkkielokuva on Edvin Laineen *Tuntematon sotilas*. Teos antaa eväitä kuunnella ja katsoa sotaelokuvia uudella tavalla.

Suomen valokuvataiteen museossa järjestettyyn samannimiseen näyttelyyn perustuu Jukka Kukkosen ja Elina Heikan toimittama *Puna-mustavalkea: 1918 kuvat* (Avain). Valokuvateos sisältää vaikuttavia kuvia, jotka valottavat sotaa eri puolilta. Teos vyöryttää katsojan eteen sodan julmuuden sekä osapuolten puutteellisen varustetason.

Ranskalainen valokuvaaja Denise Bellon oli tunnettu ihmiskuvaaja. Hän kiersi Suomea kesällä 1939 kuvaten Helsingin arkkitehtuurin ja tunnettujen suomalaisten poliitikkojen ja taiteilijoiden sekä ylipäätään elämänmenon ohella muun muassa lottia, suojeluskuntalaisia, ylipäällikkö Mannerheimia sekä Viipuriin katselmukseen kokoontuneita suureen sotaharjoitukseen osallistuneita joukkoja. Bellonin kuvia julkaistiin *Match*-lehdessä, mikä vaikutti osaltaan siihen, että Suomen taistelu talvisodassa nousi yleiseen tietoisuuteen. Denise Bellonin *Onnen maa: Suomi elokuussa 1939* (Finn Lectura) ilmestyi samanaikaisesti sekä suomeksi että ranskaksi.

Jäsenistö

Kertomusvuoden lopussa Sotahistoriallisessa Seurassa oli 873 jäsentä, joista vuosijäseniä 830, ainaisjäseniä 34, kunniapuheenjohtajia 1, kunniajäseniä 3, kutsujäseniä 1, lahjoittajajäseniä 3 sekä yhteisöjäseniä 1. Vuoden 2008 aikana Seuraan liittyi 66 uutta jäsentä. Vuonna 2008 Seurasta erosi 55 jäsentä ja maksamattomien jäsenmaksujen takia Seurasta katsottiin eronneeksi 11 jäsentä vuoden 2009 alusta lähtien.

Seuran jäsenistölle postitettiin vuonna 2008 kolme jäsenkirjettä.

Seuran toiminta vuonna 2008

Vuosikokoukseen 17.3.2008 osallistui 102 jäsentä. Sotahistoriallisen Seuran kunniajäsen, dosentti Martti Turtola piti vuosikokouksen jälkeen kokouksiesitelmän, jonka aiheena oli kenraali Johan Laidoner.

Kevätkokous pidettiin 5.5. Helsingissä Tieteiden talolla. Kokouksiesitelmän piti prikaatikenraali, sotatieteiden tohtori Pentti Airio aiheena kenraali Yrjö Keinonen. Paikalla oli 87 kuulijaa.

Ensimmäisessä syyskokouksessa 15.9. tutustuttiin puolustusvoimien 90-vuotisjuhlanäyttelyyn Sotamuseossa Liisankatu 1:ssä Helsingissä. Paikalla oli 95 kuulijaa.

Toinen syyskokous pidettiin 10.11. Tieteiden talolla. Kokouksiesitelmän piti dosentti Ali Pylkkänen aiheena Suomen sota 1808–1809. Tilaisuudessa oli 78 kuulijaa.

Seuran kevätretken aiheena 12.4. oli Helsingin valtaus 1918. Filosofian maisteri Jari Eerolan, filosofian maisteri Jouni Eerolan ja everstiluutnantti Jarmo Niemisen vetämälle retkelle osallistui 66 jäsentä.

29.5.–1.6. Seura teki professori Pasi Kesselin johdolla matkan Baltiaan. Asiantuntijaoppaana matkalla oli eversti evp. Sampo Ahto. Matka tehtiin aluksi laivalla Viroon ja sitten suomalaisella linja-autolla Tallinaan, mistä edelleen Etelä-Viroon, Latviaan ja takaisin. Matkan pääteemoina olivat jääkärit ja Baltian historia. Retkelle osallistui 37 jäsentä.

Syyskuun 6. päivänä Seura järjesti kaikille sotahistoriasta kiinnostuneille avoimen Panssarijunia ja sotataittoa -yleisöseminaarin Riihimäen varuskunnassa. Esitelmöijinä olivat professori Ohto Manninen, dosentti Jarkko Kemppe, valtiotieteiden maisteri Kari Salo, filosofian maisteri Jouni Eerola sekä kulttuurijohtaja, sotatieteiden maisteri, kapteeni evp. Jari Lehtoväre. Seminaarissa tutustuttiin myös Viestimuseoon museon johtajan Heikki Torvisen opastuksella. Seminaariin osallistui 92 henkilöä.

17.–24. lokakuuta Seura teki matkan Maltalle varapuheenjohtaja Pentti

Airion johdolla. Asiantuntijaoppaana toimi dosentti Kari Selén, joka johdatti retkeläiset saaren värikkääseen ja monipuoliseen sotahistoriaan aina vuoden 1565 suuresta piirityksestä alkaen. Matkalle osallistui 44 jäsentä.

Seuran hallitus kokoontui vuoden 2008 aikana 10 kertaa.

Julkaisu- ja toiminta

Sotahistoriallinen Aikakauskirja n:o 27 ilmestyi lokakuussa. Kirjan ulkoasua muutettiin jonkin verran luettavammaksi, lisäksi kannesta tehtiin kuvallinen. Aikakauskirjan päätoimittajana on toiminut dosentti Touko Perko. Toimituskuntaan ovat kuuluneet professori Ohto Manninen, toimituspäällikkö Pekka Saloranta, komentaja, sotatieteiden tohtori Ove Enqvist, dosentti Pasi Tuunainen sekä toimitussihteerinä filosofian maisteri Riitta Blomgren.

Muu toiminta

Suomen Sotahistoriallisen Seuran pro gradu -tutkielmapalkinto jaettiin neljättä kertaa. Palkitsemiseen käytettiin yhteensä 4000 €. Ensimmäisen palkinnon, 2000 euroa, sai Pia Varstala aiheesta *Sociala anpassningsprocesser i Nykarleby socken efter kriget 1808–09, En fallstudie av yrkesmässig omplacering bland avskedade soldater och familjebildning under 1810-talet*. Tutkimus tehtiin Åbo Akademin humanistisessa tiedekunnassa. Toinen palkinto, 1000 euroa, annettiin Tuomas Rimpiläiselle Turun yliopiston poliittisen historian laitokselta aiheesta *Aseveljistä Lapin polttajiksi, Saksalaiset suomenkielisessä lehdistössä Lapin sodan aikana 1944–1945* ja kolmas palkinto, myös 1000 euroa, Pietari Vuorensolalle Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan poliittisen historian laitokselta aiheesta *Rauhanturvatoiminnan valmistelu Suomen puolustushallinnossa, Pysyvä valmiusjoukko ja Kyproksen operaatio 1963–1969*.

Messukeskuksessa 23.–26.10. järjestetyille Kirjamessuille Sotahistoriallisen Seuran oli tarkoitus osallistua edellisen vuoden tapaan yhdessä Maanpuolustuskorkeakoulun kanssa. Puolustusvoimien juhlavuosi aiheutti kuitenkin sen, että Seura osallistui messuille vain toimittamalla kirjoja Maanpuolustuskorkeakoulun osastolle.

Seuran edustaja osallistui Lappeenrannan kaupungin kanssa Tali-Ihantala-keskus -hankkeeseen.

Seuran hallituksen jäsen Carl-Fredrik Geust ja pro gradu -toimikunnan puheenjohtaja Esko Vuorisjärvi osallistuivat Pietarissa huhtikuussa 2008 järjestettyyn Pietari ja Pohjoismaat -konferenssiin ja pitivät konferenssin aikana sotahistorialliset esitelmät.

Seuran hallituksen edustajat luovuttivat SSHS:n mitalin numero 4 Sotamuseon johtaja Markku Palokankaalle hänen täyttäessään syyskuun alussa 60 vuotta. Markku Palokangas on toiminut Seuran luottamustehtävissä varapuheenjohtajana, hallituksen jäsenenä ja Sotahistoriallisen aikakauskirjan toimituskunnan puheenjohtajana.

Seuran puheenjohtaja, professori Pasi Kesseli täytti 5.12. viisikymmentä vuotta. Seuran hallituksen edustajat kävivät onnittelemassa häntä.

Suomen Sotahistoriallinen Seura ry. Krigshistoriska Samfundet i Finland rf.

Seura perustettiin vuonna 1944 Sotamuseon kannatusyhdistykseksi. Siihen kuuluu henkilöitä ja yhteisöjä, joita kiinnostaa sotahistoria, ase- ja varustehistoria sekä Suomen sotahistorian tallentaminen ja vaaliminen. Seuran tarkoituksena on edistää sotahistoriallista asianharrastusta, tutkimustyötä ja julkaisutoimintaa. Seura järjestää esitelmätilaisuuksia, seminaareja ja matkoja sekä julkaisee sotahistoriallisia teoksia. Sotahistoriallinen aikakauskirja ilmestyy kerran vuodessa.

Seuran puheenjohtaja on professori, yleisesikuntaeversti Pasi Kesseli ja varapuheenjohtaja prikaatikenraali, sotatieteiden tohtori Pentti Airio. Sihteerinä toimii filosofian lisensiaatti Juho Kotakallio ja rahastonhoitajana ekonomi, KHT Timo Mäki. Sotahistoriallisen aikakauskirjan päätoimittaja on dosentti, filosofian tohtori Touko Perko ja toimitussihteeri filosofian maisteri Riitta Blomgren.

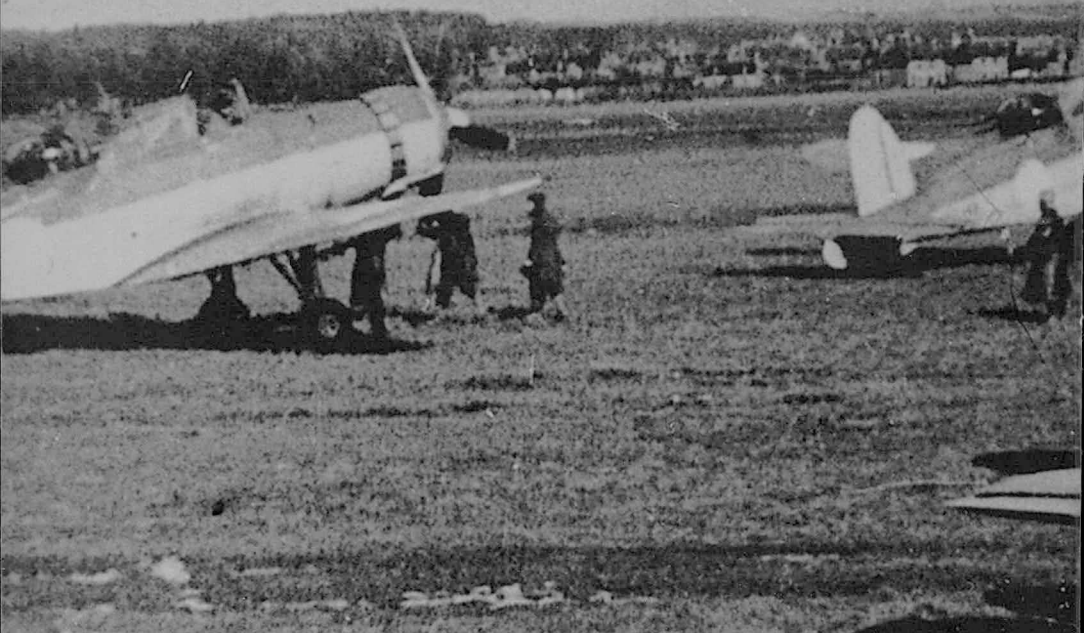
Suomen Sotahistoriallisen Seuran postiosoite:
PL 266, 00171 Helsinki

Seuran sähköpostiosoite:
sshhs@sshhs.fi (puheenjohtaja)

Seuran internet-kotisivu:
www.sshhs.fi

Vuodesta 2009 seuran liittymis/jäsenmaksu on 33 euroa. Jäsenmaksuun sisältyy Sotahistoriallinen aikakauskirja.

70 VUOTTA TALVISODASTA
SOTAMUSEO 80 VUOTTA

Kannen kuva: Blackburn Roc -syöksypommituskoneita Skotlannin Dyce lentotukikohdassa valmiina siirtolennettäväiksi Suomeen maaliskuussa 1940. Huomaa koneiden suomalaiset tunnukset (RO-143 jne.). Kuva: via Kari Stenman.

Cover: Blackburn Roc dive bombers ready for take-off to Finland at Dyce air force base, Scotland, March 1940. Finnish type numbers (RO-143 etc.) have already been painted.